АВАНТЮРИТЕ

на руския царизъм в България

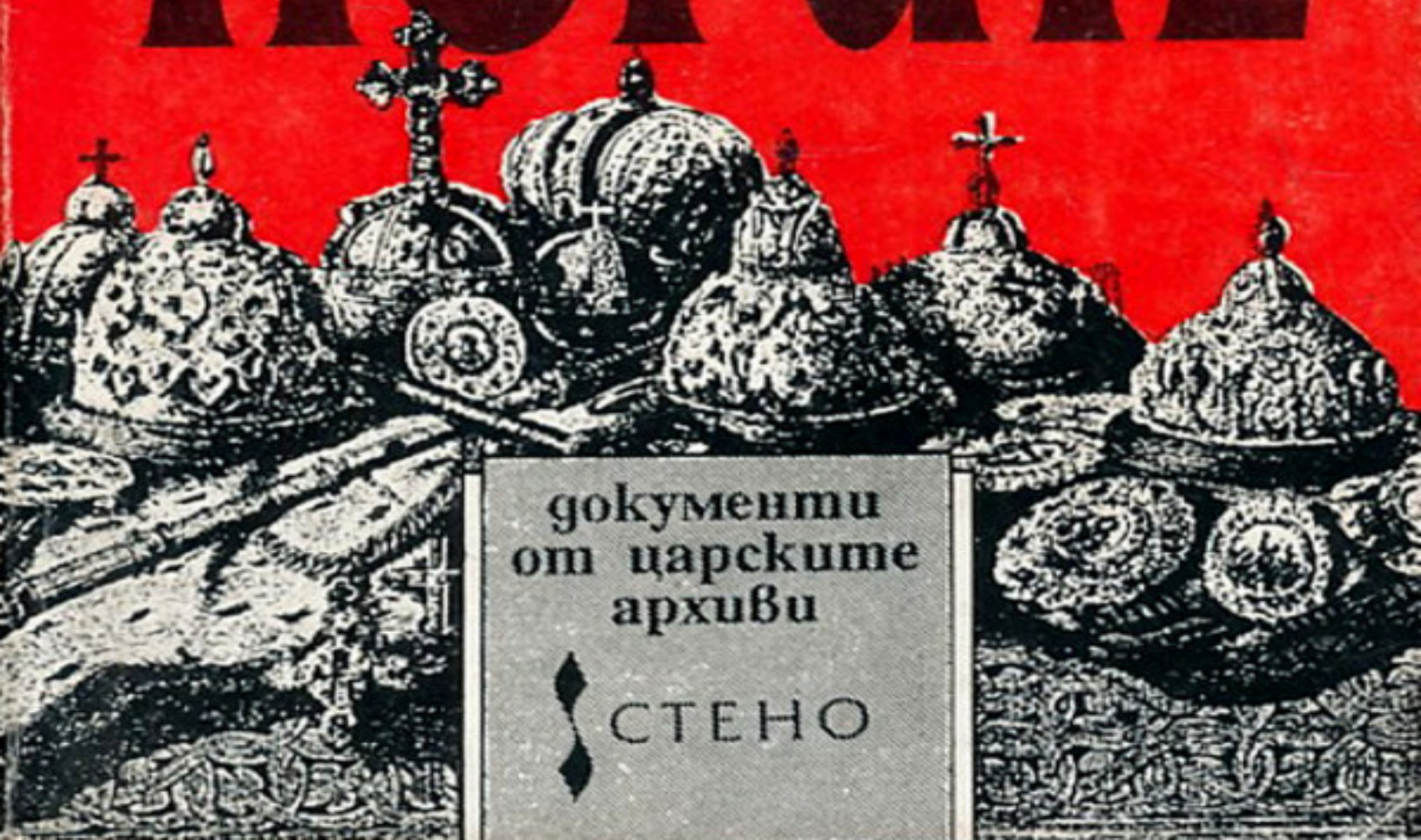

документи от царските архиви

СТЕНО

АВАНТЮРИТЕ НА РУСКИЯ ЦАРИЗЪМ В БЪЛГАРИЯ ПО ДОКУМЕНТИТЕ НА ЦАРСКИТЕ АРХИВИ

Превод: Светлана Драганова

chitanka.info

ВАСИЛ КОЛАРОВ
ПРЕДГОВОР

Публикуваните в този сборник документи от царските архиви разкриват истинското лице и действителните мотиви на така наричаната „освободителна мисия“ на царска Русия по отношение на българския народ, получил национална полунезависимост в резултат на Руско-турската война от 1877–1878 г. Създаването на „независимо“ българско княжество трябвало да послужи само като прикритие и етап от завладяването от Русия на подстъпите към Константинопол по западния бряг на Черно море. В продължение на десет години царското правителство влагало колосална енергия за укрепване на господството си в новообразуваната квазинезависима държава, като пускало в ход всички средства на азиатско-византийската дипломация — от масовата корупция и подкупи на политически гешефтари и армейски офицери до организирането на военни бунтове и държавни преврати, до вербуването на убийци и отстраняването на пречещи на плановете му държавни дейци на България. Ужасяваща, ненадминатата по вулгарния си цинизъм картина разкриват секретните инструкции и донесения на царски министри и дипломати, извънредни емисари и чиновници. Пожълтялата хартия на тези документи пази забележки на монаршеския молив. Александър III е бил в течение на всички престъпни замисли, планове и подвизи на многобройната шайка дипломати и нелегални агенти. Той всичко знаел и всичко одобрявал. Той изпращал лично нему докладващи емисари. Съобщенията за терористични актове и убийства, носещи неприкрити следи от причастност към тях на правителствените агенти, не предизвиквали у него никакво възмущение. „Всемилостивото“ му сърце трогвали само съобщенията за неуспехите и печалната участ на завербуваните от царските агенти българи, върху които се стоварвал юмрукът на страната, отстояваща своята независимост и свобода.

И все пак усилията на Александър III да подчини по един или друг начин България търпели неуспех след неуспех, докато той не бил

принуден да признае съществуващото положение на нещата. Мъничкият народ отстоял своята държавна независимост срещу жестоките покушения на могъщия цар. Сбъднали се пророческите думи на Карл Маркс от статиите му по източния въпрос, поместени в „New York Tribüne“ от 1853 г. Ако славянското население на днешна България „достигне някога господство в страната, тогава — пише Маркс — няма съмнение, че същите потребности, както и в Сърбия, ще предизвикат и в неговата среда антируска прогресивна партия, която неизбежно се заражда всеки път, когато някоя част от Турция стане наполовина независима“. (IX, 378)

Действително, икономическите и търговските връзки от първите дни на съществуването на младата държава създали и в България силно западофилско течение, на базата на което се образувала прогресивната антируска партия под ръководството на Стамболов. На тази партия се удало да обедини прогресивните сили на народа и да устои победоносно на кроежите и ударите на царското правителство.

Доколкото ми е известно, съветската историческа наука е хвърлила недостатъчно светлина върху политиката на експанзия на царското правителство на Балканите през втората половина на миналия век и причините за поражението ѝ. Това призна и покойният М. Н. Покровски, който даде ценни указания за подбора на документите, влезли в настоящия сборник. Въпреки че тези документи обхващат малък исторически отрязък и се отнасят единствено за България, все пак те хвърлят ярка светлина върху цялата политика на царското правителство на Балканите. В същото време те показват какви съкровища се пазят в тайниците на царските архиви, още неизползвани от марксистката историческа наука.

Настоящият сборник има също огромно значение за пълното разясняване на борбата на прогресивните обществени класи в България срещу реакционните и завоевателските домогвания на царското правителство. Най-важният, решаващият етап на тази борба, започнала в първия ден от съществуването на съвременна България и продължила чак до Октомврийската революция, са осемдесетте години, години на бури и най-тежки изпитания за българския народ. Публикуваните документи обхващат именно този исторически период и още веднъж потвърждават правилността — и от гледна точка на международната революция, и от гледна точка на развитието на

революционното движение в България — на позицията на непримирима и ожесточена борба, на която българската революционна социалдемокрация (сегашната Българска комунистическа партия) под ръководството на Д. Н. Благоев винаги е стояла по отношение на руския царизъм и русофилското политическо суеверие, усърдно разпространявано от реакционните партии в България.

Тези документи са много ценен материал за работа върху марксистката история на съвременна България.

Но те са запазили важно значение и от гледна точка на днешната борба срещу реакцията в България. Защото те се отнасят до близкото минало на страната, до вчерашния ѝ ден, неразделно свързан с настоящия исторически период. Те безжалостно разкриват черното, реакционно и предателско минало на редица съвременни политически групи и живи политически дейци на България, които днес воюват на фронта на фашистката реакция и влизат в конспирация с отрепките измежду руските белогвардейци срещу Съветския съюз.

На основата на тази оценка на архивните документи ние с другаря Г. Димитров получихме разрешение от Наркоминдела да прегледаме материалите от царските архиви, отнасящи се до България, с цел публикуване. Настоящият сборник е резултат на това начинание. Другарят П. Павлович, на когото ние поставихме задачата да прегледа архива и да отдели най-ценните документи, извърши голяма по обем детайлна и отговорна работа, която заслужава всякаква похвала. В това всестранно му помагаха отговорните ръководители на архива.

В. Коларов

Москва, 15 ноември 1935 г.

ПАВЕЛ ПАВЛОВИЧ
РУСКИЯТ ЦАРИЗЪМ И БЪЛГАРИЯ ПРЕЗ 80-ТЕ ГОДИНИ НА XIX ВЕК
ВЪВЕДЕНИЕ

Съгласно Берлинския договор откъснатите от отоманската империя след Руско-турската война (1877–1878) български провинции се разделиха на Княжество България, намиращо се във васална зависимост от Турция, и Източна Румелия — автономна провинция под върховната власт на султана начело с генерал-губернатор от средите на християните. Според параграф VI и VII на Берлинския договор в продължение на 9 месеца Русия трябваше да държи в двете провинции войска от 50 хил. души и трябваше да установи гражданско управление, да изработи проект за органически устав (Конституция) и да свика Велико народно събрание за утвърждаване на Конституцията и избор на княз за българския престол. С пребиваването им в България се създаваше възможност за превръщането на временната окупация в постоянна, а самата България — в отвъддунавска губерния. Пред царизма се изправяше въпросът за завладяване на България, но международната обстановка поставяше сериозни трудности по пътя му. Завладяването на България трябваше да бъде осъществено „по незабележим начин“ и при това така, че да изглежда като „сбъдване на желанията“ на самия български народ.

Оттук неизбежно произтичаха търсенията на царизма на нужната му българска „общественост“.

С нашествието на царските пълчища избягаха значителен брой турски земевладелци и феодали, в чиито ръце се намираха главните земеделски фондове на страната. Техните земи бяха заграбени от българските селяни.

Това означаваше решителен удар по феодално-помешчическата собственост, разпадане на феодално-крепостническия строй и с това

— превръщане на България в страна на дребната селска собственост.

По този начин войната предизвика дълбок социално-икономически преврат, като разчисти пътя за капиталистическото развитие на страната. Като отне на България външните пазари и преди всичко турския и босненско-херцеговинския и като ѝ остави в наследство старите турски търговски договори със западните държави (почти свободен внос на стоки от западноевропейските капиталистически страни), войната ускори разлагането на стария феодален строй в града и селото.

Този процес на разлагане се съпровождаше от бърз растеж на кулачеството и лихварството, усилено изкупуване на земи от представители на лихварския капитал в селата, от разоряване на големи маси занаятчии и пауперизация на селячеството.

Протеклият преврат в социално-икономическите отношения оказа своето влияние и върху политическата борба през първите години от съществуването на новото княжество. Най-многобройната и политически най-активна група сега бяха дребната градска буржоазия и масата на дребните селски собственици[1]. Икономически разклатените, но политически твърде активни чорбаджии — тези бивши едри земевладелци и представители на едрата търговска буржоазия — съставяха обществена сила, враждебна на селячеството и градската дребна буржоазия, а също и на зараждащата се промишлена буржоазия. Точно между тези две сили непосредствено след Освобождението се водеше ожесточена борба, която намираше политическото си изражение в борбата на две партии — на либералите и на консерваторите.

„Освобождението извърши пълен социален преврат в освободените части на България. След Освобождението България стана страна на дребнобуржоазното владение и производство, което е изходна точка и необходимо условие за зараждането на капиталистическата форма на производство. Дребната буржоазия и селската маса от дребни стопани съставляват основната обществена класа. Този преврат в социално-икономическите отношения определя политическата и обществената борба през първите години на политически живот в България.“ (стр.61)]

Консерваторите, които защитаваха интересите на старите едри земевладелци, чорбаджиите и лихварите, които се стремяха към

реставрация на феодално-крепостническите отношения и държаха за неограничена монархия с аристократични учреждения, бяха партия на реакцията. Либералите, които представяха на дадения етап не само интересите на зараждащата се промишлена буржоазия, но и интересите на селяните и занаятчиите в борбата им срещу феодално-помешчическата реставрация, отстояваха конституционно-демократичния ред в държавата.

Тази ожесточена политическа борба се разгърна в условията на руската окупация, когато царските генерали правеха всичко, което можеха, за да завладеят България и да я превърнат в отвъддунавска губерния. Като експлоатираше разпространените сред масите русофилски илюзии, първоначално царизмът се опираше преди всичко на реставраторската партия на консерваторите, полагайки всички усилия да подчини на влиянието си и либералната партия.

Хазяйничението на царизма в България започна след Берлинския форум с десетмесечно управление на руския императорски комисар Дондуков, разпореждал се в страната самовластно и безконтролно. Комисарят, който действаше под ръководството на руското Министерство на външните работи, представи проект за „органически устав“ на държавното устройство на България.

В свиканото за утвърждаване на представения проект българско Народно събрание този проект, поддържан от консерваторите, срещна опозиция от страна на либералите, които имаха в събранието огромно мнозинство. Събранието отхвърли руския проект и прие демократичната, т.нар. Търновска конституция.

Обаче това поражение не спря завоевателната дейност на царизма. Въздигнатият от Русия на българския престол княз Александър Батенберг, племенник на Александър II, състави кабинет от консерватори, обкръжи се с руски генерали и едного от тях — генерал Паренсов, Въведе в състава на кабинета с портфейл на военен министър.

Разчитаща най-много на военната сила, царска Русия се стремеше преди всичко да направи българската армия свое послушно оръдие. „Българската армия — отбелязва един царски историк на руско-българските отношения — не само е запазила органическата си връзка със своята майка — руската армия, но като че ли е станала нейна съставна част, приемайки в редовете си руски офицери и

унтерофицери и признавайки властта на военен министър, генерал на руска служба, назначаван от царя.“[2]

Тъй като протежираният от Русия консервативен кабинет не намери никаква подкрепа В Народното събрание и в масите, царското правителство бе принудено да допусне либералите до властта, като едновременно реши да нанесе удара си върху опозицията по аруг начин. То използва затрудненията на либералното правителство в областта на финансовата политика (засилване на данъчния гнет) и в областта на международната политика (замразяването на Въпроса за Източна Румелия, конфликтните отношения с Австрия и Турция), за да разгърне в страната бясна агитация срещу либералите. То дори обвини либералите в организирането на убийството на Александър II.

Като се върна от Петербург, където замина за погребението на царя, с подкрепата на генерал Ернрот — приемник на Паренсов, на 27.IV.1881 г. Александър Батенберг уволни либералните министри, разпусна палатата и прекрати действието на Конституцията. При поддръжката на същия Ернрот Батенберг състави правителство от консерватори и руски генерали, замени либералната милиция с жандармерия (драгуния) и с нейно участие организира нови избори за Народно събрание. Новоизбраното Народно събрание предостави на Батенберг неограничени пълномощия за 7 години. По този начин Търновската конституция бе погребана. Реставраторската политика на консерваторите празнуваше победа. Победа празнуваше и царското правителство, пред което се откриваха широки възможности да се разпорежда с вътрешните работи на България.

Перспективите, които се откриха пред царизма във връзка с държавния преврат през 1881 г., се оказаха измамни. Ненапразно още през 1853 г. Маркс посочваше, че „във всяка държава на Балканския полуостров, която е успяла напълно или частично да стане независима, веднага се е развивала силна антируска партия. И ако това се е случвало, когато руската помощ е била единственото убежище от турския гнет, какво можем да очакваме, когато изчезне страхът от този гнет.“[3]

Въпреки че реставраторската политика на консерваторите възтържествува, въпреки че бе въведено цензово начало за изборите, бе ограничена свободата, на словото и на събранията и либералите бяха подложени на репресии, всичко това не беше трайно. Консерваторите

не можаха да станат надеждна опора на царизма, скоро престана да бъде такава опора дори самият Батенберг. Икономическият стремеж на България към Запада и преди всичко към австро-унгарския пазар не можеше да не създаде предпоставки за засилване на австрийското влияние в страната. Основата, върху която царизмът строеше своите кроежи в България, се разклати веднага след като се сблъска с наложения от живота остър железопътен въпрос.

Стъпилата на пътя на капиталистическото развитие страна се нуждаеше от железопътно строителство, преди всичко за да свърже граничещите с Черно море основни земеделски райони на България със Запада.

Това изискваха интересите на българския износ, това изискваха интересите на българския внос, който идваше именно от Запада. Между другото царска Русия предложи свой проект за строеж на железен път, който трябваше да свърже центъра на България с руската железопътна мрежа. Въпреки че осъществяването на руския проект струваше много по-скъпо, отколкото осъществяването на западния[4], въпреки че България нямаше никаква икономическа необходимост да прокарва път в северна посока, царското правителство изпрати в България за търсене на железопътни концесионери своите предприемачи генерал Струве, Поляков, Губонин и упорито настояваше българското правителство да приеме неговия, северния проект. Настояваше, защото северната посока му беше необходима по стратегически съображения — за създаване на възможност за бързо прехвърляне на руски войски на Балканите. В железопътния проблем царизмът разкри цялата военно-феодална същност на своята политика в България. Железопътната политика на царизма предизвика ожесточена съпротива от страна на българската буржоазия.

По това време лидерът на Либералната партия Каравелов избяга в Източна Румелия, където започна да издава вестник „Независимост“, разгърнал страстна кампания срещу претенциите на Русия. По това време друг лидер на либералите — Цанков, заяви: „Не ни трябва нито руският мед, нито руското жило.“ Руската политика по железопътния въпрос не само предизвика взрив от негодувание в широките слоеве на народа и озлоби либералите, но отблъсна от Русия и консерваторите, които не желаеха да изпускат от ръцете си изгодната сделка по

железопътното строителство и доставките. А заедно с консерваторите в железопътния въпрос навлезе и Батенберг.

На царското правителство му се наложи да констатира, че той се изплъзва от влиянието, „изменя“ на царска Русия.

Царското правителство губеше почва под краката си в България. Оставаха му само неговите собствени генерали, които вече бяха в конфликт с българските министри. В края на 1882 г. генералът на руска служба Соболев, министър на Вътрешните работи и председател на Съвета на министрите, освободи от длъжност българските министри Стоилов, Греков и Начевич. В подаденото до княза изложение уволнените министри, членове на консервативната партия, пишеха вече, че Русия иска да превърне България в нещо като Туркестан и дори посочваха необходимостта от борба с царските генерали. Царското правителство, на което нито Батенберг, нито консерваторите му бяха повече необходими, започна да подготвя свалянето на княза.

През март 1883 г., когато Батенберг замина за Петербург за коронацията на Александър III, Соболев управляваше в България еднолично. За да привлече под руско влияние известна материална база, през това време той прокарваше признаването от България на дълга към Русия за окупацията, като определи този дълг на сума 25 млн. франка. Едновременно той се опитваше да преведе в едно от руските кредитни учреждения десетмилионния резервен фонд на княжеството.

От своя страна Александър Батенберг вземаше мерки за предотвратяване на удара — той се сближи с либералите. През септември 1883 г. бе възстановена Търновската конституция. Князът влезе в съглашение с либералите и им предаде властта (кабинетът на Цанков). В страната бе провъзгласен лозунгът „България за българите“. Руските генерали напуснаха България. Но в българската армия все още остана руски офицерски състав. Русия си запази и правото да назначава военния министър.

Батенберг чакаше случай да подчини българската армия непосредствено на себе си, като остави на военния министър само административно-стопански функции. Ролята на руските офицери бе сведена до положението на наемни инструктори. Консерваторите като политическа партия вече не съществуваха — тази партия изчезна по времето, когато загуби подкрепата на царското правителство. Реално

царизмът вече не разполагаше с някаква опора в страната — руската окупация фактически приключи. Но царизмът все още таеше надежди да си върне загубените позиции.

Царят разчиташе да постигне това с подкрепата на Бисмарк, който след кратко разногласие с царя през 1879 г. отново започна да залага на въвличането на Русия в близкоизточните работи. Споразумението на трите императори през 1881 г. предвиждаше съединяване на България с Източна Румелия. Този пункт бе включен по настояване на царя, който се надяваше тогава да превърне България в „голяма планета в системата на Русия“.[5] Към средата на 80-те години, когато „дружбата“ между София и Петербург охладня дотам, че софийският държавник се преценяваше като пряк „изменник“ на интересите на Русия, Александър III вече всячески пречеше на делото на съединението, което трябваше да доведе до усилване могъществото на княза. Но властта над събитията започна да се изплъзва от ръцете на царя.

Съществуването на две България, разделени с митническа бариера, бе пречка за икономическото развитие. В условията на нарасналия недостиг на обработваема земя и на загубата на външните пазари на България въпросът за съединяването на българските земи стана един от основните пунктове в програмата на идеолозите на българското национално движение, той стана насъщен за развитието на българската буржоазия. В това дело княз Александър Батенберг бе заедно с буржоазните националисти.

На 6.IX.1885 г. Филипопол се обедини със София. Английският посланик в Константинопол Уилям Уайт оказа на българското правителство сериозна подкрепа. Турция мълчаливо прие факта на отделянето. Царизмът отново се приближаваше към стълкновение със своя изконен непримирим противник — Англия.

Англия призна съединението на България с Източна Румелия, на което Александър III отговори с отзоваване на всички свои офицери от България. Съвместно с Австрия и Германия той настоя въпросът да се реши на конференция на посланиците в Константинопол. Тя се откри през първите дни на ноември.

Но бисмарковска Германия следваше предпазлива линия в балканските дела, като се стараеше да използва англо-френските противоречия и да запази добросъседските отношения с Англия. Както

и преди, Александър III не намираше деен съюзник в българските работи. Налагаше се да разчита само на собствените си сили и да използва всичко, което все още бе възможно, от българската общественост.

* * *

Още през 1884 г., когато либералите дойдоха на власт и със санкцията на руския дипломатически агент Ионин бе образуван кабинетът на Цанков, по думите на същия този Ионин „руското правителство имаше всички основания да се доверява“ на този кабинет[6]. Тъй като за царска Русия бе важно въпросът за свалянето на Батенберг да бъде официално повдигнат от българското правителство, съдействайки на царизма, Цанков веднага се обърна към Ионин с конфиденциално запитване:

„В каква степен би било удобно князът да бъде напълно отстранен от България и дали императорското министерство няма да се съгласи да окаже съдействие в осъществяването на една финансова комбинация, с помощта на която може да стане възможно заставянето на княза да измени отношението си към българския кабинет.“[7]

Комбинацията се състоеше в отпускането на кредит от 2 млн. франка на княза.

Царското правителство без колебание прие първия вариант. Цанков започна да го провежда на практика. Кабинетът на Цанков стана помощен апарат на руското Министерство на външните работи. Тогава от царската хазна в широка струя започнаха да се леят парични помощи за българските обществени дейци „за практическо провеждане възгледите на царското правителство за българските, работи“[8]. Започнаха да се издават печатни органи, намиращи се под пълното разпореждане на руския дипломатически агент в София. Цанков и привържениците му действаха като агенти на царизма по създаване на отвъддунавска губерния.

Към края на 1884 г. недоволството от политиката на Цанков от страна на либералната буржоазия, която се опираше на подкрепата на горните слоеве от дребната буржоазия, доведе до съставяне на кабинета на Каравелов. Това не беше обикновена смяна на

действащите лица. Разколът в Либералната партия на цанковисти и каравелисти бе симптом за диференциацията, протичаща в редовете на либералите в резултат на растежа и консолидацията на силите на забогатяващата търговска буржоазия. Цанковистите бяха за промяна на Конституцията в консервативен дух, те заеха мястото на консерваторите, изчезнали от политическата сцена, и се бореха срещу градската дребна буржоазия и селячеството, чиито интереси тогава изразяваше отцепилата се вече буржоазна партия на каравелистите.

Към края на 1885 г. царското правителство успя окончателно да привлече цанковистите към себе си: „на първо време“ предложиха на Цанков „10-12 хил. франка във вид на персонална помощ“ (№4). След Цанков към чувала с парите се повлякоха Бурмов и Балабанов. От името на този „троен съюз“ до руския дипломатически агент в България бе подадено изложение с „клетвени обещания“ да действат „съгласно плановете на императорското правителство“. След това Министерството на външните работи започна да им отпуска по 40 хил. рубли на година. От своя страна триумвирите се задължиха да провеждат русофилска агитация в България и за всичко да се отчитат пред руското дипломатическо ведомство (№8).

Колкото и незначителна да беше отново „откритата“ и завербувана от царизма българска „общественост“, в условията на момента на царизма му се налагаше да я цени много.

Опитът на царизма да подтикне Турция към активни действия срещу обединителната политика на Батенберг не се увенча с успех. Погрешно излезе и разчитането на царизма на панелинистичните настроения на гръцката буржоазия, която се стремеше да получи от Турция териториални компенсации в своя полза. Сръбско-българската война, която възникна във връзка с претенциите за териториални компенсации, предявени към България от сръбската буржоазия, завърши с победа за българите.

Царизмът ставаше раздразнителен, защото точно през това време в руския юг започваше икономическо оживление и в руските промишлени и търговски кръгове се появиха разговори за преместване центъра на промишления живот от север на юг.

„Според мен — писа по това време не без раздразнение Александър III до началника на генералния щаб Обручев — ние трябва да имаме една главна цел — да овладеем Константинопол, за да се

утвърдим веднъж завинаги в проливите и да знаем, че те винаги ще бъдат в наши ръце. Това е в интересите на Русия и трябва да стане наш стремеж; всичко останало, което се случва на Балканския полуостров, е второстепенно за нас. Стига сме се правили на симпатични в ущърб на интересите на Русия. Сега славяните са длъжни да служат на Русия, а не ние на тях.“[9]

Александър Батенберг не можеше повече „да върши работа на Русия“ — той трябваше да бъде отстранен. Не можеше да се остави в старото положение страната, която бе обхваната от „анархистична антируска пропаганда“ (№3), където „не можеше да се разчита на нито един българин“ (№2). Между другото примерите на Египет, Тунис и Босна бяха „пред очите на Европа“. Те подсказваха, че най-добрият изход е окупацията на княжеството, назначаването на руски генерал-губернатор и въвеждането на руски закони в България. „Няма съмнение — заключаваше царят, — че е настъпил моментът в България да се действа решително и да се приключи с всички тези въпроси.“ (№3).

Руският военен агент в България Сахаров с помощта на подкупените от азиатския департамент цанковисти — началника на Военната школа в София майор Груев, заместника на военния министър Бендеров, капитан Радко Димитриев и други, подготвяше детронирането, като донасяше за всичките си мероприятия на началника на генералния щаб Обручев (№11). През нощта на 9.VIII въоръжените заговорници проникнаха в двореца и принудиха княза да се отрече от престола. Едва ли са се чувствали твърде уверено — на княза бяха спешно връчени 55 хил. франка и под конвой той бе отправен на румънския бряг в Рени.

Временното правителство, съставено от познати ни русофили, молеше царя да окаже на България военна помощ и парична подкрепа. Изглеждаше, че победата е съвсем близко. Но късметът отново не споходи царизма. На политическата сцена се появи фигурата на Стамболов, председател на Народното събрание, представител на идващата на власт млада търговска и промишлена буржоазия.

Временното правителство падна, без да просъществува и три дни. Започнаха арести на причастните към въстанието лица (№13, 14, 15).

Още през март 1886 г. официозът „Московские ведомости“ писа: „Единственото решение на настоящата криза е окупацията на България. В България е нужен не дипломатически представител при незаконно правителство, а комисар с диктаторски права за година или две.“[10] Царското правителство имаше предвид към момента на свалянето на Батенберг да подготви изпращането в България на княз Долгоруков с пълномощията на наместник и полковник Ваймарн в качеството на военен министър. На 12. VIII в докладната си записка Гирс молеше царя да ускори тяхното заминаване. Но на следващия ден дойде предупреждение от руския посланик в Константинопол: „да се спре заминаването на Долгоруков предвид започналите в страната безредици“.[11]

* * *

С утвърждаването на власт на регентството на Стамболов, взел твърд и определен курс на Запад и поддържан от западните държави, задачите на царизма се усложниха в още по-голяма степен. Позицията на западноевропейските държави и на първо място Англия, както и преди и дори по-силно пречеше на окупационните планове на царизма. Бисмарковият проект за разделяне на България между Русия и Австрия срещна решителен отпор от страна на последната, която бе обнадеждена от растежа на своето неразделяно с никого икономическо и политическо влияние в страната. Консолидацията на силите на Тройния съюз се противопоставяше на набелязващото се френско-руско сближаване. Италия се готвеше да се прояви като активен международен фактор, приятелски настроен към България. По въпроса за запазване на статуквото в Средиземно море Англия временно стана почти участник в Тройния съюз. В тази обстановка царизмът направи още един опит за „открито действие“ в България. За възстановяване на руското влияние за София замина генерал-майорът на руска служба Каулбарс, брат на бившия военен министър на България. Първата му задача бе освобождаването на заговорниците, арестувани след контрапреврата — не се налага да се пояснява, че на царизма арестуваните бяха много необходими. Втората задача бе да постигне отсрочване на изборите за Народно събрание, което трябваше да

избере новия държавен глава. Постигането на тази отсрочка бе необходимо на царизма, защото неговият кандидат княз Мингрелски срещна решително противодействие от страна на Англия, а липсата на правителство сама по себе си създаваше предлог за руска окупация. Генералът предприе агитационно пътуване из страната, като имаше предвид да мобилизира и организира недоволните елементи, да провокира бунтове и въстания. Царските консулски агенти действаха в същата посока, като инсценираха с помощта на запасите си от вино русофилски манифестации.

Тъй като Каулбарс не успя да постигне отсрочка на изборите, той проведе кампания с цел да опорочи резултатите от тях. Удаде му се да събере някой и друг подпис върху своевременно подготвен текст на протест, след което от името на руското правителство предварително обяви изборите за незаконни, а всички решения, които в бъдеще би могло да приеме Народното събрание, за невалидни.

Царският консул във Видин провеждаше агитация сред офицерите от шуменския гарнизон. От упълномощените сред офицерите му се удаде да получи уверение в „готовност да се присъединят към изискванията на императорското правителство и да признаят сегашното правителство за незаконно“. Генерал Каулбарс настоя пред Петербург за паричен превод от 100 хил. лева с цел: „издържане на гарнизона до назначаването на ново правителство“. Той бе готов да даде дори повече, отколкото поискаха офицерите от шуменския гарнизон: той обяви, че на войските, които „явно се присъединяват към изискванията, на императорското правителство, ще им бъдат оказани всевъзможни поощрения“[12].

Обаче сблъсквайки се с глухата стена на противодействието от страна на българските народни маси и с организирания отпор от страна на всички държави, включително и Германия, царското правителство отзова Каулбарс от България. Отдръпвайки се от България, правителството все пак се опита да се договори с Турция за промяна в състава на българското регентство.

Но и този последен опит на царизма претърпя неуспех.

* * *

Царизмът обаче нито за минута не изостави старите си идеи за завладяване на България, скъсвайки дипломатически с нея и демонстративно предоставяйки я „на самата себе си“. Сменяха се само методите на завладяване. Тогава той се опита да проникне в България по пътя на организирането на местни заговори. Отгърна се нова, бурна, кървава страница в историята на царската политика в България. Отвори я още Каулбарс по време на престоя си в България, като организира през октомври 1886 г. в Бургас въстание под ръководството на капитана на руска служба Набоков.

Ламсдорф — помощник на министъра на външните работи, писа в дневника си на 5.XII.1886 г.: „Зиновиев възлага всичките си надежди на едно съмнително движение, което, както той се надява, в скоро време може да събори регентството“[13] Какво имаше предвид директорът на азиатския департамент, когато говореше на Ламсдорф за „движение“ в България — на този въпрос отговаря бележката, направена от царя върху едно от пристигналите от Константинопол донесения: „Цялата надежда е в движението на военните емигранти, а всичко останало е глупости.“[14] В друга забележка, отнасяща се към същото време, царят дойде до заключението: „Всичко това ме убеждава все повече и повече, че на нас ни е необходимо да поддържаме военното движение материално и с пари и само това средство ще помогне. Всички други съглашения и преговори с партии са глупости и дреболии и нищо няма да променят.“[15]

Стараеха се да поддържат това движение с оръжие и пари. Взеха в свои ръце ръководството на движението. За отклоняване на вниманието царизмът свика в Константинопол конференция на представители на българското правителство и на българската опозиция начело с Цанков, целяща „мирното разрешаване на българската криза“. Докато тя заседаваше, офицерите емигранти Груев и Бендерев посетиха Петербург, получиха инструкции в Министерството на външните работи и после се отправиха в Букурещ. Там се печатаха нелегални възвания, руският посланик Хитрово събираше ръководните сили, съставяше се диспозиция за действията на бъдещите въстаници, накрая оттам се подаде сигналът. Под ръководството на царската дипломация се създадоха емигрантски комитети в Букурещ, в Константинопол, а през 1887 г. — Централен емигрантски комитет начело с Цанков. Емигрантските сили се концентрираха в Одеса като

резерв. В средата на февруари 1887 г. Силистра, Русчук и Румелия потънаха в кръв. Но опитът за сваляне на регентството от силите на емигрантите завърши с неуспех. Въстанието беше потушено.

От неуспеха на царизма се възползва българската буржоазия, която прокара на вакантния престол австрийското протеже принц Фердинанд Кобургготски. С избирането на Фердинанд българската криза достигна максимално изостряне.

Царското правителство продължаваше да поддържа курса към отвъдуунавска губерния. През юли 1887 г. то обяви Фердинанд „вън от всички закони“ и нареди на агентите си на Балканите „да оказват съдействие на лица благонадеждни, които са изявили готовност да вземат дейно участие в прогонването на принц Кобургготски от България“ (№63). Царизмът вече изостави всяка мисъл за нов кандидат за българския престол — „княжеството може да се управлява под височайшето ръководство на негово величество господаря император и височайше назначен наместник“ (№ 71). Той кроеше планове за усилване на българската армия с руски части, за формиране в България на офицерски състав изключително от руснаци. Растежът на претенциите и плановете на царизма се оказа като че ли обратнопропорционален на реалните възможности. Шансовете за укрепване на руското влияние в страната отслабваха с всеки изминал ден.

В практическата си работа по организирането на въстания на царизма се налагаше да се опира на авантюристични и съвсем малко „надеждни“ елементи от кръга на бившите привърженици на Батенберг (заговорът на майор Паница през декември 1887 г.). Надежди се възлагаха на промъкващия се през границата с няколко десетки черносотници капитан на руска служба Набоков (№ 86-91). Разчиташе се на предприемчивостта и инициативата на търговеца Новиков, въоръжил се с динамитни патрони и отпътувал от Одеса за София, за да извърши терористични актове (№ 92-100). Крояха се сметки за засилване дейността на ни повече, ни по-малко, а обикновени „разбойнически шайки“ (№100).

Между другото емигрантското „движение“ явно се разлагаше: емигрантските върхове се превръщаха в пенсионери на азиатския департамент, емигрантските низини на самотек, неорганизирано се стремяха към връщане в родината. Царизмът се опитваше да се бори с

разпадането на „движението“, като вземаше мерки за укрепване и оформяне на опозиционно течение вътре в страната.

Още през октомври 1887 г. видният чиновник от азиатския департамент Хартвиг бе командирован в Букурещ и после в Константинопол със специална мисия. Тя включваше не само запознаване със състоянието на българските емигранти, чиято боеспособност започна да внушава на царското правителство сериозни опасения. Той трябваше да въведе съгласуваност в действията на емиграцията, от една страна, и на опозиционните сили в страната, от друга. Трябваше да укрепи координираността в действията на Хитрово в Букурещ и на Нелидов в Константинопол и да обвърже работата им с работата на Драган Цанков.

Особено значение за момента се придаваше на работата на Цанков, който се оформи като централна фигура на цялата емиграция и на всички опозиционни сили срещу утвърдената власт в страната. Цанков взе участие в организирането на експедицията на Набоков. Той поддържаше терористичното начинание на Новиков. Той създаде конспиративен апарат, който действаше в пограничните пунктове на България. Царската дипломация високо ценеше ролята и значението на Цанков — предоставяната му отдавна „помощ“ нарасна значително. Според плановете на Цанков за вдигането на въстание в Западна България на територията на Сърбия трябваше да бъде създадена спомагателна база.

Хартвиг прие плановете на Цанков и получи съгласие от сръбското правителство за предоставяне на българските емигранти възможност да разгърнат дейността си на сръбска територия. Изучил въпроса за организирането на въстание в цялата му пълнота, Хартвиг ходатайства пред министерството за отпускане на нужната за въстанието сума на Цанков.

Заедно с Цанков Харшвиг водеше преговори с дейци на емиграцията и опозицията, заедно с него разпределяше между тях ролите за времето на бъдещото въстание (№80). Хартвиг си оставаше оптимист по въпроса за крайните резултати от емигрантското движение. Но още през декември 1887 г. той предупреди за вредното въздействие на дребните и чести въстания, в каквито се изразяваше емигрантското движение като цяло (№82).

Но към началото на 1889 г. безрезултатността на инспирационните опити за въстание стана толкова очевидна, че дори Министерството на външните работи започна да губи значителна част от предишния си ентусиазъм в българските работи. Това се отнасяше преди всичко към въпроса за организиране на въстание. „Всякакви частни опити и помощи на дребно — писа Хитрово от Букурещ на 22.VI.1889 г. — са само съвършено непроизводително прахосване на пари и дейност съвършено безполезна.“

* * *

Губейки надежди за емигрантското „движение“, правителството се ориентира към нарастващото недоволство вътре в страната. То се зае с „търсене на средства за повдигане на духа и формиране на опозиция“ (№ 159-160). Както и преди, свързващото звено с тази вътрешна опозиция беше Цанков. Той трябваше да изиграе ролята и на нейно организиращо начало. Без да се пилее на дребно, чрез Цанков царизмът уреди на централния комитет на Народната партия заем от 1 млн. франка. При това централният комитет даде гаранции да прокара на престола руския кандидат.

Едновременно с това Министерството на външните работи субсидира и партията на Каравелов, като поддържаше и в нея опозиционния дух (№169).

Като постави центъра на тежестта на политиката си върху организирането на силите в страната, правителството, разбира се, не се отказа в нужния момент да подкрепи също и емигрантите. През 1889 г. в Одеса се сформира „главната група за действие“ от български емигранти, които през ноември 1889 г. заминаха за България за активна работа по сваляне правителството на Фердинанд. От страх да не развали докрай и без това влошената си репутация царското правителство в лицето на директора на азиатския департамент Зиновиев инструктира Путята: „(Ние) не се ограничаваме с благотворителност, като помагаме на българските емигранти, но не даваме съвети и не желаем да носим отговорност.“[16]

Правителството не се отказа и от подкрепата за индивидуални терористични актове, ако му се предоставеше възможност да удари с

това оръжие по правителството на Фердинанд. Не се отказа, още повече защото в тази област бе най-лесно да се избегне формалната отговорност.

Още през март 1887 г. руското консулство в Русчук организира покушение срещу един от видните дейци на Стамболовата партия Мантов, изиграл голяма роля в потушаването на февруарското въстание. А руската мисия в Букурещ организира защитата на Мантов пред съда.[17]

През септември 1888 г. азиатският департамент подготви покушение срещу министъра на външните работи Начевич. Одеският генерал-губернатор „се оказа напълно разположен да направи всичко, позволено от закона, за свободното и спокойно пребиваване“ на извършителя в Одеса.

През март 1891 г. с участието на агенти на царското правителство бе убит министърът на финансите Белчев. Убийците се скриха в Сърбия и оттам на руски параход благополучно пристигнаха в Одеса.

През февруари 1892 г. с подкрепата на Цанков царското правителство организира убийството на българския пълномощен министър в Константинопол Вълкович. Убийците получиха убежище в същата гостоприемна Одеса и самият цар взе живо участие в по-нататъшната им съдба.

Продължавайки избрания път, крепостническата власт само по-плътно се загръщаше със заговорническия си плащ, за да не види светът лицето на виновника за кървавите престъпления. Ролята на плаща, с който царизмът прикриваше авантюристичната си политика в България, трябваше да изиграят представителите на тази обществена група, чиито идеологически предци и по-рано имаха предназначение да създадат идеологическо прикритие за царската агресия в Близкия изток. Председателите на славянските комитети вече изпъкваха не в качеството на пламенни проповедници ни славянската идея, не в качеството на агитатори за делото в помощ „на братята славяни“. Възлагаше им се мисията на непосредствена и от нищо неприкрита помощ за текущата практическа политика на азиатския департамент.

Когато Хартвиг разработваше заедно с Цанков големия си план за организираните въстанически действия на емиграцията и вътрешната опозиция, в разработката му взе пряко участие председателят на одеското славянско благотворително общество

Кривцов. Кривцов бе свързващото звено в сношенията на Министерството на външните работи и опозицията.

Азиатският департамент поверяваше на Кривцов парични суми „за известни начинания на емиграцията“. Кривцов ръководеше действията, ясно формулиращи се на българската граница (№84, 85). Той подготвяше и въстанието на капитан Набоков.

Непосредствено участие в организираното въстание на Набоков вземаше и председателят на петербургското славянско благотворително общество граф Игнатиев, който ходатайства пред министерството за отпускане на оръжие и боеприпаси за експедицията (№86). Същият този Игнатиев бе причастен и към организирането на убийството на Вълкович.

Ненапразно след убийството Министерството на външните работи се боеше да не бъдат разкрити „всички тайни на Ризов, Кривцов и граф Игнатиев“ (№137). Когато убийците на Белчев Ризов и Нажаров бяха заловени на територията на Румъния и ги заплашваше опасността да бъдат предадени на българските власти, от министерството бе дадена директива към всички руски агенти в Сърбия и Румъния да ги избавят от бедата. Не без основание след смъртта на Кривцов агентът от Министерството на външните работи в Одеса Путята побърза да запечата и вземе под свое разпореждане цялата останала след него преписка (№108).

Царизмът смяташе за неподходящо и политически нецелесъобразно открито от свое име да организира въстания срещу съседна, макар и недружествена държава, още повече, че всички тези начинания бяха свързани с риск за неуспех, официално да взема под свое покровителство жертвите на инсценираните въстания и да се поставя официално в качеството на укривател на изпратените от него убийци. Всичко това трябваше да се представи като дело на „обществената благотворителност“, на славянските благотворителни общества. В условията на нелегалната заговорническа дейност, която развиваше царското Министерство на външните работи в България, славянските общества се призоваваха към изкуствената роля на разпространител на министерските директиви сред ръководителите на емигрантското движение, към ролята на доставчици на оръжие и парични суми за заговорниците, към ролята на организатори на банди и укриватели на терористи.

„Колкото по-малко надежда за покаяние на софийското правителство ни остава — разсъждава един от епигоните на славянофилството в началото на 1890 г., — толкова по-безпощадно трябва да се отнасяме с него и поради временната невъзможност да му нанасяме по-чувствителни удари трябва да го бием поне по джоба.“ Славянофилският публицист предлагаше да се изискат от България плащания по дълга ѝ за последните четири години. „Сантименталността е толкова неуместна в политиката, колкото и в търговските отношения — добавяше той.“[18]

От старата фразеология на славянофилството у епигоните му не оставаше и следа. Славянските общества се превърнаха в обикновени придатъци към азиатския департамент на Министерството на външните работи.

* * *

По такъв начин, сривайки се постепенно надолу към системата на политически убийства и разбойнически банди, с цялата си дейност в България царизмът даваше ярък пример за авантюристична завоевателна политика, отиваща към неизбежен крах.

П. Павлович

---

[1] Д. Благоев, Принос към историята на социализма в България. ↑

[2] Татишчев, Из миналото на руската дипломация, СПБ, 1890, стр. 361–365. ↑

[3] Маркс и Енгелс, събр. съч., том. IX, стр.394. ↑

[4] По руския проект строежът би коствал 42 млн. франка, по западния — 18 млн. франка. Вж. „Русская старина“, 1896 г., октомври, стр.726, заб. 94. ↑

[5] „Московские ведомости“, 1882 г. ↑

[6] Архив на Външната политика, g. 924/1884 г., стр.118. Телеграма от Ионин от 9.XI.1884 г. ↑

[7] Пак там, стр.114. ↑

[8] Пак там, стр.101. Вж. раздел V от настоящия сборник. ↑

[9] Писмо на Александър III от 12.IX.1885 г. Вж. „Историк-марксист“, 1934 г., №3, А. Биков, От Босфора към Тихия океан, стр.13 ↑

[10] „Московские ведомости“ от 29.III.1886 г. ↑

[11] Архив на външната политика. П.А., g. 242/1886 г., стр. 3–16, 2–458. ↑

[12] Карцев, Седем години в Близкия изток, СБП 1906, стр.322; също С. Радев, Строители на съвременна България, София, стр. 345–375. ↑

[13] Дневникът на Ламсдорф, стр.7. ↑

[14] Дневникът на Ламсдорф, стр.52, записка от 14.I.1887. ↑

[15] Пак там, стр.54, записка от 15.I.1887 г. ↑

[16] Телеграма от 15.XI.1891 г. ↑

[17] Грешка в оригинала. Има се предвид защита пред съда на убийците на Мантов. Б.пр. ↑

[18] „Русский Вестник“, февруари 1890, стр. 336–351. ↑

I. СВАЛЯНЕТО НА КНЯЗ АЛЕКСАНДЪР БАТЕНБЕРГ ОТ ЦАРСКА РУСИЯ

В началото на 1885 г. в България дойде на власт либералното правителство на Каравелов, което смени предходния кабинет на Цанков. Влиянието на царска Русия в България решително отслабваше. Българският княз Александър Батенберг — протеже на Русия, провеждаше прозападно ориентирана политика и в очите на царското правителство ставаше „изменник“ на интересите на Русия. За да укрепи влиянието си в страната, царското правителство взе решение да свали от престола Александър Батенберг, като го замени с друго, по-приемливо за царизма, лице. В борбата си с Батенберг царското правителство се опираше на партията на цанковистите и ги „привлече“ към себе си посредством „материални облаги“. В същото време то подкупи и най-видните поддръжници на Цанков — Бурмов и Балабанов. Подкупеният „триумвират“ подписа клетвено обещание да се придържа в дейността си към посока, съгласувана с възгледите на императорското правителство. След присъединяването на Източна Румелия към България, което усили престижа на Батенберг, въпросът за свалянето му придоби за царизма особена острота.

Царска Русия се опита да подтикне към действия срещу България гърците и дори турците. Руският военен агент в София подготвяше свалянето на княза. Предвид слабото руско влияние в страната свалянето можеше да се осъществи само по пътя на дворцов преврат. Самият цар не беше уверен в успеха. „Боя се, че нищо свястно няма да излезе от това“ — гласи неговата забележка. Дворцовият преврат бе извършен на 9.VIII.1886 г., но взелото властта временно правителство на Цанков успя да се задържи само три дни. Контрапревратът, осъществен от партията на промишлената буржоазия начело със Стамболов, разруши плановете на царизма.

№ 1

ИЗВАДКА[1] ОТ ПИСМОТО НА ДИПЛОМАТИЧЕСКИЯ АГЕНТ В СОФИЯ ДО ДИРЕКТОРА НА АЗИАТСКИЯ ДЕПАРТАМЕНТ ЗИНОВИЕВ

30/18 януари 1885 г.

Дълбокоуважаеми Иван Алексеевич,

Използвам заминаването на полковник Арсениев за Варна, за да го помоля да предаде там на руския параход моята днешна кореспонденция. От нея ще видите, че по време на така наречените празници нямаше нито един ден, в който да не се стовари нещо на главата ми. Най-неприятна за мен бе безспорно неочакваната любезност от страна на княза, който се обърна към мен за съвет и помощ. Да му ги откажа означаваше да потвърдя вестникарските съобщения и вътрешната му убеденост в желанието ни да го видим вън от България, т.е. да поставя въпроса ребром. Не счетох, че имам право да направя това без специалното разрешение на министерството и без да зная дали в настоящия момент за нас кризата е своевременна. Освен това аз нямам доверие на енергията на Каравелов и на умението му да доведе до желания резултат веднъж започнатото дело. А да вдигам шум за дреболии счетох за вредно. По-добре е, по мое мнение, да се запази наличното оръжие до по-благоприятен момент, когато решението ще бъде взето, всичко ще бъде готово и кандидатът ще бъде намерен, за да може работата да бъде приключена за около две седмици. Иначе можем да се опасяваме от хаос. Най-благоразумният българин — болният Стамболов, предполага, че от княза можем да се отървем само със сила, т.е. да бъде арестуван и под конвой изгонен извън пределите на княжеството; към това той прибавя, че по време на междуцарствието властта трябва да се намира в здравите и силни ръце на някой диктатор. Но кой ще употреби тази сила срещу княза и кой ще бъде диктаторът — това са въпросите, отговор на които може да даде само

Петербург, тъй като армията е в наши ръце, а сред българите кандидати за диктатори няма. Впрочем, това е не повече[2] от лично мнение на Стамболов, който за голямо съжаление едва ли ще се оправи от охтиката. Останалите българи още не са дошли до това заключение и се хранят с илюзиите, че могат сами да се справят със своите работи. Явно е, че трябва да им се даде още известно време да си похазайничат. Да се надяваме след това те сами да видят, че нищо свястно не могат да създадат и ще последват мъдрия пример на древните новгородци.

Приемете и пр.

А. Кояндер

№ 2

ИЗВАДКА[3] ОТ ПИСМОТО НА ДИПЛОМАТИЧЕСКИЯ АГЕНТ В СОФИЯ ДО ДИРЕКТОРА НА АЗИАТСКИЯ ДЕПАРТАМЕНТ ЗИНОВИЕВ

19/7 юни 1885 г.

Дълбокоуважаеми Иван Алексеевич,

Използвам заминаването на Завадски в Петербург, за да ви запозная в няколко думи с последните събития в София. Не мога да ви съобщя нищо утешително. Напротив, длъжен съм да ви призная, че от ден на ден все повече и повече губя надежда да изтръгна нещо от българите. За съжаление освен лъжи, недоверие и неприязън към Русия тук аз не виждам нищо, поне в средите на тукашната интелигенция, ръководеща съдбините на един добър и всъщност симпатичен народ.

В писмото си до Николай Карлович[4] от 20/8 май[5] аз дадох отчет за старанията си да примиря Каравелов и Цанков предвид необходимостта, според мен, за България от отстраняването на княз Александър. Усилията ми в тази посока се оказаха напразни вследствие недоверието, което хранят българите един към друг и особено към желанията

и намеренията на Русия. Незабавно след първата среща на тези две лица в дома ми Каравелов започна да избягва всички разговори с мен по този повод. Тъй като не исках да му показвам, че на Русия би било изгодно да се избави от княза, аз също се въздържах от намеци за случилото се, но по настояване на Цанков бях длъжен един-два пъти да завържа разговор с президента по интересуващия ни въпрос. Каравелов се отърваваше с общи фрази и обръщаше вниманието ми върху това, че Цанков в печатния си орган не престава да се отнася враждебно както към депутатите от Народното събрание въобще, така и към членовете на настоящото правителство в конкретност. На забележката ми, че и вестникът на Каравелов не щади цанковистите, министър-президентът ми даде обещание да прекрати нападките срещу тях, ако те дадат пример за това. Вследствие на това Цанков по мое настояване измени тона на своя вестник. Но вместо да изпълни даденото ми обещание Каравелов се възползва от поместените в органа на цанковистите нападки и насмешки над княза, за да излезе във вестника си като защитник на последния и окончателно да скара Цанков с негово височество. Тази постъпка на Каравелов ме възмути, още повече, че той използва мен, за да достигне тази си цел. Съзнавайки неблаговидността на начина си на действие, Каравелов прекрати посещенията си на агентството[6], където преди се явяваше през ден, а в трудни за него минути и по три пъти дневно. Аз, разбира се, не направих нито крачка, за да се сближа отново с него, и в края на краищата след три дни той се появи при мен, тъй като съобрази, че би му било крайно неизгодно да се лиши от подкрепата на Русия, от която, макар и да я ненавижда, все пак се бои.

За съжаление, от цялата тази история аз изнесох дълбоко убеждение, че ние не можем да разчитаме на нито един българин и че освен измами и лъжи от тях не трябва да се очаква нищо. От предишните ми писма ви е известно, че и Цанков, и Каравелов, и Стамболов в разговорите си с

мен настойчиво посочваха невъзможността да живеят с княз Александър и като че ли само чакат позволение от Русия да пристъпят към неговото отстраняване. Докато сега тези същите господа говорят за необходимостта да поддържат княза срещу Русия.

След шестгодишно съществуване на самостоятелна България едва ли може да остане някакво съмнение в неспособността на местните елементи да създадат нещо стабилно или поне свястно. Да развращават народа нравствено водачите му умеят и се боя, че успяват в това. Но по-далече от това изкуството им не отива. Едва ли българите са в състояние да намерят в самите себе си средства за борба с вредните елементи, тъй като в средата на т.нар. интелигенция на страната няма достатъчно здрави сили да се противопоставят на демократизиращите начала, които довежда в княжеството твърде широката свобода, предоставена веднага на полуграмотни диваци, които чуждоземното иго е приучило към същата лъжа и двуличност и в чието мнение думата честност е синоним на глупост. По мое убеждение те няма да минат без странична помощ, а откъде и в каква форма тя ще дойде при тях, ако ние продължаваме да се въздържаме, е трудно да се предвиди.

Такива са неутешителните заключения, до които достигнах след петнадесетмесечния си престой тук и които считам за дълг да ви съобщя, дълбокоуважаеми Иван Алексеевич, засега съвършено неофициално. В моите очи положението е сериозно и не считам, че имам право да крия това от вас. Какви средства биха били най-целесъобразни до оправянето му не аз ще решавам. Но са нужни енергични средства, тъй като палиативите едва ли ще помогнат. Ако князът бе честен и порядъчен човек, изходът едва ли би представлявал трудност. Да се установи и поддържа тук силната му власт, като дори се поеме отговорност пред така нареченото обществено мнение на страната, не би било трудна работа. Но да се предприеме това би било възможно само при условие на увереност, че

тази власт ще донесе на страната полза, а не вреда, и че поддържаният от нас княз ще се ръководи напълно и изключително от нашите указания. В настоящите условия това е немислимо. Тъй като едва ли е възможно тук да се изпрати руски генерал-губернатор, то, струва ми се, остава едно средство — да се заставят самите българи да се обърнат към нас за помощ и за спасение.

Всичко, което става тук, е възможно само вследствие присъствието на руски офицери в България, които гарантират вътрешния ред в страната. Без тях вероятно за най-кратък период от време тук биха стигнали до пълна анархия, за спасяването от която българите може би отново биха се обърнали към нас. Това средство, разбира се, е много рисковано и може да доведе до усложнения или до резултат, противоположен на този, който ние очакваме. Но, повтарям, без вземането на радикални мерки ние все едно рискуваме да загубим България в съвсем близко бъдеще[7].

Приемете и пр.

А. Кояндер

№ 3.

ИЗВАДКА[8] ОТ ПИСМОТО НА ДИПЛОМАТИЧЕСКИЯ АГЕНТ В СОФИЯ ДО ПОМОЩНИКА НА МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ВЛАНГАЛИ

16/4 август 1885 г.

Дълбокоуважаеми Александър Егорович,

Днес княз Кантакузин има с княз Александър разговор, за който считам за необходимо веднага да дам отчет на ваше превъзходителство.

Като заговорили за сегашното положение на работите в България, князът попитал военния министър как изглежда ситуацията в неговите очи, на което княз Кантакузин не можел да не му отговори, че според него работите се развиват лошо: в пресата и в училищата

открито се проповядват социализъм и атеизъм; сред армията и народа се води усилена антируска и анархическа пропаганда. При подобни условия пребиваването в България за всеки порядъчен човек е бреме и военният министър признал на негово височество, че нито един от постовете, които е заемал до настоящия момент, не му е изглеждал толкова тежък, като сегашния.

Княз Александър се възползвал от тези думи, за да изкаже още веднъж оплакванията си на своя събеседник от непоносимото положение, в което го поставя студенината на господаря император. „В България — каза князът — има две сили: Русия и аз и те трябва да действат в съгласие. При това условие всички тукашни дейци, като Каравелов, Цанков, Стоилов и прочие не значат нищо. Без съвместните действия на Русия и княза на сцената се появяват техните дребни страсти и честолюбия, които неминуемо водят страната към анархия. Нито за Русия, нито за мен има някаква възможност са се опрем на някоя от така наречените партии, те ни лъжат и експлоатират взаимното ни недоверие и нашите неприязнени отношения. Напълно съзнавам, че подобно положение не може да продължава и занапред: или трябва да ме допуснат в Петербург, или трябва да напусна България. Тази дилема поставих пред княз Лобанов, когато минавах през Виена. Той ми даде честна дума да доложи за нашия разговор на господаря император. На 12-и заминавам на маневри в Австрия. Главната цел на моето пътуване е да се срещна с княз Лобанов, който най-накрая ще ми даде категоричен отговор.“

Ще си позволя да изкажа няколко собствени съображения по повод на този разговор.

Най-добрият изход би бил окупация на страната и назначаване тук на руски генерал-губернатор с въвеждане на нашите закони в България. Не аз ще съдя дали е възможно, или не такова радикално средство, макар че примерите на Египет, Тунис и Босна се намират пред очите на Европа.

Вторият изход би бил отстраняването на княз Александър оттук и неговата замяна с човек, напълно предан на нас и в никакъв случай с някой мошеник като Алеко паша, за когото, струва ми се, мечтае Каравелов. Смяната на династията може да бъде извършена само по наша инициатива, защото се убедих, че от българите в тази посока не може да се очаква нищо. Князът трябва да бъде извикан в Русия, където категорично да му се обяви волята на господаря да не се връща в България и да му се предложат пари. С наша помощ новият княз трябва да започне с унищожението на различните видове „свободи“: на пресата, на митингите, и т.н. За да управлява страната, ще бъде необходимо към него да се присъединят няколко способни и добросъвестни лица, защото ако ще ползва само местни елементи, той няма да бъде в състояние да направи нищо.

Третият изход е помирението с настоящия княз при известни условия например съставянето на руско правителство начело с княз Кантакузин, спирането на действието на Конституцията и т.н. За да го държим в ръце по-здраво, може да му отпускаме добавъчна издръжка от окупационния фонд. Тук трябва да изкажа мнението, че е немислимо да останем с него в настоящите отношения. Трябва или да го отстраним, или да се сближим с него. Сега ние го дразним безполезно, никак не му вредим, а между другото все повече и повече изправяме срещу себе си този най-важен след Русия фактор в България.

Накрая — четвъртият изход — да се отзоват оттук агентите и офицерите в случай, че самите българи не изпълнят това, което ние считаме необходимо за тяхното благо, т.е ограничаване на изброените „свободи“, унищожаване на различните „права“, които дава Конституцията, като оставим на народа само контрола над финансите. Нашето изтегляне оттук вероятно ще доведе до анархия, а в края на краищата и към чуждестранна окупация — австрийска, румънска, турска… или наша…

От гледна точка достигането на желания резултат от всичките комбинации, които ми изглеждат възможни, най-лесната, но и най-рискованата е помирението с княза. Не аз ще съдя дали тази комбинация е възможна, но направеният от него опит, явно последен, би ни предоставил случай да извършим това без особен ущърб за нашето достойнство[9].

Приемете и пр.

А. Кояндер

№ 4.

ПИСМО ОТ ДИПЛОМАТИЧЕСКИЯ АГЕНТ В СОФИЯ ДО ДИРЕКТОРА НА АЗИАТСКИЯ ДЕПАРТАМЕНТ ЗИНОВИЕВ

Петербург, 29/17 декември 1885 г.

Милостиви господине Иван Алексеевич,

Преди самото ми заминаване от София Драган Цанков ми довери, че материалното му положение е крайно тежко, че през последната година и половина е живял изключително с парите, които са му давали на заем негови приятели и привърженици, че в настояще време този извор е напълно пресъхнал и че той няма никакви средства за по-нататъшно съществуване. Предвид тази крайност той е принуден да се обърне към императорското правителство с ходатайство за оказване на парично подпомагане.

На ваше превъзходителство е известна ролята, която играеше Цанков в историята на възраждането на българската националност и влиянието, с което се ползваше сред българите през първите години от съществуването на полунезависимото княжество. Макар че значението му се стесни както вследствие на неговите собствени грешки, така и поради интригите на политическите му противници, все пак лесно може да се случи при борбата на партиите, която несъмнено ще се разгори след края на преживяваната сега от България криза, Цанков отново да придобие популярност и влияние,

експлоатирайки недоволството, което предизвикаха сред народа тежките военни реквизиции, опълчили населението срещу настоящото правителство. Ако, от друга страна, вземем предвид, че с присъединяването на Източна Румелия към княжеството в България несъмнено ще се засилят враждебните на Каравелов елементи, тъй като по всички признаци болшинството от румелийското население далеч не съчувства на крайните тенденции на сегашния български министър-президент, то може да се очаква, че фактът на съединението ще усили партията на Цанков и ще укрепи неговото положение. Преди Цанков действаше в посока отстраняване на нашето вмешателство във вътрешните работи на България, тъй като виждаше в нас силата, върху която изключително се опираше ненавистният му княз Александър. Въпреки това Цанков винаги е предполагал, че България трябва да се намира в сферата на влияние на Русия и трябва да се опира изключително на нея, тъй като без подкрепа от наша страна българската народност, според него, засега не може да съществува. В последно време той открито настояваше за нашата намеса и не скриваше, че вижда единственото спасение на страната в установяването там на, макар и временно, руско управление. Враждебните чувства, които проявиха към нас княз Александър и неговите сегашни министри, несъмнено дават в ръцете на Цанков оръжие за агитация сред народа срещу съществуващия в княжеството порядък на нещата. Ние бихме могли да се възползваме от положението на нещата, без да изпъкваме, да дискредитираме в очите на страната нашите врагове посредством самите българи и с това да способстваме за по-скорошното им сваляне от власт. За това би следвало ние да снабдяваме Цанков с необходимите за водене на агитация парични средства, които той може да получи само от нас.

Имайки предвид ползата, която можем да извлечем за собствените си интереси, като обвързваме към себе си Цанков с материални изгоди, аз си позволявам да подкрепя

неговото ходатайство за оказването му на парична помощ от сумите на окупационния фонд. Като начало във вид на лично подпомагане би следвало да му отпуснем от 10 до 12 хиляди франка. Впоследствие също би могло да го снабдяваме и със средства, необходими за водене на борбата с неговите политически противници, които сега са и наши най-опасни врагове. Разходването на всъщност крайно незначителна част от намиращите се в наше разпореждане суми от упоменатия фонд за подобен род цели би могло, по мое мнение, да донесе значителна изгода на нашето положение и нашите интереси в България.

Приемете и пр.

А. Кояндер

№ 5.

ТЕЛЕГРАМА НА ДИПЛОМАТИЧЕСКИЯ АГЕНТ В СОФИЯ ДО МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ГИРС

5 януари 1886 г./25 декември 1885 г.

Тъй като имат намерение да издават вестник, чиято цел би била да разяснява доколко сегашното антируско направление в България противоречи на народните интереси и колко пагубно ще се отрази на нейното бъдеще, при това, доколкото е възможно, без да се прибягва до нападки срещу правителството и другите партии, Драган Цанков, Балабанов и Бурмов предполагат, че е необходимо пътуване на последния в Русия за събиране на пожертвования за издаване на такъв вестник и за борба с други средства срещу тукашното антируско направление. Но предвид все повече и повече откриващите се благоприятни условия за такава пропаганда, би вило желателно подобен вестник да се основе колкото е възможно по-бързо и Цанков моли секретно да му се предостави еднократна правителствена субсидия от шест хиляди франка, така че без да изчаква събраните от Бурмов

пари, да може да започне издаването на вестника от 1 януари[10].

(Богданов)

№ 6.

ТЕЛЕГРАМА ОТ МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ДО ДИПЛОМАТИЧЕСКИЯ АГЕНТ В СОФИЯ БОГДАНОВ

7 януари 1886 г. (26 декември 1885 г.

Получих телеграмата от (5 януари) 24 (декември)[11].

Строго секретно. Имайки предвид притесненото лично положение на Драган Цанков и предложението му да издава Вестник, на господаря император му бе угодно да разреши да му се предоставят от окупационните суми дванадесет хиляди франка.

Гирс

№ 7.

ТЕЛЕГРАМА ОТ ДИПЛОМАТИЧЕСКИЯ АГЕНТ В СОФИЯ ДО МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ГИРС

17/5 април 1886 г.

Решил да продължи издаването на вестник „Средец“, Цанков има намерение да смени името на „Сан-Стефанска България“ — обозначението, че това е орган на Народнолибералната партия загуби каквото и да е значение в България.

Преди излизането на вестника с новото име Цанков би желал да знае мнението на царското правителство по този повод, което той може да чака до 9 април, когато трябва да се появи първият брой на новия вестник[12].

Богданов

№ 8.

ДЕПЕША[13] ОТ ДИПЛОМАТИЧЕСКИЯ АГЕНТ В СОФИЯ ДО МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ГИРС

17/5 април 1886 г.

Милостиви господине Николай Карлович,

Имах честта да получа строго секретната инструкция на ваше превъзходителство от (2 април) 21 миналия март под №55[14], с която Вие благоволявате да ми наредите да предоставям на г.г. Бурмов, Цанков и Балабанов по 40 хиляди франка в година от българския окупационен фонд, започвайки от (13) 1 януари т.г., за издаване на вестник с цел разясняване сред българите на истинските им интереси и агитация сред народа в същия смисъл и няма да пропусна точно да се съобразявам със заповедите на Ваше Високопревъзходителство да взема всички мерки тази помощ строго да се пази в тайна.

Следвайки съдържащото се в упоменатата инструкция указание, аз привлякох специалното внимание на тримата български дейци върху това, че вестникът, който основават те, не трябва да се отклонява от възгледите на императорското правителство върху сегашното положение на нещата в България и бъдещето на тази страна и не трябва да се превърне в проводник на изключително партийни интереси, които биха били несъвместими с нашите цели. Няма да пропусна да употребя всичките си усилия за наблюдаване вестникът да остане верен на предначертаната му задача.

Като гаранция, че тези три лица в дейността си ще се придържат строго към посока, съвпадаща с възгледите на императорското правителство, г.г. Цанков и Балабанов заявиха писмено на подписано от г-н Бурмов копие от подадената от него във връзка с това докладна записка[15] до императорското министерство, че те напълно приемат и одобряват всичко, изложено в нея, като правилен и точен

израз на техните собствени чувства и убеждения. Освен това всичките три лица подписаха на тази записка клетвено обещание, че винаги точно ще се съобразяват с казаното в нея и строго ще се придържат към изложената в нея програма и когато са в опозиция, и когато са на власт. Те също се заклеха, че ще действат винаги единодушно по тази програма, във взаимно съгласие и никой от тях никога няма да си позволи някакво отделно действие, без да се посъветва с другите си съюзници и без да получи тяхното одобрение и съгласие, когато са на власт или в опозиция. В заключение те положиха клетва, че ще останат неизменно верни на този троен съюз във всички възможни случаи.

Гореозначеното копие от докладната записка с изложените клетвени обещания се пази в императорското дипломатическо агентство.

Що се отнася до начините за изразходване на отпусканата на г.г. Бурмов, Цанков и Балабанов помощ от императорското правителство, а също и по отчетността ѝ, то между тях и мен последва споразумение в смисъл, че дължимата им сума ще бъде предавана в началото на всяко тримесечие от императорското дипломатическо агентство на г-н Бурмов, който ще изпълнява длъжността касиер на тройния съюз, че нито един разход не може да бъде направен без съгласието на всички членове на съюза и че отчетите за изразходването на получаваните от тях суми ежегодно ще се представят с подписите на тримата на императорското дипломатическо агентство.

Основаният от г.г. Бурмов, Цанков и Балабанов вестник, който те нарекоха „Светлина“, е като че ли продължение на издавания от Цанков орган на неговата партия „Средец“. Предишните сътрудници на Цанков се отстраниха от участие в редактирането на новия вестник и редакционният ѝ комитет сега се състои изключително от трите споменати лица.

Приемете и пр.

П. Богданов

№ 9.

ИЗВАДКА[16] ОТ ДОНЕСЕНИЕТО НА ГЕНЕРАЛНИЯ КОНСУЛ ВЪВ ФИЛИПОПОЛ ДО МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ГИРС

31/19 май 1886 г.

Милостиви господине Николай Карлович.

Аз имах честта да получа собственоръчното писмо на ваше високопревъзходителство от Ливадия[17].

Доколкото можах да се убедя от продължителните наблюдения и разговори с лица, принадлежащи към различни политически партии в Румелия, отношението на българите към княз Александър и състоянието на нещата в настоящия момент е следното.

Лично княз Александър няма привърженици с изключение на войската и незначителна част от политическата партия на консерваторите. Масата на народа се отнася към него безразлично, фактически същите чувства изпитват към княза и оказващите му в настоящия момент най-енергична подкрепа радикали и партията на Каравелов. Впрочем последната стана забележимо по-сдържана в защитата на негово височество, но продължава да върви ръка за ръка с привържениците на Захари Стоянов само предвид предстоящите избори.

Главните стимули за такава защита са не личните качества на принц Батенберг, не и съзнанието за неговата полезност за българския народ, а националното движение. Същите причини, които предизвикаха румелийския преврат и сега ръководят защитниците[18] на княз Александър. В настоящия момент е повече от вероятно превратът от (18) 6 септември[19] да не е бил добре мотивиран от политическа комбинация и да дължи произхода си само на мълвата, тръгнала из княжеството, за династическия въпрос. С това предположение се обясняват както необмисленото участие на княз Александър в делото

за провъзгласяване обединението на България, така и непонятните страстни нападки на правителствените органи на печата и на ръководителите на движения върху посегателствата на Русия срещу самостоятелността и националната независимост на България.

Членовете на опозицията, които тайно желаят руската окупация на България и я считат за неизбежна, предполагат, че най-доброто средство да дискредитират княз Александър в очите на населението и да направят управлението му невъзможно в Румелия и дори в България, би бил протест от страна на Турция или друга европейска държава срещу свикването на румелийските депутати в софийското Народно събрание или някакъв друг акт, който би показал на населението, че обединението не е постигнато. Такъв акт би предизвикал общо въстание в областта, но предвид привързаността на войската към княза, друг практически резултат освен бъркотия при определянето на самите представиш ли на опозицията би било трудно да се очаква.

Но независимо от привидния успех на княз Александър в делото по обединяването на България, ненормалните му отношения с Русия оказват влияние. Без да обръща внимание на липсата на организираност у ръководителите, въпреки произволните арести, интернирания, на шайките наемни побойници, народът чрез митинги, демонстрации и въстания открито показва, че счита за действително народно това правителство, което върви ръка за ръка с Русия. А там, където бе поставен въпросът „Князът или Русия“, селяните не се замислиха със сечивата в ръка и с цената на няколко десетки живота да покажат на чия страна се намират техните симпатии.

За спасяването на България от хаотичното политическо състояние, по мнението на самите българи, има три средства: да се предостави на населението възможност само да се убеди в непригодността на държавния си строй, което, разбира се, няма да мине без разтърсване и многочислени жертви господарят император

да прости на княз Александър, като се измени и Конституцията, и накрая руска окупация.[20]

Приемете и пр.

И. Игелстром

№ 10.

ЗАПИСКА[21], СЪСТАВЕНА ОТ ПОСЛАНИКА В КОНСТАНТИНОПОЛ НЕЛИДОВ

10 юли/23 юни 1886 г.

При определянето на политиката, към която трябва да се придържаме относно България, трябва преди всичко да се имат предвид две обстоятелства: първо, невъзможността[22] за нас да имаме доверие на княз Александър и да му възвърнем предишното благоволение дори и в случай, че българското правителство тръгне по пътя, съгласуван с нашите желания, и второ, личното положение, създадено в България именно от княза чрез интриги и с помощта на армията и министерствата, вследствие на което свалянето му може да стане само по силата на вътрешен преврат. Всяко друго участие или натиск отвън може само още повече да сплоти враждебните ни елементи и да укрепи с помощта на други чуждестранни влияния настоящото антируско правителство.

Вземайки под внимание, че ние не можем напълно да се откажем от симпатиите си към българския народ и да престанем да се отнасяме съчувствено към политическите му стремежи, предизвикани от самите нас, би изглеждало целесъобразно в сношенията си с българите, Портата и с останалото християнско население на Изтока да се ръководим от следните положения:

1. да се отнасяме към княз Александър и кабинета на Каравелов съвършено безучастно, като заявяваме при

всички случаи, че те не ни внушават никакво доверие и че действията им както по отношение на България, така и към великите държави заслужават порицание;[23]

2. да обясним на българския народ и на вождовете на опозицията, че като запазваме неизменното си съчувствие към съдбините на българското племе от времето на румелийския преврат, ние трябва да се отнасяме към тях с по-голяма от предишната предпазливост и по никакъв начин не можем да вземаме дейно участие в развитието им, докато начело на този край стоят княз и правителство, враждебни нам; но че ние не желаем[24] също да се намесваме във вътрешните работи, да поддържаме една или друга партия и да подпомагаме преврати в един или друг смисъл. Това е работа на самите българи, ако те осъзнават в каква посока ги влекат собствените им интереси;

3. да наредим на нашите агенти в сношенията с княз Александър да спазват най-строга предпазливост, без да му оставяме място за особена сигурност или подозрения за явна враждебност, тъй като и едното, и другото явно увеличават неговото значение, а последната му служи като предлог да се представя за жертва на нашата ненавист и с това да печели подкрепата на Запада;

4. относно Турция, веднъж заявили, че князът нарушава условията на състоялата се между държавите договореност, да не настояваме повече на този въпрос, като предоставим инициативата за по-нататъшни мерки на Портата и при случай я смъмрим (както вече беше направено) за това, че тя е по-заинтересована от другите в съблюдаването на договорите. А пък ние, непрестанно съчувстващи на придобиваните от християнското население облаги, нямаме намерение да ставаме страж на турското владичество и ако Портата не отстоява сама правата си по отношение на българите, ние не можем да изискваме по-строгото им спазване от другите християнски народности, населяващи турската империя;

5. като се убедим в несъстоятелността на българската кауза, чиито напредничави хора, подобно на сърбите, са способни да се отдръпнат от Русия и да търсят подкрепа и съюз с нейните врагове, да не преследваме на всяка цена по-нататъшното разрешение на българския въпрос в смисъла на създаване на Велика България, за да предоставим последователното му развитие на политическите нужди, които могат да се появят при възможното ни стълкновение с Турция или при смутове на Балканския полуостров. Непредрешеният от нас въпрос за съдбата на Македония може да стане тогава много ценно оръжие в нашите ръце за получаване на съдействие от тази или друга народност, тъй като всички те ще бъдат задължени да търсят нашата подкрепа и покровителство за достигането на своите цели;

6. като използваме благоприятното впечатление, което нашето участие в последната криза направи на гърците, да се стараем да привлечем към себе си съчувствието на елинския елемент, твърде важен за нас както в посоката на възможно действие в бъдеще на Архипелага, така и предвид преобладаващото влияние, което има гръцкото население в Константинопол и по цялото турско крайбрежие на Средиземно море.

При това обаче не трябва да променяме по явен и рязък начин нашите отношения към гърците и славяните, за да не предизвикаме, от една страна, обвинения в изоставяне на славянските интереси, а от друга — да не даваме на гръцките главатари повод твърде бързо да започнат антиславянска агитация и с това да компрометират или себе си, или нас, или пак да ни изменят, да се продадат за по-висока цена на враговете ни и особено на Англия.

Трябва да се очаква, че гръцките прогресивни хора и най-вече Трикупис ще се стараят да се подсигурят с нашите обещания по отношение бъдещото разделяне на Македония. Ние можем да се съгласим да не поддържаме по-нататък българската пропаганда в южната част на

Македония, като изявим намерение в дадения момент справедливо и безпристрастно да претеглим взаимните права и изисквания на съжителстващите там народности; но само при условие[25], че ще се прекрати и гръцката агитация срещу славяните, гръцкият прогресивен печат ще започне да се отнася към нас отначало по-малко враждебно, а след това и съчувствено и че нравственото влияние на гръцките управляващи среди ще бъде насочено към подсигуряване на чисто руските интереси на Изток и към благоприятно разрешаване на интересуващите ни там църковни въпроси — в сношенията ни с вселенската патриаршия и по предстоящите дела на нашите атонски манастири. Би следвало внимателно да избягваме пряката намеса на гръцкото правителство в тези дела и въпроси, като съхраняваме неприкосновен принципа за избягване на всяко чужда намеса в преките ни сношения с църковните власти и учреждения на Изтока.

А. Нелидов

№ 11.

ТЕЛЕГРАМА[26] ОТ ДИПЛОМАТИЧЕСКИЯ АГЕНТ В СОФИЯ ДО МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ГИРС

8 август/27 юли 1886 г.
Строго секретно

Участниците в заговора за сваляне на княза имат намерение да го извършат с помощта на 2-ри пехотен полк, който трябва да смени намиращия се тук и верен на княза 1-ви пехотен полк. Последният трябва да бъде насочен към Сливница под предлог за издигане на укрепления на сръбската граница. Заговорниците се стараят да убедят княза и правителството в необходимостта от укрепления чрез предоставянето на лъжливи сведения за усилена подготовка на сърбите за война. Докладът за

необходимостта от вземане на такива мерки ще бъде представен на княза на 29 юли. Ако докладът бъде одобрен, пристигането на 2-ри полк може да се очаква на 1 август.

Заговорниците смятат този момент за благоприятен предвид отсъствието от София на почти всички предани на княза висши офицери.

Ако превратът успее, за предпазване от сърбите и турците ще бъде незабавно обявена мобилизация, за което ще са необходими пари и патрони, крайно недостатъчни. Надеждата В този случай е за помощ от Русия.

Сахаров моли изложеното да се предаде на Обручев.

Богданов

№ 12.

ТЕЛЕГРАМА ОТ ДИПЛОМАТИЧЕСКИЯ АГЕНТ В СОФИЯ ДО МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ГИРС

10 август/29 юли 1886 г.
Строго секретно

Днес князът изрази съгласие за изпращането към сръбската граница на две дружини от 1-ви полк, които ще потеглят утре сутринта. Тук остава най-малко преданата на княза дружина. Самият княз има намерение тези дни да замине за Сливница за оглед на позициите. Предполага се, че залавянето на княза ще се осъществи или преди заминаването му на позициите, или след завръщането му в София. Планира се след свалянето на княза да бъде съставено временно правителство от всички партии, което да се обърне към императорското правителство с ходатайство да бъде признато извършеното и незабавно да бъдат изпратени императорски комисар и офицери за приемане на частите. Временното правителство ще моли за комисар да бъде назначен един от двамата най-популярни в България генерали — Игнатиев или Дондуков.

Сахаров моли горното да бъде предадено на Обручев.

Богданов

№ 13.

ТЕЛЕГРАМА ОТ ДИПЛОМАТИЧЕСКИЯ АГЕНТ В СОФИЯ ДО МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ГИРС

21/9 август 1886 г.

Днес в три и половина часа сутринта войските и народът свалиха княза, който подписа абдикацията си. Князът и брат му са откарани в манастир. Кръвопролитие нямаше. Телеграми на чужденци не се пропускат.

Богданов

№ 14.

ТЕЛЕГРАМА ОТ ДИПЛОМАТИЧЕСКИЯ АГЕНТ В СОФИЯ ДО МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ГИРС

21/9 август 1886 г.

Временното правителство е съставено. Председател — митрополит Климент; членове: Драган Цанков, Бурмов, Христо Стоянов, Радославов, Величков и майор Никифоров, главнокомандващ — майор Груев.

Временното правителство моли господаря император да приеме българския народ под своя защита и покровителство. То ходатайства специално за предпазване границите на Северна и Южна България срещу неприятелско нашествие.

То моли за съвети и указания по въпроса за осъществяване на пълното съединяване на двете Българии.

Касите са празни, затова правителството моли да му се окаже взаимообразно парична помощ; засега може да му се предостави в разположение окупационен фонд от над един милион франка.

Крайно желателно е да се избягва мобилизация, тъй като тя несъмнено ще предизвика вътрешни усложнения.

Отначало превратът бе посрещнат от народа и войските радостно. Но поради забавяне в образуването на временното правителство се появи брожение. Обявено е военно положение. През нощта князът ще бъде отпратен зад граница. Позволих си да им предоставя 55 000 франка, необходими им за отпътуването на княза, и други, свързани с това разходи.

Това положение ще бъде спасено от една силна и незабавна подкрепа от императорското правителство.

Communigue copies Constantinopole es Philippople.[27]

Богданов

№ 15.

ИЗВАДКА ОТ РАПОРТА[28] НА ВОЕННИЯ АГЕНТ В СОФИЯ ДО НАЧАЛНИКА НА ГЛАВНИЯ ЩАБ ОБРУЧЕВ

12 септември/31 август 1886 г.

Моите телеграфически донесения до ваше превъзходителство чрез азиатския департамент се спряха на това, че войските, предназначени за осъществяване на превратa, се отказаха да участват в него поради опасения от руска окупация. След известно размишление водачите на превратa се решиха да излъжат колебаещите се в този смисъл, че са се подсигурили с обещание от Русия да не окупира България, благодарение на което склониха войската на своя страна.

Превратът се осъществи през нощта на (20) 8 срещу (21) 9 август — съвършено неочаквано за мен, тъй като след (17) 4 август[29] нямах случай да се видя с водачите на превратa и предполагах, че работата е разстроена.

Превратът, извършен напълно успешно, впоследствие бе компрометиран от интригите на малка

група от княжеската партия и на председателя на Народното събрание Стамболов, който се изплаши, че партията му ще бъде изтласкана от властта. Във войската ги подкрепиха участниците във Филипополския преврат предвид на това, че на тях им бе много по-изгодно да служат при княза, отколкото при други обстоятелства.

По този начин като вдигнаха войските, вече положили клетва пред временното правителство, срещу преврата и като използваха това, че всички чиновници принадлежаха към партията на Стамболов, последният се провъзгласи за регент на княза и започна да дава разпореждания от негово име, като в същия момент канеше и княза да се върне в България. Временното правителство се оказа безсилно да се справи с движението, защото, от една страна, не се решаваше да прибегне към крути мерки, а от друга — защото нямаше органи в провинцията за предаване на своите разпореждания — затова и трябваше да падне.

Опитът на Каравелов да оправи нещата, компрометирани от неговата партия начело със Стамболов, претърпя неуспех.

Пристигането на войски в София от Източна Румелия и появяването на княза в Русчук накара войските на преврата да се оттеглят към Кюстендил, за да могат да не отстъпят възможно по-дълго в надежда за помощ от Русия. С появяването на княза в България започна терор и безразборни арести. Почти всички водачи на преврата са арестувани.

Считам за дълг да ви уведомя, че по мое убеждение офицерският състав на българската армия е станал безусловно негоден за по-нататъшна служба в България. Както офицерите от войската на преврата, така и офицерите от войската на реакцията са от едно качество. Първите дори са за предпочитане, защото се ръководеха от известна идея, за което рискуваха живота си и в момента на успеха се отличаваха със сдържаност; другите бяха просто играчка в ръцете на партия, съставена от хора с най-ниска

нравственост, които се разкриха с всички видове безобразия и излишества. Офицерите, водачи на превратa, са всичките прекрасни хора и са ни напълно предани; водачите на реакцията са тези същите Николаевци и Муткуровци, които организираха превратa във Филипопол и, понятно е, са заинтересовани в запазването на приближеното си положение при княза.

Вследствие на всичко това правителството и ръководителите на войската взеха решение да произведат под натиск избори за такива депутати за Велико народно събрание, които биха избрали за княз отново Александър Батенберг. Ако тази клика не се разтури до началото на изборите, няма съмнение, че замисълът им ще има успех, тъй като масата тук е крайно страхлива и няма да посмее да отстоява убеждения. За войниците не може да се каже нищо, те са окончателно объркани и изпълняват заповедите на този, който вика по-силно.

Сахаров

---

[1] Извадката е направена от съставителя. ↑

[2] В полето срещу думите „Впрочем, това е не повече…“ до края на абзаца е отбелязано с молив. ↑

[3] Извадката с направена от съставителя. ↑

[4] Н. К. Гирс. ↑

[5] В това писмо Кояндер съобщава за състоялата се в дома му среща на Каравелов и Цанков. Като предава разговора си с тях по въпроса за отношението на Русия към княз Александър, Кояндер пише на Гирс, че им е повторил готовността си „да ходатайства за прошка за княз Александър, ако те (Цанков и Каравелов) ми заявят, че той е нужен… на България и че те са доволни от неговото управление.“ Кояндер добавя: „Не считам, че съм в правото си да крия от тях, че Русия едва ли може искрено да желае обединяването на България под скиптъра на толкова враждебен към нея княз.“ ↑

[6] Така е в оригинала. ↑

[7] Думите „Всичко, което става тук…“ до края на абзаца са подчертани с молив. ↑

[8] Извадката е направена от съставителя. ↑

[9] На оригинала на публикувания документ има забележка от ръката на Александър III. „Няма съмнение, че е настъпил моментът решително да действаме в България и да приключим с всички тези въпроси.“ ↑

[10] На оригинала има забележка от ръката на Александър III: „На него вече са му дадени 12 (XX) франка.“ ↑

[11] Вж. №5. ↑

[12] В отговор на публикуваната телеграма на 18/6 април Зиновиев съобщи на Богданов: „Считаме за неудобно вестникът да излиза под името «Сан-Стефанска България», трябва да се измисли друго.“ На оригинала на тази телеграма има забележка с молив от ръката на Гирс: „Негов Величество благоволи да намери отговора съвършено правилен.“ ↑

[13] Върху оригинала има знак, че е разгледана от царя. ↑

[14] Има се предвид писмото на Гирс от 2 април/21 март под №55, като цяло предадено чрез публикувания в текста документ. ↑

[15] Докладната записка, спомената в текста на публикувания документ, отсъства от делото. ↑

[16] Извадката е направена от съставителя. ↑

[17] Споменатото в текста на публикувания документ писмо на Гирс отсъства от делото. ↑

[18] Така е в оригинала. ↑

[19] Има се предвид превратът от 18/6 септември 1885 г. — присъединяването на Източна Румелия към България. ↑

[20] Целият последен абзац е ограден с молив. Срещу думите: „за да се спаси България“ ръката на Александър III е написала: „Което е неизбежно и необходимо“, срещу думите: „господарят да прости…“ пак той е написал: „Не желая“. ↑

[21] На записката има забележка от ръката на Александър III: „Да се одобри тази програма безусловно“. ↑

[22] Думите: „първо, невъзможността…“ до края на абзаца са подчертани с червен молив и Александър III е написал: „Безусловно“. ↑

[23] На полето срещу т.1 ръката на Александър III е написала: „Да“. ↑

[24] Думите: „но че ние не желаем също да се намесваме…“ до края на точка 2 са подчертани. На полето Александър III е написал: „В такъв случай ние трябва да поддържаме опозицията и нейния орган.“ ↑

[25] Думите от: „но само при условие“ до края на документа са подчертани. На полето ръката на Александър III е написала: „Напълно одобрено“. ↑

[26] На оригинала има забележка от Александър III: „Боя се, че от това няма да излезе нищо свястно.“ ↑

[27] Изпращам копия в Константинопол и Филипопол. ↑

[28] Извадката, направена в Мин. на външните работи, е препратена на Гирс от военния министър с писмо от 24/12 септември под №94. ↑

[29] Така е в оригинала. ↑

II. МИСИЯТА НА ГЕНЕРАЛ КАУЛБАРС

Извършило контрапреврата, новото българско правителство (регентството на Стамболов) започна разправа с участниците в неуспешния заговор. Почвата в България окончателно се изплъзваше изпод краката на царското правителство. Тогава царското правителство изпрати в България в качеството на свой комисар генерал Каулбарс. След неуспешния опит да получи непосредствено от регентството съгласие за отсрочване на изборите за Народно събрание и за освобождаване на арестуваните по делото за превратa, Каулбарс предприе агитационно пътуване из страната и разгърна кампания сред гражданското население и във войската за проваляне на изборите. Едновременно в Търново, Шумен, Русчук и Сливен се подготвяше въстание.

Водачите на опозицията (цанковисткият „триумвират“) изпратиха до Каулбарс заявление с молба за окупация, която се замисляше под формата на изпращане на руска бригада във Варна и подмяна на българския офицерски състав с руски. Главното препятствие за осъществяването на този план беше позицията, заемана от западноевропейските държави по българския въпрос. След като не постигна нищо, Каулбарс напусна България. От България беше отзован също и целият руски консулски състав (ноември 1886 г.). Подготвяйки въстание в страната, за маскировка на своите действия по същото време царското правителство свика в Константинопол конференция на представители на българското правителство и българската опозиция за преговори по въпроса за организиране на властта.

№ 16.

ИЗВАДКА ОТ ДОНЕСЕНИЕТО НА ИЗПЪЛНЯВАЩИЯ ДЛЪЖНОСТТА ДИПЛОМАТИЧЕСКИ АГЕНТ В СОФИЯ ДО МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ

ГИРС[1]

20/8 септември 1886 г.

Милостиви господине Николай Карлович,

Не трябва да се заблуждаваме относно състава и средствата на преданата ни консервативна партия в страната…

Но за нещастие „опозицията“ не представя народа и има върху него по-малко влияние, отколкото останалите партии.

И ето че членовете на опозицията идват в императорското агентство и казват: „Постарайте се да освободите от арест преданите ви офицери и водачите на нашата партия, изпратете тук поне два полка от вашата храбра войска и после ние с руския комисар — представител на царя — ще успеем да обуздаем нашите и вашите противници.“ Такива врели-некипели аз слушам ежедневно.

Приемете и пр.

Неклюдов

№ 17.

ИЗВАДКА[2] **ОТ ДОНЕСЕНИЕТО НА ИЗПЪЛНЯВАЩИЯ ДЛЪЖНОСТТА ДИПЛОМАТИЧЕСКИ АГЕНТ В СОФИЯ ДО МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ГИРС**

20/8 септември 1886 г.

Милостиви господине Николай Карлович,

Въпросът за съдбата на участвалите в преврата офицери досега е в неопределено положение…

До този момент се намирах в пълна неизвестност относно хода на делото, затова и нямах никаква възможност да предпазя участниците в преврата от разправа от страна на сегашните управници…

Слухът за пристигането на генерал Каулбарс ги накара да бързат още повече с изпълнението на замисленото предприятие. На (18) 6 септември бях известен за изпращането на каруци в Радомир за превозване на офицерите и за намерението на правителството да съди Груев и Бендерев в Търново. Аз се реших незабавно да взема най-енергични мерки, за да отдалеча срока на съда над обвиняемите и съм крайно щастлив от инструкциите, с които ваше височество счете за възможно да ме снабди…

Предизвиканата от заявлението ми криза е в пълен разгар, но участта на обвиняемите е обезпечена поне дотолкова, доколкото сегашното правителство се бои от открит разрив с нас.

Приемете и пр.

Неклюдов

№ 18.

ТЕЛЕГРАМА[3] ОТ ВОЕННИЯ КОМИСАР НА РУСКОТО ПРАВИТЕЛСТВО В СОФИЯ ДО МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ГИРС

20/8 септември 1886 г.

Моля позволението на ваше величество, ако се наложи, да обиколя България и Румелия. Дълбоко съм убеден, че внезапното ми появяване в провинциите и прякото ми обръщане към народа ще успокои умовете и ще предотврати всякакви затруднения.

Каулбарс

№ 19.

ИЗВАДКА[4] ОТ ДОНЕСЕНИЕТО НА ИЗПЪЛНЯВАЩИЯ ДЛЪЖНОСТТА ДИПЛОМАТИЧЕСКИ АГЕНТ В СОФИЯ ДО МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ГИРС

24/12 септември 1886 г.

Милостиви господине Николай Карлович,

С телеграмите си от (19)7 и (21)9 този месец имах чест да представя на ваше високопревъзходителство различни текущи въпроси за съда над офицерите — участници в преврата,[5] от (21)9 август.

С ръка на сърцето ние не можем да отричаме известна солидарност от наша страна с делото на тези офицери. Те направиха това, което им говореше съзнанието за опасност, навличана върху отечеството им от постъпките на една личност; те изпълниха това, което им подсказваха цялото руско обществено мнение, целият руски печат; в края на краищата — това, към което ги насочваше, според тях, още по-високата, по-могъща ръка в лицето на руското представителство — гражданско и военно…

След като от секретните архиви на дипломатическото агентство се запознах с участието, което сме имали в деликатното дело на августовския преврат, аз твърдо считам едно: с всички средства, които не са ми забранени отгоре, ще възпрепятствам всяко необратимо решение на днешните управници относно съдбата на Груев, Бендерев и другите главни участници в събитието от (21) 9 август.

Впрочем не само това съображение от чисто нравствен характер ме подбуждаше към подобна решителност…

По отношение на офицерите от преврата аз също имах основание да се опасявам от възможни необмислени и възможни злонамерени стъпки на управниците, подстрекавани към това от някои чуждестранни агенти и от внушения, навявани от бившия княз. Достигащите до мен през последните дни сведения потвърждават тези подобрения.

Приемете и пр.

Неклюдов

№ 20.

ТЕЛЕГРАМА ОТ ВОЕННИЯ КОМИСАР НА РУСКОТО ПРАВИТЕЛСТВО В СОФИЯ ДО МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ГИРС

7 октомври/25 септември 1886 г.

Вследствие телеграмата на ваше високопревъзходителство от (25)13 септември[6] аз предадох на българското правителство следната нота: „Господин министър, в допълнение към казаното от мен при вчерашното ни виждане имам чест да ви съобщя сега по поръчение на императорското правителство, че по мнението на сегашното правителство свикването на Велико народно събрание при настоящото положение на нещата не може да бъде признато за законно и че решенията на такова събрание не биха имали в нашите очи никакво значение. Предвид това съветвам българското правителство: 1. да отсрочи изборите за възможно по-далечен срок; 2. за да изведе страната от това възбудено състояние, в което тя се намира сега, и за да даде възможност изборите да се осъществят без принуда и при по-нормални условия, незабавно да се отмени военното положение, в същото време да се освободят от арест всички участвали в събитията от (21)9 август.“

Обръщам внимание на израза „аз съветвам“, тъй като аз не изисквах, а само съветвах българския министър. Въпреки това с думи винаги продължавах да ги убеждавам да се съгласят и не считам за необходимо да отстъпвам.

Каулбарс

№ 21.

ИЗВАДКА[7] ОТ ПИСМОТО НА КОНСУЛА ВЪВ ВИДИН ДО ПОСЛАНИКА В КОНСТАНТИНОПОЛ НЕЛИДОВ

11 октомври/29 септември 1886 г.

Движението на гарнизоните, на което ние за момент възлагахме надежди, явно замря. Както изглежда, храбрите шуменци повече дрънкат оръжията. На своите се надявам малко. Добре би било, ако успеем да ги неутрализираме, което впрочем досега вървеше успешно. Вчера (10 октомври) 28, ние изиграхме на правителството твърде лоша шега. Избирателите, като че нищо не е било, се явиха на избори, избраха бюрото, а после изведнъж: „Братя българи, искате ли избори?“. „Не, не искаме!“ „Тогава хайде в консулството!“ И ето че упълномощеното и официално избрано бюро ми връчи резолюция, екземпляр от която бе предаден на Радославов по телеграфа. В тази резолюция се изисква да се отложат изборите и да се подчинят на нотата на Каулбарс. По този начин в ръцете си имаме юридическо доказателство, че изборите във Видин са били практически невъзможни. Обаче правителството събра с камшици някакви цигани и все пак избраха някого. Положението ни е затруднено от двойствените действия на Каравелов. Не си подава оставката, а на изборите неговите привърженици бяха заедно с партията на Стамболов.

Карцов

№ 22.

ИЗВАДКА[8] ОТ ДОНЕСЕНИЕТО НА ИЗПЪЛНЯВАЩИЯ ДЛЪЖНОСТТА ДИПЛОМАТИЧЕСКИ АГЕНТ В СОФИЯ ДО ВОЕННИЯ КОМИСАР НА ПРАВИТЕЛСТВОТО В СОФИЯ КАУЛБАРС

12 октомври/30 септември 1886 г.

В неделя сутринта — 28 септември (10 октомври), съвсем преди началото на насрочените от българското правителство избори, тълпа селяци, приблизително около 600 души, се приближиха към агентството…[9]

При настояването на селяците да видят руския консул и да чуят мнението му за изборите аз излязох на балкона и, приветстван от възторжени викове: „Да живее руският цар, да живее Русия!“, произнесох пред селяците долуспоменатата реч на български език: „Руският цар обича България и желае нейното благо. Чрез генерал Каулбарс негово Величество изиска всички арестувани да бъдат освободени и да бъдат отложени изборите. Императорското правителство ще счита настоящите избори за недействителни.“

Тълпата се разотиде с гръмки викове „Ура“…

След половин час от мястото на изборите дойде вест, че бият селяците и веднага след това във вестибюла на агентството нахлу тълпа бити селяни. От главите на всички течеше кръв, а на един окото му бе извадено и висеше над бузата. Ранените започнаха да ми разказват, че когато пристигнали на мястото на изборите и видели, че бюрото е съставено в тяхно отсъствие, селяните започнали високо да протестират срещу незаконността на бюрото, като заплашили да го разтурят със сила и настоявали за нов избор на негови членове. Отговорили им с псувни и заплахи, от думи минали към бой…[10]

Селяците — около 250 души, се разположиха на двора и в градината. Заповядах да им занесат хляб, сирене и 100 оки гроздово вино (по половин бутилка на човек). Вратите на агентството бяха незабавно заключени и на тях бяха поставени за надзираване 10 невъоръжени черногорци, които бяха предварително извикани за всеки случай преди изборния ден.

На следващия ден не пропуснах да протестирам срещу случилото се с представената тук нота.[11]

Приемете и пр.

Неклюдов

№ 23.

ТЕЛЕГРАМА ОТ ВОЕННИЯ КОМИСАР НА РУСКОТО ПРАВИТЕЛСТВО В СОФИЯ ДО МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ГИРС

13/1 октомври 1886 г.

Изпращам копие до Нелидов и Лобанов.

В някои войски започва опозиционно брожение срещу правителството с цел да го застави да се подчини на Русия. Ще поддържам това движение, но в същото време ще предотвратявам насилието.

Каулбарс

№ 24.

ТЕЛЕГРАМА ОТ АГЕНТА НА МИНИСТЕРСТВОТО НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ В ОДЕСА ДО МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ГИРС

14/2 октомври 1886 г.

Командирът на първа батарея от първи артилерийски шефски полк капитан Гергинов, взел дейно участие в превратa от (21)9 август, е изпратен от партията на Цанков да преговаря с българските офицери, избягали в Русия. Той съобщи, че войските, разположени в Търново, Шумен и Русчук, са напълно подготвени за ново въстание с цел скорошно сваляне на регентството. Решено е да се убият Стамболов, Муткуров и Попов. Ванков е заминал за Германия да получи останалите боеприпаси, а Белов се разпорежда в Шумен. Изглежда Димитриев е успял да се промъкне в България; Гергинов, който чака ответна телеграма от Москва, за да побърза да се върне в България, е личност твърде енергична и способна на всичко.

Романенко

№ 25.

ТЕЛЕГРАМА ОТ ИЗПЪЛНЯВАЩИЯ ДЛЪЖНОСТТА ДИПЛОМАТИЧЕСКИ АГЕНТ В СОФИЯ ДО МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ГИРС

17/5 октомври 1886 г.

Днес при мен беше бившият командир на сливенската бригада Гуджев и ми заяви, че Сливенският полк е готов за действия срещу правителството при условие, че тази крачка ще има успех и полза, за да не се впуска безполезно в опасно предприятие. Освен това пита дали ще бъде възможно предвид неговата оставка да облече руски мундир за престиж пред полка, тъй като той е офицер на руска служба и се числи в нашия мински полк. За същото пита и бившият командир на Сливенския полк Дужов, руски офицер от българското опълчение. Гуджев чака отговор. Моля за инструкции от генерала.

Неклюдов

№ 26.

ЗАЯВЛЕНИЕ ОТ ВОДАЧИТЕ НА БЪЛГАРСКАТА ОПОЗИЦИЯ ДО КОМИСАРЯ НА РУСКОТО ПРАВИТЕЛСТВО В СОФИЯ КАУЛБАРС

29/17 октомври 1886 г.

Съжалявайки искрено за пагубната и безразсъдна насоченост на княжеството в последно време, долуподписаните обещаваме да спазваме неотклонно както в качеството си на обикновени граждани, така и като обществени дейци следната програма:

1. При никакви условия и никога да не допускаме на престола на княжеството някой от принцовете Батенберг.

2. Да избираме княза съгласно съветите и указанията на руското императорско правителство.

3. Да осъществяваме международните отношения и да изпълняваме задачите на княжеството именно според съветите и с подкрепата на Русия.

4. Да устройваме и подготвяме българската войска според плановете и началата, одобрени от руското императорско правителство.

5. Да развиваме вътрешното устройство на България въз основа началата на православното християнство, като внимателно отстраняваме от него нелепостите на демокрацията.

6. Да възпитаваме юношите и народа в духа на християнската нравственост и с тази цел внимателно да отстраним крайните елементи от учебните заведения и да обуздаем дейността им сред народа.

7. Да уважаваме свято законите и да им се подчиняваме безусловно.

8. Да вземем сериозни мерки, за да се поставяш съдилищата в условия, гарантиращи свято безпристрастие и справедливост при раздаването[12] на правосъдие.

9. Да се обезпечат всички намиращи се на държавна служба лица със справедливи и безпристрастни закони относно приемането и уволняването им от служба, както и при повишение и излизане в пенсия.

Подписи: Бурмов, М. Балабанов и Д. Цанков.

№ 27.

ДОНЕСЕНИЕ ОТ ВОЕННИЯ КОМИСАР НА РУСКОТО ПРАВИТЕЛСТВО В СОФИЯ ДО МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ГИРС[13]

30/18 октомври 1886 г.

М.г. Николай Карлович,

Вчера и днес някои от нашите привърженици в България ми подхвърлиха мисъл, за която се считам длъжен да известя ваше високопревъзходителство и която при сгода може да се има предвид. Предложението на тези господа може да се нарече полуокупация, тъй като изразът е най-близо до същността на долуописаното.

Тези господа изхождат от съвършено правилното предположение, че упорството на значителна част от българската армия срещу нас е основано изключително на

упорството на офицерите. Всички нисши чинове твърдо държат страната на народа и ще тръгнат с нас. Ето защо предложението се свежда до това да се даде решителен тласък на нисшите чинове и главно с тяхно участие да се избави страната от правителството на терора. По тяхно мнение за това е необходим само малък отряд наши — около бригада, състоящ се от три рода войски. Този отряд трябва да пристигне във Варна неочаквано и веднага да превземе намиращото се там подразделение; българските офицери да се качат на кораби, като се заменят с руски, под чието командване подразделението ще продължи нататък с нашите войски. Във всички останали гарнизони ще се наложи да се прави същото, като се оставят в страната само тези български офицери, които са ни предани.

Разбира се, този план е изпълним само ако Европа се съгласи с окупацията, а ако такава се осъществи, ще бъде по-добре и по-правилно да се изпратят по-голямо количество войски…

Приемете и пр.

Каулбарс

№ 28.

НАЙ-ВЕРНОПОДАНИЧЕСКИ ДОКЛАД ОТ МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ГИРС ДО АЛЕКСАНДЪР III

7 ноември/25 октомври 1886 г.

Позволявам си да ви представя с настоящия доклад и двете получени от генерал-майор барон Каулбарс секретни телеграми[14] на името на ваше императорско величество.

Съобщавайки за съчувствието към Русия, изказвано от българското население, нашият представител при все това смята за необходимо да напомни за силната, струва ни се, необходимост от вземане на непосредствени мерки за поддържане на нашите искания. От това трябва да се заключи, че според него само съчувствените към нас

заявления на населението не могат да ни доведат до пътя за излизане от настоящата криза. Разбира се, не мога да не се съглася с основателността на горното мнение, но при все това за цялостната оценка на резултатите от предприетата от генерал Каулбарс обиколка[15] ни остава още да изчакаме последствията от реакцията, която се появи сред част от българските войски, която плаши регентството и може да го принуди накрая да се подчини на предявените му искания, както става ясно от вчерашната телеграма на г-н Неклюдов.

Както и да е, но ми се струва, че при настоящите обстоятелства без предварително споразумение с някои държави не можем да предприемем нито окупация, нито каквито и да са военни действия.

Както това съображение, така и евентуалните обстоятелства, които ще ни принудят да прибегнем към въоръжено въздействие в една или друга форма, ме карат да заключавам, че може би би било полезно да възложим на генерал-лейтенант граф Шувалов след връщането си от Берлин да замине за Берзин за конфиденциални обяснения с княз Бисмарк.

В очакване на всемилостивите ви заповеди се осмелявам при това да предоставя на благоусмотрението на ваше величество един проект на секретна телеграма[16], която, струва ми се, няма да е излишно да се изпрати на генерал Каулбарс, за да се обърне вниманието му върху сериозните страни на настоящото положение.

Гирс

№ 29.

ТЕЛЕГРАМА[17] ОТ ДИРЕКТОРА НА АЗИАТСКИЯ ДЕПАРТАМЕНТ ДО КОНСУЛА НА РУСЧУК ШАТОХИН

Предайте на генерал Каулбарс следната телеграма. Императорът се запозна с вашите две телеграми от Свищов

от 30/18 октомври[18].

Вече ви съобщих нашата гледна точка по въпроса за окупацията, считана от императора за извънредно сериозна мярка, към която ние бихме могли да прибегнем само в случай на крайна необходимост. Неочакваното изпращане на наши кораби във Варна и Бургас би могло също да предизвика сериозни усложнения в случай, че не сме постигнали предварителна договореност с някои държави. Ходатайствата, представени от вас на регентството, са съобщени на въпросните велики държави. От наша страна ние побързахме да уведомим последните за съображенията ни, като се стараехме да докажем тяхната обоснованост. Държавите заеха сдържана позиция с изключение на Англия, която счете за възможно да изкаже свои възражения срещу ходатайствата, за които става дума, като се опитва да им придаде значение на въпрос от общоевропейски характер.

Зиновиев

№ 30.

ТЕЛЕГРАМА ОТ ВОЕННИЯ КОМИСАР НА РУСКОТО ПРАВИТЕЛСТВО В СОФИЯ ДО МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ГИРС

9 ноември/27 октомври 1886 г.

Изразеното от мен мнение за окупация[19] е основано на молбата на самите българи[20], които считат, че само по този път могат да се избавят от терора на правителството. Под влиянието на последното в Русчук ме приеха хладно. Военната бригада се изказа против нас.

Каулбарс

№ 31.

ТЕЛЕГРАМА ОТ ПОСЛАНИКА В КОНСТАНТИНОПОЛ ДО МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ГИРС

13 ноември 1886 г.

Предложението на великия везир[21] има предвид не евентуалното ни съглашение с регентите и министрите, а промяна в състава на регентството без наше пряко участие в удобна за нас посока по пътя на вътрешен преврат, а не чрез революционното му сваляне.

Това не е интрига на Греков, а явната му работа в полза на мирното разрешаване на кризата с посредничеството на Турция.

Предполага се, че новото регентство, в което благоразположените към нас елементи трябва да са болшинство, ще съумее постепенно да промени правителството, а след това и да намери начин да произведе обективни нови избори[22].

Нелидов

---

[1] Извадката е направена от съставителя. Неклюдов е бил временен представител на царското правителство в София. ↑

[2] Извадката е направена от съставителя. ↑

[3] На оригинала има забележка от ръката на Александър III: „Напълно съм съгласен с това и дори е необходимо.“ ↑

[4] Извадката е направена от съставителя. ↑

[5] Вж. извадката от донесението от 20/8 септември. ↑

[6] Споменатата телеграма на Гирс от 12 септември отсъства от делото. ↑

[7] Извадката е направена от съставителя. ↑

[8] Извадката е направена от съставителя. ↑

[9] Вж. писмото на Карцов от 11 октомври/29 септември. ↑

[10] На оригинала има забележка от ръката на Александър III „Мерзост“. ↑

[11] Споменатата в текста нота отсъства от делото. ↑

[12] Така е в оригинала. ↑

[13] На оригинала има забележка от Александър III: „Според мен е непрактично.“ ↑

[14] Очевидно се има предвид донесението на генерал Каулбарс от 30/18 октомври (вж. №27). ↑

[15] Вж. №18. ↑

[16] Вж. телеграмата на Зиновиев (№29). ↑

[17] Няма дата. ↑

[18] Вж. NN 23, 27. ↑

[19] Вж. документ №27. ↑

[20] Вж. документ №26. ↑

[21] Убедило се в пълния крах на мисията на ген. Каулбарс, руското самодържавие през ноември 1886 г. намира незначителен повод за скъсване на дипломатическите отношения и дава разпореждане за демонстративно отзоваване на генерала от България. Едновременно с посредничеството на един от водачите на българските консерватори Греков царизмът инсценира в Константинопол с диверсионни цели преговори между българското правителство и своето протеже — главата на българската опозиция — Цанков. ↑

[22] На оригинала има забележка от Александър III: „След отзоваването на Каулбарс и консулите ни от България можем да приемем предложението на Турция и тогава ще видим доколко то е искрено и възможно.“ ↑

III. ВЪСТАНИЕТО, ОРГАНИЗИРАНО ОТ КАПИТАНА НА РУСКА СЛУЖБА НАБОКОВ ПРЕЗ 1886 Г.

Още през време на пребиваването на генерал Каулбарс в България в края на октомври 1886 г. капитанът на руска служба Набоков подготвяше въстание в Бургас и Сливен. Въстанието се подготвяше с участието на българските офицери емигранти Дражев и Тянков и черногорската чета, докарана за тази цел от Константинопол. Правеха се разчети към момента на въстанието в Бургас да пристигне руски военен кораб.

На 22.X стар стил Набоков успя да вдигне въстание в бургаския гарнизон и да арестува гражданските и военните власти. Пристигналите на следващия ден правителствени войски ликвидират резултатите от въстанието, а ръководителите му избягаха.

Със съдействието на руското дипломатическо представителство Набоков успя да избегне репресиите и да се скрие в Константинопол, откъдето бързо бе изпратен в Одеса.

№ 32.

ТЕЛЕГРАМА[1] ОТ МИНИСТЪРА НА ФИНАНСИТЕ НА БЪЛГАРИЯ ДО НЕГОВИЯ ПОМОЩНИК ПАНАЙОТОВ

5 ноември/23 октомври

На 3 ноември/21 октомври капитан Набоков, поручик Киселски, черногорският поп и още неколцина други се съвещавали в дома на капитан Набоков. Същата вечер поручик Киселски със своите единомишленици офицери

отишли в казармата при войниците и заедно с влезлите в сговор с тях три роти решили да обезоръжат първа рота, която оказала съпротива. След като я обезоръжили, бунтовниците арестували главните си противници в града и сред тях — окръжния управител. През това време командирът на дружина Караиванов с двамина-петима офицери успял да избяга в Айтос.

През деня поручик Киселски дал разпореждане за свикване на резервистите и запаса на Бургаски окръг. Когато горните се събрали, той прочел една телеграма както на войниците, така и на гражданите, като я представил за телеграма от Каулбарс. В нея се казвало, че войската и народът са въстанали срещу правителството, че регентството е арестувано и че събранието (Народното) е разпуснато, а така също, че е съставен нов кабинет. Същия ден капитан Набоков заминал в посока Хасково и Пловдив с цел да обиколи цяла Южна България и да вдигне бунт.

Сутринта на 6 ноември/24 октомври капитан Караиванов се върнал с две роти от Айтос и пристигайки в Бургас, се насочил направо към казармите. Като го видели, войниците не му оказали ни най-малка съпротива и се предали. Намиращите се в града ротни командири се явили незабавно при командира на дружината и му се подчинили.

След това Караиванов освободил арестуваните, в това число и окръжния управител. Било дадено разпореждане да се заловят заговорниците. Черногорският поп бил намерен в дома на руски гавази. В същата къща се намирали и мнозина други бунтовници.

Поручик Киселски с някои други заговорници успял да избяга по море. За капитан Набоков известия няма; веднага щом получа сведения за него, незабавно ще уведомя за това всички агенти[2].

Начевич

№ 33.

ТЕЛЕГРАМА ОТ УПРАВЛЯВАЩИЯ ВИЦЕКОНСУЛСТВОТО В БУРГАС ДО МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ГИРС

5 ноември/23 октомври 1886 г.

Retard cause par communication interrompue[3].

Телеграфирам в София.

Днес в 4 часа сутринта бургаският гарнизон начело с офицера Киселски арестува гражданската управа, командира, шестима офицери и няколко души от партията. Заговорът е насочен срещу правителството. Населението се присъедини към войската. Мина без кръв. Всичко е спокойно и има пълен ред.

Моля да изпратите от Варна военен кораб за охрана на консулството. Това би било важна правителствена подкрепа.

Изпращам копие до посолството във Филипопол.

Емелянов

№ 34.

ТЕЛЕГРАМА ОТ ПОСЛАНИКА В КОНСТАНТИНОПОЛ ДО МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ГИРС

7 ноември/25 октомври 1886 г.
Строго секретно

Получих личното ви писмо от 22/1056.[4]

Тянков с другарите си замина днес с наемен параход за Бургас. Друг, застигнат от тях в Одеса, вече се промъкна в Сливен. Тянков моли да ви напомня за обещаното от вас изпращане на оръжие[5] в Бургас.

Нелидов

№ 35.

ТЕЛЕГРАМА[6] ОТ ВИЦЕКОНСУЛА ВЪВ ВАРНА ДО МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ГИРС

7 ноември/25 октомври 1886 г.

По бърз куриер с лодка Емелянов изпрати в министерството и агентството следното съобщение: „Утре по обяд тук ще пристигне войска от Сливен да усмири бургаския гарнизон, който е решил да се защитава. Ще има кръвопролитие. Необходимо е бързото пристигане на клипер.“ Телеграфните ми сношения с Бургас са прекъснати по разпореждане от Търново.

Похитонов

№ 36.

ИЗВАДКА[7] ОТ ДЕПЕШАТА НА ПОСЛАНИКА В КОНСТАНТИНОПОЛ ДО МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ГИРС

12 януари 1887 г./31 декември 1886 г.

М.г. Николай Карлович,

Злополучният изход от безумното нападение срещу българските владения, предприето от капитан Боянов при съдействието на руския офицер Набоков, черногорския свещеник Количич и няколко десетки черногорци и българи, беше предмет на секретната ми телеграма от 9 януари/28 декември[8]. До момента е трудно да се узнаят подробности за това дело и истинските обстоятелства на неговия неуспех. Между другото, изглежда, не подлежи на съмнение, че освен лекомислието, с което е било организирано това начинание, и съвършено неподходящия момент на годината неуспехът му основно трябва да се припише на това, че сред участниците е имало агенти на сегашното софийско правителство, които своевременно предавали всички подробности за това на г-н Вулкович. Веднага след заминаването на четата, насочила се с параход към бухтата на Василикос (около Созопол), Портата получила от турското посолство в Цетин[9] а

черногорската мисия — от княз Николай, телеграфическа молба да се попречи на тази безумна постъпка на поданиците му и след като задържат виновните, да ги изпратят в Черна гора.

Приемете и пр.

Нелидов

№ 37.

ИЗВАДКА[10] ОТ ДЕПЕШАТА НА ПОСЛАНИКА В КОНСТАНТИНОПОЛ ДО МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ГИРС

2 февруари/21 януари 1887 г.

М.г. Николай Карлович,

Преминалите на турска територия участници в българско-набоковската и дражевската чета бяха докарани в Константинопол. По уверението на турците сред тях няма руски поданици. Следствието за изпращането на парахода „Георгиос“ продължава. Сред задържаните се намира един българин, снабден с руски паспорт. Тъй като се предполагаше, че на арестувания ще се извърши домашен обиск, за което бе необходимо разрешение от посолството, аз се възползвах и заявих пред Портата, че напълно не одобрявам безумното предприятие на Набоков и К⁰, но ние не можем да не съчувстваме на чувствата, които са ги накарали да вземат оръжието, както и не можем да не посочим неудобството да се увеличават размерите на последствията от това в изгода на Вулкович и Стамболов единствено с цел да се нанесе вреда на Цанков с надежда в делото да се намеси и Русия.

Както обикновено, Абдул Хамид хвърли цялата вина върху върховния везир, който уж търсел възможност да го скара с Русия, и веднага издаде заповед да се прекратят всякакви разследвания сред емигрантите и пусна арестуваните.

Приемете и пр.

Нелидов

№ 38.

ТЕЛЕГРАМА[11] ОТ ПОСЛАНИКА В КОНСТАНТИНОПОЛ ДО МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ГИРС

12 февруари/31 януари 1887 г.

Известяват ме, че участникът в бургаското въстание Набоков е пристигнал тук, че се намира във връзка с българските офицери и се опитва да вербува черногорци за десант във Варна или Бургас, за което уж имал съгласието на императорското правителство, а също и обещание за подкрепа, кораби и оръжие. Много се боя да не би пребиваването му тук и невнимателните му действия да не компрометират и нас, и делото, тъй като сред самите българи има предатели и регентството, Турция и Англия ги следят зорко.

Нелидов

№ 39.

ТЕЛЕГРАМА[12] ОТ ПОСЛАНИКА В КОНСТАНТИНОПОЛ ДО МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ГИРС

18/6 февруари 1887 г.

Вчера Набоков по собствено желание замина за Одеса. Беше му съобщено, че това изисква и правителството. За издаденото до него разпореждане аз известих по телефона одеския генерал-губернатор. А тук за избягване на скандала и предвид доброволното му

заминаване срещу него не бяха взети никакви принудителни мерки.

Нелидов

№ 40.

ТЕЛЕГРАМА ОТ АГЕНТА НА МИНИСТЕРСТВОТО НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ В ОДЕСА ДО ДИРЕКТОРА НА АЗИАТСКИЯ ДЕПАРТАМЕНТ ЗИНОВИЕВ

5 ноември/23 октомври 1891 г.

Убедително моля да попитате Цанков дали са достойни за нашето покровителство черногорците Милан Банович и Усионович, които се представят за участници в бургаската експедиция на Набоков и неотстъпно молят да ги изпратят в Петербург[13].

Путята

---

[1] Прихванатата телеграма. На оригинала има знак за разглеждане от царя. ↑

[2] В 4 часа вечерта телеграфната станция е била обкръжена от войски и съобщението е прекъснато. ↑

[3] Закъснение по причина на прекъснатата връзка. ↑

[4] Съответното писмо отсъства от делото. ↑

[5] Думата оръжие е подчертана и към нея е направена забележка от Гирс: „За това не е ставало дума.“ На полето отсреща е написано от Александър III: „Нещо друго.“ ↑

[6] На оригинала има знак, че е разгледана от царя. ↑

[7] Извадката е направена от съставителя. ↑

[8] Отсъства от делото. ↑

[9] Цетин (Цетина) — град в Сърбия (б.пр.) ↑

[10] Извадката е направена от съставителя. ↑

[11] На оригинала има знак, че е разгледана от царя. ↑

[12] На оригинала има знак, че е разгледана от царя. ↑

[13] Телеграма от 7 ноември/25 октомври. Зиновиев отговаря: „Банович и Усионович не са известни на Цанков и в делата на

департамента сведения за тях няма, а затова е необходимо да се отмени пътуването им за Петербург.“ ↑

IV. ВЪСТАНИЕТО ОТ 19 ФЕВРУАРИ 1887 Г.

През декември 1886 г. руското Министерство на външните работи заедно с пристигналите в Петербург водачи на българското опозиционно офицерство Груев и Бендерев разработи план за голямо въстание в България. За организирането на въстанието Министерството на външните работи отпусна 300 хил. франка и 2 хил. пушки. Организационна база на въстанието беше Букурещ. Общото ръководство бе възложено на руския посланик в Румъния Хитрово. По времето, когато в Константинопол заседаваше свиканата от царското правителство за „мирно уреждане на българската криза“ конференция с представители на българското правителство и българската опозиция, в Букурещ се печатаха възвания, събираше се оръжие, концентрираха се сили. На 16.II бе вдигнато въстание в Силистра, а след него в Русчук. Въстанията бяха потушени. Опитът на Стоянов да вдигне въстание в Румелия (22.II) не успя. Част от въстаниците, на които се удаде да избягнат правителствените репресии, се спасиха в Румъния, където им бе оказана материална помощ от руския посланик Хитрово.

№ 41.

ПИСМО ОТ МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ДО ПОСЛАНИКА В БУКУРЕЩ ХИТРОВО

2 февруари/21 януари 1887 г.

Преди отпътуването си от С.-Петербург известният на ваше превъзходителство майор Груев изказа желание да бъдат отпуснати в негово разпореждане и на неговите единомишленици триста хиляди франка и две хиляди пушки с патрони, необходими, според него, за успеха на

начинанието, за което аз вече ви съобщих в секретното писмо от 22/10 миналия декември[1].

Бе признато, че е възможно да се удовлетвори споменатото ходатайство, но при условие, че главното наблюдение над действията на българските офицери, както и преди, негласно ще се съсредоточи във вашите ръце предвид предотвратяване на последствия, несъгласувани с нашите интереси.

В настоящия момент в поверената ви мисия се пазят повече от четиристотин хиляди франка от българския фонд. Както вече имах чест да ви съобщя в писмото от 22/10 декември, дава ви се възможност от тези пари да отпускате суми на българските офицери, като се съобразявате с потребностите. За тези потребности не може да се съди от С.-Петербург, затова ви предстои да се ръководите от личното си усмотрение във всичко, което се отнася до размера и своевременността на отпускането. Ако, от една страна, е желателно да се избягват безцелните разходи, то от друга — не трябва да забравяме, че всяко рисковано начинание не може да бъде водено без самопожертвувания.

Що се отнася до втория пункт от ходатайството на майор Груев, военното министерство вече е дало разпореждане за съсредоточаване на две хиляди пушки с патрони при измаилския военен началник. Отпускането на оръжието както на части, така и цялостно ще се извършва само по ваше указание на лицата, препоръчани от вас.

В такъв случай покорно ви моля под никакъв предлог да не забравяте следните съществени съображения.

Без да отказваме на българските офицери евентуално съдействие, ние все пак считаме за необходимо да се въздържаме от каквото и да е непосредствено участие в техните начинания. Тези замисли се осъществяват от споменатите офицери на собствен риск, а следователно всички наши агенти трябва да се грижат да отстраняват и най-малко основателните поводи за подозрение, че те са причастни към настоящото дело.

Тъй като всяко въоръжено начинание срещу регентството може да повлече след себе си кръвопролитие, чиито жертви ще бъдат не истинските виновници за настоящото прискърбно положение на нещата в България, а нещастните българи, които са се оказали на страната на регентството вследствие на насилие или незнание, то никакъв опит в отбелязания смисъл не може да бъде оправдан, ако не се вземат предварително всички възможни мерки за обезпечаването на неговия успех. Всяко напразно кръвопролитие е съпроводено с тежка нравствена отговорност и при това то може да доведе само до закрепване на регентството и да послужи като благовиден предлог за усилването на гнета, под който софийските управници държат българския народ.

Предвид всичко това ви предстои да противодействате на всички рисковани опити на българските офицери и на необмислените им увлечения.

Като ви поверявам ръководството на толкова деликатно дело, аз съм напълно убеден, че благодарение на опитността си в този случай вие ще съумеете правилно да оцените обстоятелствата, при които на българските офицери може да бъде оказано очакваното от нас съдействие, че няма да престанете да ги ръководите със съветите си, за да предотвратите от тяхна страна всяка необмислена крачка.

Очаквам уведомлението ви за получаването на настоящото писмо.

Приемете и пр.

Гирс

№ 42.

ТЕЛЕГРАМА[2] ОТ ПОСЛАНИКА В БУКУРЕЩ ДО МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ГИРС

4 февруари/23 януари 1887 г.

Бендерев и другите офицери молят да се предаде на Груев, че присъствието му тук колкото може по-скоро е необходимо за успеха на делото[3].

(Хитрово)

№ 43.

ИЗВАДКА ОТ ДЕПЕШАТА[4] НА ПОСЛАНИКА В БУКУРЕЩ ДО МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ГИРС

20/8 февруари 1887 г.

М.г. Николай Карлович,

На 1/13 текущия февруари имах честта да получа строго секретните инструкции на ваше високопревъзходителство от (2 февруари) 21 януари[5]. Едновременно с това пристигналият от С.-Петербург майор Груев, без да спира в Букурещ, замина направо за някои крайдунавски пунктове за тайни срещи с единомишленици, които са все още на служба в българската войска, и едва днес, току-що върнал се от пътуването си, се яви при мен. Вечерта в дома ми се събраха майорите Груев и Гуджев и капитаните Бендерев и Димитриев.

Преди всичко съобщих на събеседниците си възгледите на императорското правителство по предприеманото от тях патриотично дело. Аз им казах, че по силата на инструкциите ми, а и на личните ми убеждения имам право да ги поощрявам и да им оказвам подкрепа само в такива начинания, които представят достатъчно залози за успех. Обясних им, че ще се считам винаги задължен да ги въздържам от всякакви частни начинания, недостатъчно обмислени и недостатъчно подготвени, които могат да бъдат потушени и да имат за резултат само безполезно кръвопролитие и заздравяване властта на сегашното правителство. Предвид тези условия

за моята подкрепа за предприеманото от тях дело им посочих необходимостта от наша страна от всестранно хладнокръвно съвместно обсъждане на истинското положение на нещата и шансовете за успех.

Поддържани с паричните средства, които императорското правителство предостави за тази цел в мое разпореждане, нашите привърженици разгръщат неуморна, напълно безкористна дейност. Независимо от тайните си сношения с отделни личности те напечатаха в огромно количество прокламации и отворени писма до регентите, офицерите и гражданството. Част от тези печатни възвания бе препращаш в България през различни пунктове на румънската граница, част беше изпращана в Константинопол за разпространяване в Румелия и през Румелия в България. Но разпространяването е твърде затруднително по причина на острата бдителност на българските погранични власти и многобройните агенти на софийските управници, които изразходват огромни суми за полицията. Според слуховете неколцина души, заловени в Русчук с тези печатни възвания, са били безчовечно пребити от полицията. Редом с печатните прокламации емигрантите започнаха да издават в Браила ежеседмичен български вестник под името „Девети август“ и още един с име „Да се разберем“, чиито първи броеве имам чест да ви изпратя[6].

При действията си в самата София нашите привърженици са принудени да прибягват до помощта на различни фактори, за пълната благонадеждност на които, очевидно, невинаги може да се гарантира. Поради отдалечеността на София всичко това, разбира се, е твърде трудно. За по-голямо подсигуряване в това отношение всички действия се предприемат не иначе, а по предварителна договорка с константинополския комитет и с Цанков, понякога чрез моите сношения с тайния съветник Нелидов. По такъв начин неотдавна, отпускайки по молба на г.г. Груев, Бендерев, Димитриев и Гуджев за тази цел 30 000 франка, аз им отказах да преведа непосредствено

толкова значителна сума в София. От тази сума 10 000 франка бяха дадени от мен на ръка на офицери за изпращане в София на малки части на няколко лица. Останалите 20 000 франка бяха преведени от мен в Константинопол на Т.С. Нелидов, за да се предадат на тамошния комитет в лицето на майор Стоянов.

Струва ми се, че в настоящия момент би било изгодно не да настояваме за някоя княжеска кандидатура, а да се стремим само към сваляне на софийските негодяи и замяната им със стабилно временно правителство с руски военен министър. За кандидатурата винаги ще има време да се погрижим впоследствие[7].

Относно константинополските преговори на Цанков с Греков, Стоилов и Вълкович никой не храни илюзии и не очаква от тези преговори каквито и да е практически резултати. Само на софийските управници им се струва, че в тях има нещо съществено. Тези самозвани управници търсят протакане на времето, разчитайки на европейска война. От друга страна, на тях им идва изгода от това, че някои нерешителни техни противници все пак изчакват резултатите от тези преговори. Затова би било най-изгодно, ако депутатите се върнат в София без каквито и да е резултати и преговорите се прекъснат окончателно.

Едва ли дадената от Цанков линия на партиите в тези преговори беше практична. Струва ми се, че не трябва да споменавам за каквито и да е партии — правителствена, консервативна, цанковистка и каравелистка. Трябва да виждаме пред себе си две величини: незаконното, заграбило в свои ръце и насилствено удържащо властта софийско правителство и протестиращата срещу това правителство опозиция на народа, и да не оставяме тази гледна точка[8].

Въобще цялото неуспешно дело на константинополските преговори ми изглежда като съвсем проста истина. Понякога можеш и трябва да обесиш човек. Да се стараеш да го убедиш да се обеси сам ми се струва най-малкото да си прекарваш времето непроизводително.

За днешните властимащи в България да се разделят с властта е равносилно на самоубийство. Как можем да се надяваме, че те доброволно ще се съгласят на това. Насилственият ред на нещата, установен в България, може да бъде унищожен само с насилствен преврат и колкото по-бързо може да бъде постигнато това, толкова по-добре, тъй като всяко протакане разпалва тази нравствена деморализация, от която сегашните управници черпят тайната на твърде продължителното си съществуване.

Дали нашите привърженици ще съумеят със средствата, с които разполагат, да осъществят този насилствен преврат; дали ще им се удаде, преследвайки заветните цели, да предотвратят преждевременни избухвания, които могат окончателно да компрометират делото им, не може да се реши предварително. От своя страна аз, разбира се, ще употребя цялото си старание според силите и възможностите си да ги ръководя в смисъла на инструкциите, дадени ми от ваше високопревъзходителство.

Приемете и пр.

Хитрово

№ 44.

ТЕЛЕГРАМА[9] ОТ ПОСЛАНИКА В БУКУРЕЩ ДО МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ГИРС

28/16 февруари 1887 г.

Бендерев ми съобщи сега, че кореспонденцията на емигрантите със Силистра е прехваната и че силистренският комендант, командир на тамошната дружина капитан Кръстев, бидейки окончателно компрометиран, или трябва да избяга веднага, или да се обяви с преданата си дружина срещу правителството и моли указания от комитета. Вероятно ще се реши на

последното. Вследствие на това там по неволя веднага трябва да започне движение. Трябва да го подкрепим, за да не излезе безполезно избухване. Груев, Гуджев, Димитриев и другите заминаха сутринта за Калараш[10], Зимница и Гюргево. Очакват се известия от тях. Взети са мерки за предупреждаване на единомишлениците в Константинопол и София движението да се предизвика едновременно навсякъде, където е възможно. По този начин можем всяка минута да очакваме повсеместно движение. Емигрантите предполагат, че срещу Силистра ще бъде изпратена преданата за регентите пехота от Русчук. Тогава в Русчук ще остане преданият нам сапьорен полк, който заедно с гражданите ще се обяви срещу управниците. В краен случай Кръстев с цялата си дружина ще премине на левия бряг и ще предаде оръжието на румънците. Бендерев моли да предупредим всички български офицери да бъдат готови за сигнала и да съобщим на Стоянов в Константинопол.

Хитрово

№ 45.

ТЕЛЕГРАМА[11] ОТ ПОСЛАНИКА В БУКУРЕЩ ДО МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ГИРС

28/16 февруари 1887 г.

Faisant suite a mon telegramme de ce matin[12].

Силистренският гарнизон въстана открито. Очаквам известия от Калараш. Неколцина офицери емигранти се прехвърлят утре от Калараш в Силистра. Викат се всички офицери от Одеса. Съобщавам в Константинопол.

Хитрово

№ 46.

ТЕЛЕГРАМА[13] ОТ ПОСЛАНИКА В БУКУРЕЩ ДО МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ГИРС

2 март/18 февруари 1887 г.

В Силистра не достигат патрони. Не може ли за всеки случай незабавно да се изпратят в Унген до жандармския ротмистър Бурков за предаване в мое разпореждане не по-малко от 100 000 патрона за бердана. Може би ще намеря средства да ги превозя по румънската железница[14].

Хитрово

№ 47.

ТЕЛЕГРАМА[15] ОТ ПОСЛАНИКА В БУКУРЕЩ ДО МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ГИРС

От Силистра съобщават, че населението се е присъединило към дружината, която се обяви срещу регентството. Дружината, състояща се от 900 души, вероятно вече е попълнена до 2000 резервисти. Дружината е въоръжена с берданки; изглежда има всичко на всичко по тридесет патрона на пушка. За запасняците и населението има кримки с огромно количество патрони, но лоши. Срещу въстаналите е изпратена цялата пехота от Русчук и според слуховете гарнизоните от Шумен и Варна, вероятно част от тези гарнизони; няма да се оттеглят преди четвъртък. Заговорът тръгна преждевременно, но впоследствие може да стане всеобщ. Всичко ще зависи от духа в другите гарнизони. Ако част от шуменския се присъедини към силистренския, успехът е несъмнен. След

заминаването на пехотата от Русчук може би ще ни се удаде да увлечем тамошния пионерен полк и населението ще се обяви против регентството. В Свищов също може да се очаква движение. В тези пунктове усилено работят в тази посока. С нетърпение чакаме известия от София, където също е подготвено, но успехът е твърде съмнителен. В Румелия надеждите са малко. Димитриев, Диков и Кавалов вече са в редовете на силистренската дружина. Бендерев заминава затам днес с 30 000 франка на първо време. След предишните отпуснати суми у мен останаха 280 000 франка. Във всеки случай нашите привърженици имат намерение да дадат сражение. Ако войските на противника не пристигат едновременно, се надяват да ги разбият на части. Ако пък те бъдат разбити, ще отстъпят в Добруджа и ще предадат оръжието си на румънците. В най-лошия случай това ще бъде огромен протест срещу незаконното правителство.

Благодарение на отличните си отношения с Братиану аз напълно гарантирах нашите привърженици срещу всякакви притеснения от страна на румънските гранични власти[16].

Хитрово

№ 48.

ИЗВАДКА[17] ОТ ДЕПЕШАТА НА ПОСЛАНИКА В БУКУРЕЩ ДО МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ГИРС

2 март/18 февруари 1887 г.

М.г. Николай Карлович,

Събитията през последно време следваха така бързо едно след друго, че аз решително не успявах да предавам

на ваше високопревъзходителство писмени сведения за тях и по неволя бях принуден да се ограничa с телеграми.

Така аз едва завършвах изпращаното с днешната поща мое донесение под №4[18] за дейността на комитета на емигрантите, когато внезапно тази дейност встъпи в съвършено нова фаза по причина на преждевременно избухналото въстание в силистренския гарнизон.

В дейността на привържениците ни в началото се прояви извънредна нервност — ту големи надежди, ту съвършено униние. При това пътуванията им по крайдунавските пунктове и цялата им тайна дейност постоянно ме тревожеха. Редом с предаността и усърдието, за съжаление, те са твърде неопитни в делото на тайната агитация и често са крайно невнимателни. Но трябва да кажа, че румънските власти се отнасят към тях, ако не съчувствено, то поне съвсем не враждебно и гледат през пръсти на цялата им дейност. Може би тихомълком правят услуги и на софийските регенти, като им съобщават за присъствието тук на значителен брой емигранти. Но външно поне поведението на румънците е безупречно. Въпреки това всячески се старая да внуша на нашите привърженици необходимостта от наша страна от извънредно внимание и сдържаност, които, за съжаление, не им достигат.

През последните дни след временния успех нашите привърженици отново се окуражиха. Те започнаха да получават съчувствени отговори от различни гарнизони. Според уверенията им те могат напълно да разчитат на гарнизона от Силистра и на части от шуменския и русчушкия гарнизон. Във Варна също разчитат на някои единомишленици.

В Силистра нещата започнаха, за съжаление, преждевременно. Преди два дни командирът на тамошната дружина Кръстев уведоми Бендерев, че писмото му е прихванато и че по този начин той е окончателно компрометиран, не може да чака повече и решава да се обяви с дружината си срещу регентството. Заедно с това

той молеше указания от комитета. Това сведение имах чест да съобщя на ваше високопревъзходителство по телеграфа[19].

Днес вечерта Бендерев се върна от Силистра с много добри известия. Той каза, че народонаселението поголовно се присъединило към дружината, която се попълва със запасняци. Бендерев се опасява само от недостатъчното количество патрони за берданките, с които е въоръжена дружината — само по 60 на пушка. А кримки с патрони за запасняците има достатъчно, но патроните са лоши. Да докараме патрони сега от Измаил е невъзможно, тъй като Дунав още е покрит с лед. Времето е много топло, можем да очакваме размразяването съвсем скоро. Във връзка с това Бендерев ме помоли да се погрижа по телеграфа за изпращане на патрони в Рени и Унгени[20]. Когато навигацията започне, е много по-близо да се докарат патроните от Рени, отколкото от Измаил. В краен случай може би ще ни се удаде да прекараме патроните от Унгени по румънската железница с подкуп. Днес Бендерев се връща през Калараш в Силистра. По негова молба му дадох 30 000 франка за първа необходимост. След тази сума у мен остават около 280 000. Ако движението се разрасне сериозно, този фонд може да се окаже недостатъчен.

Получено е известие, че срещу въстаналия силистренски гарнизон са изпратени войски от Русчук, Шумен и Варна.

За съжаление, известията от София и Румелия са по-малко задоволителни. Там твърде се бавят. Делото, започнато в Източна България, би било твърде по-сигурно, ако бе предшествано от трус в столицата.

Емигрантите разчитат главно на гарнизоните и се надяват, че военното движение ще бъде достатъчно, за да се предизвика повсеместно въстание и сваляне на софийското насилствено и незаконно правителство.

Приемете и пр.

Хитрово

№ 49.

ТЕЛЕГРАМА[21] ОТ ПОСЛАНИКА В БУКУРЕЩ ДО МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ГИРС

3 март/19 февруари 1887 г.

Делото, започнато в Силистра, расте. Известията са добри. Частите, придвижени срещу Силистра, са незначителни и ненадеждни за регентството. Усилват се надеждите за обявяването на Русчук, Свищов и Лом против регентството. От Русчук ми предадоха телеграмата на полковник Николаев — от София, 16: „Капитан Попов незабавно да заминава за Силистра. Утре от Шумен тръгва дружината на капитан Паншерски[22] с един взвод кавалерия и батарея. Да се раздадат по 200 патрона на пушка, хората да се изпратят на каруци и да се бомбардира градът. План на действие: Достигайки до селището Гайдашир, капитан Попов се придвижва по пътя за… а,[23] където се разполага на лагер. Строго да се следи неприятелят да не може да се скрие. След превземането на Силистра да се учреди полеви съд под председателството на капитан Драндаревски и на място да изпълнят смъртна присъда.“ Тези известия са предадени в Силистра. В случай на успех на делото регентите вероятно ще избягат от София. Взети са мерки тези мерзавци да не се допуснат в Лом и около Цариброд.

Хитрово

№ 50.

ТЕЛЕГРАМА[24] ОТ ПОСЛАНИКА В БУКУРЕЩ ДО МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ГИРС

3 март/19 февруари 1887 г.

Румънско сведение.

Силистренската дружина е разбита. Казват, че Кръстев е убит на румънска територия по време на отстъплението. Част от дружината е преминала в Румъния и е обезоръжена. От сутринта в Русчук има престрелка. Бият се на улиците. Точни сведения още няма. Сношенията с Гюргево са прекъснати.

Хитрово

№ 51.

ТЕЛЕГРАМА[25] ОТ ПОСЛАНИКА В БУКУРЕЩ ДО МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ГИРС

3 март/19 февруари 1887 г.

Сега получих депеша от Гюргево: въстанието е потушено. Емигрантите са арестувани. Утре ще бъдат разстреляни. Узунов е арестуван.[26]

Хитрово

№ 52.

ТЕЛЕГРАМА ОТ ПОСЛАНИКА[27] В БУКУРЕЩ ДО МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ГИРС

3 март/19 февруари 1887 г.

Скръбните известия от Силистра се потвърждават. Кръстев е убит от войниците си. Подробности още няма. От Русчук известията са съвсем печални. Ожесточеният бой на улиците продължил цял ден, казват, че имало много ранени и убити. Към вечерта обявилите се срещу регентството били изтласкани от казармите и избягали.

Майорите Узунов и Филов са настигнати при прехвърлянето през Лом и ранените са откарани в Русчук. Съобщенията с румънския бряг и телеграфните съобщения са възстановени.

(Хитрово)

№ 53.

ТЕЛЕГРАМА ОТ ПОСЛАНИКА В БУКУРЕЩ ДО МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ГИРС

4 март/20 февруари 1887 г.

Току-що получих дълго писмо от Груев от Гюргево[28], което завършва със следните думи: „Ясно е само едно — че делото е загубено окончателно и ще има маса нови жертви на разправа от господа като Мантов, Драндаревски и пр. Моля и ви умолявам да донесете за гореизложеното на негово величество и да молите за застъпничество. Само тежката дума на господаря император може да прекрати бъдещата касапница и кървавата разправа с масата напълно невинни хора. Надеждата на тези нещастници, на семействата им, на жените, децата е само в бога и във великия господар император. Предполагат, че Узунов се е застрелял. Участниците ще ги разстрелват днес или утре.“

Копие на писмото изпращам по куриер. Не споделям мнението на Груев, че делото е напълно загубено. „Ще дойде времето и на софийските негодници, но е необходима голяма издръжливост.“[29]

Хитрово

№ 54.

ТЕЛЕГРАМА[30] ОТ ПОСЛАНИКА В БУКУРЕЩ ДО МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ГИРС

4 март/20 февруари 1887 г.

Изпращам копие на Нелидов.

Комисаров съобщава: на (3 март) 19 февруари от 4 часа следобед започнаха арестите. Арестувани са до 200 души, всичките известни граждани, откарани са в Черната Джамия — каторжен затвор. Има руски поданици и черногорци. През нощта са разлепени обявления за прекратяването на въстанието в Силистра и Русчук. Предават на Цанков, че положително всички членове на партията му са арестувани, в това число и Людсканов. При него не пускат никого. Страшно бият всички с чували с пясък и трошляк.

Хитрово

№ 55.

ПИСМО[31] ОТ МАЙОР ГРУЕВ ДО ПОСЛАНИКА В БУКУРЕЩ ХИТРОВО

4 март/20 февруари 1887 г.

Бързам да ви уведомя за това, което ставаше вчера в Русчук. Съобщението е събрано от най-точни източници само до 11 часа на (3 март) 19 февруари, т.е. от участници и очевидци. Досега не е известно с положителност нищо за станалото от 11 часа сутринта до 4 часа следобед, но жителите на Гюргево са чували през това време — от 5 и половина сутринта до 4 часа следобед — пушечна стрелба; казват, че в 3 часа следобед се чули три оръдейни изстрела. Още на (28) 16 вечерта майор Узунов, възпитаник на Военноинженерната академия и защитник на Видин в Сръбската война, като събрал офицерите от пионерния полк (състоящ се от 5 ½ роти) и им прочел извадки от писмата, които сме му писали ние секретно, а и след като им казал кратка реч, в която обрисувал положението на България в мрачни краски, им съобщил за решението си и

за решението на други началници на части в други гарнизони да свалят регентството и кабинета по насилствен начин. Не всички офицери от пионерния полк се съгласили с майор Узунов — не се съгласили младшите офицери, слепи оръдия на регентския режим, на чието съществуване те са благодарни за парчето си хляб. Тогава майор Узунов пуснал офицерите, като ги помолил да пазят в строга тайна всичко, за което е станало дума. (1 март) 17 и (2 март) 18 февруари преминали в тревожно бездействие.

Забелязвало се само, че префектът Мантов и останалите (след заминаването на капитан Драндаревски и двама други офицери в Силистра) офицери на 6-те пехотни роти се събирали често, нещо си шепнели и въобще имали много разтревожен вид. На (2 март) 18 февруари вечерта майор Узунов отново свикал офицерите от пионерния полк и отново настоял за необходимостта полкът да се обяви срещу регентството по примера на Силистра. Този път било прието решение в положителен смисъл. Било обмислено кои от гражданите и офицерите да се арестуват, но първо и най-необходимо било решението за арестуването на Мантов. Всичко това се решавало пак по секретен начин. В 5 часа сутринта започнали арестите, но за нещастие, съвършено неуспешни. Вероятно предупреден, Мантов успял да се скрие неизвестно къде, при това командата, пристигнала в квартирата му, за да го арестува, била посрещната с изстрели от 8–10 жандарми на Мантов, въоръжени от глава до пети с всевъзможно оръжие. Неколцина жандарми били убити. Не успели да арестуват също и болшинството офицери от пехотния полк — всички те, вероятно предизвестени, са спали в казармите, всеки при ротата си. Не успели да арестуват и пехотния офицер капитан Драганов — яростен батенбергист, отново назначен малко преди това от началника на флотилията, който също успял да се скрие. Около 6 часа сутринта с арестите било приключено. Жандармите на Мантов били събрани всички, били обезоръжени и затворени в казармите на пионерния полк.

Към този час общата обстановка на делото била в следното положение. Из града усилено ходели патрули от пионери; цялото население се изпокрило по къщите и по улиците категорично не се виждал нито един човек; магазините, лавките и кръчмите били затворени; пехота в количествен състав 6 роти заедно с офицерите се затворили в казармите си с оръжие и патрони, но казармата била обкръжена от пионери; в пионерната казарма били затворени жандармите на Мантов и към тях бил поставен караул от пионери; в тази казарма се намирали останалите пионери; вероятно те били твърде малко (Всичко на всичко 5 ½ роти) вследствие големия разход на хора за патрули и за арестуване, моряците (всичко 200 души) били разделени на 3 части — по-голямата част под командването на мичман Кисимов — единствения ни моряк, седмица и половина преди това уволнен от служба поради неблагонадеждност; той се намирал в пионерната казарма и бил готов да действа заедно с пионерите, част от останалите моряци се намирали на пристаналия на кея параход „Голубчик“, а друга част — в морските си казарми.

В 6 часа от прозорците на пехотните казарми по пионерите започнала стрелба, която продължила известно време. След приключването ѝ майор Узунов показал бяло знаме, успял да влезе в преговори с пехотните офицери в казармата. Той ги помолил да сложат оръжие и да се предадат, но пехотните офицери отговорили, че за предаване могат да преговарят[32] само с командира на пионерите Андреев. Последният е бил арестуван и Узунов не се решил да го допусне до преговори. Тогава започнала нова престрелка. В един от кварталите милиционери — около 150 души, под командването на двама души — някакъв старец и един друг млад (учител, струва ми се) тръгнали също срещу пионерите; започнал бой по улиците. През това време капитан Драганов притичал до морските казарми, взел със себе си останалата там команда моряци и тръгнал за пристанището към парахода „Голубчик“. Без всякаква съпротива нахлул на кораба, овладял го и

заповядал корабът да се отдели от пристана и да се закотви сред Дунава. През това време на парахода от Гюргево дошли майор Панов и Тома Кърджиев. Те били извикани от Узунов рано сутринта, когато делото явно завършвало благополучно, в 10 часа сутринта се качили на лодка и се прехвърлили на другия бряг. Според слуховете се качили на „Голубчик“ и попаднали направо в лапите на капитан Драганов. Около 11 часа сутринта делото приело най-неблагоприятен обрат, офицерите се отчаяли. По думите на г-н Черковски мнозина от тях са ранени и убити. По улиците има много ранени и убити пионери. Подробности ще разкаже приносящият настоящото г-н Черковски. Ясно е само, че делото е проиграно окончателно и ще има маса жертви на разправа от г.г. като Мантов, Драндаревски и други.

Моля и ви умолявам, ваше превъзходителство, да донесете за гореизложеното на негово величество и да го помолите за застъпничество — само тежката дума на господаря може да прекрати бъдещата касапница и кървавата разправа с масата съвсем невинен народ. Надеждата на тези нещастници, на семействата им, на жените, децата е само в бога и в господаря император.

Предполагат, че Узунов се е застрелял. Другите ще ги разстрелват днес или утре.

За Свищов тук не се знае нищо.

№ 56.

ТЕЛЕГРАМА[33] ОТ ПОСЛАНИКА В БУКУРЕЩ ДО МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ГИРС

5 март/21 февруари 1887 г.

Току-що получих телеграма.

Присъдата е произнесена: 15 души на смърт, бившият майор Панов, депутатът Кърджиев и Цветков —

на смърт или 15 години затвор, освен това и двама българи от Румелия. Капитан Илиев — на три месеца затвор, вследствие на смъртоносната рана Филов не бе съден — той е на смъртно легло.

Чуждестранните консули колективно ходатайстваха за отсрочка в изпълняването на присъдата, за да дадат на нещастниците време да молят за помилване в София.

Хитрово

№ 57.

ТЕЛЕГРАМА ОТ ПОСЛАНИКА В БУКУРЕЩ ДО МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ГИРС

5 март/21 февруари 1887 г.

Жените на нещастните русчушки осъдени пристигнаха в Букурещ. Сърцето ми се къса[34] пред тяхното отчаяние.

Арестуваните ги изтезават страшно[35]. Утре е екзекуцията.

Хитрово

№ 58.

ТЕЛЕГРАМА ОТ МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ДО ПОСЛАНИКА В БУКУРЕЩ ХИТРОВО[36]

Съобщено на нашия посланик в Константинопол.

Вчерашните ви телеграми[37] ни опечалиха крайно. Положете всички усилия, за да облекчите участта на нещастните жертви на въстанието. Бъдете крайно внимателни в сношенията си, дори В сношенията с Братиану, комуто едва ли можем да се доверяваме.

Гирс

№ 59.

ТЕЛЕГРАМА[38] ОТ ПОСЛАНИКА В БУКУРЕЩ ДО МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ГИРС

6 март/21 февруари 1887 г.

По възможност е необходимо да изведем от Румъния поне за известно време българските офицери емигранти. Предложих на Бендерев още днес да замине за Кишиньов и да задържи там офицерите, които комитетът извика от Русия. И други офицери ще отпътуват оттук. Ще останат Груев, Гуджев и Дерманчев за довършване на паричните работи. Относно новите емигранти, пристигнали с оръжието си в Добруджа, румънското правителство взе решение да ги остави на свобода, да им предложи или постоянно пребиваване в един от северните градове на Румъния, или свободно заминаване зад граница.

Хитрово

№ 60.

ТЕЛЕГРАМА[39] ОТ ПОСЛАНИКА В КОНСТАНТИНОПОЛ ДО МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ГИРС

5 март/21 февруари 1887 г.

Je telegraphie Hitrovo[40].

Стоянов пита къде се намират Груев, Бендерев и другите. Моли да се предаде на първия, че той е определил въстанието в Румелия за (6 март) 22. Всички офицери заминават там днес или утре. Куриерите са изпратени. Иска подробни сведения за хода на делото в Силистра и

Русчук. Има ли за него някакви особени указания? Моли за незабавен отговор.

Моли да се съобщи същото на Бахчеванов, като го умолява да поддържа движението с каквото може. Ако е арестуван, да се съобщи на някого от единомишлениците му. Аз пък предлагам крайно внимание във връзките със София, за да не може нашето участие да бъде открито по никакъв начин.

№ 61.

ТЕЛЕГРАМА ОТ ПОСЛАНИКА В КОНСТАНТИНОПОЛ ДО МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ГИРС

8 март/24 февруари 1887 г.

Въстанието в Румелия не успя. Селяните от пограничните райони, където то започна, се разбягаха. Тянков и Дуков се върнаха и утре Тянков заминава за Константинопол, ако успее, защото полицията следи строго. По-добре е Стоянов да не пристига. Офицерите също имат намерение да се върнат в Константинопол.

Всичко излезе твърде лошо.

Нелидов

№ 62.

ИЗВАДКА[41] ОТ ДЕПЕШАТА НА ПОСЛАНИКА В БУКУРЕЩ ДО МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ГИРС

10 март/26 февруари 1887 г.

М.г. Николай Карлович,

Предшестващите ми две донесения под NN 4 и 5[42], изпратени със същия куриер, вече не представляват друг интерес освен като ретроспекция. Закъснях с изпращането

им по причина на страшната бързина, с която следваха събитията, които съсредоточиха моето внимание.

Поради масата неотложна работа, погълнала както мен самия, така и целия ми персонал, аз решително нямах възможност да се заема с материалната подготовка за изпращането на натрупаната кореспонденция. За последователния ход на събитията аз имах чест да държа ваше високопревъзходителство в постоянна известност чрез многобройните ми телеграми, по-голямата част от които в копия предавах на посланика в Константинопол за негово сведение. Сега със съкрушено сърце пристъпвам към изложението на неудачното силистренско и кървавото русчушко събитие, доколкото тези събития се изясниха от събраните засега сведения.

За съжаление, трябва да признаем, че преданите ни военни български емигранти Груев, Бендерев, Димитриев и други, поели върху себе си главното ръководство на замисленото от тях начинание, не се оказаха на висотата на задачата си. Впрочем от тримата трябва да поставим най-високо Груев. Тази личност е по-уравновесена. Еднакво справедливо би било да отдадем дължимото на някои второстепенни дейци, по-малко увличащи се, отколкото особено Бендерев. Но всички те заедно с пламенността и безкористната си преданост не притежават тази издръжливост, която се придобива само от опита и която е необходима за воденето на толкова трудно дело, както това, с което те се захванаха. Твърде голяма доверчивост в сношенията с хората, увлечение по надежди, недостатъчно основателни, — всичко това в значителна степен способстваше за неуспеха. Не подлежи на никакво съмнение, че посредством шпионите си регентството е било предварително предупредено за извършваната агитация в средите на офицерите от различни гарнизони. От друга страна, е несъмнено, че резултатът от пропагандата, дори и във вида, в който се водеше, би бил друг, ако силистренският заговор, а след него и русчушкият не бяха избухнали преждевременно. Но там е бедата, че

вследствие прехванатата кореспонденция със силистренския гарнизон по-нататъшното отлагане ставаше невъзможно. Предупреденото регентство не би пропуснало да вземе най-енергични мерки за предотвратяване на възможността от по-нататъшна пропаганда във войската.

Че регентството е било предварително предупредено, доказват и самите му разпореждания. По такъв начин от Шумен срещу Силистра бе изпратена не тази войска, която очакваха нашите привърженици. Казват, че в Шумен в самия ден на силистренския заговор са били извършени някои арести и че войсковите части оттам са били сборни под командването на напълно благонадеждни началници.

Що се отнася до кървавите русчушки събития, то тук отново неуспехът бе причинен главно от колебанието от страна на майор Узунов и съобщниците му от решението, взето в последната минута, и отсъствието на предпазливост и предварително обмислен план.

Предвид повече или по-малко подробното описание на русчушките събития имам чест преди всичко заедно с това да ви изпратя копие от писмото от (4 март) 20 февруари, получено от Груев от Гюргево[43], писмо, чието заключение аз още тогава предадох на ваше високопревъзходителство с телеграмата под №81[44].

За случилото се на възмутителната пародия на съд, на който от името на незаконното и от никого непризнато правителство бяха съдени въстаналите срещу незаконния и възмутителен ред на нещата неколцина от най-добрите и най-честните хора на България, загинали заради убежденията си и заради предаността си към Русия, можах да събера известни сведения от някои очевидци…

Този чудовищен съд бил председателстван от майор Андреев, преди три години съден за изнасилване. Свидетели са били пияният префект Мантов, който преди няколко години е съден за конекрадство в Румъния, с неговите жандарми и разнообразна кръчмарска паплач, която е на заплата в полицията. А присъдите привеждал в изпълнение, или по-точно умъртвявал, нарочно

изпратеният от София с особени пълномощия полковник Петров. На обвиняемите не позволявали да говорят. Питали ги само за събитията от деня. Узунов и другите молили за позволение да изкажат причините, които са ги подбудили към въстание. Прекъсвали ги с викове и ругатни.

Прокурорът Марков заявил пред съда, че каквато и да е присъдата, във всеки случай тя не може да бъде приведена в изпълнение над ранените преди излекуването им. Била е разиграна и комедията с призива за милост към въобразяващите се за законно правителство софийски негодници. На осъдените предложили да се обърнат към тях с молба за помилване. По-голямата част отказали. Майор Узунов с гордост отговорил, че няма за какво да моли убийците, че единственото, за което би молил, е разрешението да напише причините, които са го заставили да въстане срещу непоносимия гнет, тегнещ над родината му. Добавил, че поема всичко върху себе си и моли да пощадят подчинените му. Въпреки увереният на прокурора на (6 март) 22 (февруари) в 5 часа сутринта полуголите нещастници били измъкнати от затворите и болниците и откарани на мястото на екзекуцията. Откарали Узунов бос. Съпровождащият го свещеник свалил расото си и му покрил краката. Узунов помолил свещеника веднага да отиде в дома му да кръсти още некръстения му син и да го назове Атанас. Вдовиците и роднините на убитите ми показаха някои техни предсмъртни записки. Всички тези мъченици загинали с последните думи, че умират заради предаността си към България и Русия.

Разстрелващите войници в по-голямата си част стреляли във въздуха. Но след първия залп осем от деветимата осъдени паднали. Останал на крака само поручик Зеленогоров — нито един куршум не попаднал в него. Три пъти сменяли стрелящите в него взводове. Тогава към него се приближил офицерът и от упор стрелял в челото му пет пъти от револвер. След приключването на убийствата свещеникът поискал на всеки гроб да отбележи

името на разстреляния. Някакъв офицер го прогонил с ругатни, като го заплашил с револвер. С това завършила страшната сцена на убийствата.

Всичките тези дни аз преживявах тежките впечатления в грижи за пристигналите тук вдовици и деца на нещастните жертви на кървавите събития. Семействата в по-голямата си част останаха без средства за съществуване. Засега направих всичко, което ми беше възможно, за облекчаване на тяхната участ, на първо време поне в материално отношение. По този въпрос представям особено донесение.

В еднакво бедствено положение се намират тук и мнозина бягащи от всички краища на България от господстващия в цялата страна терор.

Хитрово

---

[1] Отсъства от делото. ↑

[2] На оригинала има знак, че е разгледана от царя. ↑

[3] Към последната дума е направена препратка, а по-долу ръката на Гирс е написала: „Това ще бъде съобщено на Груев, който тези дни замина за Одеса.“ ↑

[4] Извадката е направена от съставителя. ↑

[5] Вж. №41. ↑

[6] Споменатото в текста на публикувания документ приложение отсъства от делото. ↑

[7] Думите от: „струва ми се…“ до „да се погрижим впоследствие“ са подчертани с червен молив, а на полето Александър III е написал „Да“. ↑

[8] Думите „Трябва да виждаме…“ до „тази гледна точка“ са подчертани с молив, на полето ръката на Александър III е написала: „Справедливо“. ↑

[9] На оригинала ръката на Александър III е написала: „Дай, боже на добър час“. ↑

[10] Калараш (Кълъраш) — румънски град в устието на р. Борча срещу гр. Силистра. (б. пр.) ↑

[11] На оригинала има знак, че е разгледана от царя. ↑

[12] Продължение на сутрешната ми телеграма, вж. №44. ↑

[13] На оригинала има знак, че е разгледана от царя. ↑

[14] Същия ден Хитрово телеграфира: „Би било полезно освен в Измаил и Унген незабавно да се изпратят в мое разпореждане 100 000 патрона за бердана в Рени. Ние бихме се възползвали от първата възможност с откриването на навигацията да ги превозим по вода.“ ↑

[15] На оригинала има забележка от Александър III: „Страшно е, ако бъдат бити.“ ↑

[16] Думите: „Благодарение на“ до „граничните власти“ са подчертани с молив, на полето Александър III е написал: „Това е много утешително“. ↑

[17] Извадката е на съставителя. На оригинала има знак, че е разгледана от царя. ↑

[18] Вж. №43. ↑

[19] Вж. №44. ↑

[20] Вж. №46. ↑

[21] На оригинала Александър III е написал: „Дай, боже, успех“. ↑

[22] Паншерски (Паничевски) — капитан от Варненския гарнизон, командир на сборна дружина, (б. пр.) ↑

[23] Пропуск в оригинала. ↑

[24] На оригинала Александър III написал: „Надявам се, че не е истина“. ↑

[25] На оригинала Александър III е написал: „Повече от тъжно“. ↑

[26] В телеграмата от 5 март (21 февруари), съобщавайки подробностите от Гюргево, Хитрово посочва причините за неуспеха на въстанието: „Въстаниците се разпръснаха с нищожни сили. Не завзеха арсенала и допуснаха милиционерите да се въоръжат в тила им. Биха се храбро, отчаяно, но безсмислено.“ На телеграмата Александър III е написал: „Печално“. ↑

[27] На оригинала има знак, че е разгледана от царя. ↑

[28] Вж. №55. ↑

[29] Последният абзац е подчертан с молив. На полето срещу него Александър III е написал: „Дай, боже“. Над текста на публикуваната телеграма има забележка от Александър III: „Това е

ужасното, че ние не можем да направим абсолютно нищо за нещастните българи.“ ↑

[30] На оригинала Александър III е написал: „Отвратително.“ ↑

[31] Ръкописно копие. ↑

[32] Така е в оригинала. ↑

[33] На оригинала Александър III е написал: „Проклети регенти, кога ще дойде и техният ред?!“ ↑

[34] Думите: „Сърцето ми се къса“ са подчертани, срещу тях на полето Александър III е написал: „Да“. ↑

[35] Думите: „ги изтезават страшно“ са подчертани. Срещу тях на полето Александър III е написал: „И това пред смъртта“. ↑

[36] Отсъства дата. Изглежда е 6 март (22 февруари). ↑

[37] Вж NN 56 и 57. ↑

[38] На оригинала има знак, че е разгледана от царя. ↑

[39] На оригинала има забележка от Александър III: „Няма смисъл и е късно.“ ↑

[40] Телеграфирам на Хитрово. ↑

[41] Извадката е направена от съставителя. На оригинала има забележка от Александър III: „Ужасно е да се чете всичко това.“ ↑

[42] Вж. NN 43 и 48. ↑

[43] Вж. №55. ↑

[44] Вж. №53. ↑

V. ПРЕГОВОРИТЕ С МАЙОР ПАНИЦА

На 25. VI.1887 г. Народното събрание избра за български княз Фердинанд Кобургготски, протеже на Австрия. Царското правителство даде на агентите си на Балканите директива да държат курс към сваляне на новия княз. Руският посланик в Букурещ влезе в сношения с опозиционната група на българското офицерство, действаща в Русчук и оглавявана от майор Паница. Макар че Паница принадлежеше към привържениците на Батенберг, царското самодържавие даде на дипломатическата си агентура на Балканите санкция за установяване на връзки с новия кандидат за ролята на водач на антикняжеското движение.

Подготвителната работа по организирането на въстанието се забави. В същото време от Паница, който очакваше изпращането на оръжие и боеприпаси, бяха получени основните положения на неговите политически искания. В тях влизаха неприемливи за царизма пунктове за генерал Каулбарс, за организирането след свалянето на Фердинанд на временно правителство от представители на политическите партии, за избора на нов княз от Народното събрание.

Тъй като царизмът по това време не смяташе играта си в България за проиграна, той отклони предложението на Паница и му отказа подкрепа. Особено отрицателно се отнесе царското правителство към проекта на Паница за организиране на въстание в Македония — това можеше да предизвика намесата на държавите и да привлече вниманието им към българския въпрос.

Оставяйки Паница на произвола на княжеските власти, царското правителство заложи на капитан Набоков, като му обеща парични средства и изпращане на военни подкрепления от Одеса.

№ 63.

ТЕЛЕГРАМА ОТ ДИРЕКТОРА НА АЗИАТСКИЯ ДЕПАРТАМЕНТ ДО ПОСЛАНИКА В БУКУРЕЩ ХИТРОВО

22/10 август 1887 г.

В допълнение към циркулярната нота, отправена от Министерството на външните работи до нашите представители в Европа, за признаването на незаконността на пребиваването на принц Кобургготски в България в качеството на княз, считам за дълг да ви уведомя, ваше превъзходителство, че императорското правителство окончателно реши принц Кобургготски като узурпатор да се обяви вън от закона. На това основание и действията, насочени лично срещу Кобургготски за отстраняването му от България, не могат да се оценяват като предосъдителни и наказуеми.

Като ви предавам гореизложеното окончателно мнение на императорското правителство, покорно ви моля, милостиви господине, **ДА БЛАГОВОЛИТЕ ДА ОКАЖЕТЕ СЪДЕЙСТВИЕ НА БЛАГОНАДЕЖДНИТЕ ЛИЦА, ИЗЯВИЛИ ГОТОВНОСТ ДА ВЗЕМАТ ДЕЙНО УЧАСТИЕ В ОТСТРАНЯВАНЕТО** на принц Кобургготски от България[1].

Зиновиев

№ 64.

ТЕЛЕГРАМА[2] ОТ ПОСЛАНИКА В БУКУРЕЩ ДО МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ГИРС

7 октомври/25 септември 1887 г.

Известният Паница ми изпрати таен куриер с предложение за две седмици да изгони Кобургготски и да приключи с българското безобразие без каквато и да е материална или друга помощ от наша страна. Той моли само за предварителна среща с упълномощено от мен лице за преговори за бъдещето, за това, какво да очаква след превратa. Тъй като се бои от български шпиони, той самият

не може да дойде в Букурещ. На тази среща във всеки случай твърде интересна, без да ни ангажира с нищо, изпращам в Гюргево Виламов. За случилото се ще ви известя след два дни.

Хитрово

№ 65.

СЪОБЩЕНИЕ ОТ ПОСЛАНИКА В БУКУРЕЩ ДО ДИРЕКТОРА НА АЗИАТСКИЯ ДЕПАРТАМЕНТ ЗИНОВИЕВ

Октомври 1887 г.[3]

Намиращият се при канцеларията на поверената ми императорска мисия драгоман[4] на нашето консулство в Русчук ми предаде, че живеещият в Русчук руски поданик поручикът от артилерията Порфирий Колобков има близки връзки с някои влиятелни офицери в България, чрез които г-н Якобсон предполага да действа по въпроса за отстраняването на принц Кобургготски.

Поканеният от мен в Букурещ поручик Колобков на направеното му предложение да ни бъде полезен по гореспоменатия въпрос изрази пълната си готовност и посочи някои офицери от българската армия — бивши негови другари по оръжие. Според мнението на г-н Колобков неуспехът на русчушката революция дойде от хуманното отношение на покойния майор Узунов към делото. За предотвратяване на такива съдбоносни последствия поручик Колобков посочва майор Паница, който, ако изяви съгласие за отстраняването на принц Кобургготски от България, няма да бъде придирчив в средствата за достигането до целта и само при такива условия може да се разчита на успех.

Имайки предвид, че по сведенията на императорската мисия майор Паница, бидейки привърженик на принц Батенберг и сподвижник на незаконните български управници, винаги е бил начело на тези от българските

офицери, които ни оказваха съпротива, аз не можех да разреша на г-н Колобков да води преговори с посочения офицер за отстраняването на принц Кобургготски от България от мое име, но му поръчах да влезе в частни сношения по този въпрос с г-н Паница и да доведе до мое сведение за последствията.

Като ви известявам, ваше превъзходителство, имам чест да ви помоля покорно след съвещанието с живеещите в Петербург български офицери относно предложенията, направени от поручик Колобков, да благоволите да ме почетете с уведомление.

Хитрово

№ 66.

ТЕЛЕГРАМА ОТ ДИРЕКТОРА НА АЗИАТСКИЯ ДЕПАРТАМЕНТ ДО ПОСЛАНИКА В БУКУРЕЩ ХИТРОВО

Октомври 1887 г.[5]

В отговор на съобщението ви от този месец[6] имам чест да ви уведомя, ваше превъзходителство, че въпреки неблагоприятните отзиви на живеещите тук български офицери за майор Паница, намирам за възможно да разрешите на драгомана от нашето русчушко консулство да води частни преговори с поручик Колобков относно намеренията на майор Паница и неговите другари по въпроса за отстраняването на принц Кобургготски от България.

Вследствие на това имам чест да ви моля най-покорно, ваше превъзходителство, да благоволите да дадете наставление на г-н Якобсон да бъде много внимателен в дадения случай, за да не се открие нашето участие в конспиративното отстраняване на принц Кобургготски от България.

Зиновиев

№ 67.

ТЕЛЕГРАМА ОТ ПОСЛАНИКА В БУКУРЕЩ ДО МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ГИРС

7 ноември/26 октомври 1887 г.

Паница ми предаде по предано лице от Русчук, че е заминал за София заедно с един привърженик с цел да започнат делото в самата столица.

Хитрово

№ 68.

ТЕЛЕГРАМА ОТ ПОСЛАНИКА В БУКУРЕЩ ДО МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ГИРС

Ноември 1887 г.[7]

Поручик Колобков ми съобщи, че майор Паница от името на български офицери и съгласно пълномощията на отново образуваната в България опозиционна на правителството партия желае да предаде на мен или на първия секретар на поверената ми императорска мисия условията, при които може да се постигне отстраняването на принц Кобургготски от България и образуването на ново правителство в княжеството начело с императорски комисар.

Без да се доверявам въобще на предложенията на майор Паница, аз поръчах на драгомана на консулството да се отправи в Русчук, да разбере предварително в какво се заключават условията на майор Паница и от името на кои български офицери действа той.

Сега Якобсон ми донася, че, настоявайки за среща с Виламов, майор Паница не желае да предаде условията си при посредството на други чиновници от императорската мисия. Вследствие на това имам чест най-покорно да ви моля, ваше превъзходителство, да благоволите да ме

уведомите дали ще счетете, милостиви господине, че от ваша страна е възможно да се позволи среща на майор Паница с г-н Виламов и дали може да се влиза в непосредствени преговори с упоменатия офицер по гореизложения предмет[8].

Хитрово

№ 69.

ТЕЛЕГРАМА ОТ ПОСЛАНИКА В БУКУРЕЩ ДО МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ГИРС

Декември 1887 г.[9]

Считам за дълг да доведа до сведение на ваше превъзходителство, че вчера командировах в Гюргево първия секретар на императорската мисия за водене на преговори с майор Паница по въпроса за отстраняването на принц Кобургготски от България и съставянето на ново правителство в княжеството. Майор Паница направи заявление, че действа съгласно пълномощията на други български офицери и представители на Народната партия в България, чиито изисквания се заключават в следното: 1) императорското правителство да отпусне пари и оръжие за въстанието в Македония; 2) да се признае временното правителство в княжеството след отстраняването на принц Кобургготски от България; 3) временното правителство може да бъде съставено от следните лица) Радославов, Драган Цанков, доктор Моллов, Тодор Бурмов, полковник Николаев и за главнокомандващ — той самият — майор Паница; 4) временното правителство да изкаже съгласие да покани в България импер(аторски) комисар, който може да бъда назначен от императорското правителство сред лицата на военното ведомство с изключение на генерал-майор Николай Василиевич Каулбарс; 5) под ръководството на императорския комисар ще бъде свикано Велико народно събрание, на което ще бъде предоставен изборът на княз за

вакантния български престол сред кандидатите, посочени от императорското правителство, като не се изключва кандидатурата на принц Батенберг; 6) българските офицери емигранти могат да пристигнат в България само след избирането на княза, а другите емигранти могат да се върнат в България след съставянето на временното правителство; 7) след избирането на княза на руските офицери в България могат да бъдат предоставени длъжностите на военния министър и на командири на бригади, а останалите длъжности трябва да бъдат попълнени изключително от български офицери; 8) на съд и наказание за убийството на капитан Кръстев в Силистра и за смъртната присъда над офицери и други лица в Русчук да бъдат предадени само бившите български регенти — майор Петров, капитаните Андреев, Сапунов, Тепавски, поручик Марков и русчушкият префект Мантов, другите лица да бъдат освободени от отговорност.

Без да се съмнява в благоприятния изход на въстанието в Македония, майор Паница ходатайства пред императорското правителство за оказване на съдействие за присъединяване на тази провинция към България. Освен това, връчвайки писменото си заявление на г-н Виламов, споменатият офицер моли, ако е възможно, то да се представи непосредствено на усмотрението на Министерството на външните работи.

Хитрово

№ 70.

НАЙ-ВЕРНОПОДАНИЧЕСКИ ДОКЛАД ОТ МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ДО АЛЕКСАНДЪР III

20/7 декември 1887 г.

Представяйки на височайше разглеждане от ваше величество подробния отчет[10] на нашия посланик за срещата на Виламов с Паница, смея да потвърдя

изказаното вече от мен мнение, че Хитрово е направил добре, като не е отблъснал от себе си този български деец. Но в преговорите с него Хитрово трябва да се придържа към по-голяма предпазливост, тъй като Паница, който се стреми главно да предизвика въстание в Македония, може лесно да ни въвлече в нови и твърде несвоевременни политически усложнения[11].

Относно становището на г-н Хитрово за по-нататъшния начин на действие в България си позволявам да мисля, че, преди да го обсъдим, трябва да изчакаме резултатите от пътуването на г-н Хартвиг, което, доколкото може да се съди от неговите телеграми, ще изясни настоящото положение на нещата в България[12].

№ 71.

ПИСМО ОТ ДИРЕКТОРА НА АЗИАТСКИЯ ДЕПАРТАМЕНТ ДО ПОСЛАНИКА В БУКУРЕЩ ХИТРОВО

Декември 1887 г.[13]

Милостиви господине Михаил Александрович!

Като разгледа заявлението на майор Паница[14] след изслушването на личното заключение на колежкия съветник Виламов и отзивите на българските емигранти относно поведението на споменатия офицер, импера(орското) Министерство на Външните работи дойде до следните изводи: ходатайството за отпускане на пушки, боеприпаси и парични средства за въстанието в Македония не може да бъде удовлетворено на основанието, че в настоящия момент едно въстание в Македония дори при евентуален благоприятен резултат не съответства на интересите ни на Балканския полуостров въобще и конкретно в България.

Резултатът от македонското въстание може да бъде само възстановяването на автономното управление в тази провинция съгласно постановките на Берлинския договор.

При съществуването на различни, враждебни един към друг елементи в Македония едва ли може да се очаква силно автономно управление в тази провинция и в крайна сметка неминуемо ще последва намеса на европейските държави във вътрешното управление на Македония и може би дори чуждестранна окупация. Не подлежи на съмнение, че при враждебното настроение на съюзните държави и Англия срещу нас окупацията на Македония ще бъде предоставена на Австро-Унгария, в чиито интереси влиза признаването на законността на настоящото българско правителство начело с принц Кобургготски.

Между другото в заявлението си майор Паница препоръчва лицата, от които ще бъде съставено временното правителство в България, именно: Радославов, Драган Цанков, доктор Моллов, Тодор Бурмов, полковник Николаев под негово главно командване — на Паница. Но заявлението на споменатия офицер в това отношение не удовлетворява, защото след утвърждаването на управлението на княжеството тамошният кабинет ще бъде съставен не от лица, принадлежащи към различни политически партии в България, а от тези, **които предварително изявят готовността си да изпълняват изискванията на императорското правителство и за които генерал-майор барон Каулбарс е уведомил предварително статс-секретаря Гирс.**

Що се отнася до настояването на майор Паница за определяне на кандидата за заемане на българския престол от импер(аторското) правителство, този въпрос е окончателно решен в смисъл, че **княжеството може да се управлява под върховната власт на негово величество господаря император и височайше назначен наместник,** като при това се запазва силата на действащата в България Конституция[15]. На (25) 13 септември миналата година генерал-майор барон Каулбарс официално съобщи на българските управници, а така също беше разгласено сред народа гореспоменатото решение на импер(аторското) правителство. В съобщението си барон Каулбарс точно

изясни точка 9: „Настояваме Великото народно събрание да се събере само след избори, произведени без всякаква принуда и съвършено свободно, тъй като желаем българският народ по възможност най-искрено и свободно да се заеме с обсъждането на въпроса за избора на княз и със своето бъдеще.“

Императорското правителство не предоставя на Великото народно събрание правото за избор на княз, а само на обсъждане въпроса за избора, т.е. трябва ли изобщо българският народ да избира отделен княз или княжеството да се управлява по гореупоменатия начин. Следователно, назначеният в България импер(аторски) комисар не може да даде на бъдещото българ(ско) Велико народно събрание указания за един или друг кандидат за княжеския престол.

Относно признаването от нас на законността на временното правителство след отстраняването на принц Кобургготски от България — в това отношение ходатайството на майор Паница за командироването на императорски комисар в България е удовлетворено от само себе си[16].

На ваше превъзходителство не е безизвестно, че в отговор на последната нота на императорското Министерство на външните работи за признаване незаконността на пребиваването на принц Кобургготски в България в качеството на тамошен княз виенският кабинет се стараеше да разбере нашите по-нататъшни намерения след отстраняването на княза от България. Без да влиза в дипломатическа преписка и избягвайки създаването на какъвто и да е български въпрос, императ(орското) правителство с височайше разрешение реши да направи официално съобщение[17] за това, че след отстраняването на принц Кобургготски от България всяко правителство в княжеството ще бъде признато от нас за законно. Предполагам, че правителственото съобщение ще подейства на умовете на българските офицери и другите влиятелни в княжеството лица, за да се ускори

премахването на препятствията пред сближаването на Русия и България. Тези препятствия се заключават единствено в лицето на незаконния княз Кобургготски.

По отношение службата на наши офицери в българската армия майор Паница в заявлението си ходатайства за назначаването в България на руски военен министър и командири на бригади; всички останали длъжности могат да бъдат заети от български офицери. Но това ходатайство не може да бъде удовлетворено в сегашния момент по следните съображения: последните събития в България, от (21) 9 август миналата годиш включително, доказаха пълната дезорганизация на българската армия и отсъствието у нейните офицери на понятие за дълг към клетвата, за вярност на престола и отечеството, а следователно, при такова състояние на българската войска евентуално назначеният импера(орски) комисар не може да бъде гарантиран срещу измяна, а още по-малко срещу неточно изпълняване на неговите заповеди.

Освен това при разглеждането на въпроса за окупирането с цел въдворяване на надлежащ ред в княжеството съгласно изискванията на генерал-майор барон Каулбарс във военния съвет е било постановено, че за избягване намесата на други европейски държави в българския въпрос императорското правителство трябва да се грижи не за поддържането на окупационен корпус в България, а само за попълването на сегашната българска армия с наши пехотни, кавалерийски полкове и артилерия. При това попълнение на армията, разбира се, е немислимо български офицер да командва полк, половината от който се състои от наши войски.

Неблагоприятният край на революциите в Софийска, Бургаска, Силистренска, Русчушка и други области на България достатъчно убеди императорското Министерство на външните работи в пълната неспособност на българските офицери да управляват и ръководят народното движение в княжеството.

На това основание не можем да разчитаме на действията на майор Паница и неговите другари в революционното движение. Предвид на това, а също базирайки се на отзива на председателя на славянското благотворително общество и на съобщението на нашия генерален щаб, министерството реши да снабди експедицията на капитан Набоков[18] с всичко необходимо и известно време да прекъсне преговорите с майор Паница, дори и последният да изяви съгласие за промяна на някои условия, изложени в заявлението му.

Като предпочете експедицията на капитан Набоков пред всякакви съглашения с български офицери, императ(орското) министерство командирова в Константинопол първия секретар на поверената на ваше превъзходителство императорска мисия за окончателно договаряне на условията с Набоков и на характера на управление на овладяната от него област в България до пристигането на подкрепления от Одеса. После на колежкия съветник Виламов бе разрешено да предаде на капитан Набоков парични средства за издръжка на хората, събрани от него за споменатата експедиция.

Вследствие на гореизложеното считам за свой дълг, да ви помоля, ваше превъзходителство, да благоволите да прекъснете преговорите с майор Паница под благовиден предлог, макар и по частен път посредством поручик Колобков.

Моля ви, милостиви господине, да приемете уверение в съвършеното ми уважение и същата преданост.

Зиновиев

№ 72.

ТЕЛЕГРАМА ОТ ПОСЛАНИКА В БУКУРЕЩ ДО МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ГИРС

5 февруари/24 януари 1890 г.

Тукашното Министерство на външните работи получи от София телеграфическо известие, за разкрит там заговор, начело на който е стоял Паница. Заговорниците са имали намерение да ликвидират Стамболов и Муткуров и да обявят детронирането на Кобурга. Началникът на софийския гарнизон Кисьов е бил в заговора, но в последната минута е издал съобщниците си, които са арестувани. Извършени са много арести. Николаев също е бил заподозрян, но срещу него не намерили доказателства и не бил арестуван. В телеграмата на Джувари сред заговорниците се споменават и някой си Матвеев и Арнаутов. Няма да се забавя да съобщя по-подробни сведения, след като ги получа от тукашното министерство.

Хитрово

№ 73.

ПИСМО ОТ ПОСЛАНИКА В БУКУРЕЩ ДО МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ГИРС

13/1 юли 1890 г.

Милостиви господине Николай Карлович,

Съобщението за екзекуцията на Паница възбуди тук всеобщо негодувание.

Всички тукашни вестници, към каквито и политически оттенъци да принадлежат, поместиха уводни статии, които рязко критикуваха самозвания български княз и неговото правителство за това безполезно зверство.

Тукашните враждебни нам политикани се утешават с това, че австрийското влияние се задържа напълно в България, където въдвореният ред на нещата им изглежда от ден на ден все по-здрав. Отначало враговете ни възлагаха надежди на възбудения в София процес срещу майор Паница. Този процес трябваше да разобличи руските интриги въобще и моите в частност благодарение на уж изтръгнати неопровержими документи с най-компрометиращ за нас характер. Когато се разкри цялата

безсъдържателност на този процес, цялата несъстоятелност на уж събраните срещу нас улики, враждебното нам обществено мнение побърза да се разочарова от измисления и раздут процес срещу Паница. Самият Паница бе представен в очите на общественото мнение като безопасно дрънкало, а целият му прословут заговор — като несериозна детинщина, без всякакви доказани деяния. Неочакваното потвърждение на присъдата от принц Фердинанд, и то в такива неблаговидни условия — на палубата на парахода, който го откарва от България, а след това и самата екзекуция, изпълнена някак тихомълком, неочаквано, по-близка до убийство или лична мъст — всичко това не можеше да не направи потресаващо впечатление на общественото мнение.

Хитрово

---

[1] Думите: „изявили готовност…“ до края на изречението в оригинала са подчертани. ↑

[2] На оригинала има знак, че е разгледано от царя. ↑

[3] Ръкописно копие. Отсъства дата. ↑

[4] Якобсон. ↑

[5] Отсъства дата. ↑

[6] Документ №65. ↑

[7] Отсъства дата. ↑

[8] В отговор на публикуваната в текста телеграма Зиновиев телеграфира, че би било желателно преговорите на Виламов с Паница да имат частен характер и „срещата им да стане в един от крайбрежните градове на Румъния“. ↑

[9] Отсъства дата. ↑

[10] Вж. №69. ↑

[11] Думите „Но в преговорите…“ до „политически усложнения“ са подчертани, на полето Александър III е написал: „Да“. ↑

[12] Думите „Относно становището…“ до „положението на нещата в България“ са подчертани, на полето ръката на Александър III е написала: „Да почакат“. ↑

[13] Отсъства дата. ↑

[14] Вж. №69. ↑
[15] Така е в оригинала. ↑
[16] Така е в оригинала. ↑
[17] Вж. №85. ↑
[18] Вж. №86. ↑

VI. МИСИЯТА НА ХАРТВИГ

След утвърждаването на правителството на Фердинанд Кобургготски в България силите на българските емигранти се оказаха разхвърляни из Русия, Румъния, Сърбия и Турция. Дейността на царските агенти в Румъния не бе достатъчно обвързана с дейността на руското посолство в Константинопол и дипломатическото агентство в Одеса.

Предприеманите от емигрантите съвместно с чиновници от руското Министерство на външните работи опити за организиране на въстания един след друг завършваха с неуспех.

През октомври 1887 г. руското Министерство на външните работи командирова на Балканите чиновника от азиатския департамент Хартвиг. Целта на пътуването му беше установяване на връзки между Хитрово и Нелидов и обединяване на работата им с работата на Цанков като представител и ръководител на цялата емиграция. Като се разграничи от политиката на разпокъсани действия, Министерството на външните работи в лицето на Хартвиг разработи съвместно с Цанков голям план за въстание на основата на съгласувани действия на цялата емиграция. Едновременно Хартвиг подготвяше организационната база в Сърбия. Той правеше постъпки пред министерството да бъдат отпуснати 30 000 франка на Цанков, който създаваше свой конспиративен апарат във възловите, граничещи с България пунктове.

№ 74.

ИЗВАДКА[1] ОТ ПИСМОТО НА ДИРЕКТОРА НА АЗИАТСКИЯ ДЕПАРТАМЕНТ ДО ПОСЛАНИКА В КОНСТАНТИНОПОЛ НЕЛИДОВ

15/3 октомври 1887 г.

Отсъствието на сведения за положението на българската емиграция в различните страни, а също и несъгласуваността в нейните действия и помисли предизвикаха в мен мисълта да се поръча на лице, запознато както с българския въпрос, така и с мнозина влиятелни лица от българската емиграция, да посети местата, където се намира тя, да влезе в частни сношения с емигрантите, да им обясни желанията на императорското правителство и да установи по възможност единство в техните действия. Избраното от мен за тази цел лице — чиновникът от азиатския департамент Хартвиг — удовлетворява всички гореизброени изисквания, тъй като се е намирал дълго време в Източна Румелия, познава се с мнозина от главните дейци на опозицията и е в сношения с някои от тях.

Благоразумното и умерено становище на Хартвиг по това дело служи като известно поръчителство, че пътуването му ще бъде полезно в смисъл — ще ни запознае с мислите и намеренията на българската опозиция. По такъв начин мисията му се явява чисто обсервационна и ще доведе до изясняване какво можем да очакваме от гореспоменатата опозиция.

В настоящия момент българските емигранти се намират предимно в Константинопол, Румъния, в Сърбия и у нас. В действията и дори в мислите им няма никакво единство. Получават от нас съвършено безплодни правителствени пособия. Ако те, дори получавайки известни пособия, се намираха в родината си, биха увеличавали броя на гласовете на опозицията. После мнозина от по-известните сред тях лица се насочват към Петербург, където се оплакват, представят различни предложения, в практическия резултат от които не може да има никаква увереност. Почти всички се застъпват за окупацията, която би се осъществила и без тяхното мнение, ако императорското правителство би преценило, че е изгодна за интересите на Русия.

Пътуването на Хартвиг трябва да започне от Букурещ фактически за сговаряне с тамошния ни посланик, комуто е поръчано да ръководи обръщащите се към него в Румъния българи. Посещението в Букурещ е необходимо за установяване на договорености между посланика Хитрово и Хартвиг. След това последният заминава направо за Константинопол, а после в Адрианопол за среща с Цанков и други имащи значение българи.

Впоследствие ще бъде необходимо Хартвиг да пътува по Дунава и из Сърбия.

Приемете и пр.

Зиновиев

№ 75.

ТЕЛЕГРАМА ОТ ПОСЛАНИКА В КОНСТАНТИНОПОЛ ДО МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ГИРС

21/9 октомври 1887 г.
Лично

Хартвиг моли да съобщя: имал е среща с Цанков и Людсканов. Те напълно съзнават необходимостта да се действа заедно с всички групи, като не се прибягва изобщо към чести, твърде опасни въстания.

Предполага, че цялата гражданска опозиция е готова да следва техните указания предвид пълното изчезване на деленето на политически партии. За предстоящата им задача те се придържат приблизително към същите становища, каквито успях да проведа сред военната емиграция съгласно инструкциите. Цанков също е убеден, че в страната има почва за сериозен преврат, необходимо е само известно време за подготовка. Утре заминавам за Адрианопол, където се надявам да удържа емигрантите от безумни начинания.

Нелидов

№ 76.

ИЗВАДКА[2] ОТ ПИСМОТО НА КОЛЕЖКИЯ СЪВЕТНИК Н. Г. ХАРТВИГ[3]

22/10 октомври 1887 г.

Скъпи мой приятелю Юрий Сергеевич,

Получих първото ви писмо и бързам да ви благодаря за участието, което вземате в моята мисия. Сведенията от Петербург за мен в настоящия момент са крайно полезни. Но съм длъжен да ви предупредя, че действам на съвсем различна от предполаганата от вас основа. И мисля, че това е единственият начин да постигна успех.

Как действам, какво предприемам и какви са плановете ми — ми е съвсем неудобно и трудно да излагам в писмо. А тъй като моята мисия е подготвителна, ние ще успеем да се наприказваме на срещата, която не е далече; разчитам скоро да се върна в Питер и да представя подробен отчет, с който сега ще се заема цялостно. Събрах маса сведения[4], крайно интересни, обмислих според мен единствено възможния план за действие. Сигурен съм, че ще го одобрите. Нелидов се отнася към мен крайно благосклонно и дори любезно, оказва ми съдействие във всичко и макар да казва, че не разчита напълно на оптимистичните ми заключения, винаги добавя, че аз съм по-компетентен да съдя, защото имам запас от сведения и нови впечатления.

Приемете и пр.

Хартвиг

ПРИЛОЖЕНИЕ

Лица, с които са водени разговори

А. Известни представители на армията:

а) лица, с които са водени непосредствени преговори: Бахчеванов, Ножаров, Македонски, Бричков, Матеев, Ванков, Дуков;

б) лица, от които са получавани писмени иди устни съобщения чрез доверени агенти: Никифоров, Танов, Маринов, Белинов, Волков, Козарев, Зефиров, Таков, Гергинов, Стоян[5], Тодоров, Ванков, Бендерев.

Б. Граждански лица, с които са водени непосредствени преговори: Попов, Миларов, Геров, Карамихайлов, Бобчев, Цанков, Людсканов, Бракалов.

В. Лица, които ще вземат участие в предварителния преврат.

Военни емигранти

1. Капитан Беликов, бивш командир на Бдинския, а после на търновския полк, не е вземал участие в преврата от 9 август. Уволнил се от служба вследствие отказа на регентството да изпрати части от търновския полк за потушаването на свищовското въстание.

2. Майор Ванков, бивш инспектор на стрелкова част, уволнил се от служба през януари 1887 г.

3. Капитанът от 1-ви софийски полк Бахчеванов, участвал в преврата от 9 август и назначен от временното правителство за командващ 1-ви софийски полк.

4. Капитан Зефиров от същия полк, участник в преврата от 9 август и конвоир на Батенберг до Рени.

5. Капитан Паков, командир на рота от Военното училище, участник в преврата от 9 август.

6. Капитан Гергинов, командир на батареята на 1-ви артилерийски полк, участник в преврата от 9 август.

7. Капитан Ножаров от същия артилерийски полк. По време на преврата от 9 август е назначен за градоначалник на София.

8. Капитан Матеев от сапьорния батальон. Чрез него са водени преговорите на букурещкия комитет с покойния Узунов в Русчук.

9. Капитан Македонски от софийския полк, осъден за юнкерския заговор.

10. Капитан Ванков от 1-ви артилерийски полк, участник в преврата от 9 август.

11. Капитан Карабаров, участник в преврата от 9 август, съпровождал Батенберг до г. Рени, участник в русчушкия заговор от 19 февруари.

12. Капитан Тодоров, командир на дружина от сарумския полк, участник в преврата от 9 август.

13. Поручикът от същия полк Големинов, командир на рота и участник в същия преврат.

14. Капитан Дуков, бивш командир на сливенския полк, замесен в бургаския и сливенския заговор.

15. Подпоручикът от 2-ри артилерийски полк Василев, участник в шуменския заговор.

16. Капитан-инженер Вазов, един от видните дейци на преврата от 9 август.

След това според развитието на действията се предвижда от емигрантите да се поканят следните лица, чието присъствие съгласно настоящото развитие на нещата се счита преждевременно:

1. Командирът на струмския полк майор Стоянов.

2. Майор Гуджев, бивш бригаден командир.

3. Капитан Бендерев, бивш помощник на военния министър.

4. Капитан Метителев, бивш командир на батарея в 1-ви артилерийски полк, участник в преврата от 9 август.

5. Командирът на батареята на 2-ри артилерийски полк Кожухаров, замесен в шуменския артилерийски заговор.

6. Капитанът от радомирския полк Бобеков, участник в бургаския заговор.

7. Поручикът от същия полк Стойков, участвал В същото.

8. Капитанът на струмския полк Филипов.

9. Командирът на 2-ри артилерийски полк Людсканов.

10. Поручик Матеев от софийския пехотен полк.

11. Капитан Янков, участник в преврата от 9 август, съпровождал Батенберг до г-н Рени.

12. Капитанът на 1-ви кавалерийски полк Драганов.

13. Капитан Златарски, командвал 1-ви артилерийски полк по време на преврата от 9 август.

14. Капитан Мандаджиев, командир на дружината в Свищов, участник в свищовския заговор.

15. Капитан Арнаутов, командир на рота в дунавския полк, участник в силистренското въстание.

От цивилните емигранти:

На първо време считаме за нужно да се ограничим със следните лица:

а) на западната граница:

1. Бившия управител във Вдин и софийски градоначалник Христо Иванов (Калпакчиев — Б.р.)

2. Трънския управител Казаров.

3. Ломският адвокат Димитър Лулчев, депутат и главен водач на ломския и кутловицкия заговор.

4 и 5. Христо Дончев и Перчов, бивши депутати.

6. Лука Нейчев, бивш депутат във всички народни събрания в Източна Румелия, а после и в Народното събрание на България.

7. Д. Наумов, участник в юнкерския софийски заговор.

Освен това има и значителен брой второстепенни дейци.

б) за Източна Румелия:

1. Драган Цанков, бивш президент-министър.

2. Маджаров, бивш министър на финансите в Източна Румелия.

3. Стефан Бобчев, бивш член на постоянния комитет там.

4. Иван Вазов (поет), бивш член на същия комитет.

5. Юруков, бивш член на същия комитет.

6. Мусевич, бивш депутат. Има огромно влияние в Татар-Пазарджишки окръг.

7. Пане Господинов, бивш депутат и бивш ръководител на старозагорския и хасковския заговор. Има огромно влияние в тези окръзи.

8. А-Горанов, главен участник в бургаското въстание и бивш редактор на „Бургаски вестник“.

9. Бракалов, едър земевладелец от Бургаски окръг, участник в бургаското въстание.

10. Карамихалов и мнозина второстепенни дейци.

В страната сме влезли в сношения със следните влиятелни лица:

1. Петко Каравелов, бивш министър-президент.

2. Михаил Никифоров, бивш военен министър.

3. Илия Цанов, бивш министър на външните работи.

4. Доктор Шиломанович.

5. Д. Нажаров, крупен тютюнев фабрикант; последните двама са членове на опозиционното централно софийско бюро.

6. Сарафов, бивш министър на финансите.

7. Петър Станчев, бивш управител на Варна.

8. Майор Панов, командващ 2-ри артилерийски полк, брат на майор Панов, и с мнозина офицери от различни полкове, за които са дадени специални сведения.

№ 77.

ТЕЛЕГРАМА ОТ ПОСЛАНИКА В КОНСТАНТИНОПОЛ НЕЛИДОВ ДО МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ГИРС

Октомври 1887 г.[6]

Хартвиг моли да се съобщи: „Ето резултатите от преговорите ми с Цанков и другите емигранти. Всякакви опити за сепаративни начинания са спрени. Установени са връзки с емигрантите в Румъния и Сърбия. В ръцете на Цанков ще бъдат съсредоточени всички нишки. С това са съгласни представителите на всички бивши партии. Във възгледите на Цанков настъпи благоприятна за нас промяна. От нас очакват само парична помощ в скромни размери и във вид на пособия за неотложни нужди. В случай на успех, който в техните очи е несъмнен, обещават да признаят тези помощи като дълг на бъдещото българско правителство. Днес заминавам за Одеса, където ще остана два дни за окончателно договаряне с някои офицери. Всички емигранти ме молят настойчиво да замина за Сърбия. От своя страна моля разрешението на ваше високопревъзходителство предварително да се явя в Петербург за получаване на някои указания, без които моето заминаване за Белград ще бъде безплодно.

Най-почтително очаквам заповеди чрез Романенко.“

№ 78.

ТЕЛЕГРАМА ОТ ПОСЛАНИКА В КОНСТАНТИНОПОЛ ДО МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ГИРС

7 ноември/26 октомври 1887 г.

Като се позовават на преговорите с Хартвиг, Цанков и емиграцията възнамеряват: като изпратят ненужната част от тукашните емигранти на издръжка на славянското общество в Киев, да разквартируват останалите — около 30 души — в 6 погранични с Румъния и Кюстендил пункта. Всяка група ще бъде подчинена на доверено лице, имащо особено влияние в съседния български окръг. Чрез тях ще се уреждат сношенията, тук, при Цанков, ще се съсредоточават вестите от България и оттук ще се разпространяват общите мероприятия.

За издръжката на шестте групи ще бъдат необходими 140 лири ежемесечно вместо 60-те, раздавани сега от посолството. Може ли министерството да предостави в мое разпореждане тази сума над 60-те лири, предавани на Цанков с Людсканов и Генович, и 20 лири, с които трябва да разполагаме за помощи за бягащите от България в Салоники и Адрианопол.

По такъв начин общата сума ще състави 5000 франка месечно. Благоволете по-бързо да отговорите с телеграма.

Нелидов

№ 79.

ИЗВАДКА[7] ОТ ДОНЕСЕНИЕТО НА КОЛЕЖКИЯ СЪВЕТНИК ХАРТВИГ ДО ДИРЕКТОРА НА АЗИАТСКИЯ ДЕПАРТАМЕНТ ЗИНОВИЕВ

9 ноември/28 октомври 1887 г.

Милостиви господине Иван Алексеевич,

Според получените днес от мен сведения някои емигранти, загубили надежда да получат парично пособие и считащи положението си за безизходно, показват голямо нетърпение да започнат агитацията веднага. Бившият жандармерийски комендант в Бургас, навремето ярък привърженик на правителството, изгонен от Стамболов, предлага веднага да организира въстание в Панагюрище, където той има широки връзки.

Лицата, решени да избавят страната от настоящите главатари по пътя на тайни заговори срещу Стамболов, Муткуров и самия княз, продължават своята дейност. От София съобщават, че разкритото покушение на Франц Демович така е изплашило Кобурга, че той се опитва отново да замине за Ебентол, за да не се върне повече. Княжеската яхта досега не се разтоварва и стои в Русчук. Вороненският заговор е бил разкрит от австрийски агент, който е получил подробни сведения от австрийския генерален консул в Одеса Пиомбацо.

На ваше превъзходителство е известно, че тези дни трябва да започне процес във военния съд по обвинение срещу Каравелов и Никифоров в държавна измяна. По време на пребиваването ми в Константинопол ми съобщиха, че двамата бивши министри силно се безпокоят за своята участ; сега от Никифоров има известие, че те разчитат на благоприятен изход от процеса, макар че не казват на какво основават предположението си.

Получени са също някои утешителни за емигрантите сведения от Шумен, местната артилерия обещава съдействие.

Приемете и пр.

Н. Хартвиг

№ 80.

ИЗВАДКА[8] ОТ ДОНЕСЕНИЕТО НА КОЛЕЖКИЯ СЪВЕТНИК ХАРТВИГ ДО ДИРЕКТОРА НА АЗИАТСКИЯ ДЕПАРТАМЕНТ ЗИНОВИЕВ

12 ноември/31 октомври 1887 г.

М.г. Иван Алексеевич,

В допълнение към моето донесение от 19 ноември) 28 октомври под № 6[9] имам чест да донеса на ваше превъзходителство, че на първо време, за да се предпазят най-отчаяните емигранти от рисковани предприятия, би било крайно необходимо да им се даде помощ в размер 10 000 франка. Би било най-удобно тези пари да се преведат за раздаване по предназначение на г-н Кривцов, адвокат в Одеса.

Г-н Кривцов, бивш член на славянското благотворително дружество, се намира в твърде близки сношения с българската опозиция, която питае към него безгранично доверие.

Ползвайки се с уважение и почит в Одеса и бидейки човек с големи средства, Кривцов няма да злоупотреби с доверието на императорското министерство, може напълно да се гарантира, че предаваните нему суми ще се изразходват предпазливо и необходимата отчетност ще бъде представена от него своевременно.

По време на пребиваването ми в Букурещ вследствие на представените от мен сведения за крайно плачевното материално положение на емигрантите, заселили се по границата на Източна Румелия, М. А. Хитрово преведе на името на упоменатия Кривцов 8000 франка за раздаване на най-бедните. Осмелявам се да ходатайствам за утвърждаването на този разход. Едновременно се обръщам с най-покорна молба да се разреши на нашата мисия да предостави на капитан Бахчеванов 1000 франка за заплащане на разходите по пътуването му от Пирот в Букурещ, Одеса и Константинопол и обратно до местоживеенето му в Сърбия. Бахчеванов пътува до Румъния за преговори с мен, а до Константинопол — за да предаде на Цанков поканата да поеме върху себе си ръководенето на емиграцията.

Н. Хартвиг

№ 81.

ТЕЛЕГРАМА ОТ ПОСЛАНИКА В БУКУРЕЩ ДО МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ГИРС

6 декември/24 ноември 1887 г.

От Хартвиг: успехът на замисленото от емигрантите начинание ще зависи от отношението на бъдещия сръбски кабинет към тях. Ристич ми обеща да бъде снизходителен към тях, разреши на Бахчеванов да се засели в Пирот, а на Белинов — да пристигне в Ниш. Не трябва да се възлагат големи надежди на Ристич. Той съвсем се е отдал на краля и все повече се губи в страната…[10] По църковния въпрос се опитва да хвърли вината върху Груич, но несправедливо. Груич, неотдавнашен съюзник на Ристич, премина към радикалите. Последните съчувстват силно на българската опозиция. Ако диверсията в Сърбия не успее, емигрантите разчитат, макар и с голям труд, да постигнат успех в Източна Румелия.

Подробното донесение ще донеса лично.

Хитрово

№ 82.

ДОНЕСЕНИЕ ОТ КОЛЕЖКИЯ СЪВЕТНИК ХАРТВИГ ДО ДИРЕКТОРА НА АЗИАТСКИЯ ДЕПАРТАМЕНТ ЗИНОВИЕВ

14/2 декември 1887 г.

След като си осигурих подкрепата на Ристич и Груич[11], аз отпътувах от Белград. Ако тези обещания могат да послужат като гаранция в бъдеще за по-снизходително отношение на сръбските власти към българската емиграция, то успехът на започнатото от нея начинание да се счита повече или по-малко осигурено при условие на, разбира се, обмислен и съгласуван начин на действие на всички групи емигранти.

Вече имах чест да спомена, че Цанков пое върху себе си ръководството на цялата опозиция и започна дейно да работи в Константинопол. Той с нетърпение очакваше известия от Сърбия: от това при какви условия ще бъдат поставени членовете на емиграцията в Сърбия, които взеха върху себе си подготовката на въстанието в западната част на България, където отношението към съществуващия порядък е най-враждебно, зависеше дали на цялото начинание ще се даде една или друга посока.

Според сведения, получени от Цанков, недоволството в страната продължава да расте от ден на ден, но да се очаква самостоятелно движение от страна на населението с цел изгонване на незаконните властници от България все пак не може до момента, когато бъде даден сериозен тласък отвън. Това обстоятелство като никое друго убеждава емигрантите, че избраният от тях път за достигане на гореспоменатата цел е единствено възможният в настояще време. За осъществяването на замисленото от тях те, както вече имах чест да ви съобщя в предходните си донесения, чувстват силен недостиг на парични средства. Тъй като подготвителната работа ще заеме около два месеца, Цанков усилено ходатайства за отпускане в негово разпореждане до 30 000 франка. Без тези пари той не е в състояние да изпрати избраните от него офицери в Сърбия и да сдържи безумните начинания — опитите на събралите се сега в Константинопол дребни шайки бандити, които, увлечени от примера на поручик Боянов, се стремят да проникнат в Румелия. Естествено, полза от такива чести въстания не може да има, докато през това време силите на опозицията ще отслабват все повече и повече.

Ако императорското правителство признае за възможно да удовлетвори ходатайството на Цанков, споменатите пари могат да бъдат предавани чрез славянските благотворителни учреждения, за да не се изправят нашите агенти пред необходимостта да водят непосредствени преговори относно ръководеното от Цанков начинание.

Впрочем считам за свой дълг да ви засвидетелствам, че сред емигрантите вече не съществува и най-малкото съмнение относно пълното безучастие на императорското правителство към тяхното дело.

Съществуващата в България анархия рано или късно ще свърши; по какъвто и начин страната да излезе от съществуващата сега криза, с времето всички тези лица ще се върнат към дейността си. Като им окажем подкрепа в тежката за тях минута, когато съвестта няма да им позволи да влязат в сделки с враговете на Русия, ние, несъмнено, ги спечелим като надеждни привърженици, от чието съдействие ще имаме нужда при въвеждането на законния ред в страната.

Приемете и пр.

Н. Хартвиг

№ 83.

ПИСМО ОТ МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ДО ПОСЛАНИКА В КОНСТАНТИНОПОЛ НЕЛИДОВ

17/5 януари 1888 г.

В частно писмо от 29 миналия декември[12] ваше превъзходителство ми съобщихте становището си за дейността на българската емиграция в Константинопол, чието съсредоточие е Драган Цанков и която си е поставила задача да обедини всички опозиционни елементи на България, за да предизвика в страната движение, насочено към свалянето на настоящото незаконно правителство.

Сдържащите се в писмото ви данни се оказват далеч неотговарящи на нашите очаквания.

Не само че между корифеите на опозицията не се установи необходимата за успеха на делото пълна солидарност, но между някои от нейните членове съществува открита вражда, а други се отнасят към общото

дело напълно пасивно, явно предпочитайки да не се проявяват напълно в очакване на обрата, който ще вземат събитията, и не желаят да пожертват нищо предвид неизвестността на бъдещето. В същото време най-нетърпеливите от емигрантите се впускат в отчаяни начинания, като опита да завладеят Бургас, които, по наше дълбоко убеждение, могат само да компрометират емигрантите и вредят на успеха на намеренията им. Ние сме готови да повярваме на Цанков, че тези опити се предприемат против неговата воля и че не е по силите му да им попречи, но, от друга страна не може да ни убегне, че част от отпуснатите от нас в последно време средства бе употребена за покриване на разходите за подготовката на безумния бургаски кроеж. В същото време ни поразява и обстоятелството, че бургаската приумица не е единичен факт и че подобни предприятия се подготвят и в други пунктове по българската граница. Така от телеграмата на нашия посланик в Букурещ ни е известно, че Бахчеванов е имал намерение да тръгне със завербувана от него банда от Сърбия към Тр…, разчитайки на уж започналото в Източна Румелия движение, за което ние не знаем нищо. Счетох за свой дълг на всяка цена да попреча на кроежите на Бахчеванов и поръчах на г-н Хитрово да му предаде нашето безусловно порицание.

Всичко това ни води към заключението, че поетата от Цанков и единомишлениците му задача не им е по силите, а при това с течение на времето шансовете за успех на емигрантското дело намаляват все повече и повече.

Тези съображения ни подбуждат за възможно съкращаване на разходите за споменатите начинания, за да опазим наличните в наше разпореждане средства за удовлетворяването на належащи потребности, като: издръжка на емигрираните български офицери, които, бидейки командировани към части от нашите войски, продължават да получават издръжката си от българския окупационен фонд, а също и предоставяне на пособия на емигрантите, които не са в състояние да се върнат в

родината си и в същото време нямат средства за съществуване; към тях принадлежи и самият Цанков.

Като ви съобщавам гореизложеното, се обръщам към вас с най-покорна молба да благоволите с надлежащата предпазливост да разясните на Цанков причините, които ни подбуждат да изменим становището си за дейността на емиграцията. Ние не бихме искали да унищожим напълно както неговите, така и Надеждите на привържениците му и бихме счели дори за полезно, ако те според силите си се старят да въздействат на общественото мнение в България в посока, съобразена с нашите предишни и добре известни вам намерения. В същото време ние приемаме за по-благоразумно да се въздържаме от всякакви екстрени помощи, докато не се убедим, че българската емиграция се е организирала по-здраво от сега и че е в състояние да предприеме нещо по-сериозно от безплодните опити, на които бяхме свидетели досега.

Използвам настоящия случай, за да ви потвърдя уверението си, че очаквам отзива на ваше превъзходителство относно резултата от обясненията, които ще счетете необходимо да дадете на Цанков, и т.н.

Гирс

№ 84.

ИЗВАДКА[13] ОТ ДЕПЕШАТА НА ПОСЛАНИКА В КОНСТАНТИНОПОЛ ДО МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ГИРС

9 февруари/28 януари 1888 г.

Милостиви господине Николай Карлович,

Вследствие строго секретното съобщение на ваше високопревъзходителство от (17) 5 този месец под № 2122 не се забавих да предизвикам детайлно обяснение с г-н Драган Цанков относно целите и надеждите на българската емиграция.[14]

Г-н Цанков твърди, че по пътя на обикновеното нравствено въздействие не може да се постигне никакво подобряване на вътрешното положение в България. Сегашното правителство до такава степен е събрало в ръцете си всички нишки на властта и я използва така безсрамно, че никакво противоречащо на възгледите му мнение или движение, дори и най-невинното, не може да се прояви. Угнетена от това положение, масата на народа е неспособна да се избави от него сама и да отхвърли ненавистния гнет, както не беше способна със собствени сили да събори не по-лекото отоманско иго. Народът очаква освобождението си или от Русия, или от въоръжено движение вътре в страната, което е немислимо да се подготви без съдействие отвън.

Вследствие на това и при явното нежелание и невъзможност за военна намеса от наша страна още при пребиваването тук г.г. Хартвиг и Кривцов Цанков им предложил, по неговите думи, следния план за действие е: руското правителство да назначи военно лице, комуто ще бъде възложено на руска територия да се погрижи за подготовката на въстанието. За изпълняване плановете на това лице би трябвало да му бъдат подчинени тримата главни агенти в Турция, Румъния и Сърбия, които би трябвало да се заемат със събирането и насочването на чети както в България-, така и по границите и за съвместни действия срещу селското население.

Цанков предложи да се изпратят по границите на България няколко групи емигранти с цел установяване на сношения с населението на княжеството и Румелия, за което своевременно ви доложих с телеграма от 17 ноември/-26 октомври,[15] на която на следния ден пристигна утвърдителен отговор от ваше високопревъзходителство.

Но тези групи не успяха да достигнат до местопредназначението си, защото срещнаха препятствия от страна на турските власти, които досега не допускат заселването на емигранти близо до българо-македонската

граница, тъй като в границите на Адрианополския вилает и в самия Константинопол започнали да се образуват отделни чети под предводителството на Боянов и Набоков, за чието успешно действие се предполагала подкрепа от страна на Сърбия. Цанков бил напълно убеден, че предприятието, за което аз узнавах косвено, не било неизвестно на императорското правителство и не трябвало да противоречи на възгледите му, защото, както се оказва, отчасти било ръководено от намиращия се в сношения с Министерството на външните работи г-н Кривцов; нему били отпуснати 15 000 франка, за предаването на които в разпореждане на г-н Цанков „за някои предприятия на емиграцията“ бях известен със секретната телеграма на г-н началника на азиатския департамент от 11 декември.

Вследствие на това нашите отношения с емиграцията по мое убеждение трябва да се ограничат до подпомагане на тези лица, които действително са били принудени заради убежденията си да се изселят от княжеството. Установяването и поддържането на сношения според възможностите между тях и българите в княжеството на мен също ми се струва небезполезно в мащаб, предложен за приемане през октомври. Отпусканата за всички тези нужди сума от 5000 франка ми изглежда като най-малкият обикновен разход, който може да бъде направен при посредството на повереното ми консулство. Доколкото зная никакви пари от тези суми не са били употребени за организиране на чети, макар че някои от получаващите пособие емигранти са могли да участват в съставянето им. За нуждите на това предприятие бяха употребени асигнираните и препратените тук от Букурещ 15 000 франка.

Обикновените разходи се извършваха акуратно с посолството и за тях днес е представена отделна ведомост.

Смея да изразя мнение, че в бъдеще за нас ще бъде неизбежно да продължаваме помощта за емигрантите в същата степен до евентуален поврат в положението в княжеството, който би им дал възможност да се върнат в

родината или би посочил своевременността на някакви подейни от наша страна предприятия, немислими в настоящия момент.

Приемете и пр.

Нелидов

№ 85.

ПИСМО ОТ МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ДО ПОСЛАНИКА В БУКУРЕЩ ХИТРОВО

23/11 февруари 1888 г.

М.г. Михаил Александрович,

В публикуваното днес в „Правительственнмй вестник“[16] съобщение впрочем са посочени основанията, от които императорското правителство има намеренима намерение да се ръководи относно България при отстраняването оттам на принц Кобургготски. Тези основания произтичат от неизменното ни състрадание към съдбините на княжеството, което ни кара да се грижим за опазването на гарантираните им права и предимства и да се отнасяме с известна снизходителност към временните заблуждения на българите в случаите на чистосърдечното им разкаяние.

Правейки заявление по този въпрос, императорското правителство имаше предвид да успокои тези българи, които, бидейки убедени в нестабилността на настоящото положение на нещата и угнетени от него, въпреки това не се решават да се откажат от заблудите си от страх, че ние ще се възползваме от отстраняването на принц Кобургготски, за да наложим насилствено нашата опека на княжеството и да търсим отговорност на тези от българите, които повече или по-малко са виновни за променяне отношението на България към Русия. Подобен начин на действие би бил несъвместим с традиционната ни политика относно славянския Изток, затова ви предстои да

се възползвате от наличните във ваше разпореждане средства за действие, за да можете, опирайки се на правителственото съобщение, да способствате за отстраняване на изложените неоснователни опасения.

При все това намирам за необходимо в грижата си за разпространяване сред българите на правителственото съобщение вашите агенти да се въздържат от открита агитация в смисъл на насилствено сваляне на принц Кобургготски. Такава агитация би била в разногласие с намеренията на императорското правителство, което предпочита да въздейства на българите по пътя на убеждението; ако предизвикаме от страна на настоящото българско правителство мерки за самозащита, това може да доведе само към нови усложнения и ще забави окончателния изход от кризата.

Приемете и пр.

Гирс

---

[1] Извадката е направена от съставителя. ↑
[2] Извадката е направена от съставителя. ↑
[3] Получателят е неизвестен. ↑
[4] Вж. приложението. ↑
[5] Така е в оригинала — (бел. пр.) ↑
[6] Отсъства дата. ↑
[7] Извадката е направена от съставителя. ↑
[8] Извадката е направена от съставителя. ↑
[9] Вж. №79. ↑
[10] Пропуск в оригинала. ↑
[11] Вж. №81. ↑
[12] Изложено изчерпателно в публикувания в текста документ. ↑
[13] Извадката е направена от съставителя. ↑
[14] Вж. №83. ↑
[15] Вж. №78. ↑
[16] „Правительственный вестник“ №33, 1888 г. ↑

VIII. МИСИЯТА НА НОВИКОВ

В края на ноември 1887 г. руският посланик в Букурещ Хитрово изпрати в София рускоподания търговец Новиков за преговори с водачите на опозицията за „организиране отстраняването на принц Кобургготски от България“.

Новиков бе снабден с подробни инструкции от Министерството на външните работи. Той получи 24 000 франка за разходи по предприятието. Първоначално Новиков имал намерение да нагласи мероприятията си по „отстраняването“ на Фердинанд така, че да съвпаднат по време с експедицията на капитан Набоков и молел за изпращане на динамитни патрони в Русчук, където се очаквало пристигането на княза. За успеха на предприятието си Новиков настоявал да получи от руското Министерство на външните работи асигниране на допълнителни суми в размер на 64 000 франка. Дейността на Новиков в България се проточила до август 1888 г., когато предвиждайки ново въстание, той отново ходатайствал за парична помощ. Но вече убедено по това време в нецелесъобразността на метода на „явно“ поощряване на въстанията, руското Министерство на външните работи не показа склонност към по-нататъшна подкрепа на начинанието на Новиков.

№ 92.

СЪОБЩЕНИЕ ОТ ДИРЕКТОРА НА АЗИАТСКИЯ ДЕПАРТАМЕНТ ДО ПОСЛАНИКА В БУКУРЕЩ ХИТРОВО

30/18 ноември 1887 г.

Милостиви господине Михаил Александрович,

Препоръчаният ми от ваше превъзходителство руски поданик, търговецът Николай Новиков изрази готовността

си да ни бъде полезен и да ни окаже съдействие в отстраняването на принц Кобургготски от България.

Зиновиев

№ 93.

ТЕЛЕГРАМА ОТ ДИРЕКТОРА НА АЗИАТСКИЯ ДЕПАРТАМЕНТ ДО ПОСЛАНИКА В БУКУРЕЩ ХИТРОВО

7 декември/25 ноември 1887 г.

Желателно е да се възложи на търговеца Новиков, който тръгва през Букурещ за София, да разузнае там положението на нещата и да направи деликатни внушения на водачите. Внушенията се заключават в следното: в случай на преврат Русия няма да отмъщава никому, няма намерение да ограничава вътрешната автономия и само ще изиска избирането на нов княз да се осъществи по договореност с нея и външната политика да бъде съгласувана с руските политически интереси.

Ако от ваша страна няма пречки, благоволете да снабдите Новиков с указания в този смисъл, дайте му за разходи до 4000 франка, а също 20 000 франка заемообразно, тъй като за предлог на пътуването трябва да послужат бъдещите търгове в София.

Зиновиев

№ 94.

ТЕЛЕГРАМА ОТ ПОСЛАНИКА В БУКУРЕЩ ДО МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ГИРС

8 декември/26 ноември 1887 г.

Напълно съм благоразположен към мисълта за изпращане на Новиков. Но дали няма да бъде оценено като полезно, за да се внуши доверие към думите на Новиков,

едновременно да се помести статия в „Правительственный вестник“ с изложение на нашите становища в смисъла на телеграмата ви, като се прибави, че предвид равнодушието на държавите и самата Турция към нарушаването на договора, сега и Русия гледа на присъединяването на Румелия като на свършен факт. Този въпрос служи като главно оръжие на враговете ни в България, които експлоатират срещу нас нашата ужким опозиция срещу обединяването на българския народ.

Хитрово

№ 95.

ТЕЛЕГРАМА ОТ ПОСЛАНИКА В БУКУРЕЩ ДО МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ГИРС

17/5 декември 1887 г.

Търговецът Новиков вчера пристигна от Русия. На основата на вашата депеша от 25 ноември[1] са му дадени 4000 франка за пътни разходи и 20 000 франка заемообразно. Днес заминава за България, снабден със словесни инструкции. Сведенията ще ни изпраща през Белград. Благоволете да предложите на Персиани да ни изпраща писмата от Новиков по сигурен начин в Букурещ. Няма ли вече да бъде оценено като полезно вестникарското съобщение, упоменато в телеграмата ми от (8 декември) 26 ноември[2].

№ 96.

ТЕЛЕГРАМА ОТ ПОСЛАНИКА В БУКУРЕЩ ДО ДИРЕКТОРА НА АЗИАТСКИЯ ДЕПАРТАМЕНТ ЗИНОВИЕВ

1 февруари/20 януари 1888 г.

Пристигналият от София търговец Новиков довежда до мое сведение, че възложеното му поръчение по организиране прогонването на принц Кобургготски по конспиративен начин от България в дадения момент не е било изпълнено предвид строгите мерки, вземани от софийските власти за охрана особата на принца, особено след експедицията на капитан Набоков[3]. За извършването на започнатото дело по съвета на лица благонадеждни и изявили готовността си да вземат активно участие търговецът Новиков смята да се употребят динамитни патрони.

Съгласно ходатайството на г-н Новиков, имам чест най-покорно да ви помоля, ваше превъзходителство, ако счетете за възможно, да благоволите да направите разпореждане за отпускане на динамитни патрони от нашите складове с цел доставката им в Русчук, където се очаква пристигането на принц Кобургготски.

За да може прогонването на Кобурга от България по легален или конспиративен начин да съвпадне с експедицията на капитан Набоков в Бургас, г-н Новиков заминава за София през Букурещ и Белград с цел да вземе дейно участие в тази работа.

Търговецът Новиков смята за възможно срещу определено възнаграждение да намери в София хора, способни по конспиративен начин да отстранят принц Кобургготски от пределите на княжеството. Вследствие на това имам чест да ви моля най-покорно, ваше превъзходителство, да благоволите да отдадете разпореждане за предоставяне на 64 000 франка от сумите на окупационния фонд на търговеца Новиков. Заедно с това считам за дълг да добавя, че 4000 франка от посочената сума трябва да се отнесат към личните разходи на търговеца Новиков, за пътуването му до София и обратно.

Хитрово

№ 97.

ИЗВАДКА[4] ОТ СЪОБЩЕНИЕТО НА ПОСЛАНИКА В БУКУРЕЩ ДО ДИРЕКТОРА НА АЗИАТСКИЯ ДЕПАРТАМЕНТ ЗИНОВИЕВ

3 февруари/22 януари 1888 г.

Българският военен министър полковник Муткуров направи предложение на живеещите в София поручик Колобков и търговеца Новиков да се заемат с доставката на 30 000 пушки „Бердан“ и 3000 револвера „Смит и Уесън“ от нашите оръжейни заводи за българската армия.

Предлагайки ходатайството на търговеца Новиков на благосклонната ви оценка, ваше превъзходителство, считам за дълг да прибавя, че аз от своя страна намирам, че в дадения момент е възможно да се удовлетвори споменатото ходатайство на г-н Новиков за отпускане на търговски начала на пушки револвери от нашите оръжейни заводи за доставянето им на българската армия.

Имам чест покорно да ви моля, милостиви господине, да благоволите за последното да ме почетете с уведомление по телеграфа, за да го съобщя на живеещия в Букурещ търговец Новиков[5].

Хитрово

№ 98.

ТЕЛЕГРАМА ОТ ПОСЛАНИКА В БУКУРЕЩ ДО ДИРЕКТОРА НА АЗИАТСКИЯ ДЕПАРТАМЕНТ ЗИНОВИЕВ

24/12 февруари 1888 г.

Съдържанието на секретната телеграма е съобщено от мен на търговеца Новиков и поручик Колобков. Последният заминава за София, за да сключи контракт с военния министър за доставка на пушки и револвери. Търговецът Новиков също заминава за Петербург, за да доложи лично на ваше превъзходителство за хода на

организираната срещу принц Кобургготски конспирация и да ходатайства за отпускането на динамитни патрони.

Хитрово

№ 99.

ТЕЛЕГРАМА ОТ ДИРЕКТОРА НА АЗИАТСКИЯ ДЕПАРТАМЕНТ ДО ПОСЛАНИКА В БУКУРЕЩ ХИТРОВО

22/10 юли 1888 г.

Съгласно молбата на живеещия сега в Петербург поручик Колобков, имам чест да уведоми ваше превъзходителство, че по доклада на статс-секретаря Гирс — секретна преписка за доставка на оръжие за българската армия — Във втория ден от юли месец на негово Величество беше благоугодно да заповяда: да се отпусне от държавните оръжейни заводи за доставка на българската армия исканото количество винтовки № 2 и револвери „Смит и Уесън“. За изпълняването на тази височайша заповед на господаря император бе съобщено посредством нашето военно министерство на Главното артилерийско управление да отпусне пушки и револвери от нашия Тулски оръжеен завод, а също бе уведомен и временният одески генерал-губернатор[6] за безпрепятственото изнасяне от пределите на империята на пушки и револвери, предназначени за доставка за българската армия от доставчиците поручик Колобков и търговеца Новиков.

Зиновиев

№ 100.

ТЕЛЕГРАМА ОТ ПЪЛНОМОЩНИКА В БУКУРЕЩ ДО МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ГИРС

30/18 август 1888 г.

Търговецът Новиков, изпратен от мен в София, телеграфира, че на (28) 16 август там се е състоял съвет на офицерите за подготовка на революция. В Силистренски окръг има силно брожение. Специално пристигналите оттам ми предлагат да започна делото със собствени сили.

Като че ли всички слоеве на населението са единодушни. Засега сдържам всички, щото ради успеха по-сериозно да подготвим и обединим движенията в София и Силистренски, Плевенски, Русчушки и Свищовски окръг. Изпратих сигурни хора да проверят сведенията. Трябва да се избегне безплодното проливане на кръв. Случайните и отделни бунтове само ще укрепят правителството. Правилният начин за организиране на делото трябва да бъде съвсем различен от този.

Мислят засега да засилят разбойническите шайки, което е твърде полезно. За всичко ще донасям незабавно.

(Ладиженски)

№ 101.

ТЕЛЕГРАМА[7] ОТ ПЪЛНОМОЩНИКА В БУКУРЕЩ ДО МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ГИРС

1 септември/20 август 1888 г.

Новиков съобщава: заговорниците молят за 20 000 франка. Обещават двама офицери да пристигнат тук за преговори. Боейки се от спекулация или изкуствено и безплодно движение, предизвикано изключително от субсидиите, отговорих на Новиков[8], че ще ги подкрепим с пари веднага след извършване на работата.

Във всеки случай нека изпратят доверени лица. В Русчук са забранени самоотлъчките на отпускарите и запасняците от нишите чинове. От 18 август лица, снабдени със сръбски паспорти, не се допускат повече в България.

(Ладиженски)

№ 102.

ТЕЛЕГРАМА ОТ ДИРЕКТОРА НА АЗИАТСКИЯ ДЕПАРТАМЕНТ ДО ПЪЛНОМОЩНИКА В БУКУРЕЩ ЛАДИЖЕНСКИ

1 септември/20 август 1888 г.

Получих телеграма от 18 август.[9]

Бъдете колкото е възможно по-внимателни в сношенията си с българите, замислящи да предизвикат движение в страната си. Поради невъзможността да ръководим такива движения и да разчитаме на тяхната резултатност, ние трябва щателно да отстраняваме от себе си всяка отговорност и да се въздържаме от **ВСЯКАКВО ЯВНО** поощрение. Необходимо е това становище точно да се разясни на българите, които се обръщат към вас за съвет.

(Зиновиев)

---

[1] Очевидно, грешка. Има се предвид телеграмата на Зиновиев от 25 ноември, вж. №93. ↑

[2] Вж. №94. ↑

[3] Вж. №№36, 37. ↑

[4] Извадката е направена от съставителя. ↑

[5] В отговор на това съобщение на 22/10 февруари Зиновиев телеграфира, че ходатайството на търговеца Новиков за отпускане на оръжие е предадено във военното министерство. „Сега — съобщава той — генерал-адютант Вановски уведоми статс-секретаря Гирс, че военното министерство не намира пречки за отпускане на искането количество пушки и револвери на търговеца Новиков от нашите оръжейни складове за доставяне на същите на българската армия.“ ↑

[6] Одеският временен генерал-губернатор, генерал от инфантерията Рооп. ↑

[7] На оригинала има знак, че е разгледана от царя. ↑

[8] Така е в оригинала. ↑

[9] Вж. 100. ↑

IX. ЦАРСКОТО ПРАВИТЕЛСТВО И ОРГАНИЗИРАНЕТО НА ОПОЗИЦИОННИТЕ СИЛИ В БЪЛГАРИЯ

Загубило вяра във възможността да постигне успех в България по пътя на организиране на въстание, опасявайки се от компрометиране от по-нататъшна подкрепи на обречените на неуспех въоръжени акции на българската емиграция, към края на 1889 г. руското Министерство на външните работи достигна до решително преразглеждане на методите си за борба с българското правителство: сега то се ориентира към разрастването на опозицията в страната, към дейността на отново образуваната „народна партия“ в самата България и залагаше на организирането на отделни терористични актове. На ходатайството на българската емиграция да вземе върху себе си непосредственото ръководство на работата по организирането на въстанието Министерството на външните работи даде уклончив отговор.

Като загуби материалната подкрепа от страна на царското правителство, войнстващата българска емиграция в лицето на „главната група за действие“ през ноември 1891 г. напусна Русия и се върна в България.

№ 103.

ТЕЛЕГРАМА[1] ОТ ПОСЛАНИКА В БУКУРЕЩ ДО МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ГИРС

22/10 декември 1889 г.

Според получени направо от София сведения явно в България в близко бъдеще се подготвят важни събития. Сред висшите офицери е организиран заговор за свалянето на Кобурга и Стамболов. Полковник Николаев ще бъде главнокомандващ армията, а майор Попов — комендант на София. Сегашният помощник на военния министър ще бъде военен министър. Каравелов, Бурмов и Никифоров ще бъдат тържествено обявени за регенти. Назначени са също офицери за активни действия. Сред тях е известният на министерството във връзка с доставките на пушките за българите Колобков — командир на артилерийския полк в София.

Като ви предавам тези сведения, аз, разбира се, не гарантирам за тяхната достоверност.

Хитрово

№ 104.

ТЕЛЕГРАМА ОТ ПОСЛАНИКА В БУКУРЕЩ ДО МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ГИРС

7 януари 1890 г.,/26 декември 1889 г.

Suite de telegramme du[2] 22/10.

Пристигналият от София Колобков съобщава, че като че ли делото на насилствения преврат е съзряло. Начело на заговора в София са комендантът на града Кисьов и началникът на Военното училище Паприков. Ръководителите питат дали няма да бъде възможно своевременно да бъде изпратен в София като турист някои от нашите най-известни дейци по българския въпрос, при това посочват генерал Домонтович. Те обясняват, че присъствието на такова лице е необходимо, за да придаде единство на движението и да склони колебаещите се. Аз отговорих на Колобков, че смятам такава комбинация за съвсем неудобна. Ако българските патриоти най-накрая са се убедили наистина в необходимостта от промяна на

съществуващия ред и ако те имат достатъчно средства за действително осъществяване на намеренията си, то от официалното съобщение на императорското правителство трябва да им е известно, че то, от своя страна ще окаже нужното съдействие за организирането и възстановяването на реда в княжеството, когато това наистина стане възможно. Чувствата на Русия към българския народ не са се променили, но императорското правителство, разбира се, не счита за възможно да изпраща тайно в България своите генерали, за да могат, използвайки името им, разни безпочвени агитатори да възбуждат вълнения, обречени по всяка вероятност на неуспех. Бих ви помолил, ваше превъзходителство, в случай, че министерството одобри изказаното от мен, да ме уведомите за това по телеграфа, за да се придаде по-голяма тежест на думите ми в очите на българите. От друга страна, обаче, настойчивото повтаряне на съобщенията през последно време им придава известно значение и ако им е съдено да се осъществят, би било жалко, ако не успеем своевременно да извлечем от тях цялата възможна полза. Въобще от своя страна се осмелявам да мисля, че своевременното пристигане на генерал Домонтович би могло да има огромен резултат, но само не в София, където неговото присъствие би се оказало невъзможно. Дали министерството няма да приеме за полезно да командирова под благовиден предлог подобно лице в Белград, откъдето то би могло веднага да замине за България, ако там се случат някакви събития.

(Хитрово)

№ 105.

НАЙ-ВЕРНОПОДАНИЧЕСКИ ДОКЛАД ОТ МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ДО АЛЕКСАНДЪР III[3]

10 януари 1890/29 декември 1889 г.

Осмелявам се да предложа на вниманието на ваше императорско величество секретната телеграма[4] на посланика в Букурещ, в която от думите на живеещия в България бивш поручик от руската армия Колобков съдим за възможността за скорошен преврат в България.

Имайки предвид, че всички по-рано достигали до нас сведения от същия род са се оказвали неоснователни, аз не мисля, че съобщението на Колобков заслужава доверие и предполагам, че едва ли би било удобно сега да утвърдим представената от Хитрово мярка, а именно да командироваме в Белград доверено лице, което в случай на проява на движение в България, би взело ръководството му в ръцете си.

В случай, че на ваше величество бъде благоугодно да одобри тези съображения, ще предам при това на височайшето ви усмотрение проекта на ответната телеграма[5] до посланика в Букурещ.

№ 106.

ПИСМО ОТ АГЕНТА В МИНИСТЕРСТВОТО НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ В ОДЕСА ДО ДИРЕКТОРА НА АЗИАТСКИЯ ДЕПАРТАМЕНТ ЗИНОВИЕВ

29/17 септември 1890 г.

М.г. Иван Алексеевич,

От донесението на заместника ми колежкия асесор Ростковски ваше превъзходителство вече знае за пристигането на известния Порфирий Колобков в Одеса.

Като използва предишното си познанство с мен още от Букурещ. Колобков в няколко интимни беседи ми изложи както възгледите си за настоящото състояние на България и близкото ѝ бъдеще, така и за своето лично положение.

При това ми предаде и изложение[6] за предстоящ в България нов опит за преврат. Тъй като това изложение има връзка с представената вече на ваше превъзходителство от

моя заместник записка на Ножаров, считам за свой дълг да го предоставя най-почтително за разглеждане от императорското министерство.

За мое пълно изумление трагичният край на Паница[7] и собствената му неотдавнашна участ в България съвсем не обезкуражиха този явно смел и твърд политически авантюрист, във всеки случай, струва ми се, много по-твърд, отколкото другите, проявили се преди него с опити за сваляне на сегашния режим в България.

От думите на Колобков заключих, че според неговите сведения, които могат и да не бъдат абсолютно верни, положението на Стамболов е напълно отчаяно. Под външното послушание на неговите клеврети[8] се крие такава маса частни недоволства и страхотна жажда за преврат, че си струва само да се хвърли искра, за да се осъществи общият взрив на народното негодуване.

Колобков твърди, че това положение може да продължава само седмици, но не и месеци. Той предвижда големи събития в България през октомври. Ето защо, казва той, забраната за заминаване зад граница въпреки толкова безобидната по негово мнение мотивировка, като молба да му се предостави възможност за уреждане на частните му имуществени дела, е особено тягостна за него именно в настоящата минута.

Предвид категоричното становище по този въпрос на г-н директора на полицейския департамент Колобков няма и сянка на намерение да ви затруднява отново, ваше превъзходителство, с каквито и да е обяснения или нови молби, но ме (моли) да предупредя императорското министерство, че ако се сбъднат очакванията му за твърде скоро предстоящо движение в България, то в интерес на възстановяването на руското влияние там и въобще за благоприятна за нас насока на нещата е необходимо незабавно разрешение за него — Колобков, да тръгне към мястото на събитието.

Използвам случая…

Путята

№ 107.

ТЕЛЕГРАМА ОТ АГЕНТА В МИНИСТЕРСТВОТО НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ В ОДЕСА ДО ДИРЕКТОРА НА АЗИАТСКИЯ ДЕПАРТАМЕНТ ЗИНОВИЕВ

25/13 ноември 1891 г.

Допълнение към последното, частното писмо (шифър). В събота ръководителите на главната група за действие се събират в София, за да заминат за Константинопол. Считайки делото им за твърде сериозно, ви моля най-убедително да ми посочите по телеграфа дали не трябва да ги задържа, ако един преврат в България би бил за нас в настоящия момент несвоевременен.[9]

Путята

№ 108.

ТЕЛЕГРАМА ОТ АГЕНТА В МИНИСТЕРСТВОТО НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ В ОДЕСА ДО МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ГИРС

25/13 ноември 1891 г.

Кривцов почина. Взех всички мерки политическата му преписка по славянските дела да бъде запечатана и предадена на мен.

Путята

---

[1] На оригинала има забележка от Александър III: „От душа им желая пълен успех.“ ↑

[2] Продължение на телеграмата от 22/1(1 декември (Вж №103). ↑

[3] На оригинала има забележка от ръката на Александър III: „Много добре“. ↑

[4] Вж. №104. ↑

[5] Споменатата в текста телеграма отсъства. ↑

[6] Отсъства от делото. ↑

[7] Вж. №73. ↑

[8] Привърженик, помагач, съучастник. Б.пр. ↑

[9] С телеграма от 27/15 ноември директорът на азиатския департамент отговаря на Путята: „Ние не се ограничаваме с благотворителност, като помагаме на българските емигранти, но не даваме съвети и не желаем да носим отговорност. Можете да съобщите това.“ ↑

X. ПОКУШЕНИЕТО СРЕЩУ МАНТОВ

Управителят на Русчушки окръг Мантов бе един от видните дейци в партията на Стамболов. Той изпъкна много в периода на потушаване на февруарското въстание като енергичен организатор на правителствения терор. Покушението срещу Мантов бе извършено на 18.III.1887 г., в момента, когато той отиваше на предварително уговорената среща с Хитрово, съпроводен от чиновника в руското консулство в Русчук. Посегателите бяха арестувани от българските власти и предадени на съда. Действайки крайно предпазливо, руският посланик в Букурещ организира защитата на подсъдимите и подготви парични суми за заплащане на адвокати и подкуп на свидетели. Подсъдимите бяха признати за виновни в опит за убийство без предварително обмислено намерение.

№ 109.

ТЕЛЕГРАМА[1] ОТ ПОСЛАНИКА В БУКУРЕЩ ДО МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ГИРС

2 април/21 март 1887 г.

Продължение на телеграмата под № 157 от 31/19 март[2].

Подробностите: час преди покушението Мантов изпрати чрез Якобсон молба да го приема. Аз отговорих, че може да дойде или днес, или някой друг ден. Той вървял с Якобсон по булеварда, когато движещите се срещу тях двама души стреляли три пъти в него с револвери. Мантов паднал. Изплашеният Якобсон дотича в мисията. Двамата убийци — българи, били задържани. Обявили, че действат

поради лична мъст. Не са ни известни. От известните нам емигранти по подозрение са арестувани 5 души. На следващия ден всички те бяха освободени. Раните на Мантов са твърде тежки.

(Хитрово)

№ 110.

ПИСМО[3] ОТ ПЪРВИЯ СЕКРЕТАР НА МИСИЯТА В БУКУРЕЩ ДО ДИРЕКТОРА НА АЗИАТСКИЯ ДЕПАРТАМЕНТ ЗИНОВИЕВ

8 юни/27 май 1887 г.
Строго секретно

Милостиви господине Иван Алексеевич,

Съдът над убийците на Мантов е определен за (18)6 юни. За защитата тукашните българи избраха и склониха твърде известния криминалист, адвоката Кебабча, консерватор по политически възгледи. Той се вдълбочи в идеята да докаже, че неговите клиенти са действали изключително по своя инициатива и без чиято и да е помощ, да докаже, че престъплението е на политическа почва и по такъв начин да постигне оправдаване на подсъдимите, или поне във всеки случай да попречи в предаването им на българското правителство.

По това време г-н Миларов, редактор на българския вестник „9 август“, получи писмо от Одеса, в което от името на емигрантите го молеха да се погрижи за подсъдимите. Той се обърна към адвоката Пономар Бордея за защита на обвинените съвместно с Кебабча, а после се яви при мен с обяснение какво е направил и с молба за пари, защото Бордея иска 2000 франка за себе си и около 5000 франка за подкуп на съдебните заседатели. Аз нямах нищо против избора на Бордея като допълнителен защитник, той се смята за добър адвокат и надежден човек и по думите на г-н Миларов е напълно съгласен с

гореспоменатото становище на Кебабча. Но да се съглася да предоставя на г-н Миларов изискуемата или въобще каквато и да е сума в помощ на защитата аз счетох за напълно невъзможно — твърде много хора са замесени в тези преговори. Самият г-н Миларов, според мен, е човек, способен с характерната си бъбривост да ни компрометира в делото, в което поради старанията на приятелите на Мантов името на мисията и без това е твърде много замесено. Затова аз категорично отказах да се занимавам с този въпрос и посъветвах г-н Миларов да събере пари от българите.

С тази цел в Одеса бе изпратен г-н Съсълов, който днес ми донесе приложеното тук писмо от известния на ваше превъзходителство Бахчеванов[4]. Бахчеванов пише, че заминава за пари в С.-Петербург. Писмото му се отнася също и до положението на емигрантите в Одеса, и до оплакванията на някои от тях срещу Мир. Вас. Шимановски. Такива оплаквания достигат дотук твърде често и, за съжаление, са известни на българските управници. Последните ги използват — разпращат агенти, които уговарят емигрантите да се върнат в България и им обещават пълна амнистия.

Пишат ми дори, че сред самите емигранти в Одеса се забелязва движение в полза на връщането в родината. Това движение е предизвикано уж пак от обидите, нанасяни на емигрантите, и от недостига на парични средства.

Разбира се, аз не мога да съдя за справедливостта на тези жалби, пък и не ми подобава. Като познавам характера на мнозина от емигрантите, не бих се учудил, ако всичките им обвинения се окажат напълно неоснователни, но, може би, Ваше превъзходителство ще сподели скромното ми мнение, че връщането на емигрантите в България с такива впечатления или с такива разкази би било твърде нежелателно.

Приемете и пр.

Виламов

№ 111.

ДОНЕСЕНИЕ ОТ ПЪРВИЯ СЕКРЕТАР В МИСИЯТА В БУКУРЕЩ ДО МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ГИРС

29/9 юни 1887 г.

Милостиви господине Николай Карлович,

На 18/6 този юни съдиха Кавазов и Иванов, които стреляха в русчушкия префект Мантов. Както единият, така и другият се държаха твърде прилично, а защитниците им, особено Кебабча, поведоха делото безукорно. Принципите им, допускащи политическото убийство като средство срещу омразното правителство, разбира се, не могат да бъдат допуснати в една благоустроена държава и не могат да бъдат привлекателни за нас, но те насочиха нещата към установяването на това, че зверството на Мантов е трябвало като естествено следствие да доведе до опит да бъде убит и че никаква външна намеса не е била необходима. Впрочем, следствието от самото начало бе поведено по такъв начин, че за възможност за съществуване на каквото и да било влияние върху убийците не беше и споменато въпреки старанията на българската преса да намеси Русия в това дело. Г-н Якобсон, драгоман на консулството в Русчук, не беше дори призован като свидетел, по-точно беше призован, но не бе разпитан, тъй като прокурорът обяви, че показанията му нямат значение. Като прочете обвинителния акт, приложен към настоящото във вид на изрезка, прокурорът не отговори на речите на защитниците, но по време на пледирането им ги прекъсваше няколко пъти, което, впрочем, им придаде повече сили. Общото впечатление на публиката беше, че заседателите ще произнесат оправдателна присъда и наистина на въпросите: 1) извършено ли е убийството с користна цел, и 2) извършено ли е убийството по предварително обмислен план, съдебните заседатели отговориха отрицателно, но признаха подсъдимите за виновни в покушение срещу живота.

Явно враждебно настроените към подсъдимите съдии приложиха максималното наказание — седем години тъмничен затвор[5].

Адвокатите на защитата поддържат, че членът от закона, определящ този размер на наказанието, е приложен неправилно и че максималният срок би трябвало да бъде пет години затвор. На това основание те пададоха касационна жалба. Кога ще бъде насрочено новото разглеждане на делото още не ми е известно.

Мантов не присъства на съда, защото, вероятно, не искаше да чува всичко това, което адвокатите на защитата имаха да кажат против него.

Приемете и пр.

Виламов

---

[1] На оригинала има знак, че е разгледана от царя. ↑

[2] С телеграмата от 19 март под №157 Хитрово съобщава, че „В 8 часа вечерта в Букурещ русчушкият префект Мантов бе ранен с два изстрела от револвер.“ ↑

[3] На оригинала има забележка от ръката на Александър III: „Струва ми се, че Виламов излишно се е направил на благородник“. ↑

[4] Като цяло изложено в текста на публикувания документ. ↑

[5] На 18/6 юни Виламов телеграфира на Гирс: „Убийците на Мантов са осъдени на седем години затвор. Въпросът за нечие съучастничеството не беше засегнат.“ ↑

XI. ПОКУШЕНИЕТО СРЕЩУ НАЧЕВИЧ

Българският министър на външните работи Начевич беше един от убедените привърженици на западната ориентация и един от енергичните противници на царската политика в България. Благодарение на връзките си с турските управляващи кръгове и на голямата си популярност в България той беше твърде вредна и опасна фигура за руската дипломация в България.

В края на август 1888 г. с руски паспорт от Одеса в Букурещ бе изпратен българският емигрант Киселев. На 17. IX.1888 г. Киселев извърши покушение срещу Начевич. Покушението не успя. Киселев беше арестуван. В затвора Кисслев получи от министерството парична помощ в размер 200 рубли. След освобождаването от затвора беше изпратен в Одеса.

Министерството му връчи още веднъж помощ от 200 рубли.

№ 112.

ДОНЕСЕНИЕ ОТ ПЪЛНОМОЩНИКА НА МИСИЯТА В БУКУРЕЩ ДО ДИРЕКТОРА НА АЗИАТСКИЯ ДЕПАРТАМЕНТ ЗИНОВИЕВ

26/14 октомври 1888 г.

М.г. Иван Алексеевич,

Имах чест своевременно да донеса на императорското министерство за покушението, извършено от емигранта Киселев, срещу живота на българския министър на финансите Начевич[1]. След като стрелял пет пъти от джобен револвер на гара Баняс, Киселев бил арестуван незабавно и бил изпратен в гюргевския затвор, където чака съда. Веднага след пристигането на Киселев в Гюргево от Русчук там пристигнал прокурорът с жандарми и настоял престъпникът да му бъде предаден, което,

впрочем, му било категорично отказано. Делото на Киселев може би ще се разглежда… през октомври…[2]

При извършения в квартирата на Киселев обиск не били намерени никакви компрометиращи го документи. Всички такива, както и наличният у него руски паспорт са били своевременно скрити от г-жа Киселева. По такъв начин деянието на Киселев може да бъде представено от защитниците му като дело само от лична ненавист към Начевич без каквато и да е необходимост в разясняването на делото да бъдат замесени и странични влияния. Справедливо е да се отбележи също, че Киселев, от своя страна, не е компрометирал никого, и, явно, за свое оправдание пред съда има намерение да покаже и докаже цялата вреда, която Начевич е нанесъл както на него лично, така и на България, заради което той е имал намерение да го убие.

Като ми обясни всичко гореизложено, г-жа Киселева ми предаде написаното от мъжа ѝ в гюргевския затвор прошение за помощ от 800 франка. Предвид размера на сумата аз не счетох, че имам право да ѝ връча парите цялостно. Въпреки това, като взех под внимание крайно затрудненото положение на г-жа Киселева и сдържаността на мъжа ѝ в показанията, аз ѝ връчих 200 франка, като отнесох тази сума към секретните разходи. Като в същото време взех под внимание убедителните молби на г-жа Киселева, аз се съгласих да предам ходатайството ѝ в императорското министерство и да поискам по този въпрос надлежащи разпореждания.

Събеседницата ми между другото изрази надежда на пълното оправдаване на Киселев в случай, че бъдещата палата, а впоследствие може би и министерството се окажат консервативни и като такива ще бъдат по-малко, отколкото сега снизходителни, за да не кажем съчувстващи на установеното в България правителство и ще се отнасят по-равнодушно към неговите врагове.

В случай, че на Ваше превъзходителство бъде угодно да удовлетвори ходатайството на Киселев, най-почтително

ще ви моля, милостиви господине, да не откажете да уведомите за това поверената ми мисия.

Приемете и пр.

Ладиженски

№ 113.

ПИСМО ОТ АГЕНТА В МИНИСТЕРСТВОТО НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ В ОДЕСА ДО ДИРЕКТОРА НА АЗИАТСКИЯ ДЕПАРТАМЕНТ ЗИНОВИЕВ

20/8 януари 1889 г.

М.г. Иван Алексеевич,

Преди няколко дни в Одеса пристигна известният Симеон Киселев, извършил покушение срещу живота на Начевич в Баняс, близо до Букурещ, и освободен от наказателно преследване от гюргевския съд, но след това интерниран по административен ред без всякакъв повод извън пределите на Румъния.

За пристигането на Киселев в Одеса аз бях предизвестен от секретната телеграма на нашия пълномощник, в която Ладиженски ме молеше да окажа на Киселев, като на един от най-добросъвестните и енергични български дейци възможното съдействие. Вследствие на тази телеграма, а и от лични подбуди, тъй като добре познавам Киселев и жена му около четири години, поставих в известност за пристигането му г-н одеския генерал-губернатор, който се оказа напълно разположен да направи всичко, позволено от закона, за свободното и спокойно пребиваване на Киселев в Одеса.

Но до тази чисто формална помощ работата, явно, няма да се ограничи. Киселев ми призна, че за защитата му и за различни разходи по време на съда и следствието той (или по-точно жена му, родена Филипеско и роднина на покойната м-м Отетелешапо, която ѝ завещала малко наследство) изхарчил в продължение на четири месеца до 8000 франка, така че в настоящия момент му е повече от

когато и да било необходимо да си намери занятие, което може да осигури на него и на семейството му сносно съществуване в Русия. Но сред вакантните длъжности, предоставени на българите от губернаторите по силата на циркулярното писмо, нито една не е подходяща. Освен това ми се струва, че незабавното зачисляване на Киселев на правителствена служба едва ли би било удобно. За това, струва ми се, трябва малко да се почака, да дадем възможност да се разсее негодуванието, предизвикано в западния печат от оправдателната присъда на гюргевския съд.

Позволявам си да оставам на мнение, че най-предпазливата форма за съдействие на Киселев би било определянето наред с другите емигранти на ежемесечно пособие. При това Киселев моли предвид големите разходи, направени от него през това време, да му бъде предоставена субсидия, ако такава му бъде отпусната, и за тези четири месеца, през които е бил под следствие и съд. В случай, че императорското правителство приеме за възможно да се отпусне субсидия на Киселев, ще имам чест да ви помоля най-покорно, ваше превъзходителство, да ме поставите в известност за това поради зависими сношения с председателя на одеското славянско благотворително общество, който няма да се забави да внесе името на Киселев в най-скорошната сметка на суми, необходими за раздаване на субсидии.

Използвам случая, за да кажа на ваше превъзходителство две думи за Тутмаников, за чието изпращане в Кайро имах чест да ходатайствам в донесенията си под №№ 255 и 334 от миналата година. Той е на смъртно легло и лекарят вчера съобщил на жена му, че няма надежда. Ако азиатският департамент реши да му предостави поне част от исканата от него помощ, то тези пари вероятно ще отидат не за пътуването до Кайро, а за пътуване до гробищата. Много ми е жал за него, той е един от най-симпатичните българи и след смъртта му вдовицата му ще остане без всякаква помощ с три деца на ръце, от

които две от Тодоров. Дали не можем поне да ги устроим в училище?

Тукашните емигранти са донемайкъде смутени от вчерашната телеграма, че адрианополските им другари, повярвали на стамболовската амнистия, са били хванати в Търново-Сейменли и са били бити. Това тъжно обстоятелство, което напълно потвърждава схващанията, изложени в донесението ми под №1, е в състояние напълно да отблъсне българите от всякакъв опит да се върнат в родината. Предвид това въпросът за продължаването или прекратяването на техните субсидии е във висша степен важен за тях.

Приемете и пр.

А. Путята

№ 114.

ПИСМО ОТ ДИРЕКТОРА НА АЗИАТСКИЯ ДЕПАРТАМЕНТ ДО АГЕНТА В МИНИСТЕРСТВОТО НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ В ОДЕСА ПУТЯТА

11 февруари/30 януари 1889 г.

М.г. Алексей Дмитриевич,

Като ми съобщихте за пристигането на българския емигрант Киселев в Одеса, с писмото си от 8 този януари[3] вие се обърнахте към мен с молба да му се определи предвид крайно бедственото му материално положение ежемесечна субсидия с внасяне на упоменатия емигрант в списъците на лицата, получаващи такава от одеското славянско благотворително общество.

Вследствие на това считам за дълг да ви изпратя с писмото двеста (двеста) рубли, които ви моля да предадете на упоменатия Киселев като еднократна помощ, като при това му съобщите, че поради крайно намаляване на намиращите се в разпореждане на Министерството на външните работи средства за покриване предизвикваните от българската емиграция разходи министерството е

поставено в необходимост да му откаже разрешение за предоставяне на ежемесечно пособие, а така също ще бъде лишено от възможност да му оказва и по-нататъшна помощ.

Като ви моля най-покорно, милостиви господине, да ме уведомите за получаването на приложение пари, използвам случая да възобновя вашата увереност в моето дълбоко уважение и същата към вас преданост.

Зиновиев

---

[1] На 17/5 септември Ладиженски телеграфира: „Според получените сведения кралят е отказал да приеме Начевич. Предвид на това Начевич отпътувал за Русчук и днес през нощта бил ранен във влака близо до гара Баняс от българския емигрант Киселев, пристигнал от Одеса преди три седмици с руски паспорт. Киселев е арестуван.“ ↑

[2] Пропуск в оригинала. (б.пр.) ↑

[3] Вж. №113. ↑

XII. УБИЙСТВОТО НА БЕЛЧЕВ

Убийството на българския министър на финансите Белчев бе организирано от централния комитет на българската емиграция съвместно с руското Министерство на Външните работи на 15.III.1891 г. Убийците — известният емигрант Ризов и поручик Ножаров, се скриха на територията на Сърбия. Българското правителство предяви срещу Сърбия иск за предаване на престъпниците и имаше предвид да ги задържи по време на прехвърлянето им в Одеса. Намеренията на българското правителство станаха известни на руското Министерство на външните работи. Ризов и Ножаров бяха предупредени и заминаха за Одеса през Румъния. Но на румънска територия те бяха задържани. Руското Министерство на външните работи започна да взема мерки за тяхното освобождаване. От сръбското правителство те изтръгнаха удостоверяване на това, че по време на извършване на убийството Ризов се е намирал в Сърбия. Предвид на това, че не беше възможно Ножаров да бъде спасен по този начин, бяха взети мерки за организиране бягството на арестувания. Румънското правителство освободи убийците и те благополучно пристигнаха в Одеса. Ризов бе устроен с жителство в Калуга и получаваше пенсия от Министерството на външните работи.

№ 115.

ИЗВАДКА[1] ОТ ДОНЕСЕНИЕТО НА КОНСУЛА В ПРИЗРЕН ДО ДИРЕКТОРА НА АЗИАТСКИЯ ДЕПАРТАМЕНТ ЗИНОВИЕВ

29/17 март 1891 г.

Имам чест да представя на благоусмотрението на азиатския департамент „Кратката бележка за събитията в

България“ със следното съдържание: „Днес вечерта, т.е. (27) 15 март в 7½ часа, когато двамата министри Стамболов и Белчев се връщали вкъщи, един човек се приближил към тях и три пъти стрелял от револвер. Белчев бил убит на място.

Взети са всевъзможни мерки за залавянето на убиеца, който, както твърдят, е бил съпровождан от други трима.“

По много признаци може да се заключи, че намерението на убиеца е било да унищожи Стамболов.

Убийството на Белчев, ми се струва, ще сложи край на съществуващия анархизъм и Стамболов ще бъде длъжен да се откаже от амбициите си за власт ради възстановяването на нормалното положение в страната.

А.Е. Лисицин

№ 116.

ТЕЛЕГРАМА ОТ АГЕНТА В МИНИСТЕРСТВОТО НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ В ОДЕСА ДО ПОСЛАНИКА В БЕЛГРАД ПЕРСИАНИ

8 април/27 март 1891 г.

Министерството на вътрешните работи предупреди Гагарин, че българите имат намерение на всяка цена да спипат Ризов при качването му на парахода. Тъй като няма средства за сериозна защита, Гагарин моли да бъде предупреден Ризов, ако е възможно, с попътна телеграма за грозящата го опасност.

Путята

№ 117.

ДОНЕСЕНИЕ ОТ ПОСЛАНИКА В БУКУРЕЩ ДО ДИРЕКТОРА НА АЗИАТСКИЯ ДЕПАРТАМЕНТ КАПНИСТ (№42)

17/5 април 1892 г.
Конфиденциално

М.г. граф Дмитрий Алексеевич,

Тези дни получих от Белград секретна телеграма, в която действителният статски съветник Персиани съобщаваше, че сръбското правителство, издало постановление за изгонването на българския емигрант Ризов извън пределите на кралството, се обърнало чрез посланика си към румънското правителство с молба за свободно пропускане на Ризов през Румъния в Русия.

Заедно с това моят другар по служба ме помоли да подкрепя това ходатайство, вследствие на това аз не се забавих да вляза в официално сношение за това с местното Министерство на външните работи, което ми съобщи, че счита пропускането на Ризов за неудобно предвид на това, че съгласно постановление на Съвета на министрите миналата година това лице е било изселено от Румъния. Веднага уведомих за това нашия посланик в Белград. Впрочем тези съображения още няколко дни преди това бяха съобщени на тукашната сръбска мисия от господин Лаговари.

Приемете и пр.

Хитрово

№ 118.

ТЕЛЕГРАМА ОТ АГЕНТА В МИНИСТЕРСТВОТО НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ В ОДЕСА ДО ДИРЕКТОРА НА АЗИАТСКИЯ ДЕПАРТАМЕНТ КАПНИСТ

21/11 април 1891 г.

В Одеса пристигна българинът Ангел Ангелов, един от четиримата мними убийци на Белчев. Твърди, че има крайна необходимост да говори доверително с Людсканов по много важни дела.

Дали ваше сиятелство няма да благоволи да заповяда да попитат Людсканов дали там действително смятат пътуването на Ангелов в Петербург за желателно и да ми

телеграфирате дали трябва да съдействам на това заминаване[2].

Путята

№ 119.

ДОНЕСЕНИЕ ОТ АГЕНТА В МИНИСТЕРСТВОТО НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ В ОДЕСА ДО ДИРЕКТОРА НА АЗИАТСКИЯ ДЕПАРТАМЕНТ КАПНИСТ

26/14 април 1891 г.

М.г. граф Дмитрий Алексеевич,

Характерно знамение на времето в сферата на българските дела е назначаването на един от най-енергичните противници на стамболовската партия — бившия софийски префект Христо Иванов, за главен ръководител на издирването на изчезналите убийци на Белчев.

Неговата личност е твърде добре известна на императорското министерство от участието му в качеството на привърженик на опозиционната партия в организирането на силистренското и русчушкото въстание, а също и в последвалите ги опити в различни места в княжеството и Източна Румелия. Той беше един от нашите най-важни информационни източници по делата на Балканския полуостров и винаги се е ползвал с голямо доверие от нашите политически агенти.

Живеещият в Одеса майор Бахчеванов, състоящ в момента на наша военна служба, днес ми донесе да прочета конфиденциално връченото му за предаване писмо на не по-малко известния емигрант Попов (с прозвище Централния) до Драган Цанков, в което описва неподлежащите на съмнение факти по приемането на споменатия Иванов сред най-доверените агенти на Стамболов…

Работата, струва ми се, се обяснява с обикновена лична сметка. Христо Иванов, алчен за пари, както и

мнозинството от българите от единия и от другия лагер, който при това може би се опитва и с ловка маневра да загреби в ръцете си порядъчна сума от секретните, а едновременно стои с единия си крак в единия, а с другия — в противостоящия лагер, ще се опита да действа за победата на тази партия, която му предостави по-голяма материална изгода.

Доколкото мога да съдя за личните му качества, за такова нещо хитростта и умът му стигат с излишък.

Донесенията от Румъния разкриват по чий донос са били арестувани вчера в Крайова Ризов и Христо Ножаров. Явно последният от тях е взел в убийството на Белчев непосредствено участие. Напълно е възможно справката по този параграф да хвърли известна светлина върху „издирванията на Иванов“.

Приемете уверенията ми и пр.

Путята

№ 120.

ТЕЛЕГРАМА ОТ АГЕНТА В МИНИСТЕРСТВОТО НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ В ОДЕСА ДО ДИРЕКТОРА НА АЗИАТСКИЯ ДЕПАРТАМЕНТ КАПНИСТ

26/14 април 1891 г.

Колобков получи депеша, че Ризов и Христо Ножаров са арестувани в Крайова; пита дали не можем да се застъпим за тях, тъй като Ножаров сигурно ще бъде разстрелян[3].

Путята

№ 121.

ТЕЛЕГРАМА ОТ АГЕНТА В МИНИСТЕРСТВОТО НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ В ОДЕСА ДО ДИРЕКТОРА НА АЗИАТСКИЯ ДЕПАРТАМЕНТ КАПНИСТ

3 май/21 април 1891 г.

Пристигналият тук Цанков пита дали за спасяването на Ризов и Кристо Ножаров, който не трябва да се смесва с Христо Ножаров, имащ лоша репутация, не може да се предложи на Персиани да окаже възможното му съдействие за издаването на удостоверения от сръбското правителство, че в деня на убийството на Белчев те са се намирали в Сърбия. С цел преговори за това с Пашич оттук е изпратено довереното лице Боне Георгиев, който днес сутринта трябва да се намира в Белград.

Путята

№ 122.

ДОНЕСЕНИЕ ОТ АГЕНТА В МИНИСТЕРСТВОТО НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ В ОДЕСА ДО ДИРЕКТОРА НА АЗИАТСКИЯ ДЕПАРТАМЕНТ КАПНИСТ

6 май/24 април 1891 г.

М.г. граф Дмитрий Алексеевич,

Позволявам си да допълня съобщените от мен в донесението ми от април[4] сведения с още няколко факта от най-новата хроника на българските дела.

Христо Иванов, който получи от Стамболов поръчение да излови убийците на Белчев, си е избрал за главна квартира Турно Северин, откъдето прави чести пътувания из близките местности.

Заедно с него действа и Радев, който кръстосва почти цяла Румъния. По сведения на тукашните емигранти те обръщали особено внимание на Крайова, често ходели там и явно чакали някого. Ваше сиятелство благоволява да помни, че арестът на Ризов и Кристо Ножаров се случи тъкмо в Крайова, така че съмнения за причастността на Христо Иванов към този арест, поне според мен, почти не може да има.

Сумирайки съобщаваните ми от емигрантите сведения, аз правя заключение, че Ризов е главната сила, на

която те се надяват сега. Нему принадлежи изпълняваният от тях в настояще време план и пак от него те получават указания относно всичко, което трябва да бъде променено в този план съобразно с развитието на обстоятелствата.

Аз съвсем не познавам Ризов. Знам само, че до твърде неотдавна той искрено принадлежеше към враждебната на Русия клика, като другаруваше отблизо с не по-малко известния от него Петков, редактор на опасния вестник „Свирчо“, по чиито колонки последователно фигурираха във възможно най-безсмислени пасквили и карикатури имената на всички до един наши дейци в България — от най-големите до най-дребните.

В настоящия момент емигрантите са силно загрижени за търсенето на начини за предпазването на Ризов и Ножаров от последствията от ареста и за това средството[5], според тях, е доказателство тяхното alibi (отсъствие — П.П.) в деня на убийството на Белчев. За това им е необходимо да постигнат издаването от сръбското правителство на удостоверения, че двете арестувани в Румъния лица в момента на софийската катастрофа са се намирали в пределите на Сърбия.

Според него Пашич, който се отнася твърде справедливо към живеещите на сръбска територия български емигранти, не би имал нищо против да им издаде такова, но може би различни политически съображения ще му попречат да излезе като официален защитник на двамата упоменати…[6]

С цел да се застъпи за Ризов и Ножаров веднага след получаването на телеграмата за техния арест оттам бе изпратен неотдавна пристигналият тук от Атина Боне Георгиев. Последният още не ми е известен лично, но се ползва с голямо доверие от емигрантите. За успешното изпълнение на неговата задача пристигналият тук преди три дни Драган Цанков ме помоли убедително да изпратя до ваше сиятелство секретната ми телеграма от 21 април, тъй като без предупреждаване на императорското министерство относно целта на пристигане на Боне

Георгиев в Белград напълно би могло да се случи той да срещне недоверие към себе си от страна на имперската мисия в Сърбия. Последното, разбира се, би се отразило крайно неизгодно на успеха му в преговорите с г-н Пашич.

И въпреки това не могат да не се следят с известно съчувствие търсенията на такива хора като Ризов, променил установилия се сега срамен ред на нещата, тъй като прискърбните съобщения от последните пет години достатъчно изясниха — което в края на краищата е разбираемо, — че твърдо ориентиране ще му се удаде да постигне не иначе, а при условие на пълно духовно единение с Русия.

Приемете и пр.

Путята

№ 123.

ДОНЕСЕНИЕ ОТ АГЕНТА В МИНИСТЕРСТВОТО НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ В ОДЕСА ДО ДИРЕКТОРА НА АЗИАТСКИЯ ДЕПАРТАМЕНТ КАПНИСТ

10 май/28 април 1891 г.

Граф Дмитрий Алексеевич,

Считам за дълг да поясня с няколко подробности изпратената днес от мен до ваше сиятелство секретна телеграма по делото на Ризов и Ножаров[7].

Оказва се, че ако за alibi на Ризов не е трудно да се постигне издаване на удостоверение от сръбското правителство, то такова не може да бъде дадено на Ножаров, за чието присъствие в Сърбия в деня на убийството на Белчев министерството на Пашич няма достатъчно доказателства. Затова се наложи да изоставим мисълта за освобождаването им по този начин. Но пък се появи надежда да постигнем същите резултати с други средства.

В Турно Северин емигрантите имат твърде доверена и безусловно разположена в тяхна полза личност — това е

бившият офицер на българска служба Стоян Тодоров, заемащ сега мястото на помощник-агент на гагаринското параходно общество в споменатото пристанище. Този Тодоров ходил в Крайова и подготвил възможност за бягство (разбира се, не без знанието на местните румънски чиновници) на двамата арестанти. Но за осъществяването на това предприятие са необходими парични средства в размер на 4000 франка, половината от които може да бъде изпратена само в случай на успешно бягство. Тодоров поръчал на завеждащия нашия търговски склад в Букурещ Бутеев да предаде това известие в Одеса. Използвайки търговското си положение, последният състави с твърде умело подбрани изрази търговска телеграма на името на жена си, която държи пансион в Одеса, с молба да я предаде на Кривцов (чието име веднага беше съобщено иносказателно).

Наложи се да се прибегне към всички тези хитрости, тъй като има сериозно основание да се опасяваме, че румънците ще се поддадат на натиска от София и може би от Виена и ще ги[8] предадат на българите.

Емигрантите ни убеждават, че предаването на Ризов и Ножаров, особено на първия, за тях ще бъде страшен удар. Те казват, че в негово лице са съсредоточени всичките нишки на техните действия. Ако Ризов и Ножаров не бъдат освободени по един или друг начин, то те могат да бъдат принудени да говорят с помощта на мъченията, които се практикуват сега в София.

Освен това за тях той е ценен и като енергичен инициатор. С една дума, сега за тях той е всичко. Предвид тези съображения аз не си позволих да отклоня молбата на Кривцов да предам за състоянието на нещата на ваше сиятелство.

Приемете и пр.

Путята

№ 124.

ТЕЛЕГРАМА ОТ АГЕНТА В МИНИСТЕРСТВОТО НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ В ОДЕСА ДО ДИРЕКТОРА НА АЗИАТСКИЯ ДЕПАРТАМЕНТ КАПНИСТ

10 май/28 април 1891 г.

Кривцов получил от Бутеев следната секретна телеграма. Работата на Ризов и Ножаров е уредена, но за това са необходими 4000 франка — 2000 предварително и 2000 след освобождаването им. Моли за по-бързо решение. Според последните известия е възможно да ги предадат на българите.

Путята

№ 125.

ТЕЛЕГРАМА ОТ ПОСЛАНИКА В БУКУРЕЩ ДО АГЕНТА В МИНИСТЕРСТВОТО НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ В ОДЕСА ПУТЯТА[9]

26/14 май 1891 г.

Министърът на външните работи ми съобщи секретно, че въпреки всички настоявания на България и Австрия той е решил да не предава Ризов и Ножаров и да им предостави свободата да напуснат Румъния[10].

Хитрово

---

[1] Извадката е направена от съставителя. ↑

[2] На 24/14 април Капнист телеграфира: „Людсканов предполага, че Ангелов няма особена необходимост да се вижда с него. Вие бихте могли да го разпитате и да съобщите писмено, ако намерите за нужно.“ ↑

[3] Публикуваната в теста телеграма е била изпратена същия ден на посланика Хитрово в Букурещ. С телеграма от 30/18 април последният отговорил: „Всяко официално изтъкване в дадения случай е неудобно. Въпреки това имам основание да се надявам, че румънците няма да предадат Ризов и Ножаров на българите.“ ↑

[4] Вж. №119. ↑

[5] Така е в оригинала. ↑

[6] Думата е нечетлива. ↑

[7] Виж №121. ↑

[8] „Ги“ вместо зачеркнатото „двамата арестувани“. ↑

[9] На 11 май/29 април Капнист телеграфира: „Персиани ни уведомяват, че румънското правителство се е съгласило да пропусне Ризов, който вероятно ще пристигне в Одеса. Снабдете го с необходимите пари за пътуване до град Калуга, където той трябва да се насочи за местоживеене, без да спира нито в Москва, нито в Петербург, като ще получава ежемесечно пособие.“ ↑

[10] В телеграмата от 9 юни/28 май Путята съобщава на Ладиженски: „Преди четири дни Ризов и Ножаров пристигнаха в Одеса.“ ↑

XIII. УБИЙСТВОТО НА ВЪЛКОВИЧ

Българският пълномощен министър в Константинопол Вълкович, който умееше да поддържа дружески отношения с Турция от една страна, и със западноевропейските дипломати — от друга, беше сериозен противник на балканската политика на царската дипломация. Решението Вълкович да бъде убит съзря още в края на 1891 г.

В делото са били непосредствено посветени председателят на централния български емигрантски комитет Цанков, председателят на одеския емигрантски комитет Тяпков, председателят на петербургското славянско благотворително общество граф Игнатиев, руският посланик в Константинопол Нелидов и агентът в Министерството на външните работи в Одеса Путята.

През ноември 1891 г. от Одеса в Константинопол са изпратени бившият български дипломат Станчев и работещият в политическата агентура на руското Министерство на външните работи българин Тюфекчиев (т.е. Иван Христов), който съумя в един известен момент да получи доверието на българското правителство.

След като проведоха необходимата подготвителна работа в Константинопол, Станчев и Тюфекчиев се върнаха в Одеса.

На 8.II.1892 г. от Одеса в Константинопол бяха изпратени българските емигранти Орловски и Дражев, които осъществиха убийството на Вълкович. Със съдействието на Нелидов убийците се скриха на един руски параход, който ги закара обратно в Одеса.

Шумът, повдигнат в пресата във връзка с убийството, и публикуваните имена на убийците накараха царското правителство да вземе срочни мерки за скриване на следите на убийството. На одеския градоначалник беше предложено да изпрати Тюфекчиев в Симбирск, като го снабди с чужд паспорт, а останалите да издири.

№ 126.

ТЕЛЕГРАМА ОТ АГЕНТА В МИНИСТЕРСТВОТО НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ В ОДЕСА ДО ДИРЕКТОРА НА АЗИАТСКИЯ ДЕПАРТАМЕНТ КАПНИСТ

28/16 февруари 1892 г.

Орловски и Дражев пристигнаха в Одеса. Смятам, че е съвършено необходимо да ги отдалечим за известно време от Одеса, за да избегнем излишните разговори сред емигрантите. Има възможност това да се извърши така, че те самите да не подозрат външното участие в тяхната съдба. Моля (за разрешение) да изхарча за това до 100 рубли[1].

Путята

№ 127.

ПИСМО ОТ ПОСЛАНИКА В КОНСТАНТИНОПОЛ ДО МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ГИРС

3 март/20 февруари 1892 г.
Строго секретно

Г-н министър,

Наред с получаването на официално съобщение за убийството на Вълкович аз, за нещастие, съм принуден да ви разкажа една интимна история, но с молба всичко това, което ще ви разкажа, да остане абсолютна тайна.

Никой освен ваше превъзходителство не трябва да знае тази печална история, разбира се, ако вие не счетете за необходимо да доложите за нея на негово величество императора или да ѝ дадете законен ход.

По-късно — на 6 март (23) одеският градоначалник е получил следната телеграма от Министерството на външните работи: „Благоволете да арестувате незабавно живеещите в Одеса българи Тюфекчиев, Орловски и Дражев, подозирани в убийството на Вълкович.

Последните двама са пристигнали в Одеса с паспорти на руския консул в Константинопол от 13 февруари.

Адресите на означените лица се пазят в строга тайна. За по-нататъшната работа ми телеграфирайте срочно.“

С жестокия си маниер и често с вероломното си боравене с емигрантите Вълкович действително си е спечелил сред тях голям брой врагове.

Работата е в това, че преди две или три седмици някой си Дмитрий Орловски, машинист, който се учил в Русия и служил на Южната железница, ми предяви заявление, като каза, че е пристигнал преди известно време от Русия с двама свои компатриоти[2] — Дражев и Сендроподарис, за да извърши патриотичен акт, но, преследван от неуспехи, а дошъл да ме моли за помощ.

Аз, разбира се, отказах…[3], но след извършването на престъплението драгоманът на посолството Майков ми доложи развълнувано, че Орловски и Дражев дошли при него и му съобщили, че именно те убили Вълкович и след това са прекарали нощта на борда на нашия параход, който трябвало да замине за Одеса на следващия ден, но тъй като капитанът отказал да ги приеме без паспорти, те помолили да ги снабдят с някакви документи, за да имат възможност да се спасят в Русия.

Първият ми отговор на тази молба беше незабавно да напуснат зданието на посолството, което не може да служи за убежище на убийци, и това бе направено под заплахата в случай на неподчинение да ги предам на полицията.

Но след известно време Майков дойде да ми каже, че двамата българи, които бяха тук, са изпратени в Русия от комитета на емигрантите с цел да се скрият там. Те били определени да извършат убийството по жребий.

Като се възползвали от карнавала, по време на който било възможно да се разхождат маскирани, те, преоблечени, дочакали връщането на Вълкович вкъщи. За да отклони подозрението, създадено вече в цяла Турция, Орловски го настигнал и извикал: „Ето отмъщението за честта на жена ми!“ и веднага го убил.

Представям си огромното впечатление, което би направила новината за арестуването на убийците, изпратени от конспирация, създадена в Русия от хора, които са били приемани във висшите сфери на Петербург.

Необходимо беше незабавно да се вземе някакво решение, тъй като всеки изгубен час можеше да бъде фатален. Веднага взех решение да изпратя чрез нашето генерално консулство телеграма до капитана на парахода „Цар“: „Пуснете Орловски и Дражев“, датирана от предния ден като че ли те са се качили преди извършването на убийството.

Аз се надявах с прикриването на това дело да избягна ужасна неприятност за държавата.

Това беше единственото съображение, което ме ръководеше, и ако това би се случило още един път, аз мисля…, че бих постъпил именно по този начин.

Досега не бяха намерени никакви следи от убийството, но изведнъж се появи съобщение, че се предлага възнаграждение в размер на 500–1000 фунта за разкриването на убийството…, но какво да правим, ако посочат Орловски и Дражев?

Моят съвет е незабавно да се арестуват в Одеса и да се съдят в Русия, ако бъдат предявени достатъчно доказателства за тяхната виновност. Във всеки случай, ако изведнъж се образува дело, преди още вие да дадете каквото и да е разпореждане на посолството, аз считам, че турската полиция ще изиска обратно двамата българи. Телеграфирайте незабавно на одеския губернатор да ги арестува и да ги задържи до ново разпореждане.

Ако пък престъплението не бъде разкрито от разследването, което се провежда тук и в София, аз бих бил на мнение арестуваните в Одеса да се изпратят по административен път с един от нашите пощенски параходи от Доброволния флот в Сибир[4].

Що се отнася до нас, то тяхното отстраняване ще сложи край на всякаква възможност за издирване и

разобличение и по този начин положението на нещата ще придобие законен характер.

Но във всеки случай необходимо е срочно да се предупреди най-първо Станчев — да се предупреди да мълчи и да не говори пред никакви кореспонденти да не би невнимателна дума от негова страна да навреди на нашето положение, което е изключително затруднително и деликатно.

При мен в посолството само три лица са въвлечени в това дело и са в курса на всичко.

Чакам с нетърпение вашето указание как да действам.

Приемете и пр.

Нелидов

№ 128.

ТЕЛЕГРАМА[5] ОТ ПОСЛАНИКА В КОНСТАНТИНОПОЛ ДО МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ГИРС

Строго секретно

5 март/22 февруари 1892 г.

На следствието за убийството на Вълкович един от арестуваните даде показания, че убийците Орловски и Дражев са пристигнали от Одеса по поръка на някой си Тюфекчиев. Бидейки сигурен, че това действително е истината и като намирам за необходимо да се сложи край на всички нелепи слухове и обвинения посредством незабавното задържане на виновните, убедително моля за най-спешно разпореждане за арест на Тюфекчиев в Одеса, а също и на Орловски и Дражев, които заминаха там на (25) 13 февруари с паспорти, издадени им от тукашното консулство предния ден, както и моля за заповед те да бъдат държани в пълна изолация до по-нататъшни

разпореждания. Подробностите за вас обаче са в секретното писмо, което ще получите във вторник.

Моля незабавно да ме известите за извършването на ареста и за запазването на най-строга тайна за цялото това крайно важно дело, за което ще ви представя при тези условия по-нататъшните си съображения.

Нелидов

№ 129.

ТЕЛЕГРАМА ОТ ОДЕСКИЯ ГРАДОНАЧАЛНИК ДО МИНИСТЪРА НА ВЪТРЕШНИТЕ РАБОТИ ШЕБЕКО

7 март/24 февруари 1892 г.
Бърза

Тюфекчиев вече е хвърлен в затвора. Взети са енергични мерки за издирването на останалите. Забавянето при изпълнението на поръчението е обусловено от необходимостта за запазване на най-строга тайна.

Зельони

Същия ден Шебеко отговаря на Зельони: „Снабдете Тюфекчиев с паспорт на чуждо име и съпроводен от полицейски чиновник, го изпратете тайно в Симбирск, където над него ще бъде установен полицейски надзор без право на отсъствие. Телеграфирайте ми на какво име ще бъде издаден паспортът. В случай на разкритие, тайно арестувайте Дражев и Орловски и телеграфирайте.“

№ 130.

ТЕЛЕГРАМА ОТ АГЕНТА В МИНИСТЕРСТВОТО НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ В ОДЕСА ДО ДИРЕКТОРА НА АЗИАТСКИЯ ДЕПАРТАМЕНТ КАПНИСТ

Петербург, 8 март/25 февруари 1892 г.

На градоначалника е наредено да арестува Орловски, Дражев и Тюфекчиев. Първите двама са заминали от Одеса. Тюфекчиев при нас не фигурира. Вместо него е арестувано лице, имащо паспорт на името на Иван Христов. За присъствието на Тюфекчиев говорят само някакви вестникарски еплетни, копие от „Свобода“. Не може ли да се освободи Христов на основание недоказано тъждество и алиби, като се остави под надзора на полицията?

Путята

№ 131.

ТЕЛЕГРАМА ОТ АГЕНТА В МИНИСТЕРСТВОТО НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ В ОДЕСА ДО ДИРЕКТОРА НА АЗИАТСКИЯ ДЕПАРТАМЕНТ КАПНИСТ

11 март/28 февруари 1892 г.

Считам за свой дълг най-почтително да изложа моето лично мнение: за ареста на Христов, макар и извършен предпазливо, узнаха всички емигранти и се опасявам, че те ще разнесат разказите за него много по-далеч от техния тесен кръг.

Предстоящото му откарване във вътрешните губернии, придружен от полицай, ще стане обект на най-нежелани тълкувания и догадки; при това предстои трогателна сцена с майка му, която е загубила един син и трепери над другия. В резултат това мероприятие ще направи потискащо впечатление на преданото на Русия население в България и ще бъде изтълкувано като наше недоброжелание, което сигурно ще разбере за него от шпионите си в смисъла на укривателство[6]

Не може ли да го изпратим с най-близкия френски кораб „Масежери“ направо в Марсилия. Той е човек разумен и сам разбира сериозността на положението си. Ако това мое скромно мнение се удостои с високото внимание на ваше величество, то разпореждането трябва

да последва в най-кратко време, тъй като утре 8 11 часа вечерта той ще бъде откаран[7].

Путята

№ 132.

ТЕЛЕГРАМА[8] ОТ ДИРЕКТОРА НА ДЕПАРТАМЕНТА НА ПОЛИЦИЯТА ДО ОДЕСКИЯ ГРАДОНАЧАЛНИК ЗЕЛЬОНИ

Благоволете да телеграфирате дали е изпълнено всичко, което би следвало, по делата на заместника на министър Шебеко.[9]

Дурново

№ 133.

ТЕЛЕГРАМА ОТ ПОСЛАНИКА В КОНСТАНТИНОПОЛ ДО АГЕНТА В МИНИСТЕРСТВОТО НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ В ОДЕСА ПУТЯТА

18/6 март 1892 г.

Българското правителство изпрати тук тайни агенти за издирване на убийците на Вълкович. Някои от тях са насочени към Одеса. Обърнете вниманието на полицията върху заминалите вчера с руския параход турски поданици Никола Понин — на 23 години, и Йоан Черноков — 24-годишен, последният от които е българин от Филипопол и вероятно е тръгнал за Одеса с цел шпиониране в средата на българските емигранти.

Нелидов

№ 134.

ТЕЛЕГРАМА ОТ АГЕНТА В МИНИСТЕРСТВОТО НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ В ОДЕСА ДО ДИРЕКТОРА НА АЗИАТСКИЯ ДЕПАРТАМЕНТ КАПНИСТ

18/6 март 1892 г.

Във вторник за Петербург замина Шишманов, изпратен секретно от посланика от Константинопол. Пребиваването му в Одеса стана неудобно вследствие разобличенията на местните вестници. Предоставих му безплатен билет и необходимата сума пари за пътуването. Има съобщения от посланика, че в Константинопол се крият още двама съучастници на Тюфекчиев.

В случай, че ги доставят в Русия, би било най-удобно с тях да се постъпи по начина, който аз приложих с успех към Орловски и Дражев. В такъв случай разпореждането от Министерството трябва да дойде своевременно, тъй като не мога да се свържа с посланика по телеграфа, за да не възбудя подозрението на турците.

Путята

№ 135.

ТЕЛЕГРАМА ОТ ДИРЕКТОРА НА ДЕПАРТАМЕНТА НА ПОЛИЦИЯТА ДО АГЕНТА В МИНИСТЕРСТВОТО НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ В ОДЕСА ПУТЯТА

19/7 март 1892 г.

В случай на пристигане в Русия на споменатите от вас заподозрени лица, с тях ще бъде постъпено по същия начин, както и с Тюфекчиев, чието интерниране от Одеса бе необходимо и за негово добро.

Дурново

№ 136.

ПИСМО ОТ АГЕНТА В МИНИСТЕРСТВОТО НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ В ОДЕСА ДО ОДЕСКИЯ ГРАДОНАЧАЛНИК ЗЕЛЬОНИ

18/6 март 1892 г.

Милостиви господине Павел Алексеевич,

Считам за дълг да доложа на ваше превъзходителство следното: капитан Бахчеванов ми съобщи, че Ризов е въвел разкаялия се (по тяхно мнение) Божков във всички тайни на тюфекчиевското предприятие и тъй като Божков не може да живее нито в Румъния, нито в Сърбия, нито в Турция, след като го изпратят в България, нему, като лишен от средства за живот, ще се наложи да тръгне на компромис с българското правителство, при това е твърде вероятно този човек със съмнителна нравственост да издаде на Стамболов имената на мнозина, все още свободни, участници в тюфекчиевската група. Като предпазване от този нов за тях удар той предлага твърде желателното разрешение на този въпрос — оставането на Божков в Русия. От своя страна аз не се наемам да се изкажа на своя отговорност за или против това дело.

Всичко, с което мога да послужа на ваше превъзходителство, е да изпратя шифрована телеграма до Министерството на външните работи с изложение на гореспоменатите съображения.

Нека в Петербург да решат как да се постъпи с Божков. Ако ваше превъзходителство счита това за полезно, аз бих могъл да съставя и да зашифровам тази телеграма още днес вечерта, но във всеки случай отговорът не може да бъде изпратен по-рано от два дни, тъй като за това ще бъде необходимо да се разговаря с Цанков и Станчев.

През цялата вечер ще бъда или вкъщи, или в Английския клуб.

С истинско почтение и пълна преданост имам чест да бъда покорен слуга на ваше превъзходителство.

Путята

№ 137.

ТЕЛЕГРАМА ОТ АГЕНТА В МИНИСТЕРСТВОТО НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ В ОДЕСА ДО ДИРЕКТОРА НА АЗИАТСКИЯ ДЕПАРТАМЕНТ КАПНИСТ

27/15 март 1892 г.

Екстрадирането на Божков предстои в събота. Капитан Бахчеванов, който се опасява, че ако онзи се разсърди, ще предаде на българите всички секрети на Ризов, Кривцов и граф Игнатиев, моли градоначалника за по-добре да го остави в Русия. Не споделям това опасение, тъй като не зная доколко разобличаването на действията на Ризов може да касае нас, при това Божков винаги може да направи това и от Русия. Все пак до събота могат да се получат окончателните указания.

Божков, бивш сопаджи[10], пък и самият Ризов са личности твърде тъмни и би било желателно да се освободим от тях.

Путята

№ 138.

ПИСМО ОТ ПОСЛАНИКА В КОНСТАНТИНОПОЛ ДО ОДЕСКИЯ ГРАДОНАЧАЛНИК ЗЕЛЬОНИ

4 април/23 март 1892 г.

Милостиви господине Павел Алексеевич,

Дълбоко съм признателен на ваше превъзходителство за любезното съобщаване на сведения за хода на работите на посочените от мен подозрителни пътешественици Черниколев и Панин; името на първия ми беше дадено, макар и изопачено като Чернаков, като на шпионин на българското правителство, изпратен в Русия за наблюдение сред емигрантите и ако е възможно, за преследването им. Но тъй като ми беше казано, че в Одеса са изпратени две такива лица, аз по аналогия посочих и Панин. Но много по-важен от тези двамата ми се струва посоченият от вас в последното писмо Георги Иванов. Твърде желателно би било да се разкрият следите му и да се наблюдава строго.

Остава ми да изкажа на ваше превъзходителство няколко съображения относно пристигналите в Одеса Орловски и Дражев и за живеещия там Тюфекчиев. Първите двама, както сигурно ви е известно, са вероятните убийци на Вълкович. Последният като подстрекател ги е подтикнал към това. Според писмата турската и българската полиция са уверени във виновността на Тюфекчиев, който пристигнал през есента в Константинопол с цел да намери убиец за Вълкович. Участието на Орловски и Дражев им е напълно неизвестно, макар че всеки момент може да бъде разкрито от тях. Без съмнение, на нас не ни е възможно да предадем в техните ръце тези лица, тъй като тук би започнала цяла поредица разкрития и клевети, крайно неприятни за нас, в много отношения и неудобни. Но отново да покровителстваме престъпниците и да им позволим да си живеят спокойно под нашата закрила и току-виж да предприемат нови убийства, ми изглежда немислимо. От друга гледна точка, на нас ни е необходимо да разсеем нелепите обвинения по този повод в Европа. Ето защо помолих за разпореждане на министерството за задържането на Орловски и Дражев, за вземане на Тюфекчиев под надзора на полицията. Ако тяхната виновност явно се установи от тукашно следствие, ние ще бъдем поставени в необходимост да ги съдим у нас, където те вероятно ще бъдем оправдани или осъдени на най-леки наказания. Но във всеки случай аз считам за необходимо те да бъдат лишени от свобода и поне в известна степен да изкупят своето престъпление. За тази цел аз считам за необходимо възможно най-бързото им арестуване, предаването им на съд, ако се решим на това или ако се появи необходимост, и да ги изпратим в по-отдалечени места за живеене. С Тюфекчиев това вече е направено, но остава да се задържат Орловски и Дражев и аз се учудвам, че досега не могат да ги издирят. Убежището им трябва да е известно на емигрантите. После, самото гнездо на интриги и кроежи на последните ми изглежда като подлежащо на разтурване чрез разпращане на самите

емигранти в различни краища на Русия, където те могат да живеят спокойно, като очакват промяна към по-добро в своето злощастно отечество. Ние от тях имаме само притеснения.

Ето го, многоуважаеми Павел Алексеевич, моето схващане за българските емигранти и причинените ви от мен по този повод главоболия. Още веднъж ви отправям най-искрената си благодарност за вашето любезно съобщение, моля ваше превъзходителство да приеме уверенията ми в искрено уважение; предан вам

Нелидов

№ 139.

ПИСМО ОТ ДИРЕКТОРА НА АЗИАТСКИЯ ДЕПАРТАМЕНТ ДО АГЕНТА В МИНИСТЕРСТВОТО НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ В ОДЕСА ПУТЯТА

5 април/24 март 1892 г.

Милостиви господине Алексей Дмитриевич,

Имам чест покорно да ви моля, милостиви господине, да ме уведомите по възможност в най-бърз срок в какъв размер и за колко време е получил пособие от славянското благотворително общество в Одеса българският емигрант Тюфекчиев.

Приемете уверения в пълното ми уважение и същата преданост.

Граф Дмитрий Капнист

№ 140.

ПИСМО ОТ АГЕНТА В МИНИСТЕРСТВОТО НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ В ОДЕСА ДО ДИРЕКТОРА НА АЗИАТСКИЯ ДЕПАРТАМЕНТ КАПНИСТ

9 април/28 март 1892 г.

М.г. граф Дмитрий Алексеевич,

Вследствие на секретното предписание от 5 април (24 март т.г. под № 198 имам чест да донеса на ваше сиятелство, че българският емигрант Наум Тюфекчиев (същият Иван Христов) е получил от славянското благотворително общество пособие в размер 25 р. в месец; преди изпращането му от Одеса му е било дадено едновременно за два месеца напред, т.е. до април включително, и освен това — 15 рубли за покупка на някои необходими му за пътуването вещи, общо — 65 рубли.

Приемете и пр.

Путята

---

[1] Такова разрешение е било дадено от директора на департамента на полицията Дурново в телеграмата от 29/17 февруари. ↑

[2] Съотечественици. Б.пр. ↑

[3] Пропуск в оригинала. ↑

[4] На оригинала има забележка от Александър III: „Струва ми се, че би било по-добре и двамата да се изпратят във Владивосток.“ ↑

[5] На оригинала ръката на Гирс е написала: „Осмелявам се да измоля заповедите на ваше величество да се свържа с министъра на вътрешните работи съгласно телеграмата на Нелидов.“ Александър III написал: „Добре“. ↑

[6] Така е в оригинала. ↑

[7] „По-нататъшното пребиваване на Тюфекчиев в Одеса е немислимо и отстраняването му се изисква от хода на делото за убийството на Вълкович — отговаря директорът на азиатския департамент на молбата на Путята. — Тази мярка заедно с това трябва да послужи като полезно предпазване на българските емигранти, които вземат участие в престъпни действия. Можете да предадете на майката, че тайното отстраняване на сина ѝ се налага също от неговата безопасност.“ ↑

[8] Отсъства дата. ↑

[9] Градоначалникът телеграфира на 15/3 март 1892 г.: „Всичко е изпълнено съгласно разпорежданията на заместник-министъра.

Тюфекчиев е снабден с паспорт на името на Фьодор Андреев — Анастасиев.“ ↑

[10] Привърженик на Стамболовото правителство, което емигрантите наричали „сопаджии“ — Б.пр. ↑

XIV. ПОДКУПВАНЕТО НА БЪЛГАРСКИ ПОЛИТИЧЕСКИ ДЕЙЦИ (ДР. ЦАНКОВ И ДР.) ОТ ЦАРСКОТО ПРАВИТЕЛСТВО

Авантюрите на царското правителство в България се опираха на определена група български политически дейци, в чиято русофилска активност немалка роля играеше и непосредственият подкуп. Както писа Цанков през 1888 г., дейността на вътрешната опозиция се осъществяваше при ***„морално и главно материално съдействие“*** *на царското правителство (вж. № 159). Според нашите документи Драган Цанков, оглавяващ тази група, за която може условно да се каже, че изразяваше интересите на едрата търговска и лихварска буржоазия, се намираше на издръжката на руското Министерство на външните работи от 1885 г. По-нататък всяка година се повтаряха съобщенията за отпускането му на парични суми. В списъка на получаващите руски пари фигурират непосредствено и неговите сподвижници Бурмов, Балабанов, после военният министър Николаев, министърът на вътрешните работи Маджаров и др.*

Предаването се осъществяваше непосредствено чрез агентите на руското министерство, а също и чрез различни посредници като турския търговец Папазян.

В настоящия раздел са събрани съответно най-подходящите документи.

№ 141.

ТЕЛЕГРАМА[1] ОТ ДИПЛОМАТИЧЕСКИЯ АГЕНТ В СОФИЯ ДО МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ГИРС

31/19 август 1886 г.

Арестуваният Бурмов ходатайства за признаването му за руски поданик на основание на прошението му, подадено от него до императорското министерство на (16) 4 март с.г.

(Богданов)

№ 142.

ПИСМО[2] ОТ БЪЛГАРСКИЯ МИНИСТЪР БУРМОВ ДО КОЛЕЖКИЯ АСЕСОР БОГДАНОВ

Секретно

Многоуважаеми Павел Хенрихович,

Утре заминавам от Константинопол за София през Адрианопол и Филипопол. Ще започнем да издаваме вестника, веднага щом получим известие, че министерството одобрява нашите предложения, което ще стане вероятно след месец, точно срок, необходим ни за подготовка в София.

В случай на необходимост, ще ви пиша от София под името Богдан Стоянов, или просто Б. Стоянов. Писмото ще изпращам чрез един предан ми българин в Константинопол, който ще го надписва на ваше име и ще го предава на руската поща, но няма да бъде написано не от моята ръка[3] и няма да има обичайното обръщение по име в началото, за да не могат да се досетят в случай на разкритие кой кому пише.

При това си позволявам да ви моля най-покорно след завръщането си от Адрианопол в Константинопол да съобщите на посланика, че ми е върнато руското поданство и министерството да изпрати официален документ за устройването ми в Петербург. Както вече ви говорих, съобщавам ви, че руското поданство ми е върнато само в случай на крайна нужда от защита.

Приемете уверения в дълбоката ми преданост и отлично уважение.

Т. Бурмов

№ 143.

ТЕЛЕГРАМА ОТ ПОСЛАНИКА В КОНСТАНТИНОПОЛ ДО МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ГИРС

2 януари 1887 г.) 21 декември 1886 г.

Повикването на Цанков се състоя с наше знание. Целта му е да разбере при какви условия опозицията би могла да влезе в съглашение със сегашното българско правителство и да се състави смесено правителство предвид избирането на Мингрелски.

Малко се надявам на практически успех, но считам, че пристигането на Цанков тук предвид моралното впечатление, което ще направи в Европа и на регентството, е полезно и за опозицията, която ще се ободри от него. Засега Цанков отклонява поканата под предлог опасения за безопасността си след връщането си от Константинопол.

(Нелидов)

№ 144.

ТЕЛЕГРАМА[4] ОТ ПОСЛАНИКА В КОНСТАНТИНОПОЛ ДО МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ГИРС

3 януари 1887 г./22 декември 1886 г.

Един от българските емигранти — богатият казанлъшки търговец и наш привърженик Папазоглу, твърди, че главните ръководители на регентството Попов и Николаев са женени за две сестри — негови далечни роднини, и остават на власт само заради парите, като се

боят, че при смяна на правителството ще бъдат подведени под отговорност за беззаконни постъпки.

Ако им се осигури състояние и безопасност, те са готови да оставят властта и да се оттеглят или да преминат на страната на опозицията. За това е необходимо да обещаем на Папазоглу в случай на успех да му върнем изхарчената сума от около 4000 лири. Работата ще води той от свое име без каквото и да е участие от наша страна. Личността и миналото на Папазоглу внушават доверие[5].

Нелидов

За изпълняване на задълженията си пред руското посолство през януари Папазоглу изпрати от Константинопол в София за преговори с военния министър Николаев жена си, която е роднина на министъра.

За направеното му предложение да премине на страната на позицията срещу 4000 турски лири последният е известил своите колеги — членовете на българското правителство, вследствие на което г-жа Папазоглу била арестувана. На разпита тя признала, че целта на пътуването ѝ е била да подкупи военния министър Николаев с пари, получени от руското посолство; впоследствие тя се е стараела да опровергае намесата на руското посолство (вж. С. Радев, „Строители на съвременна България“, т. II, стр.671).

№ 145.

ИЗВАДКА[6] ОТ ДЕПЕШАТА НА РУСКИЯ КОНСУЛ В АДРИАНОПОЛ ДО МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ГИРС

20/8 януари 1887 г.

Миналия понеделник г-н Цанков мина през града на път за Константинопол. Имах възможност да се срещна с

него и да поговорим подробно.

За какво са го извикали в Цариград той самият още не знаеше. Отначало покана му изпратил великият везир, но той не се съгласил, докато г-н Хитрово не го уверил, че руското правителство ще одобри това пътуване.

Цанков не вярва, че сегашните регенти и управници ще се съгласят доброволно да напуснат местата си. Според него дори и да се предостави някаква възможност България да се освободи от настоящите дейци и властта да премине в ръцете на опозицията, дори и тогава е съмнително дали ще може да се сформира сносно правителство. Деморализацията във всички отрасли в страната е стигнала до такива граници, че дори в самата опозиция няма наличен материал за съставяне на правителство, което би могло да поведе страната по пътя на истинските интереси на славянството на Балканския полуостров. Г-н Цанков мисли, че главният източник на цялото зло се намира в Конституцията. Единственият път за спасението на България е окупацията.

Що се отнася до съединението, той не го одобрява във вида, в който то беше санкционирано от константинополската конференция, т.е. във формата на лична уния. По негово мнение, ако пълното съединение е невъзможно, много по за предпочитане би било да се остави Румелия под управлението на отделен генерал-губернатор, както беше до преврата от 6 септември. На въпроса ми как би се отнесъл към твърде възможното предложение от страна на великия везир да се състави смесено правителство с цел съвместно регулиране на българския въпрос Цанков отговори: „Наистина такова предложение ще бъде според мен повече от странно, защото това е все едно да не се предлага нищо. Ако за една минута допуснем, че сегашните управници са готови да се откажат от служенето на интересите на изпитващата злоба Англия и вероломната Австрия в ущърб на Русия и цялото славянство и започнат да действат съгласно възгледите на

руското правителство, то в такъв случай защо трябва да се прибягва към съставянето на смесено правителство?“

Ето какво е мнението на Цанков относно настоящото положение на нещата.

Лишин

№ 146.

ИЗВАДКА[7] ОТ ЧАСТНО ПИСМО НА БИВШИЯ ГРАДСКИ ГЛАВА В БУРГАС ДИМИТРИ БРАКАЛОВ ДО РУСКИЯ КОНСУЛ В АДРИАНОПОЛ ЛИШИН

21/9 януари 1887 г.

Страната ни преживява много тежки периоди под управлението на регентството, което продължава политиката на Батенберг. Всички усилия да се избавим от тези авантюристи и негодници досега оставаха напразни; всеки опит на опозицията да свали правителството ѝ струваше много скъпо. А в това време в пълния смисъл на думата в Румелия цари инквизиция — гонения, потискане, изтезания, убийства. Стамболов и К⁰ постигнаха пълна анархия в страната. Армията е окончателно деморализирана, офицерството е в упадък, хазната е празна, народът е в крайна нищета, в търговията има общ застой; скоро ще се появи страшен глад. Такова е положението на страната, която преди година и половина беше в цветущо състояние.

В настоящия момент в Адрианопол са се събрали почти всички румелийски дейци — бившите директори Хаканов, Маджаров и Бобчев, председателят на постоянния комитет Гешев освен това много офицери и други чиновници.

Надежда за възстановяване на нашето влияние или за сваляне на настоящото правителство ние нямаме. Местните размирици, организирани от емигранти офицери в Шумен, Русчук, Бургас и т.н., не могат да имат успех, тъй като

населението не взема никакво участие в тях. Вероятно скоро ще дойде краят на неговото огромно търпение.

Във всеки случай по наше дълбоко убеждение единственият път за спасението на нашата нещастна страна е руската окупация, но не временна, не само за свалянето на настоящите коркорбашии, а продължителна — най-малкото седемгодишна, тъй като на руснаците ще се наложи да превъзпитават цяло поколение. Ние добре знаем, че руското правителство няма предвид окупация, нещо повече — сега то я счита за невъзможна; но няма да мине много време и силата на нещата ще доведе Русия до необходимостта да предприеме завладяване на страната. В това отношение тя ще срещне пълното съчувствие на народа. Нито нови управници, нито нов княз, нито промяна в Конституцията ще изведат страната от настоящата криза. Само в окупацията виждаме спасение и руското правителство я отлага напразно. До мен достигнаха слухове за ново подготвяно въстание в Ески Заара, но както вече ви казах, ние не придаваме значение на тези въстания. Тази безплодна борба с анархистите само отслабва силите на здравомислещата част от населението.

№ 147.

ОБРЪЩЕНИЕ НА ПРЕДСТАВИТЕЛИТЕ НА БЪЛГАРСКАТА ОПОЗИЦИЯ КЪМ АЛЕКСАНДЪР III[8]

14/2 април 1887 г.

Долуподписаните български емигранти се осмеляваме най-почтително да молим ваше високопревъзходителство[9] да хвърлите в стъпките на негово императорско величество руския император и наш цар покровител най-ниската ни молба да удостои с всемилостивото си внимание следното изложение на положението на нещата в нашата родина, избавена с кръв и

жертви от руснаците и рискуваща сега да стане жертва на чуждестранни интриги и на враговете на славянството и православието.

Ваше високопревъзходителство, всеизвестни и свежи са последните събития, окървавили България и въвлекли я в безизходно и непоносимо положение, и ние считаме за излишно да се разпростираме върху тях. Нека ни бъде позволено само да напомним, че тези събития окончателно и по най-очевиден начин доказаха невъзможността за въдворяване на ред и мир от вътрешните сили на България, както и въобще невъзможността от мирна развръзка на българската криза. Лъже-регентите и тарторите на България показаха, че те съвсем не мислят за благото на страната, а всичките им грижи са насочени единствено към това да не се лишат от властта с всичките ѝ блага и изгоди както за себе си лично, така и за своите привърженици. Сегашните български управници, поддържани в дивите си и произволни действия от чуждестранни дипломатически внушения, са си поставили крайна цел въпреки всички жертви да направят възможно възтържествуването на антиславянската, установена от Батенберг, политика, така гибелна за истинските интереси на България.

Предвид на това главатарите на България, както това беше доказано в неотдавнашните преговори между опозицията и регентството, не се съгласиха на мирно разрешаване на въпроса, което би парализирало малко-от-малко тази политика; те не приеха предложението за смесено правителство с руски генерал като военен министър, не приеха предложението за неутрално правителство — комбинации, които бяха единствено способни да поддържат равновесие на силите и ред между съществуващите в България партии. С една дума, те не приеха нито едно от тези предложения за миролюбиво разрешаване на кризата, тъй като всяко от тях би могло да отслаби властта на сега управляващите и да ги лиши от благата и изгодите на същата.

След неуспешните мирни преговори ни оставаше да се обърнем към насилствено сваляне на регентството. Раздвижването, появило се в някои пунктове на България, доказа, за нещастие на огромното мнозинство от народа, че българските управляващи са решени да не отстъпват дори с цената на поголовна касапница и ужасни междуособици. И наистина, дивашките изстъпления, убийствата и ужасните отмъщения, към които прибягнаха управляващите при потушаването на последните избухвания в Русчук, Силистра и пр. и за тероризирането на населението, въобще надминаха най-кървавите башибозушки разправи от минало време. Тази бърза разправа и терорът не можеха да не повлияят на духа на населението. Тук трябва да се добави, че от известно време народът е лишен от своите водачи. Всички малко-от-малко видни граждани и военни люде, които не съчувстват на лъжерегентството и неговата политическа дейност, са поставени в абсолютна невъзможност да направят каквото и да е за облекчаване на това положение. Мнозина се намират в изгнание или са избягали в чужбина — каквито сме и ние — и не могат да се върнат; а останалите в България и Румелия са истински мъченици, постоянно са подложени на различни гонения и изтезания с цел окончателно изтребване на опозицията и потушаване на враждебния на властващите народен дух.

Ваше високопревъзходителство, в заключение на гореказаното си позволяваме да мислим, че във всеки случай България не може да излезе от това непоносимо и отчаяно положение без външна подкрепа и сила. За нас тази подкрепа и сила е само Русия. Взорът на милионния български народ в настояще време е обърнат към августейшия всеруски монарх, царя покровител на България, както и преди десет години — в навечерието на освободителната война.

… Ваше високопревъзходителство, окупацията на България от руснаците е необходима, неизбежна. Тя е така неизбежна, както и последната освободителна война. Ако на славянството и на православието им е необходимо да

разчитат и на съществуването на България, то трябва да побърза и възможно най-скоро да изтръгне страната от това гибелно и убийствено положение. Окупацията е необходима не само от политическа гледна точка, но и да избави България от нравствено-разлагащия и деморализиращ социален ред, който постепенно се въдворява в България: под крилото и благодарение на сега управляващата разбойническа и радикална шайка и със снизходителността на безкрайно свободния режим и радикалната Конституция социалната деморализация и нравственият разврат се разпространяват не с дни, а с часове. Крайните идеи, отричането на всичко във всичките му форми, безбожието, анархията, убийствата и злодеянията с лъжепатриотични цели си намират благодатна жътва в България и подкрепа в единствено позволените за издаване официози, то само от официалните органи на радикалното лъжеправителство. Сърцата ни се обливат с кръв, когато си помислим, че тези проповеди вече минаха отвъд стените на началните и средните учебни заведения и нещастната младеж е увлечена от тях — нейната деморализация вече е започнала. Какво ще бъде социалното положение на страната, когато тази младеж, развивала знанията си по този път, излезе от училищата в живота с идеите на безбожието, отрицанието, анархията?

Позволяваме си да мислим, че за освобождаването на България както от политическа гибел, така и от социално-нравствената деморализация е необходимо да се направи радикален преврат, да се въведат нови основи на държавническия живот и на възстановяването на пълния ред в обществото и най-строга дисциплина в училищата. Тези радикални мерки са немислими без руска окупация, тъй като ние вече казахме, вътрешният преврат ще се окаже неуспешен, а всички решения, целящи компромис, ще послужат само като палиатив и няма да доведат до излекуване на тежкия и хроничен недъг на България.

Ваше високопревъзходителство, съществува само едно средство да се спре развитието на злото, докато все още това е възможно, и по този начин да се избави България от безизходното положение както в политическо, така и в социално-нравствено отношение, да се изгонят от нашето отечество чуждоземният коварен интерес и гибелното влияние, които толкова много навредиха на нашите отношения към Русия; да се възстанови и възсъздаде освободената със скъпи жертви и изкупената с руска кръв България и да се направи възможно тържеството на славянското дело и православието. Това средство е руската окупация. Българският народ я очаква с голямо нетърпение, защото само в нея вижда своето избавление. За бляскаво доказателство на нашите думи ще послужи всеобщият възторг, с който народът ще посрещне въдворяващите мир и ред в страната войски на освободителката и покровителката — на Русия.

При това най-покорно ви молим, ваше високопревъзходителство, да приемете израза на чувствата ни на най-отлично уважение, с което имаме чест да бъдем на ваше високопревъзходителство най-покорни слуги.

Пп. Гешев, Бобчев, Маджаров, Цанков, Бурмов,
Бракалов (останалите подписи на нечетливи).

№ 148.

ТЕЛЕГРАМА ОТ ПОСЛАНИКА В БУКУРЕЩ ДО МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ГИРС

24/12 април 1887 г.

Посети ме пристигналият тук от Белград Цанков. Тези дни той се връща в Белград, откъдето вследствие на случилите се в Сърбия промени сега му е по-удобно да действа.

Пребиваването му в Букурещ би било съпроводено с някои неудобства. Цанков ми предаде общи съображения

по българския въпрос с молба да ги представя на ваше високопревъзходителство, което изпълнявам по пощата, тъй като няма нищо спешно.

(Хитрово)

№ 149.

ДЕПЕША ОТ ПОСЛАНИКА В КОНСТАНТИНОПОЛ ДО МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ГИРС

21/9 юли 1887 г.

На ваше високопревъзходителство беше угодно в отговор на секретното ми запитване от (10 юли) 28 юни[10] да ме извести с телеграма от (12 юли) 30 юни[11], че не благоволявате да считате за удобно прехвърлянето на дейността на българската емиграция в Сърбия, където правителството на Ристич и без това е поставено в твърде затруднено положение. Не се забавих да съобщя това становище на Цанков, когото разиграният в България избор на княз и смяната на правителството поставят, както и цялата емиграция, в твърде затруднено положение.

От своя страна Стоилов и К°, твърде естествено, се старят да ги подмамят там, но най-опитните от водачите на опозицията предвиждат, че по-еднородното сегашно правителство с още по-голяма ловкост и безнаказаност от преди ще започне да прилага терора за потискане на всякакви прояви на противодействие срещу неговата власт.

Затова се появи мнение да се започне дейност отвън, от Сърбия, тъй като нито тук, нито в Румъния почвата е достатъчно благоприятна за подготовка на какъвто и да е вътрешен преврат в България.

Но вследствие моите указания за опасността да се затрудни положението на Ристич Цанков реши преди да предприеме нещо, да влезе в преписка с него.

Докато, въпреки случилото се в Търново, овластените българи чувстват все по-голяма и по-голяма невъзможност

да вървят нататък без подкрепата на Русия. Така неотдавна Стоилов започна по обиколни пътища да търси сближение с мен и да ми предава уверения в желанието си да задоволи изискванията на Русия, като моли за възможност да се изпрати руски агент, с който може да се стигне до съгласие.

Съмнявам се, че Стоилов би могъл, пък и че искрено би желал да направи първата крачка към изпълнението на тази програма.

Приемете и пр.

Нелидов

№ 150.

ТЕЛЕГРАМА[12] ОТ ПЪРВИЯ СЕКРЕТАР НА МИСИЯТА В БУКУРЕЩ ДО МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ГИРС

26/4 юли 1887 г.

Според последните известия в България трябва да се очакват големи събития. Регентите не са могли да се върнат в София, защото софийският гарнизон е предан на Николаев; те са се насочили към Варна. Според слуховете Стамболов и Живков са арестувани във Варна. Казват, че Стамболов ще бъде убит. Между Русчук и София има многобройни въоръжени шайки, съобщенията са почти прекъснати. Разбира се, аз не гарантирам за достоверността на тези сведения, предавани от пристигащи. Показателно е вече 3-ти ден отсъствието на телеграми от България.

(Виламов)

№ 151.

ИЗВАДКА[13] ОТ ПИСМОТО НА ДРАГАН ЦАНКОВ ДО ПРЕДСЕДАТЕЛЯ НА СЛАВЯНСКОТО БЛАГОТВОРИТЕЛНО ОБЩЕСТВО В ОДЕСА А.А. КРИВЦОВ

Адрианопол, 7 декември/25 ноември 1887 г.

Достоуважаеми Александър Александрович,

Потвърждавам последното си съобщение от 5 декември/23 т.м. относно пристигането на Стоилов в Одеса. Получих любезното ви писмо от 3 декември/21.

Телеграмата ви за това да съобщя на Боянов да не заминава за Одеса аз не получих, което учуди не само мен, но и г-н Неклюдов, който лично ми донесе последното ви писмо и се зае да направи необходимата за това справка.

И без вашата телеграма капитан Боянов реши да не заминава за Одеса, защото, както вече ви писах на (28) 16 т.м., той приготвя четата си и не по-късно от следващата седмица ще бъде отново на българска територия.

Разчитайки на вашите уверения, че в скоро време ще ми бъдат изпратени средства, аз заех за кратък срок от един известен вам тукашен банкер нужните за гореказаната цел суми, които връчих на Боянов, и в случай, че не получа в скоро време очакваните средства, ще бъда поставен в много трудно положение не само по отношение взетата на заем досега сума, но и по отношение на по-нататъшната ми дейност тук.

Съобщих на Боянов писаното за него. Той остана дълбоко трогнат от изразените от вас чувства и се надява, че в скоро време ще му се удаде да оправдае както доброто мнение, което всички ние имаме за него, така и големите надежди, които му възлагаме.

Надявам се, че вече сте успели да се видите и да се споразумеете с г-н Хартвиг, защото не трябва да се бавим с приготовленията за делото предвид на това, че то назрява много бързо. Така например тези дни в Адрианопол пристигнаха около 40 емигранти селяни, които, ако имахме средства, бихме въоръжили и изпратили в княжеството да безпокоят правителството. Трябва ли да припомням още и за недоразуменията между българските главатари и техните привърженици, които правят момента много удобен за действие.

Капитан Македонски, който се намира във вашия град, напоследък с писмото си от (27) 15 се обърна към мен чрез посредничеството на зет ми г-н Людсканов и изказва мнение, че сега трябва да се направи революция в България, и то с помощта на минимум 3000 руски доброволци, решили да жертват живота си. В отговор днес му съобщавам един план за действие, който може да се резюмира в долуизложеното: преврат може да се направи в България винаги и народът го очаква с нетърпение само да има тридесетина души български емигранти, военни или граждански (лица), решили се на смърт, които да си изберат по един от всички райони от територията на България и да нахлуят там всеки със съставена от него дружина от 10–20 души доброволци (волонтери) българи или руснаци. Тези дружини ще действат отначало като хайдушки чети ту в една, ту в друга местност, а накрая — съвместно и във връзка една с друга.

При това в допълнение казах на г-н Македонски, че ако бъде възможно да се намерят тези 30 войводи, аз съм сигурен, че ще успеем да набавим и материални средства в размер 5000 турски лири за въоръжаване на 30 чети (шайки) от по 20 души всяка.

В заключение предложих чрез капитан Македонски намиращите се в Русия български офицери да обсъдят този план и в случай, че го одобрят, а нямат възможност да намерят гореспоменатите средства, нека се обърнат за съвет към вас или към мен.

От известно време получавам редовно вестника „Киевское слово“. Уверен, че вие сте се разпоредили да ми го изпращат, ви изразявам своята благодарност за тази любезност.

Ваш Д. Цанков

№ 152.

ПИСМО ОТ РЕДАКТОРА НА ВЕСТНИК „19 ФЕВРУАРИЙ“ ДО КОЛЕЖКИЯ СЪВЕТНИК ХАРТВИГ

1 януари 1888 г./20 декември 1887 г.

Ваше превъзходителство,

Вследствие на прекомерно натрупване на работа по издаването на вестника „19 февруарий“ аз не успях да продължа започнатото от мен преди два месеца предаване на известията по нашите български работи. Бях буквално затрупан от денонощна работа и ви моля да благоволите да ме извините за това провалено намерение. В последно време аз не знаех къде се намирате. Капитан Бахчеванов ми писа, че сте били в Белград и сте имали намерение да заминете през Букурещ за Одеса. Помолих в Одеса и П-бург да ме известят за вашето местонахождение. Днес получих от капитан г-н Вазов писмо със съобщение за вашия адрес. Затова бързам да се обърна лично към вас. Не исках чрез Букурещ, тъй като на четирите ми писма от Густав В-кт-ч нямам никакъв отговор.

Но между другото написах доста(тъчно) подробно на Александър Ал-ч[14] в Одеса и мисля, че той ви е съобщил.

А ето накратко същността на цялата работа.

В края на м. февруари т.г. негово в. превъзходителство Михаил Александрович[15] благоволи за издаването на в. „9 август“ и за личната издръжка — моята и на г.г. Д. Попов, Г. Великов и С. Байчев, да разреши месечна субсидия от 2500 златни франка. През юли, когато аз и г-н Попов започнахме да издаваме тук, в Т. Северин, втория вестник „19 февруарий“, останалите в „9 август“ г.г. Великов и Байчев се съгласиха с нас да разделяме отпусканата сума на две. И затова, предвид на някои затруднения от…[16], с които се сблъскахме в Букурещ, особено вследствие на нашето юношеско самоупование, ние отново в съгласие с браиловските си събратя предложихме нова сделка, т.е. да отпускат за двата вестника само 1500 франка — за всеки по 750 фр. месечно. Според тази сделка ние трябваше да получим от м. юни до

м. декември включително 4500 франка. Следователно всичките ни дългове наброяват 1800 зл.фр. и 1380 ср.фр. Ваше превъзходителство! От всички страни получавам писма и отзиви с прискърбни чувства по повод спирането на вестника. Молят ме да не падам духом и да ходатайствам да ми се помогне, тъй като вестникът се превърна в най-полезна необходимост особено предвид предстоящите събития. Капитан Вазов в днешното си писмо възклицава: „Николай Хенрихович е пратен нам от бога в тия тежки времена.“

Аз ви моля и ви заклинам с цялата чистота на сърцето, въодушевено за общото славянско дело на воин и страдалец — избавете мен и г-н Попов от непосилното положение, избавете заедно с това и делото на многополезния вестник. Представете си само, че г-н Попов е принуден да ми изпраща от Белград нефранкирани писма и ми пише, че яде веднъж на ден… Моля да се разпоредите, ако е възможно, дори по телеграфа, за незабавно подпомагане; моля още, пак ако е възможно, да направите така, че да нямаме парични отношения с Букурещ. За нас това е наказание.

Моля да предадеше най-почтителния ми поздрав на вашата госпожа, а вас моля да приемете най-дълбоките ми искрени уверения в ненарушимостта на моята преданост и неотслабналата ми готовност за борба.

С. Н. Миларов

№ 153.

ЗАПИСКА, СЪСТАВЕНА В МИНИСТЕРСТВОТО НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ[17] ДО ГИРС

След като Х(артвиг) разреши да се предаде на Д(раган) Цанков сумата, необходима за делото, З(иновиев) изпрати следната телеграма на Н(елидов) в Константинопол: „Съгласно предоставените от Одеса

сведения Цанков е заел петнадесет хиляди франка за някои предприятия на емиграцията. В случай, че сведенията са точни, благоволете да обясните на Цан(ков), че сумата ще бъде платена от българския фонд. Парите ще бъдат изпратени оттук по ваше искане.“

№ 154.

ПАМЕТНА ЗАПИСКА, ДОСТАВЕНА ОТ Г-Н ДР. ЦАНКОВ[18] ЗА ГИРС

11 януари 1888 г./30 декември 1887 г.

I. Да ми бъдат отпуснати:

а) на месец двеста и петдесет (250) турски лири за издръжка в България на агенти, емисари, куриери и за семействата на тези лица, които ще намират в четата на Боянов;

б) едновременно хиляда (1000) турски лири за сформиране и въоръжаване на други чети от страната на Турция.

II. Петнадесетте хиляди (15 000) франка, получени от мен от посолството, вече **СА ИЗРАЗХОДВАНИ ЗА СФОРМИРАНЕТО И ВЪОРЪЖАВАНЕТО НА ЧЕТАТА НА БОЯНОВ**[19], която се състои от седемдесет души. Тази чета премина В България — част (около 50 души) през Бургас, а част (около 20 души) през Адрианопол. Тя ще бъде разделена на няколко части под командата на Боянов, Набоков, Горанов, Дражев, Поп-Капичич и др.

Д. Цанков

№ 155.

ПИСМО НА БИВШИЯ ВОЕНЕН МИНИСТЪР НА БЪЛГАРИЯ МАДЖАРОВ ДО Д. ЦАНКОВ[20]

1 февруари/30 януари 1888 г.

Уважаеми господин Цанков,

Преди да ви изложа сведенията, които трябваше да събера в Одрин по емигрантските дела, считам за дълг да се спра на един много важен въпрос, който често бе задаван от някои искрени приятели на България и с чието разрешаване може да се определи с какви средства е възможно да се отстрани българската криза… Като имам предвид, че какъвто и план да бъде приет за действие на изпращаните в Източна Румелия шайки, би било от голяма важност, аз се заех с въпроса за доставката на оръжие за тях и за изпращането им там. Мога с вероятност да твърдя, че без големи затруднения могат да бъдат купени 150–200 пушки „Мартини“ с по 100 патрона и приблизително има такъв брой хора, които искат да влязат в България. При влизането в България съставът на шайките не трябва да превишава 20–25 души на брой и би било предпочтително да се промъкнат през границите едновременно. Ако тяхната задача ще бъде да действат не за предизвикване на общо въстание в страната, за сваляне на правителството, а като шайки, които ще се стараят да подкопават власта на правителството и да го препятстват при изпълнение на функциите му, то в такъв случай не се трябват офицери, в противния случай при всяка шайка ще се трябва офицер. Сумата за въоръжаването така на шайките ще бъде

На пушки по 4 т.л. 800
На приготвяне на 200
души и други разходи за
човек по 4 т.л. 800

———————————————————————————

—

Всичко . . . . . 1600 турски лири

По мое мнение тази сума може да бъде поверена на г-н Карамихайлов. Гореозначената сума може би ще ви

изглежда като много голяма, но в условията, при които ще бъде извършена покупката или подготовката на хората, е невъзможно да се действа така, както би действало даденото правителство. Трябва да се предположи, че може да се случи пръскане на незначителна сума без полза, само за да се приготви всичко навреме. Желателно би било да имаме тази сума в края на месеца (февруари) и ако е възможно, да я изпратите веднага, докато се намирам в Адрианопол, за да се избегне излишна преписка.

Дейността на определените във всеки департамент кореспонденти не донесе очакваните резултати по следните причини: 1) определените лица за Филипополски и Татарпазарджишки окръг не можаха да заминат за отредените им места, тъй като турските власти не им позволяват да отидат там; 2) куриерите, чрез които трябваше да бъде изпращана кореспонденцията до нашите приятели вътре в България, не достигат по нямане на средства за тяхната издръжка, а…[21] сами не могат да влизат в областта; 3) до моето пристигане в Адрианопол някои от кореспондентите мислили, че с изпращането на Боянов в България всички наши предишни наставления се отменят, нещо много безпочвено; 4) агенти във всички окръзи не са назначени по тези същите причини, както кореспонденти. Тъй като е неизбежно необходимо населението да се държи винаги…[22] и да се подготвя за общо въстание, то както куриери, така и агенти ще ни бъдат много нужни и се чувства непреодолима нужда да се назначат 7 куриери и 12 агенти (за Филипополския и Татарпазарджишкия окръг не мога да ви определя точно техния брой, тъй като не зная мнението на съответните кореспонденти). От агентите може да се предполага, че четирима от тях като хора заможни няма да се нуждаят от помощ. Сумата, която ще бъде нужна за всеки месец, е следната:

На 7 куриера по 5 т.л. 35
На 8 агента по 3 т.л. 24

Всичко 59

Ако прибавите за Филипополския
и Татарпазарджишкия окръг
по 5 куриера 6 агента 43

Всичко . . . . . 102 турски лири

На 30/18 януари се намираха в Адрианопол петдесет и три души емигранти освен гърците, броят на които е невъзможно да се разбере точно, тъй като някои от тях се зачисляват в Одрински окръг и изгубват емигрантския характер и освен тези български емигранти, които са останали из селата близо до границата, следователно и за тяхната численост не може да се има точен списък. От гореозначените петдесет и три души, поименен списък за които аз ви изпращам, от тях само 10 души получават помощ, останалите се намират в крайна нищета. На 2 януари 1888 г.) 22 декември 1887 г. им бяха раздадени 15 турски лири еднократна помощ и оттогава те нищо не са получавали. Тук ще ви напомня, че когато преди три месеца ние размишлявахме за да спретнем положението на емигрантите в Турция, техният брой тогава се равняваше на 40 души, сега само в Адрианопол се намират толкова и дори повече от този брой и всеки ден пристигат нови. Последните са особено за съжаление. Те напускат домовете си без никакви средства, бродят по няколко дни и дори седмици из края и напоследък се решават да преминат в Турция, където попадат в ръцете на пограничната стража и биват отправяни на Мустафа-паша и оттам в Одрин. И ако никой не узнае за тяхното пристигане и не се представи някой за техен поръчител, тях ги арестуват и те остават няколко дни в зандана. При освобождаването им от затвора те нямат нито грош да се изхранят поне за един ден. По

моите изследвания за всеки емигрант са нужни по 1 ½ тур. лира за месец. Ако беше лято, тези хора биха могли да си намерят работа и да не се нуждаят от помощ, но тъй като сега е зима, то човеколюбието изисква да им помогнем с пособие най-малко за 2 месеца.

В последно време се забелязва стремеж сред войниците да дезертират от войската. Що се отнася до турците и гърците те отдавна упражняват това, и в продължение на цялата година може да се наброят 150 дезертьори, този стремеж се забелязва сега и сред българските войници. Аз мисля, че това може да се употреби в наша полза, но не се реших да опитам да употребя мерки за тяхното привличане, тъй като и без тях намиращите се в Адрианопол емигранти се нуждаят от кора хляб. Съществува мнение между офицерите емигранти, че ние не трябва под никакъв предлог да подстрекаваме към дезертьорство, защото тези войници, които напущат редовете на войската, ще ни бъдат повече полезни, ако останат в България. По мое мнение такова може да бъде вярно до известна степен и то само за офицерите и фелдфебелите, т.е. за тези, които са по-развити и в случай на поход те могат да разберат срещу кого ги водят и срещу кого ще стрелят, но що се отнася до простите войници, те рядко могат да оценят кога ще настъпи моментът да вземат инициативата, и освен това те трудно ще се разберат един с друг. Всички почти поддържат, че частните предприятия са вредни до известна степен, че неуспехът обезкуражава опозицията в България, но по моему най-голяма вреда и най-голямо обезкуражение има тогава, когато някакъв обикновен инцидент слага край на всяка по-нататъшна дейност. Ако биват избити 10–20 или арестувани 40–50 души, те като че ли натискаш спусъка с последния патрон, вдигат ръце и са готови да ликвидират начинанието:

Такава дейност има следните печални последици:

1) дава се повод на правителството да мисли, че с един удар може да смаже всички замисли на своите

неприятели; 2) пропадат без следствия всички предприятия, които са били косвено свързани с инцидента или неуспеха и 3) населението заключава, че поборниците срещу правителството имат толкова малко средства за действие, че едва-що се появи някакъв неуспех, те се оттеглят от полето на битката. Уверявам ви, че ако попитате някой от дейците от 19 февруари, само той да е бил сериозно посветен в делото, той ще ви отговори, че заедно с русчушкия неуспех е пропаднала само ⅓ от предприетото, а ⅔ бе загубена по причина на минутното разпръскване на деятелите[23], намиращи се извън България. Дейността по българските дела не може да бъде ограничена само с цел сваляне на настоящето правителство и с вярването, че ако някоя шайка успее да превземе някой град, кризата завършва. Мисля, че ако по причина на ограничени средства е невъзможно в скоро време да се постигне крайната цел, то не трябва да захвърляме или прекъснем своята дейност и посредством това да даваме възможност на сегашното правителство да укрепва в своето положение, а заедно с това да даваме причина на населението да се разочарова в своите надежди. За решителността на опозицията са само два пътя за работа — конституционен и революционен. Първият, както и по-горе казах, е затворен, освен ако се примирим с княза Фердинанд, ако се откажем, кратко време, от най-светите традиции на българския народ и ако се решим да чакаме години. Ако наистина кажете една добра дума заради руснаците, вие ще бъдете подложени на изтезание в затвора или убит на улицата.

Революционната инициатива трябва да бъде постоянна и без прекъсване, тогава само може да се очаква полза за общото дело. Казват, че всички неуспехи са навредили много на благоприятния изход на българската криза. Това е вярно само тогава, ако предположим, че тези частни опити да бяха групирани и извършени веднага, но да поддържаме, че без тях българският въпрос ще се намирал на по-добра основа, отколкото сега, това означава

да не сме запознати със слабостите и добродетелта на България и със стремежите на тези военни и граждански лица, които попаднаха на власт в България. Преследването на всичко това, което е руско; обявяването на военно положение в страната; унищожаването на печата; организирането на улични побойници и въвеждането в системата на терора — са неща, които съществуват в България преди появата на Боянов с шайката му, и, ако искате, дори (22) 9 август — свалянето на Батенберг. Досега аз не съм виждал никого, който да докаже, че ако не беше станало нито един от тези опити, ще бъде възстановено до… в България, или че руските изисквания биха имали тежест пред българите или чуждестранните. За по-голяма ясност на което ви казах досега, аз считам за нужно да направя съкращения.

За успешното сваляне на правителството и неговото заменяване с друго, което би въвело ред в страната, би възстановило руското влияние, е необходимо: 1) Приготвянето на народно въстание, което трябва да бъде подкреплено с един отряд от руснаци и българи не по-малко от 2000 души. За избягване на разногласия и за успеха на предприетото начело на този отряд трябва да се назначи руснак. А ако е възможно, да се постараем да привлечем на своя страна някой гарнизони. Мъничко по-рано от въстанието да се вкарат в 15–20 пункта малки шайки, които ще имат за цел да смутят правителството и да удържат гарнизоните по техните места. Селското население, на което напълно можем да се надяваме, е свикнало да се управлява от друг, без появата на външна сила то няма да въстане, а за да го вдигнем, това дело ще се възложи тайно.

Без външна сила, аз съм сигурен, че никакъв гарнизон няма да въстане, ние не трябва да вярваме на техните обещания, защото гарнизоните само тогава ще се присъединят към нас, когато видят, че имаме сила. В такъв случай ние трябва да прибегнем само до сформирването на шайки. Ако се отпуснат 1600 т.л., то може за тези пари да

се сформират в Адрианопол 8 шайки по 25 човека във всяка. И ако парите се отпуснат сега, то те могат да се сформират до 1 април.

За издръжката на емигрантите до пролетта е нужно 150 т.л. освен тези, които се отпускат сега.

И ако ще се приеме идеята за общо въстание, към горепосочената сума трябва да се прибави още 306 т.л. за поддръжка на куриерите и агентите за 3 месеца.

И така, разходите, които са нужни за общото въстание, или поне, що се отнася до неговата подготовка в Източна Румелия, освен тези разходи, които се биха появили впоследствие от разработката на плана, са следващите:

За въоръжаване и приготвяне на шайките . . л.т. 1600

За поддържане на емигрантите до пролетта 150

За агенти и куриери за 3 месеца. 306

Непредвидени 50

_____

л.т. 2106

Може би стигнах в писмото си по-далеч, отколкото се позволява в подобни случаи, но тъй като предметът е много важен и така сложен, че се нуждае от разяснения на по-сведущ и опитен човек, отколкото съм аз, по това дело.

Ваш предан

М. М. Маджаров

№ 156.

ТЕЛЕГРАМА ОТ ПОСЛАНИКА В КОНСТАНТИНОПОЛ ДО МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ГИРС

16/4 август 1888 г.

Редакторът на „Търновска конституция“ Илия Георгиев пристигна тук с писмо от Никифоров[24]. Той обясни, че според получените от него писма от офицера Ванков от Киев, до когото на 6 юли е писал Кухта, на техния вестник е била обещана помощ 8 размер до 4000 франка 6 месец. До мен за това е изпратена телеграма. Днес вследствие преследванията на правителството, което хвърли В затвора редактора Славейков, редакцията е задлъжняла повече от 8000 франка и ходатайства за изпращането на тези пари, както и за обещаната субсидия — всичко около 12 000 франка. Времето за борба е най-благоприятно. Тъй като нямам никакви сведения за това, моля за най-бързи указания, защото Георгиев бърза обратно.

Нелидов

№ 157.

СПРАВКА ЗА РАЗМЕРА НА СУБСИДИИТЕ ЗА ВЕСТНИК „ТЪРНОВСКА КОНСТИТУЦИЯ“

Най-необходимият размер издръжка само на нашия вестник би бил 2000 франка на месец, но като се вземат под внимание направените дългове по издаването на вестника през изтеклите месеци, за които така или иначе беше се обещало[25] помощ ту от една, ту от друга страна; като съобразим, че за продължаване издаването на вестника е необходимо при не особено изгодни условия да се осигурим с полиграфия, специално или основно за печатането на нашия вестник в столицата; като при това искаме да изпратим агенти в провинцията за разпространяване на вестника и за създаване на поне някаква организация на опозицията, а също и да започнем издаването на един или два вестника в провинцията, беше решено, че тогава е необходим този размер на едновременна помощ, който бе съобщен от г-н Георгиев.

При това трябва да се вземе под внимание обстоятелството, че заможни хора, които могат с години да живеят от собствени доходи или средства и да се борят за своите идеи с правителството, в България има много малко. Необходимо е от време на време да се поддържат със средства поне някои от агитаторите и постоянно работещите във вестника, които, бидейки без работа вече трета година, са се изпохарчили напълно и са принудени да търсят частни занятия и работа, за да поддържат съществуването на своите семейства.

Никифоров

№ 158.

ОФИЦИАЛНО ОТ ПЪРВИЯ СЕКРЕТАР В КОНСТАНТИНОПОЛ ДО КАНЦЕЛАРИЯТА НА МИНИСТЕРСТВОТО НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ЗА ГИРС

2 септември/22 август 1888 г.

Препращайки при това писмената справка, доставена с писмото на гражданина Никифоров за размера на субсидията за българския опозиционен вестник „Търновска конституция“, канцеларията на императорското посолство има чест най-покорно да моли канцеларията да приложи означената справка към депешата на г-н посланика от 18/30 август под №124.

Вестман

№ 159.

ИЗВАДКА[26] ОТ ЗАПИСКАТА НА Д. ЦАНКОВ ЗА ПОЛОЖЕНИЕТО НА НЕЩАТА В БЪЛГАРИЯ

27/15 ноември 1888 г.

Причината за българската криза, която тревожи европейския мир вече три години и се отразява пагубно във всички отношения върху благосъстоянието на страната, освободена от Русия с цената на потоци кръв и колосални парични разходи, трябва да се търси не във вътрешните партийни разпри, а във внушаваните отвън мисли за полезността на прекъсването на традиционните братски и исторически връзки с Русия и замяната им с австро-унгарско влияние.

Не можем да не се учудваме на това, че в България подобна чудовищна мисъл придоби известна почва, ако припомним всички известни седемгодишни непрестанни и развращаващи коварни замисли и интриги на първия български княз Александър Батенберг, който, домогвайки се до възможността да състави правителство, враждебно на Русия, сееше навред раздор и разврат, така че дори духовенството, този най-близък и най-мощен защитник на благото на населението, не е в състояние да извиси гласа си сега, както го извисяваше по времето на турското робство всеки път, когато се оказваше явна необходимост от енергично отстраняване на някакво зло, заплашващо църквата и религиозно-нравствените стремления на населението.

Но както и да е, България днес се управлява от едно правителство начело с незаконен княз. На пръв поглед изглежда, че това правителство може да бъде свалено само по пътя на външна намеса. Но при по-внимателно запознаване с положението на нещата в страната и строго обмисляне на всички обстоятелства, при които даденото незаконно правителство стои на кормилото на управлението, не може да не се стигне до обезателния извод, че свалянето е възможно и по друг път. Насилието и постоянният гнет, с каквато и цел да се използват, не могат рано или късно да не станат крайно омразни за заробеното население; по-нататък трябва постоянно да се има предвид, че по силата на интереса да задържи властта в ръцете си даденото правителство ползва за осъществяването на

насилие услугите на елементи, произлизащи от самия народ, въобще крайно враждебно настроени към узурпаторите, и накрая, в страната има хиляди българи, по-малко или повече жестоко заплатили за съчувствието си към Русия, готови винаги да противодействат на това правителство.

Като обмислим гореизложеното, не можем да не се съгласим, че в самата страна съществуват всички дадености, за да можем да се надяваме на край на кризата без външна помощна сила, обаче категорично не без външно морално и главното материално съдействие.

Насочвайки се към елементите, длъжни главно да способстват за приключването на кризата, ние ще посочим:

1. Емигрантите на брой около 500 души, разпръснати из различни държави.

2. Цялото духовенство.

3. Голям брой чиновници и учители или доброволно излезли в оставка, защото не желаят да служат на враждебно на Русия правителство, или уволнени от служба от правителството поради своите симпатии към Русия.

4. Хиляди избити, заточени и държани из затворите и накрая

5. Огромната народна маса, която винаги е възлагала най-добрите си упования и надежди на Русия.

За да не отиваме далеч, ще приведем пример с последните два месеца. В този промеждутък от време се явиха два случая, които лесно биха способствали за прогонването на принц Кобургготски от страната, но останаха без последствия, защото от страна на Русия не беше оказана никаква помощ. Преди два месеца трима от висшите български офицери, а именно майорите Савов, Паприков и Паница (заместник на военния министър, началник на софийското Военно училище и председател на главния военен съд), недоволни по различни причини от принц Фердинанд, поведоха пропаганда сред корпуса офицери за изгонването му от България и помолиха някои привърженици в Русия сред гражданите да разпратят

емисари по цялата страна за подготовка на населението за бъдещите събития. Споменатите граждански лица се обърнаха към мен за парична помощ за нуждите на емисарите. Бях принуден да им откажа, защото нямах към кого да се обърна за такава помощ.

Друг случай. Известно е, че в Народното събрание има твърде силна опозиция срещу правителството, но тя не може да донесе полза, ако не бъде в състояние да увлече след себе си болшинството от депутатите; а това би било лесно да се направи, ако се осигурят депутатите с получаване на депутатски парични асигнования за периода на тяхното пълномощие, тъй като Стамболов няма да се забави да ги лиши от тях в случай, че не им се удаде да го свалят. Бях принуден да откажа и тази парична сума на обърналите се към мен от София.

Като че ли от изложеното е достатъчно ясно колко голяма би била изгодата от използването на непрекъснатите отношения между Русия и България за благополучното разрешаване на българската криза. Какъв трябва да бъде начинът за предаване на вспомоществованията и какви да са органите, чрез посредството на които трябва да се водят преговорите — тези въпроси биха могли да бъдат решени лесно съобразно обстоятелствата. По мое мнение по-подходящо и целесъобразно би било, ако императорското правителство отпусне определена парична сума за тази цел на едно или няколко лица, руснаци, които биха се ползвали както с пълното доверие, така и с пълномощията на императорското правителство.

Тази помощ скоро би дала плод. Ако днес при най-неблагоприятни обстоятелства опозицията, задушена и захвърлена от покровителката си Русия, загубила всякаква надежда за съдействие от императорското правителство, издига гласа си в средите на заседаващото в София Народно събрание, открито гласува помирение с Русия — без да се бои от преследвания, — изисква съчувствен адрес към Русия, то какъв би бил подемът на духа на всички

недоволни, ако те чувстваха, че зад тях стои стабилната покровителка на славяните, която ги поощрява и ободрява за достигането на целите, посочени на българите от самото императорско правителство.

Приемете и пр.

Д. Цанков

№ 160.

ЗАПИСКА, СЪСТАВЕНА В РУСКОТО МИНИСТЕРСТВО НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ, ДО ГИРС

14/2 декември 1888 г.

Бившият редактор на двата спрени опозиционни български вестника „9 август“ и „19 февруарий“ заедно с някои други лица се накани да основе нов политически орган с цел защита на славянските интереси на Балканския полуостров по програма, съответстваща на указанията и възгледите на императорското правителство.

Тези лица предвиждат да издават български вестник в Букурещ, където им е обещана нравствена и материална подкрепа от страна на някои влиятелни политически дейци от партията на консерваторите.

За да се даде на вестника най-голямо разпространение, се предвижда ö него да се включи отдел на сръбски език, който ще бъде завеждан от небезизвестния на императорското величество сръбски публицист Узелец.

За осъществяването на този проект редакторите се обръщат с ходатайство за предоставянето им на едновременно пособие до 5000 франка за закупуване на типографа, принадлежащ на вестника „19 февруарий“ и купен от един румънски негоциант в Букурещ при разпродажбата на имуществото на редактора Миларов.

Обръщайки се с такова ходатайство, назованите лица изразиха желание в случай, че молбата им бъде

удовлетворена, по възможност тази сума да им бъде предадена по най-секретен начин, за да се отклони всяко подозрение на българските главатари, че планираният вестник е субсидиран от руското правителство.

№ 161.

ДЕПЕША ОТ ПОСЛАНИКА В БУКУРЕЩ ДО МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ГИРС

4 юли/22 юни 1889 г.

Милостиви господине Николай Карлович,

Пристигналият тук тези дни от Белград изключително за среща с мен г-н Цанков ми представи г-н Станчов, изпратен при него в качеството на упълномощен от неговите съмишленици в България за преговори с него и за обсъждане и намиране на средства за повдигане на духа и съживяване на опозицията.

Аз имах с г.г. Цанков и Станчов дълги беседи, за чието съдържание считам за дълг да донеса подробно на ваше високопревъзходителство.

По думите на упълномощения от главния комитет на Народната партия г-н Станчов дейността на противниците на принц Фердинанд и на неговото правителство е почти напълно прекратена. Организацията на партията е съвсем слаба. Филиалите на комитета в провинцията са или разстроени, или съвсем не се събират, или се ограничават само с обикновено предаване на сведенията за случилото се. Не съществува никаква активна дейност. Печатни органи с изключение на ежеседмичното безцветно списание „Напред“, което излиза във Филипопол, опозицията съвсем няма. От времето на протеста, подаден от софийските граждани до блажения Йосиф по повод стълкновението на българското правителство със събралия се в София синод, Народната партия с нищо не се е проявила. Между това не може да не се признае, че сегашният режим се е заздравил значително и продължава

да укрепва. Ако едно такова пасивно отношение на опозицията не се промени, то е несъмнено, че мнозина от недоволните, окончателно обезнадеждени, ще загубят всяка вяра в собствените си сили и неволно ще започнат да се примиряват с установеното положение на нещата.

Елементи за борба с принц Кобургготски и неговите министри има повече от достатъчно. Като оставим настрана масата на селското население, което безспорно симпатизира на Русия, но е малко подвижно и не може да има влияние върху държавническия ход на делата вследствие на своята неподготвеност да се ползва от чужди конституционни форми, всичко най-добро в България е недоволно от положението, в което се намира страната, предвид на ненормалните ѝ отношения с Русия: най-добрите граждани — отстранени от участие в управлението, търговската класа — страдаща от икономическата криза, и накрая духовенството, което се намира вече в открита вражда с княза.

Според мнението на Станчов главната причина за бездействието на опозицията се заключава в отсъствието на парични средства у нейните ръководители.

За да прекрати това пасивно отношение на българския народ и да го предизвика към дейност, централният комитет на Народната партия си постави задачата да намери необходимите средства за водене на антиправителствена агитация и реши за тази цел да упълномощи Драган Цанков да сключи заем от името на цялата партия. Предвид невъзможността да се намерят нужните парични средства в самата страна, комитетът предлага такъв заем да се сключи извън пределите на България, а именно в Русия, ако императорското правителство благоволи да окаже съдействие за осъществяването на това. Предполага се заемът да бъде от един милион франка. Условията на заема са следните.

Комитетът на Народната партия, която представя г-н Цанков, се задължава след свалянето на принц Фердинанд да положи всички свои старания за прокарването на

българския престол на кандидата, посочен от императорското правителство.

Заетата сума трябва да бъде предоставена в разпореждане на г-н Цанков. Разходването ѝ ще се осъществява от централния комитет на Народната партия или от специално назначена за това комисия. Г-н Цанков и членовете на централния комитет се задължават след избирането на новия княз да заставят Народното събрание да приеме изплащането на дълга с годишна лихва 5% за изтеклия период.

Водачът на партията и членовете на централния комитет не могат да поемат върху себе си никаква друга легална материална отговорност за изплащането на дълга освен гореспоменатата.

Гореизброените условия ще бъдат внесени в протокол на комитета и след като бъде подписан от всички членове, последният ще бъде връчен на г-н Цанков за предаване комуто трябва.

Като ми предаде това предложение на своите съмишленици, г-н Станчов каза, че се предлага борбата да се води на строго легална основа по пътя на пресата и въздействието върху общественото мнение и че друг начин за осъществяване на целите, преследвани от г-н Цанков и от неговата партия, няма. Всяка мисъл за съглашение със Стамболов в настоящия момент трябва да бъде отхвърлена. Положението на Стамболов не е толкова стабилно, за да (не) му трябва да търси опора и помощ, и едва ли желанието му да промени програмата си може да бъде искрено. От друга страна, той чувствително загуби това неограничено влияние, с което се ползваше преди година, и присъединяването му към възгледите на Народната партия не може да има решаващо значение. Сега вече на Стамболов му се налага да се съобразява с принц Фердинанд, който успя да спечели лични привърженици, особено в средите на военните.

Г-н Цанков, който напълно споделя възгледите на г-н Станчов за положението на нещата в България и мнението

на съмишлениците си за необходимостта от намиране на парични средства за организиране на опозицията, ме помоли да съобщя на императорското правителство за направеното му от членовете на комитета предложение, при това особено настояваше на неотложността да има в свое разпореждане дори една незначителна сума от 3 хил. франка на месец за възстановяване на вестника „Светлина“.

Като ми съобщиха гореизложеното, г.г. Цанков и Станчов в същото време представиха на мое обсъждане няколко проекта за пълномощия, с които централният комитет на опозицията би могъл да снабди нейния водач г-н Цанков, за сключването на предполагаемия заем. При това имам чест да ви препратя два от тези проекти.

Възразявайки на моите събеседници, аз им посочих преди всичко, че проектът за пълномощията под lit. A, в който се предлага заемът да се направи от това безименно лице, което ще се съгласи да авансира исканата сума за признаването си за кандидат за българския престол, аз считам за напълно неприлична и неподходяща. Наистина, тези пълномощия, които рано или късно ще престанат да бъдат тайна, ще дадат повод не без основание опозицията да бъде обвинена в това, че бидейки в безизходно положение, тя се е продала своевременно. Що се отнася до втория проект под lit. B, съвсем без да предрешавам въпроса, аз изразих съгласие да го представя на благоусмотрението на ваше високопревъзходителство заедно с подробностите, предложени от г.г. Цанков и Станчов и с гореизказаните от тях мотиви. При това не счетох за възможно дори малко да ги обнадеждя.

Представяйки сега предложенията на г.г. Цанков и Станчов на благоусмотрението на ваше високопревъзходителство, считам за дълг да отбележа от своя страна, че тези предложения се свеждат всъщност към мислите, които неведнъж са изказвани от мен по този сложен, заплетен въпрос, и именно към това, че легалната дейност на опозицията в България предвид на това

положение, до което е достигнала тази нещастна страна, и въобще всяко противодействие срещу установения в нея противоестествен ред на нещата имат известни шансове за успех само при условие на значителни материални средства и сериозни своевременни разходи. При това тези средства трябва да бъдат предоставени в пълно разпореждане на благонадеждните водачи на опозицията без каквото и да е непосредствено участие от наша страна. Но и при тези условия е невъзможно да се гарантира за достигането на желаните резултати. Отсъствието на всякакви опити и пълното бездействие на опозицията, лишена от средства за действие, без съмнение укрепват сегашното положение на нещата, създавано и поддържано както от вътрешната работа на враждебните нам елементи, така и от външните враждебни нам влияния. И колкото по-дълго съществува това положение на нещата, толкова по-трудно ще бъде да се справим с тях впоследствие, тъй като продължителността на това влече след себе си постепенното, но неизбежно нравствено разложение на българския народ, неговата политическа деморализация. Що се касае до всички частни опити и подпомагане на дребно, то всичко това е само напълно непроизводително пръскане на пари и дейност напълно безполезна, способна да ни създаде само безполезни затруднения без каквито и да е шансове за сериозни резултати.

Дали в схващанията на императорското правителство влиза удовлетворяването на гореизложеното ходатайство на Драган Цанков и неговите съмишленици, като се рискува да им се предостави в разпореждане исканата от тях заемообразно сериозна парична помощ, не аз ще съдя. Счетох за дълг само да представя това ходатайство на благоусмотрението на ваше високопревъзходителство заедно с гореизложените мои лични впечатления. Що се отнася до ходатайството на г-н Цанков за предоставянето в негово разпореждане на поне 3 хил. франка ежемесечно за възстановяването на вестника „Светлина“, то си позволявам да отбележа, че считам тази помощ за

съвършено недостатъчна, а затова и безполезна. Това ще бъде само едно ново непроизводително пилеене в допълнение към неколкократните вече непроизводително поети от нас на дребно разходи за това нещастно българско дело.

Донасяйки за гореописаното, се осмелявам най-почтително да моля ваше високопревъзходителство да предадете на г-н Цанков, тъй като той се намира в Белград, да съобщи пряко на действителния статски съветник Персиани, а мен само да ме уведомите за лично мое сведение.

Приемете и пр.

Хитрово

---

[1] На оригинала ръката на Александър III е написала: „Това едва ли е възможно, защото той беше министър в последното временно правителство. Трябва да бъде спасен.“ ↑

[2] Отсъства дата. Документът се отнася към септември 1886 г. ↑

[3] Така е в оригинала. ↑

[4] На оригинала има забележка от Гирс: „Папазоглу наистина ни е известен като напълно надежден човек.“ ↑

[5] В телеграмата от 10 януари 1887 г./20 декември 1886 г. Нелидов съобщава на Гирс, че „Папазоглу е напълно съгласен с необходимостта да купи с цената на предлаганите пари не само премахването на споменатите личности, а преврат, който цели да доведе до сваляне на сегашните управници на България и съглашение на влиятелни военни с водачите на преданите на Русия политически партии в страната.“ ↑

[6] Извадката е направена от съставителя. ↑

[7] Извадката е направена в Министерството на външните работи. На документа има забележка от Александър III: „Тъжно, печално.“ ↑

[8] Запазен е стилът на оригинала. ↑

[9] Препратено от Нелидов. ↑

[10] Не е намерено в делата на бившето Министерство на външните работи. ↑

[11] Като цяло изложена в публикувания документ. ↑

[12] На оригинала има забележка от ръката на Александър III: „Колкото по-зле е в България, толкова по-добре.“ ↑

[13] Извадката е направена от съставителя. ↑

[14] Александър Александрович Кривцов. ↑

[15] Михаил Александрович Хитрово. ↑

[16] Думата е нечетлива. ↑

[17] Отсъства дата. ↑

[18] Заглавието е оригинално. Копието е ръкописно. Препратена е в Министерството на Външните работи от Нелидов. ↑

[19] Към думите „на Боянов“ е направена препратка — под текста ръката на Гирс е написала: „Той изобщо не е трябвало да прави това“. Към забележката на Гирс Александър III е написал: „Разбира се“. ↑

[20] Запазен е стилът на оригинала. ↑

[21] Пропуск в оригинала. ↑

[22] Пропуск в оригинала. ↑

[23] Деятели — ръководители. ↑

[24] Към писмото на Никифоров (бивш военен министър в кабинета на Стамболов) е била приложена справка за размера на субсидиите за българския опозиционен вестник „Търновска конституция“. ↑

[25] Така е в оригинала. ↑

[26] Извадката е направена от съставителя. ↑

XV. СЛАВЯНСКИЯТ КОМИТЕТ И МИНИСТЕРСТВОТО НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ

След свалянето на Александър Батенберг цялата царска политика в България се свеждаше до провеждане на интервенция в една или друга форма, насочена към събарянето на утвърдилата се в България власт. Руското Министерство на външните работи се нуждаеше от маскировка на дейността си. За тази цел бяха използвани славянските благотворителни общества и преди всичко славянското благотворително общество в Одеса, което играеше ролята на придатъчна инстанция при изпращането от министерството на парични суми на емигрантите, като се започне от тези суми, които бяха предназначени за помощ на нуждаещите се, и се завърши с тези, които отиваха за организирането на въстание. При изразходването на асигнираните им суми обществата се отчитаха пред азиатския департамент. Тази роля на славянските благотворителни общества не се ограничаваше.

Името на председателя на петербургското славянско благотворително общество граф Игнатиев беше свързано и с делото по подготовка на въстанията, и с редица терористични актове.

Председателят на одеското славянско благотворително общество Кривцов играеше особено крупна роля. По поръка на министерството той лично водеше преговори с каравелистите за преминаването им на пътя на борбата с правителството на Фердинанд. По своя инициатива той изпращаше отделни емигранти за подривна работа в България и лично ръководеше насочването на четите. Организирането на терористичните актове и ликвидирането на последиците от тях преминаваха с негово непосредствено участие.

№ 162.

ОФИЦИАЛНО ОТ ДИРЕКТОРА НА АЗИАТСКИЯ ДЕПАРТАМЕНТ ДО АГЕНТА В МИНИСТЕРСТВОТО НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ В ОДЕСА РОМАНЕНКО

16/4 декември 1887 г.

М.г. Павел Степанович,

Имах чест да получа писмото на Ваше превъзходителство от (10 декември) 28 миналия месец по повод разпореждането на временния одески генерал-губернатор, забраняващо ви непосредствени сношения с живеещите в Одеса български емигранти[1].

Като предполагам, че това разпореждане е било предизвикано от някакви временни съображения, аз се надявам, че генералът от инфантерията Рооп, към когото сега се обръща министърът на външните работи, ще оцени като възможно да промени изложените в разпореждането му от (10 декември) 28 ноември указания, за да ви предостави възможност да поддържате безпрепятствено сношения със споменатите емигранти, доколкото това изискват възлаганите вам от Министерството на външните работи поръчения при съблюдаване от ваша страна на необходимите в тези случаи сдържаност и предпазливост.

За разясняване на по-рано предадените ви от министерството указания считам за дълг да съобщя за Ваше ръководство, че сношенията ви с емигрантите трябва най-вече да целят събиране на постоянно достъпни точни сведения за намеренията и плановете на емигрантите и за сношенията им с техните съмишленици, които живеят вън от нашите граници, и че от своя страна министерството намира за необходимо да прибягва, както и преди, изключително към вашата помощ, когато се яви необходимост на същите тези емигранти да се предадат указания, обусловени от политически съображения.

Бидейки уверен, че при изпълнението на тези поръчения вие ще успеете да избегнете всяка разгласа,

считам за дълг да прибавя, че гореизложените указания **СА ПРЕДНАЗНАЧЕНИ ИЗКЛЮЧИТЕЛНО ЗА ВАШЕ ЛИЧНО СВЕДЕНИЕ.**

Не забравяйте да ме уведомите за получаването на настоящото писмо.

Приемете, милостиви господине, уверения в пълното ми уважение и същата преданост.

И. Зиновиев

№ 163.

ОТНОШЕНИЕ ОТ АГЕНТА В МИНИСТЕРСТВОТО НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ДО ОДЕСКИЯ ГРАДОНАЧАЛНИК ЗЕЛЬОНИ

6 ноември/25 октомври 1889 г.
Секретно

Милостиви господине Павел Алексеевич,

Вследствие отношението на ваше превъзходителство от (26) 14 този октомври под № 1129[2] относно реда на сношенията на одеското славянско благотворително общество с Министерството на външните работи касателно делото по издръжката на българските политически емигранти, имам чест да ви препратя заедно с това за сведение на ваше превъзходителство копие от полученото от мен секретно разпореждане на началника на азиатския департамент от (2 ноември) 21 октомври т.г. под №244[3].

С дълбоко уважение и съвършена преданост имам чест да бъда, милостиви господине, покорен слуга на ваше превъзходителство.

А. Путята

№ 164.

ПИСМО ОТ ДИРЕКТОРА НА АЗИАТСКИЯ ДЕПАРТАМЕНТ ДО АГЕНТА В МИНИСТЕРСТВОТО НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ В ОДЕСА ПУТЯТА

2 ноември/21 октомври 1889 г.

С отзоваването на временния генерал-губернатор от Одеса от генерала от инфантерията Рооп бе повдигнат въпрос за това кому трябва да бъдат представяни отчетите и сметките на одеското славянско благотворително общество за разходването на сумите, препращани му от азиатския департамент за издръжка на българските емигранти, и чрез кого тези суми ще бъдат предавани в бъдеще.

Като признава за най-удобно да възложим на вас както предоставянето на парите на даденото общество, така и доставянето на отчетите и сметките му в департамента, по този въпрос Министерството на външните работи влезе в сношение с Министерството на вътрешните работи, като го помоли в случай, че няма пречки за това, да съобщи на господин одеския градоначалник за тази промяна в съществуващия при бившия временен генерал-губернатор порядък за сношенията с одеското славянско благотворително общество по делата за издръжката на българските преселници. Като разбрах от получения днес ответен отзив на статс-секретаря Дурново, че повереното му министерство не вижда пречки в осъществяването на споменатото предложение на Министерството на външните работи и че за това вече е съобщено на одеския градоначалник[4], имам чест най-покорно да ви моля, милостиви господине, да предложите от името на министерството на славянското благотворително общество в Одеса от сега нататък да ви предава отчетите и сметките си по издръжката на българските емигранти за изпращането на същите в азиатския департамент и за ежемесечното им препращане на вас с цел предоставяне на необходимите по посочения предмет суми.

Приемете и пр.

И. А. Зиновиев

№ 165.

ОФИЦИАЛНО ОТ ДИРЕКТОРА НА АЗИАТСКИЯ ДЕПАРТАМЕНТ ДО АГЕНТА В МИНИСТЕРСТВОТО НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ В ОДЕСА ПУТЯТА

4 май/22 април 1889 г.

Милостиви господине Алексей Дмитриевич,

В секретното си писмо от (10 април) 29 миналия месец под № 90 вие ми дадохте отчет за парите, изразходвани от вас с разрешение на Министерството на външните работи за предоставянето на пособия на 13 български емигранти за изтеклите януари, февруари и март на текущата година, в който отчет също е включена сумата от 60 рубли, изразходвани от вас от 20 септември 1888 г. до 11 март т.г. за дребни помощи на най-нуждаещите се емигранти[5].

Вследствие на това, препращайки ви, милостиви господине, седемстотин шестдесет и три рубли обратно срещу предоставените от вас на българските емигранти, съгласно направения отчет, пари, имам чест да ви моля най-покорно да уведомите азиатския департамент за получаването на тази сума.

Приемете уверение в дълбокото ми уважение и същата ми преданост.

И. А. Зиновиев

№ 166.

ОТНОШЕНИЕ ОТ ДИРЕКТОРА НА АЗИАТСКИЯ ДЕПАРТАМЕНТ ДО АГЕНТА В МИНИСТЕРСТВОТО НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ В ОДЕСА РОМАНЕНКО

(№255)

16/4 ноември 1887 г.

Милостиви господине Павел Степанович,

Настоящото ми писмо се отнася до дело във висша степен деликатно и затова се обръщам преди всичко към ваше превъзходителство с най-покорна молба да вземете всякакви мерки за това дело да не бъде осведомено нито едно от лицата, нямащи пряко отношение към него.

Живеещите в различни райони и между впрочем в Одеса български емигранти известиха Министерството на външните работи чрез колежкия съветник Хартвиг, че те са твърдо решени с всички зависещи от тях средства да поддържат съществуващата в България агитация срещу настоящото незаконно правителство, което съсипва тяхната родина.

Желаейки да водят това трудно дело на основата на зряло обмислен план, емигрантите признаха, между впрочем, за необходимо да вземат мерки за предотвратяване на преждевременни частични избухвания на негодуванието, които могат само да навредят на успеха на техните действия, а за това те се нуждаят от материални средства. С помощта на тези средства те се надяват да привлекат на своя страна всички свои съмишленици, негодуващи против настоящия ред на нещата в България, и да дадат на дейността си посока, напълно съгласувана с общия план.

Като се въздържа от всякакво участие в предложеното от българските емигранти, Министерството на външните работи обаче не счете за удобно да им откаже исканите материални средства, предоставянето на които се оправдава напълно от многобройните материални нужди на мнозинството от емигрантите.

Препращаните на ваше име заедно с настоящото четири хиляди рубли в кредитни билети са предназначени за предоставяне на помощ на българските емигранти, които са начело на споменатото предприятие. Подробностите за това предприятие са напълно известни на адвоката от Одеса г-н Кривцов и затова ви моля без забавяне да се договорите с тези лица относно използването на дадената

сума и предвид вашето служебно положение посредством него да предоставяте сумите на българските емигранти.

Не забравяйте да предупредите г-н Кривцов за необходимостта да пази цялото това дело в строга тайна.

Аз ще очаквам вашето известие за получаването на настоящото писмо и гореспоменатите 4000 рубли, както и за всичко, което ще бъде направено от вас по дадения предмет.

И. Зиновиев

№ 167.

ПРИЛОЖЕНИЕ

Получихме от г-н Кривцов за пътуване до България по поръка (150) сто и петдесет рубли.

11 ноември 1887 г. Одеса

Поручик Пенчев
И. Валов

РАЗПИСКА

Получих от г-н Кривцов (50) петдесет рубли.

П. Черковски

Разписка за 2000 кредитни рубли.

Долоподписаният[6] приех от г-н А. Кривцов чрез кантората на руското параходно общество две хиляди (2000) кредитни рубли.

Людсканов

№ 168.

ПИСМО ОТ ПРЕДСЕДАТЕЛЯ НА ОДЕСКОТО СЛАВЯНСКО БЛАГОТВОРИТЕЛНО ОБЩЕСТВО ДО КОЛЕЖКИЯ СЪВЕТНИК Н.Г. ХАРТВИГ

28/16 януари 1888 г.

Дълбокоуважаеми Николай Хенрихович,

В Киев разговарях окончателно с майор Ванков. Той има писмо от Никифоров, който заявява от името на Каравелов и цялата каравеловска партия желанието да вървят ръка за ръка с нас и решението им да започнат агитация в този смисъл в цялата страна. Тези дни разчитам да получа копие от протокола, подписан по този повод от всички видни представители на каравеловската партия, и тогава ще ви го изпратя.

От изпратените преди от мен пари 1000 франка достигнали до Никифоров, но те отдавна свършили. Никифоров ме помоли като представител на С.-Петербургското славянско общество за 6000 франка като своеобразно едновременно и после по 1000 франка ежемесечно. Всички тези суми ще бъдат върнати обратно веднага след смяната на сегашния режим в България… Тези пари отиват при Каравелов и К° на посочения ми от Вълков адрес във Виена, през Одеса, в банкерска къща за изпращането им в София на името на една търговска фирма, чийто представител се намира в най-близки отношения с Каравелов и Никифоров… Каравелов и К° предвиждат да се домогват с всички сили и средства до смяната на Кобурга и К° и ще действат в зависимост от обстоятелствата и следвайки пътя на цанковистите. Като пристигнах тук, от наличните у мен суми аз преведох във Виена предварително още 1000 франка, а за предоставянето на останалите и въобще за приемане на договореност с каравелистите моля вашето одобрение. По думите на Никифоров всички те имат крайна нужда дори от къшей хляб и това главно спира всякаква работа. Мисли след получаването на парите още веднъж да опита да издава вестник.

Прикомандированият в Киев към бендерския пехотен полк български офицер поручик Бабеков, за когото

неведнъж ви писах, все пак е решил да замине за България, за да извърши там всичко, което бъде възможно, в зависимост от хода на събитията. Тъй като той е не много компрометиран, може да отпътува за страната открито. Човек надежден и решителен, той вече подаде молба за разрешаване на двумесечен отпуск и докладната за неговия отпуск от Киевския окръжен щаб замина за Петербург в Главния щаб. Мотивите за отпуск са най-обикновени, така че никой в нищо не го е заподозрял. Умолявам ви да се свържете с щаба по-бързо да разрешат отпуска и да не създават пречки. Желателно е да се уреди спешно и по такъв начин, че Груев да не узнае действителната цел на пътуването на Бабеков в България… Не мога да зная със сигурност какво ще направи Бабеков, но ще ни бъде много полезен, като живее в България… Аз имам още добри известия от България, но неуспехите бяха толкова, че се боя предварително да ви обещавам каквото и да е.

От писмата на Цанков все още не е точно известно дали са убити Набоков и Боянов и ако смъртта на първия от тях изглежда възможна, то относно втория има много шансове да е жив. За всеки случай аз написах на Вълков да почака до пролетта с формирането на нови чети, а сега да насочи цялата дейност към организирането на агитация вътре в страната.

Чакам от бас известия и указания. Ако вашата работа върви добре, то и ние няма да спрем… Ще си оставим костите, но ще свършим работата.

Ваш дълбоко предан А. Кривцов

П.П. Не ме оставяйте в неизвестност, за да зная какво да правя и какво не. Напомням, че бургаските събития се случиха само защото аз нямах своевременни указания от Петербург…

А. Кривцов

№ 169.

СЪОБЩЕНИЕ ОТ ДИРЕКТОРА НА АЗИАТСКИЯ ДЕПАРТАМЕНТ ЗА ЗАМ.-АГЕНТА В МИНИСТЕРСТВОТО НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ В ОДЕСА РОСТКОВСКИ[7]

2 септември/21 август 1890 г.
Секретно

Милостиви господине Александър Андреевич,

С писмото си от (13) 1 август т.г. под №4621 вие се обърнахте към мен с молба да ви снабдя с указания по въпроса за оказване на помощи на някои новопристигнали в Одеса българи, напуснали родината си вследствие преследванията на княжеското правителство по подозрение за участие в делото на майор Паница.

Желаейки да облекчи участта на тези нови жертви на българските безредици, Министерството на Външните работи оцени като възможно да разреши на благотворителното общество предоставянето на малки еднократни помощи на новопристигналите емигранти, приблизително с размера на тези, които бяха дадени от обществото на мичман Кисимов, на Георги Симков и Ганю Петров.

Предвид на това считам за свой дълг да ви препратя за тази цел 200 рубли от своите и най-покорно да ви помоля, милостиви господине, да предадете тази сума в разпореждане на гореспоменатото благотворително общество. Ако впоследствие се появят емигранти, на които действителният статски съветник Знаменски смята за нужно да се дава ежемесечна помощ, то преди да дадете каквито и да е разпореждания по този въпрос, ще трябва за всеки отделен случай да съобщавате в азиатския департамент за разрешение.

Като ви моля най-покорно, милостиви господине, да предадете гореизложеното на председателя на славянското благотворително общество и да го помолите да Ви предаде с цел изпращане в департамента на отчета за изразходването на преведените заедно с това 200 рубли, използвам настоящия случай, за да Ви уверя отново в дълбокото ми уважение и същата преданост.

Зиновиев

№ 170.

ОФИЦИАЛНО ОТ ПРЕДСЕДАТЕЛЯ НА ОДЕСКОТО СЛАВЯНСКО БЛАГОТВОРИТЕЛНО ОБЩЕСТВО ДО ОДЕСКИЯ ГРАДОНАЧАЛНИК ЗЕЛЬОНИ

12 май/30 април 1891 г.

До негово превъзходителство одеския градоначалник

Имам честта да доведа до знанието на ваше превъзходителство, че в Одеса пристигна българинът Стефан Кардалев, който се представя за съучастник на Белчев в България, и моли да бъде зачислен към емигрантите. Заявлението на Кардалев е препратено от мен на дипломатическия агент г-н Путята за изпращане в Министерството на Външните работи.

Председател на славянското общество (Знаменски)

№ 171.

ТЕЛЕГРАМА ОТ АГЕНТА НА МИНИСТЕРСТВОТО НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ В ОДЕСА ДО ДИРЕКТОРА НА АЗИАТСКИЯ ДЕПАРТАМЕНТ КАПНИСТ[8]

19/7 януари 1892 г.

(Шифровано) Подкрепям секретното си донесение от (13) 1 декември под №386, че емигрантите изпитват крайна нужда вследствие неполучените за януари помощи.

Мога да заема на Знаменски необходимата сума и още 300 рубли от емигрантските, ако получа потвърждение, че тези пари са ми преведени.

Путята

№ 172.

ОФИЦИАЛНО ОТ АГЕНТА НА МИНИСТЕРСТВОТО НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ДО ПРЕДСЕДАТЕЛЯ НА ОДЕСКОТО СЛАВЯНСКО БЛАГОТВОРИТЕЛНО ОБЩЕСТВО ПЛАТКОВ

6 юли/24 юни 1894 г.

Милостиви господине,

С настоящото препращам 824 рубли и 35 копейки (словом) съгласно разпореждането на азиатския департамент, предназначени за издръжката на българските емигранти за юни месец т.г.

Имам чест най-покорно да ви помоля, ваше високородие, да не откажете да ме уведомите при получаването на дадената сума.

Приемете и пр.

А. Юренев

№ 173.

ОФИЦИАЛНО ОТ АГЕНТА НА МИНИСТЕРСТВОТО НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ В ОДЕСА ДО ПРЕДСЕДАТЕЛЯ НА ОДЕСКОТО СЛАВЯНСКО БЛАГОТВОРИТЕЛНО ОБЩЕСТВО ПЛАТКОВ

3 октомври/21 септември 1894 г.

Милостиви господине,

С настоящото Ви изпращам копие от официалното съобщение на азиатския департамент от (24)12 септември т.г. под № 208 и 820 рубли, височайше предназначени за помощ на вдовиците на българските офицери, убити по време на русчушките събития, за септември, октомври, ноември и декември месец т.г., а именно: на г-жа Филова — по 90 рубли, на г-жа Узунова — по 50, на г-жа Карджиева — по 40 рубли на месец. Имам честта най-покорно да моля ваше превъзходителство да даде разпореждане за предоставяне на полагаемите се помощи на вдовиците и да не ми откаже изпращането на разписките за получаването им.

Приемете и пр.

А. Юренев

№ 174.

ОФИЦИАЛНО ОТ ПРЕДСЕДАТЕЛЯ НА ПЕТЕРБУРГСКОТО СЛАВЯНСКО БЛАГОТВОРИТЕЛНО ОБЩЕСТВО ДО ОДЕСКОТО СЛАВЯНСКО БЛАГОТВОРИТЕЛНО ОБЩЕСТВО

22/10 март 1895 г.

По поръчение на съвета на С.-Петербургското славянско благотворително общество имам честта най-покорно да помоля одеското славянско общество да обяви на живеещите в Одеса български емигранти: Д. Драндаров, Д. Арнаутов, Т. Станчов, И. Козарев и И. Дрянанов, че настояването им за увеличаване на получаваните от тях чрез одеското славянско общество от азиатския департамент ежемесечни помощи не може да бъде удовлетворено поради липса на свободни средства и защото съгласно обявената от българското правителство амнистия българските емигранти напълно свободно могат да се върнат в родината си и да ѝ служат според своите сили и възможности.

За председателя (подпис) не се чете

---

[1] Съдържанието на разпореждането на генерал Рооп от 10 декември/28 ноември като цяло е изложено в текста на публикувания документ. ↑

[2] Изложено изчерпателно в текста на публикувания документ. ↑

[3] Вж. 164. ↑

[4] Официално от 16/4 октомври, №163. ↑

[5] Сметката за сумите, изразходвани за и.д. от агента в Министерството на външните работи в Одеса за помощ на българските емигранти, се пази в делото на Архива на външната политика при оригинала на публикувания документ. ↑

[6] Така е в оригинала. ↑

[7] Съдържанието на писмото на Ростковски от 13/1 август под №462 като цяло е изложено в текста на публикувания документ. ↑

[8] С телеграма от 20/8 януари Капнист отговаря: „Помощите за януари се превеждат утре.“ ↑

XVI. СМЯНА НА ФРОНТА, ПРИЗНАВАНЕТО НА ФЕРДИНАНД БЪЛГАРСКИ

През 1804 в руското Министерство на външните работи беше поставен въпросът за възстановяването на дипломатическите отношения с България.

За царизма това означаваше не само признаване на непризнаваното от него в продължение на 7 години правителство на Фердинанд, но и отказ от цялата тази авантюристична политика, която царска Русия провеждаше в България през последните 17 години. Проявяваният от страна на българското правителство стремеж към възстановяване на диплолитическите отношения с Русия означаваше, че у българските управляващи класи е съзряла потребността от създаване на противовес в лицето на русия срещу усилващото се влияние на Австрия.

Въпросът за възстановяването на дипломатическите отношения трябваше да получи формално разрешение във връзка с кръщението на принц Борис по православен обред, при което кръстник трябваше да му бъде руският цар. Преговорите се водеха на неутрална територия — Константинопол. Към края на декември 1895 г. въпросът получи окончателното си решение.

№ 175.

ПИСМО[1] ОТ МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ДО ПОСЛАНИКА В КОНСТАНТИНОПОЛ НЕЛИДОВ

21/9 септември 1894 г.

Вследствие на поверителната ви депеша от (30) 18 август под №123[2] считам за необходимо да изложа някои

допълнителни съображения по този предмет.

Като освободихме България от чуждоземно иго с наша кръв, ние неведнъж сме се изказвали, че нашето отношение към нея се основава изключително на доброжелателството, че ние не преследваме завоевателни цели в нея и че напълно съчувстваме на законното развитие на самостоятелния държавнически живот в нея, който е основан върху началата на здрава политика, съответстваща и на интересите на Русия.

Тези наши благи стремежи не могат да не са известни на българския народ, най-малкото в лицето на по-издигнатите му елементи. Макар че след падането на Стамболов последва известно пробуждане на народното самосъзнание, ние все още обаче не виждаме то да е променило съществено предишния ред на нещата, особено в управляващите сфери на княжеството. Тези обстоятелства ни подбуждат да запазим крайна сдържаност в отношението към сегашните събития в България. Вие напълно справедливо казахте на екзарха, че българите имат нужда от нас, а не ние от тях.

Може би предстоящите избори ще създадат ред на нещата, който ще ни внуши по-голямо доверие, и ще определят на българите пътища за възстановяване на нормални сношения с нас.

В такъв случай ние няма да им откажем нашето съдействие, още повече, че според нас пожеланията ни относно княжеството се основават върху необходимостта от преуспяване на България.

Тези положения са нарушени от седемгодишното управление на княз, неутвърден нито от нас, нито от Европа, от промяната на Конституцията в ущърб на православието за укрепване на католическата династия и накрая от цялата вътрешна и външна политика на стамболовския режим, извратил националните интереси на българите.

Настоящото ми писмо до вас ще бъде подложено на височайшето разглеждане на господаря император.

Гирс

№ 176.

ТЕЛЕГРАМА[3] ОТ МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ДО ПОСЛАНИКА В КОНСТАНТИНОПОЛ НЕЛИДОВ

1895 г.[4]

По време на престоя на германския канцлер изобщо не стана дума за принц Кобургготски. Що се касае до признаването на българското правителство, то ние въобще считаме за неудобно да поемаме върху себе си каквито и да са обезателства по този предмет, но вие можете да посъветвате екзарха да настоява от своя страна за присъединяването на сина на принц Кобургготски към православието в интерес на България.

Прибавям изключително за ваше сведение, че ако това присъединяване се осъществи, въпросът за дипломатическите ни сношения с българското правителство би могъл да бъде решен в благоприятен смисъл.

(Лобачов)

№ 177.

ТЕЛЕГРАМА[5] ОТ МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ДО ПОСЛАНИКА В КОНСТАНТИНОПОЛ НЕЛИДОВ

17/5 ноември 1895 г.

Принц Фердинанд би могъл да съобщи на господаря император за намерението си да присъедини сина си към православието и да помоли негово величество да бъде кръстник. Присъствието на представител на господаря би

било най-добрият начин за възстановяване на фактическите сношения. Но е желателно да се избягва преписката, изпращането тук на нова депутация или доверено лице с писмо от принца. Предвид на това изглежда най-удобно да се ускори обредът на присъединяването и да се ограничим с обръщение към господаря по телеграфа. След височайшия отговор в нашия „Правительственный вестник“ ще се появи официално съобщение в благоприятен смисъл.

(Лобанов)

№ 178.

ТЕЛЕГРАМА ОТ ПОСЛАНИКА В КОНСТАНТИНОПОЛ ДО МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ЛОБАНОВ-РОСТОВСКИ

24/12 ноември 1895 г.

(…) Геров[6] пише, че Фердинанд бил неизказано радостен, когато му занесли отговора, и изразил гореща благодарност на господаря император за съгласието му да приеме молбата да бъде кръстник при миропомазването на Борис[7].

Нелидов

№ 179.

ПИСМО ОТ ФЕРДИНАНД БЪЛГАРСКИ ДО Н. ГЕРОВ

27/15 ноември 1895 г.

Скъпи Н. Геров!

Вашите съобщения ме зарадваха изключително и ми направиха дълбоко впечатление. С това писмо ви благодаря за патриотичния труд, който вие положихте в този случай!

Това е радостна вест, за която благодаря на негово превъзходителство Г. И. Нелидов.

Тъй като в близко време вие пак ще се видите с посланика, аз считам за необходимо да ви кажа следното.

Това, което ме опечалява дълбоко, е изказаното от Русия намерение за по-скорошно миропомазване на престолонаследника, т.е. недоверие към мен от страна на нашата освободителка.

Това недоверие след всичко, което показвах в делото на славянството в пълно съгласие със схващанията на Русия, е много тежко за мен и особен в сегашните обстоятелства.

По моему, ако Русия имаше доверие в мен, не би могло да става и дума за „по-скорошно“, защото и с миропомазването, и без него моята политика и моите възгледи са еднообразни с тези на нашата освободителка. Това би трябвало да е известно в С.-Петербург. Бидейки далеч от мисълта да отклоня идеята за миропомазването на наследника, аз обещах и обещавам да приложа цялото си старание за преодоляване на трудностите, които се изпречват, аз ще се боря с тях докрай и се надявам да успея да ги преодолея. Но аз бих желал, вярвайки ми, както моят народ в осемгодишното ми царуване и в блестящите доказателства, които съм дал за пълната си привързаност към светата православна църква, Русия да обяви от свое име, че не изисква от мен други гаранции.

Макар князът да е с латинско вероизповедание, аз не само уважавах, но и покровителствах, реорганизирах и издигнах нашата народна православна църква (това ще продължа да правя и занапред). Нищо повече от това.

Изразявам ви предварително искрената си признателност за вашия труд. А с всичките си старания и убеждения вие разяснявате, че предвид сложните събития в Европа, в чието навечерие се намираме, един съюзник, колкото и скромен и малък да би бил, не трябва да бъде презиран, особено ако се бори с убеждението за запазване на тъждествени интереси и в защита на тези същите идеи.

Бог да благослови вашата мисия в Цариград.

Благосклонен към вас

Подписал Фердинанд

№ 180.

ИЗВАДКА[8] ОТ ДЕПЕШАТА НА ПОСЛАНИКА В КОНСТАНТИНОПОЛ ДО МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ЛОБАНОВ-РОСТОВСКИ

17/5 декември 1895 г.

Българският екзарх ме посети по случай Новата година и заедно с пожеланието за господаря император и за августейшата му фамилия изрази надежда, че през настъпилата година ще се преустанови толкова печалният за България разрив с Русия. Цялото население желае това, заключи блаженият Йосиф, и правителството е готово да направи всичко за достигането на тази цел. Аз отговорих на екзарха, като повторих добре известните му уверения за неизменното милостиво разположение на руския цар към българския народ и нашата готовност да възобновим сношенията с княжеството, ако българите оповестят това и се обърнат към нас с молба за възвръщането на нашата благосклонност, но, добавих аз, управляващите в София лица поставят на първо място въпроса за княз Фердинанд и своите лични интереси, с които ние не можем да имаме нищо общо.

Блаженият Йосиф се съгласи с мен, че именно в това се заключава и цялото затруднение. Князът иска помиряване с Русия и е готов да принесе всички възможни жертви, но му е необходимо да бъде уверен, че за тази цена той ще купи признание от страна на руското правителство. Тогава той ще разреши и изпращането на депутация, и преговорите за възстановяването на Търновската конституция, за което той без съмнение ще се съгласи. „Мен самия — прибави екзархът — ме помолиха от София да разбера какви условия ще постави Русия за признаването на княза, за да могат да бъдат изпълнени.“

Точно това ние не желаем, възразих аз, става дума не за търг и дипломатически преговори или условия, за които така гръмко приказваше на събранието г-н Стоилов. Българското правителство иска да подхване работата от края — нему е необходимо преди всичко признаването на Кобурга, останалото за него не е важно. А ние мислим, че ако българите искрено съзнават необходимостта от примирие с Русия, те преди всичко трябва да се погрижат за отстраняването на възникналите между нас недоразумения. Работа на самите българи е да търсят изход от това неправилно положение.

Приемете и пр.

Нелидов

№ 181.

ТЕЛЕГРАМА[9] ОТ МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ДО ПОСЛАНИКА В КОНСТАНТИНОПОЛ НЕЛИДОВ

20/8 март 1896 г.

След завършването на тържествата по обреда на кръщаването на принц Борис императорът ви възлага да съобщите на турското правителство, че с това отпадат главните затруднения, препятствали досега признаването на Фердинанд Сакскобургготски за княз на България.

Сега не бихме виждали никакви неудобства сюзеренното правителство да предприеме необходимите стъпки с цел получаване на съгласие за това признаване от всички държави, участвали в сключването на Берлинския договор.

Лобанов

№ 182.

ИЗВАДКА ОТ ИНСТРУКЦИЯТА НА МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ДО ДИПЛОМАТИЧЕСКИЯ АГЕНТ В СОФИЯ ЧАРИКОВ

20/8 март 1896 г.

Бидейки командирован в София едновременно със свитата на негово величество генерал-майор граф Голенишчев-Кутузов, ваше превъзходителство беше свидетел на народната радост, която предизвика в цяла България пристигането на представители на руския цар и възобновяването на официалните сношения на императорското правителство с България.

Тези събития, представляващи израз на съществуващото в България дълбоко желание да се сближи с Русия, бяха отдавна подготвени от обстоятелствата. Споменатото желание се проявяваше дори в онова смутно и тежко за княжеството време, когато откритите заявления на българските официални дейци бяха враждебни нам. Не можеше да не се предвижда, че рано или късно настроението на народната маса ще съзрее и ще се прояви в един или друг открит акт.

Първата крачка в тази посока беше пристигането на българска депутация в С.-Петербург за полагане на венец пред гробницата на о бозе почившия император Александър III. На ходатайството на тази депутация „да прости на България и да ѝ възвърне предишното благоволение и покровителство“ на негово императорско величество беше благоугодно да отговори: „Аз се надявам, че скоро между Русия и България ще се възстановят предишните добри отношения.“

Тези знаменателни думи оживиха надеждите на всички привърженици на Русия в княжеството. Но нашето правителство, загрижено за изясняването на истинския характер на извършвания в България прелом, внимателно се въздържа от какъвто и да е натиск по въпроса за това в каква форма може да се осъществи помиряването и по какъв начин трябва да бъде доказано взетото от България решение.

Съзнанието за високото значение на православната вяра за България като основа на историческия ѝ живот накара българското правителство да засвидетелства безвъзвратността на намеренията си чрез присъединяването на наследника на българския княз принц Борис към православието. Този акт, извършен на 2 февруари т.г. при тържествена и съответстваща на нашия църковен устав обстановка, за нас се явява залог за искреността на българския княз, правителството и народа.

Връщайки се сега в София, вие сте призвани от доверието на негово императорско величество да заемете длъжността дипломатически агент в България и да приложите всички ваши познания, опит и такт за поддържането между императорското и българското правителство на възстановените сега правилни и дружествени отношения. Възобновяването на такива трябва да има два рода последствия: 1) на почвата на международните сношения и 2) в областта на вътрешния живот на българското княжество.

Възстановяването на нормалните отношения между Русия и България трябва да има за последствие значителното развитие между нас на икономически и търговски сношения, за каквито вече свидетелства ходатайството на българското правителство за сключването на търговска конвенция с нас.

В заключение ви се възлага във време и форма, които счетете за най-удобни, да настоявате пред българското правителство за изплащане на руското правителство на окупационния дълг, чиято капитална сума бе установена с конвенцията от (28) 16 юни 1883 г. на 10 618 250 рубли 43 копейки, от които към 13/1 юли 18% г. остава недобор от 5 018 250 рубли и 43 копейки.

Приемете и пр.

(Лобанов — Ростовски)

---

[1] На оригинала има знак, че е разгледано от царя. ↑

[2] В депешата от 30/18 август под №123 Нелидов се изказва по въпроса за „възстановяване на естествените сношения на България и Русия“. ↑

[3] На оригинала има забележка от Николай II: „Съгласен съм“. ↑

[4] Отсъства дата. ↑

[5] На оригинала има забележка от Николай II: „Съгласен съм“. ↑

[6] Найден Геров е бившият руски консул във Филипопол (България). ↑

[7] С писмо от 22/10 ноември 1895 г. Геров известява Нелидов, че той (Геров) „е съобщил на княз Фердинанд съдържанието на телеграмата на Лобанов — Ростовски“. „Той беше толкова радостен — пише Геров, — че не намираше достатъчно думи, за да изкаже благодарността си на господаря император за милостивото благоволение на негово величество да бъде кръстник при миропомазването на сина му — княз Борис, и неведнъж ме прегръщаше и целуваше.“ ↑

[8] Извадката е направена от съставителя. ↑

[9] Превод от френски. ↑

ПРИЛОЖЕНИЯ:

БЕЛЕЖКИ:[1]

Абдул-Хамид (1842–1918) — „кървавият султан“ от 1876 до 1909 г. Получил властта в резултат на дворцов преврат; свален от младотурците.

Алеко паша (1825–1910) — Александър Богоридес или Богоров, политически авантюрист, син на генерал-губернатора на о. Самос, през 1876–1877 г. е турски посланик във Виена, през 1879–1885 г. е генерал-губернатор на автономната Източна Румелия, през 1886 г. след свалянето на Александър Батенберг поставя кандидатурата си за български княз.

Александър Батенберг (1857–1893) — български княз (1879–1886), племенник на Александър II по линия на жена му. Протеже на Русия. Свален е на 9 август 1886 г. от партията на цанковистите по директива на руското правителство заради стремежа му към западна ориентация.

Ангелов — офицер на българска служба, емигрирал в Русия, един от участниците в организираното от царизма убийство на българския министър на финансите Белчев; съратник на Стамболов (вж. № 1 от 15.III.1891 г.)

Аргиропуло, К. Е. — руски министър, президент на Цетин от 1890 г.

Андреев — участник в силистренския и русчукския заговор от 1887 г. Офицер на българска служба.

Арнаутов — участник в силистренския заговор от 1886 г. и в заговора от 1887 г., военен емигрант.

Арсениев — руски дипломатически представител в България, един от организаторите на свалянето на Батенберг.

Бабеков — капитан на Радомирския полк, участник в бургаския заговор. Военен емигрант, взел участие в подготвяното от Русия сваляне на Фердинанд Кобургски (вж. д. №168).

Байчев — сътрудник на вестниците „9 август“ и „19 февруарий“, издавани в Турну Северин (Румъния) през 1887 г. е пари на руското правителство.

Балабанов, Марко — един от организаторите на партията на цанковистите, впоследствие един от вождовете на Народната партия (на едрите земевладелци и промишленици). През 1885 г. е подписал заедно с бившия министър-президент Цанков и с Бурмов „клетвеното обещание“ до руското правителство, че срещу ежегодно възнаграждение в размер на 40 хил. франка ще провежда политиката на царизма в България; нееднократно е влизал в състава на българския Министерски съвет; собственик на крупни промишлени предприятия.

Банович — участник в бургаския заговор от 1886 г.

Бахчеванов — капитан от българската армия, участник в превратa от 9 август 1886 г. Бил е назначен от временното правителство за командир на I софийски полк, военен емигрант, преминал на руска служба; в качеството си на агент на царското правителство е участвал в подготовката на редица въстания и терористични актове.

Беликов — командир на Търновския полк; напуснал службата вследствие на отказ да изпрати войска за потушаването на свищовското въстание, военен емигрант.

Белинов — офицер на българска служба.

Белов — майор на българска служба, участник в шуменското въстание от 1886 г., военен емигрант, опитал се да организира въстание в Сливен.

Белчев — български министър на финансите; последовател на Стамболов, привърженик на западната ориентация, убит от агент на царизма на 15.III.1891 г.

Бендерев — офицер от българската армия, помощник на военния министър в кабинета на Каравелов, привърженик на руската ориентация, един от организаторите на свалянето на Александър Батенберг; бил е арестуван от българското правителство, освободен по настояване на царската дипломация, след което заедно с Груев заминал за Петербург за инструкции и организирал февруарското въстание от 1887 г.

Бисмарк — канцлер на Германската империя (1871–1890).

Бобеков — капитан на Радомирския полк; участник в бургаския заговор от 1886 г.; военен емигрант.

Бобчев, Стефан — български политически деец; бил е председател на постоянния комитет в Източна Румелия. Привърженик на руската ориентация. Един от основателите на Народната партия, нееднократно е заемал министерски постове, бил е председател на славянското общество в София. Намирайки се в емиграция, заедно с Гемов и други водачи на Народната партия се е обръщал към царското правителство с молба за окупация на България.

Богданов, П. М. — изпълняващ длъжността руски дипломатически агент в София от 1886 до 1887 г.; заедно с военния агент полковник Сахаров е непосредствен организатор на свалянето на Александър Батенберг. От 1888 до 1894 г. е секретар на руското консулство в Рио де Жанейро.

Борис — български принц, син на Фердинанд Кобургготски. От 1918 г. е български цар.

Бошков — български емигрант; замесен В убийството на Вълкович.

Боянов — офицер на българска служба, един от организаторите на бургаския заговор от 1886 г., впоследствие нееднократно е преминавал българската граница с организирани в Русия чети.

Бракалов — градоначалник на Бургас, крупен земевладелец, член на партията на цанковистите; участник в бургаския заговор от 1886 а., военен емигрант.

Братиану — румънски държавен деец. Министър-президент от 1876 до 1888 г.

Бръчков — участник в преврата от 9 август; военен емигрант.

Бурков — жандармски ротмистър в Силистра; член на партията на Цанковистите.

Бурмов, Тодор — български политически деец и публицист, основател на редица крупни финансови и промишлени предприятия. Привърженик на руската ориентация, до 1883 г. — член на партията на консерваторите. От 1883 г. преминава в партията на цанковистите; Впоследствие — един от основателите на Народната партия, нееднократно е заемал поста министър на вътрешните работи и министър-президент. През 188S г. заедно с Цанков и Балабанов подписва „клетвеното обещание“ да провежда политиката на царизма в

България. В навечерието на свалянето на Батенберг през 1886 г., за да спаси живота си, моли царското правителство да му даде руско поданство.

Бухтеев — завеждащ търговския склад на руското правителство в Букурещ.

Вазов — капитан на българска служба; известен участник в превратa от 9 август; военен емигрант, впоследствие виден деец на Народната партия.

Вазов, Иван — член на Народната партия. Член на постоянния комитет в Източна Румелия, емигрант, известен български литератор.

Валов — български емигрант.

Ванков — капитан на I артилерийски полк, участник в превратa от 9 август; военен емигрант.

Вановски, П. С. — военен министър от 1881 до 1897 г.

Василев — подпоручик от II артилерийски полк; участник в шуменския заговор от 1886 г.; военен емигрант.

Великов — сътрудник на вестниците „9 август“ и „19 февруарий“, издавани в Турно Северин в Румелия[2] през 1887 г.

Величков, Константин — български политически деец; член на партията на цанковистите. Член на временното правителство от 1886 г. През 1896 г. министър на народната просвета.

Виламов — I секретар на руската мисия в Букурещ от 1886 до 1887.

Влангали, А. Г. — помощник на министъра на външните работи до 1891 г. От 1892 г. е руски посланик в Рим.

Вълков — български политически деец.

Вълкович — български дипломатически агент в Константинопол. Привърженик на западната ориентация. Ползвал се с голям авторитет сред дипломатите от западноевропейските държави и в турските управляващи кръгове. Убит от изпратените от Русия емигранти Дражев и Орлов на 8.II.1892 г.

Гешов — български политически деец, крупен капиталист — милионер; основател и лидер на Народната партия. Един от регентите

на временното правителство през 1886 г. През 1887 г. е министър на финансите, през 1894 г. е директор на Българската железница. През 1895 г. отново е министър на финансите. Впоследствие като водач на Народната партия нееднократно е заемал поста министър-президент. През 1887 г. е положил подписа си под обръщението към Русия с ходатайството на българските политически дейци за окупация на България.

Гагарин, княз — директор на руското параходство по Дунав. Съдействал за организирането на въстания и терористични актове в България.

Генович — военен емигрант, участник в антикняжеския заговор от 1887 г.

Георгиев, Боне — български емигрант, командирован от Одеса В Белград по ходатайство на Цанков (Вж. №121) за преговори с Пашич (вж. докум.) относно установяването на непричастността на Ризов и Ножаров към убийството на Белчев.

Георгов, Илия — един от редакторите на Вестник „Търновска конституция“, издаван с пари на царското правителство.

Гергинов — капитан на I артилерийски полк, участник в преврата от 9 август, военен емигрант.

Геров, Найден — българин, бил е руски консул във Филипопол.

Гирс, Н. К. — министър на външните работи на царското правителство от 1882 г. до януари 1895 г.

Големинов — участник в преврата от 9 август, военен емигрант.

Голенишчев-Кутузов, А. А. — чиновник от руското министерство на царския двор.

Горанов — български политически деец, член на партията на цанковистите. Главен участник в бургаския заговор, редактор на вестник „Бургаски вестник“.

Господинов, Пане — български политически деец, ръководител на старозагорския заговор от 1886–1887 г.

Греков, Димитър — един от водачите на българската Народна партия, нееднократно е заемал министерски постове.

Груев, Петър — български политически деец. Привърженик на руската ориентация. Взел участие в Руско-турската война от 1877–1878 г. и в Сръбско-българската през 1885 г. След завършването на войната е началник на софийското Военно училище. Лидер на българското

русофилски настроено офицерство; член на партията на цанковистите. Възглавява преврата от 9 август. След преврата емигрира в Русия, където от 1887 г. е на руска военна служба. По директива на царското правителство е организирал февруарското въстание от 1887 г.

Груич, Сава — политически деец. Член на партията на радикалите. Военен министър през 1877 г. През 1879 г. е генерален консул в България; през 1882 г. — посланик в Атина; през 1885 г. — в Петербург. През 1887 г. е военен министър в кабинета на Ристич. След оставката на последния (през 1888 г.) е военен министър в радикалния кабинет, сформиран от самия него. От 1889 до 1891 г. е министър-президент, а през декември същата година отново оглавява кабинета.

Гуджев — офицер на българска служба, командир на Сливенската бригада, военен емигрант.

Демович — участник в антикняжеския заговор през 1887 г. Извършил покушение срещу Фердинанд Кобургготски през 1887 г.

Дерманчев — участник в силистренския и русчушкия заговор от 1887 г.; военен емигрант.

Джувара —

Дико — участник в силистренския и русчушкия заговор от 1887 г.

Димитриев, Радко — член на партията на цанковистите, участник в свалянето на Александър Батенберг, участник в силистренския и русчушкия заговор от 1887 г. Военен емигрант. Заемал командни постове в България по времето на Балканската война 1912–1913 г. и в руската армия в империалистическата война.

Демонтович — генерал на руска служба.

Дончев — български политически деец; емигрант.

Драганов — участник в потушаването на силистренския и русчушкия заговор от 1887 г. Привърженик на Батенберг.

Дражев — член на партията на цанковистите, български емигрант, участник в бургаския и сливенския заговор; един от участниците в убийството на българския агент в Константинопол Вълкович, организирано от руското правителство на 8.II.1892 г.

Драндеровски — офицер на българска служба. Един от участниците в потушаването на силистренското и русчушкото

въстание от 1887 г.

Драндаров — участник в антикняжеския заговор от 1887 г. Получавал е помощ от петербургското славянско благотворително общество; военен емигрант.

Дудков — командир на сливенския полк, участник в бургаския и сливенския заговор от 1886 г., военен емигрант.

Дундуков-Корсаков, княз, генерал-адютант — през 1878 г. е руски комисар в България. През 1879 г. е одески генерал-губернатор; през 1880 г. е харковски генерал-губернатор. От 1882 г. до 1890 г. е главнокомандващ гражданската част на Кавказ и командващ войските на Кавказкия военен окръг.

Дурново, П. Н. — директор на департамента на полицията от 1884 до 1893 г.

Елисицин, А. Ф. — руски консул в Призрен.

Емелянов, А. Н. — управляващ руското вицеконсулство в Бургас от 1886 до 1887 г. От 1888 е Вицеконсул в Янина.

Живков — български политически деец. Министър на народната просвета от 1890 до 1894 г.

Завадски, В. Р. — чиновник в Министерството на правосъдието.

Зеленгоров — участник в силистренското и русчушкото въстание от 1887 г.

Зельони, П. А. — градоначалник на Одеса.

Зафиров — капитан на I софийски полк, участник в преврата от 9 август; военен емигрант, впоследствие е заемал командни постове в българската армия.

Зиновиев, И. А. — директор на азиатския департамент на руското Министерство на външните работи от 1885 до 1891 г. От 1892 до 1894 г. е руски посланик в Стокхолм.

Златарски — участник в преврата от 9 август; военен емигрант.

Знаменски — председател на одеското славянско благотворително общество през 1891 г.

Иванов — един от изпратените убийци на Мантов през 1887 г.

Игелстром, Г. В. — секретар на руското консулство във Филипопол през 1885 г. От 1886 до 1887 г. е генерален консул във Филипопол. От 1894 г. е руски консул в Сараево.

Игнатиев, Н. П. — дипломат. Известен с подписването на Сан-Стефанския договор. От 1881 до 1882 г. е министър на вътрешните работи. Впоследствие е председател на петербургското славянско общество.

Илиев — участник в силистренския и русчушкия заговор през 1887.

Йосиф, Блажени — български екзарх в Константинопол, проводник на царската политика и действителен агент на руското Министерство на външните работи в България.

Казаков — един от изпратените убийци на Мантов през 1887 г.

Кавалов — участник в силистренския и русчушкия заговор от 1887 г.

Казаров — търновски управител; привърженик на руската ориентация, емигрант.

Капнист, Д. А., граф — директор на азиатския департамент на Министерството на Външните работи от 1891 г.

Карабаров — участник в преврата от 9 август и русчушкия заговор от 9 февруари 1887 г.; Военен емигрант.

Каравелов, Петко — български политически деец, лидер на партията на либералите, отцепила се от цанковистите през 1884 г., глава на кабинета от 1884 до 1886 г. Основател на Демократичната партия (промишлена буржоазия, тясно свързана с дребната буржоазия). След преврата от 9 август е един от регентите на България.

Караиванов — офицер на българска служба; участвал в потушаването на бургаския заговор от 1887 г.

Кантакузин — офицер на руска служба; български военен министър до 1886 г.

Карамихайлов — български политически деец; член на партията на цанковистите.

Кардалев — български емигрант.

Карджиев — офицер на българска служба, ръководител на силистренския и русчушкия заговор от 1887 г.

Карджиева — вдовица на Карджиев, получавала помощ от петербургското славянско благотворително общество.

Карцов, Ю. С. — руски консул във Видин от 1885 г.

Каулбарс, Н. В. — генерал на руска служба, военен комисар на руското правителство в София през 1886 г.

Кебабча — адвокат, защитник на убийците на Мантов през 1887 г.; член на партията на консерваторите.

Климент (1841–1901) — търновски митрополит. Писател и политически деец, оглавявал русофилското правителство, организирано след свалянето на Александър Батенберг на 9 август 1886 г., просъществувало 3 дни.

Киселев — военен емигрант. Извършил покушение срещу българския министър на външните работи Начев (вж. №142) през 1888 г.

Киселева, по баща *Филипеско* — съпруга на Киселев (№113).

Киселски — началник на бургаския гарнизон, участник в бургаския заговор от 1886 г.

Кисимов — участник в русчушкия заговор от 1887 г.; български емигрант.

Кисов — началник на софийския гарнизон, комендант на София.

Кожухаров — участник в шуменския заговор от 1887 г.; военен емигрант.

Козаров — български емигрант; участник в антикняжеския заговор от 1887 г.

Количич — черногорски свещеник, един от организаторите на бургаското въстание от 1886 г.

Колобков — един от организаторите на антикняжеското въстание в Русчук през 1887 г., вземал дейно участие в ред други заговори, впоследствие е офицер на руска служба.

Комисаров — вж.

Кръстев — участник в силистренския и русчушкия заговор от 1887 г.

Кояндер, И. А. — руски дипломатически агент в София. От 1885 до 1886 г. е един от организаторите на свалянето на Александър Батенберг. От 1887 г. е дипломатически агент и генерален консул в Кайро.

Крестов — комендант на Силистра.

Кривцов — адвокат от Одеса. Председател на одеското славянско благотворително общество; активен участник в царската политика в България, умира през 1891 г.

Кухта — вж.

Лаговари — сръбски посланик в Букурещ.

Ладиженски, Н. Ф. — пълномощник в Букурещ от 1888 до 1893 г. От 1894 г. е генерален консул в Галац.

Лишин, К. Н. — руски генерален консул в Адрианопол от 1888 г.

Лобанов-Ростовски, А.Б., княз — посланик във Виена от 1882 г. до февруари 1885 г. Посланик в Берлин през февруари и март 1885 г. По-нататък управлява Министерството на външните работи и е министър на външните работи.

Львов, В. Е. — пълномощник в Мадрид от 1890 до 1895 г. I секретар на руската мисия в Букурещ от 1895 до 1896 г. От 1897 г. е генерален консул в Будапеща.

Лулчев — адвокат от Лом; ръководител на ломското и кутловицкото въстание от 1886–1887 г.; емигрант.

Людсканов — български политически деец. Един от лидерите на партията на цанковистите, играл голяма роля в работата на българския емигрантски комитет в Русия. По указание на руското Министерство на външните работи е взел участие в организирането на ред въстания в България и покушения срещу български политически дейци. Впоследствие нееднократно е заемал министерски постове.

Маджаров — български политически деец, един от водачите на Народната партия. Министър на финансите в Източна Румелия; нееднократно е влизал в състава на българския Министерски съвет. Автор на плана за организиране на общо въстание в България през

1887 г., предложен от него на Цанков за утвърждаване от царското Министерство на външните работи.

Майков, В. А. — стажант в руското посолство в Константинопол до 1890 г.; от 1890 г. е секретар, а от 1891 г. — драгоман в същото посолство.

Македонски — капитан на софийски полк, осъден за участие в софийския заговор на юнкерите от 1887 г.; военен емигрант.

Манджиев — командир на дружината в Свищов, участник в свищовския заговор от 1886 г.; военен емигрант.

Маринов — вж.

Марков — български военен прокурор, член на комисията по разследването на силистренското и русчушкото въстание от 1887 г., организирано от българското правителство.

Марков — участник в силистренското и русчушкото въстание през 1887 г.

Матвеев — участник в антикняжеския заговор от 1887 г.

Матеев — военен емигрант.

Метителев — капитан на I артилерийски полк, участник в превратa от 9 август; военен емигрант.

Мингрелски, княз — кандидат на руското правителство за българския престол.

Моллов — български политически деец; участник в антикняжеското въстание от 1887 г.

Мантов — префект на Русчушки окръг. Виден деец на партията на Стамболов; на 18.III.1887 г. срещу него е било извършено покушение по директиви на царското правителство.

Миларов — редактор на българския вестник „9 август“, издаван със средства на царското правителство; военен емигрант.

Мусевич — български политически деец; депутат от Народното събрание от Татар-Пазарджишки окръг; емигрант.

Муткуров — български политически деец; член на партията на либералите, организирал заедно със Стамболов контрапреврата на 9 август; един от регентите, заел длъжността главнокомандващ българската армия. Български военен министър от август 1887 до 1894 г.

Набоков — капитан на руска служба. Един от организаторите на бургаския заговор от 1886 г. Опитвал се да вдигне редица нови въстания през 1887 г.

Начевич — български политически деец. Участвал в „генералното правителство“, отменило през 1881 г. Конституцията. Заемал редица министерски постове в последвалите консервативни кабинети, министър на финансите в либералния кабинет на Цанков през 1883 в. Министър на външните работи в кабинета на Радославов (1886 до 1887 г.). През 1887–1888 и 1891–1892 г. е министър на финансите в кабинета на Стамболов. През 1889 г. изпратени от Русия български емигранти извършват покушение срещу него. През 1892 г. преминава в опозиция на Стамболов. Става член на Народната партия, след преврата от 1894 г. заема различни министерски постове в кабинета на Стоалов. През 1896 г. излиза в оставка. Бил е заподозрян в организирането на убийството на Стамболов през 1895 г.

Наумов — участник в софийския заговор на юнкерите през 1886 г.; военен емигрант.

Нейчев, Лука — български политически деец; привърженик на руската ориентация, депутат във всички народни събрания в Източна Румелия, а след това в Народното събрание в България; емигрант.

Неклюдов, А. В. — II секретар на руското посолство в Константинопол през 1885 г.; изпълняващ длъжността руски дипломатически агент в София през 1886 г.

Нелидов, А. И. — руски посланик в Константинопол от 1885 г.

Никифоров — военен министър в кабинета на Стамболов.

Николаев — български военен министър от средата на 1886 до 1887 г. Участник в антикняжеския заговор от 1887 г.

Новиков — руски търговец, командирован от руското правителство в София през ноември 1887 г. с цел водене на преговори за отстраняването на княз Кобургготски от България.

Ножаров, Христо — един от убийците на българския министър на финансите Белчев (на 15.III.1891 г.), организирано от руското правителство; военен емигрант.

Ножаров, Христо — капитан на артилерийски полк; при преврата от 9 август 1886 г. е назначен за градоначалник на София, военен емигрант.

Обручев — началник на Главния щаб от 1886 г.

Орловски — член на партията на цанковистите. Български емигрант. Един от участниците в убийството на българския агент в Константинопол Вълкович, организирано от руското правителство на 8.II.1892 г.

Паков — командир на рота във Военното училище в София; участник в превратa от 9 август, военен емигрант.

Панайотов — виден член на партията на стамболовистите; помощник на българския министър на финансите Начевич (вж. №32).

Панина или Понин — полицейски агент на българското правителство (вж. №138).

Паница — председател на българския Главен военен съд; лидер на опозиционната група на българското офицерство, действала в Русчук и подготвяла антикняжеския заговор от 1887 г. Влязъл в преговори с царското правителство относно подготовката на свалянето на Фердинанд. Екзекутиран през 1890 г.

Панов — активен участник в свалянето на Александър Батенберг. Участник в силистренския и русчушкия заговор от 1887 г.

Панов — брат на горепосочения, командвал II артилерийски полк.

Паншерски — офицер на българска служба; привърженик на Стамболов.

Папазооглу — български емигрант; крупен търговец; русофил; бил посредник между руското правителство и българските политически дейци в делото по подкупването на последните.

Папазян — турски търговец.

Паприков — началник на софийското Военно училище; участник в антикняжеския заговор от 1887 г. Впоследствие военен министър на България.

Пашич, Николай — сръбски политически деец и публицист. Лидер на партията на радикалите. Организатор на зайчарското въстание. През 1886 г. е избран за президент на Скупщината. През 1891 г. е премиер-министър. През 1892 г. е посланик в Русия. След отмяната на Конституцията (1894 г.) е отзован.

Пенчев — български емигрант.

Перчов — български политически деец, депутат в Народното събрание на България, емигрант.

Персиани, А. И. — руски посланик в Белград.

Петков — редактор на вестник „Щурче“, виден привърженик на Стамболов.

Петров, Ганю — български емигрант, участник в антикняжеския заговор от 1887 г.

Петров — член на комисията по разследването на силистренското и русчушкото събитие от 1887 г., организирана от българското правителство. 57.

Пиомбацо — австрийски генерален консул в Одеса от 1888 до 1893 г.

Платков — председател на одеското славянско благотворително общество от 1894 г. (след Знаменски).

Помару Бордеа — румънски адвокат, защитник на убийците на Мантов.

Понин — турски поданик. Агент на българското правителство, командирован от българското правителство в Одеса за издирване убийците на българския дипломатически агент в Константинопол Вълкович.

Поп-Капичич — български политически деец; член на партията на цанковистите.

Попов — офицер на българска служба, военен емигрант.

Попов — един от регентите на бременното правителство от 1886 г.

Попов — редактор на вестниците „9 август“ и „19 февруарий“, издавани в Турно Северин през 1887 г.

Похитонов, И. Ф. — руски вицеконсул в Карн през 1887 г. От 1888 г. е консул в Рещ.

Путята, А. Д. — агент на руското Министерство на външните работи в Одеса от 1888 до 1892 г., активен деец на царската политика в България. От 1894 г. е консул в Мелбург.

Радев — вж.

Радославов, Васил — основател на либералната партия. Министър на правосъдието от 1885 до 1886 г. Един от членовете на временното правителство от 1886 г. През 1887 г. е министър-президент и министър на вътрешните работи. През 1895 г. е министър на народната просвета. Впоследствие нееднократно е оглавявал кабинета на министрите.

Ризов — един от дейците на македонското движение, участник в убийството на българския министър на финансите Белчев (вж. №119) на 13.III.1891 г., организирано от руското правителство. Военен емигрант. Впоследствие заемал редица дипломатически постове.

Ристич, Йован — сръбски политически деец. Лидер на партията на либералите. През 1867 г. е президент на Съвета на министрите и министър на външните работи. От 1868 до 1872 г. е член на регентството. От 1872 до 1873 г. и през 1876 г. е премиер-министър. Представител на Сърбия на Берлинския конгрес. След войната провежда русофилска политика. От 1887 г. е министър-президент. От 1889 до 1893 г. е отново член на регентството. След преврата през 1893 г. се установява зад граница.

Романенко — генерален консул в Галац до 1886 г. От 1886 до 1887 г. е агент в Министерството на външните работи в Одеса.

Роop — генерал-губернатор на Одеса от 1887 г.

Ростковски — заместник на агента на руското Министерство на външните работи Путята, вицеконсул в Битоля.

Савов — помощник на военния министър (Муткуров), привърженик на Стамболов, нееднократно е влизал в състава на българския кабинет на министрите.

Сапунов — участник в антикняжеския заговор от 1887 г.

Сарафов — един от водачите на македонското движение, привърженик на Стамболов.

Сахаров — руски военен агент в София.

Семков — български емигрант, участник в антикняжеския заговор от 1887 г.

Сендроподарис — български емигрант.

Славейков — един от редакторите на българския вестник с русофилска насоченост „Търновска конституция“ 148.

Стамболов, Стефан — лидер на партията на промишлената буржоазия. Президент на търновското събрание. Организатор на контрапреврата от 11 август. Глава на регентството. Министър-президент и министър на външните работи от август 1887 до 1894 г. Убит през същата година.

Станчов, Петър — български политически деец, член на партията на цанковистите, участник в редица заговори, един от организаторите на убийството на българския дипломатически агент в Константинопол Вълкович (на 8.II.1891 г.), инспирирано от руското правителство.

Стоилов — български политически деец. Лидер на Народната партия. Министър на правосъдието в кабинета на Стамболов. През 1888 г. напуска кабинета, като застава начело на опозицията в България. След падането на Стамболов възглавява умерено либерален кабинет от 1894 до 1899 г.

Стойков — участник в бургаския заговор от 1886 г., военен емигрант.

Стоянов, Захари — български държавен деец и публицист. Член на партията на либералите. През 1885 г. е депутат в Народното събрание, през 1886 г. е председател на последното. Редактор на вестник „Свобода“. Привърженик на Стамболов.

Стоянов, Богдан — псевдоним на Бурмов в кореспонденцията му с представители на руското правителство.

Стоянов, Христо — офицер на българска служба. Организатор и ръководител на военния заговор в Румъния през февруари 1887 г.

Съсълов — български емигрант.

Таков — български политически деец.

Тодоров — на 9 август командир на дружина в струмския полк. Впоследствие един от лидерите на Народната партия.

Трикулис — гръцки министър-президент, министър на финансите и военен министър от 1885 до 1891 г. От 1894 до 1895 г. е министър на финансите.

Тутмаников — военен емигрант.

Тюфекчиев, същият е *Христо Иванов* и *Иван Христов* — градоначалник на София; един от организаторите на силистренския и

русчушкия заговор от 1887 г.; организатор на убийството на Вълкович. Бил едновременно в политическата агентура на Стамболов и на царското правителство.

Тянков — председател на одеския български емигрантски комитет. Военен емигрант.

Тянков — един от организаторите на бургаския заговор от 1886 г. и февруарското въстание от 1887 г. в Източна Румелия; военен емигрант.

Узелец — сръбски публицист, сътрудник на българския вестник, издаван в Букурещ.

Узунов — един от ръководителите на силистренския и русчушкия заговор от 1887 г., разстрелян.

Узунова — съпруга на Узунов, получавала помощ от петербургското славянско благотворително общество.

Усионович — участник в бургаския заговор от 1886 г.

Фердинанд I — български княз (род. през 1861 г.), по-малкият син на принц Август Саксен Кобургготски. Служил в австрийски хусарски полк. След свалянето на Александър Батенберг Фердинанд като протеже на Австрия е избран от българското Народно събрание (на 25.VI.1887 г.). След империалистическата война от 1918 г. е принуден да се отрече от престола в полза на сина си принц Борис. Сега Фердинанд живее в Германия.

Филипов — офицер на българска служба, военен емигрант.

Филов — офицер на българска служба, един от ръководителите на силистренския и русчушкия заговор от 1887 г.

Филова — съпруга на филов (вж. №193), получавала помощ от петербургското славянско благотворително общество.

Хаканов — български политически деец, взел участие в румелийския заговор.

Хартвиг, Н. Г. — чиновник от азиатския департамент на Министерството на външните работи, командирован през 1887 г. на Балканите за подготовка и общо ръководство на въстанията в България. Дипломатическата си дейност на Балканите продължава до

1914 г. Преди началото на империалистическата война е бил руски посланик в Белград.

Хитрово, М. А. — руски посланик в Букурещ от 1887 до 1892 г., взел активно участие в провеждането на царската политика в България. От 1893 г. е посланик в Токио.

Христов Иван — вж. Тюфекчиев.

Чариков, Н. В. — царски дипломатически секретар на посолството в Константинопол от 1891 до 1893 г. От 1894 до 1896 г. е съветник в посолството в Берлин. През март 1896 г. е командирован в София в качеството на представител на Русия във връзка с възобновяването на дипломатическите отношения с България.

Черковски —

Черниколев — същият е Черноков (вж. по-долу).

Черноков — турски поданик. Агент на българското правителство, командирован в Одеса за издирване на убийците на българския дипломатически агент в Константинопол Вълкович.

Цанков, Драган — български политически деец. Един от бившите лидери на партията на либералите, оглавил впоследствие партията на цанковистите. Активен агент на царската политика в България, водил борба със западната ориентация на стамболовистите, бил на издръжка на азиатския департамент.

Цанов, Илия — български политически деец, министър на външните работи до 1887 г.

Цвятко — участник в силистренския и русчушкия заговор от 1887 г.

Цветков — участник в силистренския и русчушкия заговор от 1887 г.

Шатохин — секретар на руското консулство в Русчук от 1885 до 1887 г.

Шебенко, Н. И. — помощник на руския министър на вътрешните работи и командир на жандармски корпус от 1887 до 1895 г.

Шиломанович — член на софийското опозиционно централно бюро.

Шимановски — член на одеското славянско благотворително общество.

Шишманов — съучастник на Тюфекчиев — вж. №134.

Шувалов, П. А., граф, генерал-адютант — от 1866 до 1874 г. е шеф на жандармите и главен началник на III отделение, впоследствие е посланик в Лондон, член на Държавния съвет.

Юренев, А. Н. — агент на Министерството на външните работи в Одеса от 1893 г.

Юруков — български политически деец. Член на Постоянния комитет в Източна Румелия.

Якобсон — драгоман на руското консулство в Русчук.

Янков — капитан на българска служба, участник в преврата от 9 август, военен емигрант.

---

[1] Инициалите на по-голямата част от българските дейци не ни се удаде да установим. Имената в показалеца са дадени в пълно съответствие с оригинала. Б.пр. ↑

[2] Грешка в оригинала: Румелия вместо правилното Румъния. ↑

А. ПОПОВ
НАСТЪПЛЕНИЕТО НА ЦАРСКА РУСИЯ НА БАЛКАНИТЕ
ИЗТОЧНИЯТ ВЪПРОС ДО РУСКО-ТУРСКАТА ВОЙНА 1877–1878 Г.

За правилната историческа перспектива в разбирането на руско-българските отношения е необходимо накратко да се напомнят основните етапи на царската политика по източния въпрос, да се покаже класовият характер на силите, участвали в близкоизточната агресия, и тази международна обстановка, в която тя се е развила.

* * *

В „блестящия“ век на Екатерина, във века на разцвета на крепостническото самодържавие с особена сила се прояви стремежът на царската дворянска Русия към излаз на южното море, към проливите, към Константинопол. Северният бряг на Черно море, т.нар. Новорусия, Крим, правото на свободно плаване на руските съдове в черноморските води — това са достижения на екатерининското царстване. Грандиозният „гръцки проект“ — планът за създаване на гръцка империя под властта на династията Романови върху развалините на Турция, принадлежи на чиновническо-дворянската монархия от края на XVIII в.

Известно е, че преди полското въстание от 1794 г. Екатерина е подготвяла нов разрив с Турция. „На нея (на Екатерина) — пише тогава граф Ростопчин на Воронцов — ѝ се иска непременно да постигне своята цел и вестниците да бъдат пълни с вестта за бомбардировката на Константинопол.“[1]

Разширяването на границите на империята в южна посока, съпроводено с обособяването на нови зърнодобивни райони, укрепваше и изостряше стремежа към южните търговски пътища.

Мисълта за завладяването на Турция и проливите твърдо се загнезди в помешчическите глави на управляващите кръгове на царска Русия; въпреки всички колебания във външната си политика Павел продължаваше да гради планове за подялба на Турция заедно с Прусия, Австрия и Франция.[2]

Влизайки Във въоръжена борба с наполеоновска Франция, Александър I се опълчи срещу новия страшен съперник на Русия на Изток, който, загубил Индия преди 50 години, сега се стремеше да утвърди господството си на Средиземно море и насочи погледа си към Египет. По-късно, по време на подялбата на Наполеоновото наследство, Александър проявяваше по-голяма предпазливост по отношение на отслабналата Франция, защото в нейно лице виждаше възможен съюзник против Англия на Изток. Като се противопоставяше срещу повдигането на източния въпрос на Виенския конгрес, той отказваше да гарантира неприкосновеността на Турция. Въпреки възстановяването на общия мир, по времето, когато всички държави съкратиха контингентите си, Александър I, който се разпореждаше по Дунав и осъществяваше своя фактически протекторат над Молдавия и Влахия, държеше в готовност 640-хилядна армия.

Когато националното движение на узрялата от закваската на Екатерининиите и Наполеоновите войни гръцка буржоазия с особена острота постави пред европейските държави източния въпрос, Александър взе под свое покровителство първите хетерии[3] на гръцкото търговско съсловие в Одеса. „Цар на царете“, „Агамемнон на Европа“ и „диктатор на Свещения съюз“, който се бореше с „революционните призраци на времето“ навсякъде, където се появяваха, той с охота приюти в бюрократичния си апарат изтъкнати гръцки националисти. Бившият министър на Конийската република, корфиотът[4] Каподистриа, който заедно с Неселроде оглавяваше Министерството на Външните работи (от 1816 г.), подготвяше на руска територия въстание срещу турците. В същото време Ипсиланти — адютант на царя, замина в служебна командировка в Кишиньов и оттам през юли 1829 г. се насочи към дунавските княжества с

въоръжен отряд, като призоваваше гърците към въстание срещу турците.

В гръцкия въпрос Александър претърпя неуспех: на делото за „покровителството“ на гърците попречи Англия, която в никакъв случай не можеше да допусне Гърция да стане васал на Русия. В дипломатическата борба между Русия и Англия, възникнала на гръцка основа, превесът се оказа на страната на Англия. Гръцкият въпрос се използваше от ръцете на царизма като средство в борбата за проливите. На Александър не му оставаше нищо друго освен публично да се отрече от гърците (април 1821 г.), да предаде Ипсиланти на австрийците и да остави турците да устроят жестока разправа с въстаниците в Молдавия и Влахия.

Налагаше се да се започва отново. Смъртта застигна Александър при подготовката на нова война с Турция.

* * *

„Моят брат ми завеща крайно важни дела — каза Николай I на френския посланик граф Сен-При скоро след възкачването си на престола — и най-важното от тях е източното.“[5]. След 14 декември за царизма, разбира се, беше особено важно да постигне възможно най-бърз успех на Изток. Но делото се протакаше, усложнено от активността, която англичаните започнаха да проявяват по източния въпрос. Наложи се дори да бъде подписана конвенция (6.VII.1827 г.) за съвместна борба срещу Турция не само с Англия, но и с Франция. Налагаше се да се търсят обиколни пътища и още през втората половина на 20-те години бе започната война с Персия; тази война целеше създаването на източна стратегическа база в борбата срещу Турция. Действително, постигнатите на персийския фронт успехи донесоха на Николай успехи и на турския: те доведоха до подписването в Адрианопол на мирен договор, според който на Русия се предоставяше свободно преминаване през проливите и правото на свободна търговия в Черно море и в цялата Отоманска империя. Договорът върза ръцете на Портата с такава контрибуция, която не можа да бъде платена веднага. В Молдавия и Влахия Русия получи повече права, отколкото самата Турция. С една дума, както по-късно

казваше Неселроде, турските врати се отвориха широко за руското влияние.

На практика през тези врати искаха да влязат и други и преди всичко тук Русия се сблъска с Франция, която действаше зад гърба на египетския паша, въстанал срещу сюзерена си — турския султан. Но този сблъсък донесе на Русия нови успехи в настъпателната ѝ политика в Близкия изток. Николай I „защитаваше“ султана с такава енергия, че скоро получи възможност да сключи с Портата договор вУнкиар-Искелеси (1833 г.), който му осигуряваше още една крачка напред.

„Петербургският кабинет — по думите на Гизо — фактически правеше Турция свой слуга, а Черно море — руско езеро; слугата пази входа на това езеро от възможните врагове на Русия, без да пречи обаче на самата нея да излиза оттам и да прехвърля своите кораби и своите войници в Средиземно море.“[6]

Току-що вкусилата от плодовете на туркменчайския мир на персийския пазар николаевска Русия можеше да настоява не само за свободни пътища за пласиране на украинската пшеница, но и за завладяване на турския пазар за растящите с бързи темпове, преоборудвани и механизирани текстилни фабрики от централния район. През втората половина на 30-те години Държавният съвет стигаше до извода, че е дошло времето да се влезе в борба с чуждестранните конкуренти на азиатския пазар.

Но тези успехи предизвикаха насрещен дипломатически натиск от страна на Англия и след това от страна на Австрия.

Бурният растеж на английския промишлен капитал все по-силно тласкаше лондонския кабинет към преход от отбранителна политика на затваряне на Черно море към активна борба за овладяване на източните пазари.

След англичаните, понякога встрани от тях, понякога в разпра, вървяха французите, които мислеха не само за разпространяването на стоките си по източните пазари, а и за превоза на английските стоки на своите кораби. Едновременно, развитието на австрийската буржоазия и изтощаването на австрийската хазна стимулираха интереса на австрийската монархия към устието на Дунав.

Николай I не беше готов за война от европейски мащаб. Той отстъпи под натиска на Палмерстон, който настояваше за отмяната на

Ункиар-Искелеския договор, отстъпи на Метерних, като евакуира Молдавия и Влахия, и опрости на Портата тази част от контрибуцията, която остана неплатена (1834 г.). Той беше принуден да тръгне с Англия и Австрия на съглашение за това Турция да бъде поставена под колективния протекторат на Европа (1839 г.). Той подписа заедно с тях конвенция за съвместна въоръжена защита на Константинопол и проливите (1840 г.). На края през 1841 г., изправен пред плътния строй на всички европейски държави, той отстъпи на изходните си позиции: съгласно лондонската конвенция проливите се затваряха за военните кораби на всички нации. За да си възвърне загубеното, трябваше да се готви нова голяма война, преди всичко — война с Англия.

Подготовка за предстоящата решителна схватка се правеше от двете страни.

Николай I реализира голяма корабостроителна програма, предприе оборудването на непристъпни военни портове на двете морета, укрепваше стратегическата си база на Кавказ и се готвеше към „обходна“ маневра в Средна Азия.

Англия търсеше съюзник. След продължителен период на неосъществена дружба с Людовик-Гилип накрая тя постигна тясна политическа спойка по руския въпрос с Наполеон III, който прие мисията да съкруши руското могъщество на Изток. Последното беше още по-важно и защото означаваше съкрушаването му на Запад, където в условията на оформящата се нова буржоазна обстановка старата фигура на „хегемон на Европа“ ставаше твърде досаден анахронизъм.

Това сближение съвпадна с периода на изключително укрепване на царизма в Европа в условията на 1848–1849 г., когато по думите на Маркс: „… не само европейските монархии, но също и европейските буржоа намираха в руската намеса единственото спасение от току-що «оперилия се» пролетариат“, когато „провъзгласиха царя за глава на европейската реакция“[7].

Като откликваше на зова на европейската реакция и се готвеше за излизането си на Запад, царят и в тази минута не изпускаше от погледа си своите източни интереси.

През лятото на 1848 г., когато искрите на френската революция се прехвърлиха във Влахия, един корпус руски войски завладя дунавските княжества и генерал Дюгамел прие тяхното управление в качеството на императорски комисар[8]. С Балто-Лиманската

конвенция царизмът вземаше реванш на подстъпите към Константинопол и се укрепваше на стария молдавско-влашки плацдарм.

Като блюстител на европейската реакция Николай I се тревожеше за съдбата на австрийската империя. Той пишеше изпълнени със скръб прощални редове на отиващия си от политическата сцена Метерних. Но когато в началото на 1848 г. австрийското правителство се обърна към Русия за помощ срещу обхванатата от революция Унгария, Николай I оказа съдействие на австрийците, „без да изпуска из поглед преките интереси на Русия“[9] по неговия собствен израз. За него това означаваше не само превантивна борба с бъдещата полска революция; това се включваше в системата на неговата близкоизточна политика, като означаваше разширяване на молдавско-влашкия плацдарм за сметка на Галиция.

В събитията от 1848–1849 г. царизмът осъществяваше едновременно и неотделимо програмата си за борба с революцията и своето военно настъпление в посока проливите.

* * *

Тези събития са показателни и в друго отношение. Известно е, че борбата на царизма за проливите преминаваше под знака на „покровителството“ на балканските славяни, или което е същото на турските християни, макар че не всички от последните бяха славяни. Тя се предшестваше и съпровождаше от съответна идеологическа подготовка, изразяваща се в изпращането на руски учени, лингвисти и историци в южно- и западнославянските страни, в установяването на културни връзки с последните, в привличането на славянска младеж в руските учебни заведения, т.е. в създаването на кадрови работници в областта на укрепването на руското влияние както на Балканите, така и на техния австрийски хинтерланд.

Цялата история на гръцкия въпрос от двете предшестващи десетилетия вече показа действителното място и значение на лозунгите за „защита“ и „покровителство“ на „славяните“ в системата на царската политика. Последвалият период даде нови илюстрации в същия дух.

През 1837–1839 г. руският посланик в Константинопол Бутенев водеше борба с националното движение на сръбската буржоазия, която настояваше за демократизиране на Конституцията. През 1842 г., когато в Сърбия избухна въстание (оглавявано от представителите на Либералната партия на „уставопазителите“ Вучич и Петроневич), насочено срещу княз Михаил Обренович, Николай I изиска от султана наказанието на виновните за въстанието и за да му помогне в тази работа, царят концентрира на границата 25-хиляден корпус[10]. Отправената от австрийското правителство молба за помощ в борбата с революцията беше непосредствено свързана с пражкото въстание, което заплашваше спокойствието в руска Полша. В това време пламенният западофил Херцен говореше на тема организиране на славянския свят под егидата на Русия[11], а у „професионалния революционер“ Бакунин в такава степен, по неговите собствени думи, „се пробудило славянското сърце“, че той „на първо време почти напълно забравил всички демократични вълнения“[12], а когато си спомнил за тях, започнал да проповядва „републиканска федерация на всички славянски земи“[13], насочена едновременно и срещу монархическа Австрия, и срещу царска Русия.

Интересите на борбата с революцията тласкаха Николай I към съюз с монархическа Австрия, към укрепване на последната в противовес на общогерманските буржоазни стремежи към обединение. Интересите за разрешаване на източния въпрос заедно с това изискваха от крепостническата държава полагането на всички усилия Австрия да бъде изтеглена от Дунав, да ѝ се даде съответно натоварване на Запад, като тя бъде ангажирана с делото по ръководенето на германския съюзен сейм. И интересите на борбата с революцията, и интересите на източната политика изискваха в същото време от царизма заемането на „изконно руската земя“ — Галиция. И в плана на закрепване на галицийските земи към себе си, и в плана на предстоящото продължаване на агресията на Балканите царизмът се нуждаеше от съответната идеологическа подготовка, както и от полицейските мероприятия на фелдмаршал Паскевич. За делото по идеологическата подготовка на близкоизточната си агресия на царизма не му се налагаше да прави особени усилия. Това се правеше от само себе си. Това ставаше, колкото и да звучи като парадокс, в плана на тази критика на политическата линия на царизма, която, макар и

приглушено, явно се разнасяше от редовете на фрондиращото дворянство в годините на отслабването на руската агресия в Близкия изток. Славянофилската идеология, чиито носители бяха известни кръгове от дребното великоруско дворянство, изтласкани от властта и борещи се за нея, обективно включваше в себе си обърнатите към царизма и прикрити от теорията на расизма искания за най-широка политическа експанзия — експанзия, простираща се не само върху населения със славяни балкански плацдарм, но и върху граничещите в Балканите славянски територии на Австрия.

И Хомяков, и Иван Аксаков, и Кошельов считаха унгарската война за „необходима“ и се радваха на „великолепното раздвижване“, което бе породено от „блестящия завършек“ на унгарската кампания[14]. В писмо до Погодин М. Дмитриев стигна до мисълта за това, че в награда за „застъпничеството си“ Русия трябва да получи „кралство Галиция“[15].

Настъпиха 50-те години. На Запад революционната вълна спадаше. „С утихването на революционния ураган — писа Маркс в началото на 50-те години — може уверено да се каже, че отново изплува на повърхността вечният «източен въпрос»… Така и сега, когато късогледите пигмеи, които стоят на власт, се гордеят с това, че успешно са избавили Европа от опасностите от революции и анархия, възниква пак този неразрешим въпрос, никога непресъхващият извор на затруднения — «какво да правим с Турция?»“[16]

Правителството на Николай I започна преговори с английския посланик. Русия предложи на Англия Крит и Египет, а за себе си запазваше Молдавия, Влахия, Сърбия и България. Но сделката с англичаните не се състоя и Русия се зае сама с разрешаването на източния въпрос. Започнаха с това, че предявиха изискване към Турция да отстрани министъра на външните работи. Тъй като Турция изпълни това изискване, предявиха и второ — султанът трябваше тържествено да потвърди правата на Русия за покровителство на православните християни на Изток. Султанът отговори само с полусъгласие. „Портата е на колене — писа на 1.VI.1853 г. княз М. Воронцов на А. Ермолов, — кълна се, че не иска война и дори се бои, но все пак не иска да я бият по мордата“[17]. Тъй като Портата не искаше война, Русия ѝ предяви втори ултиматум (14.VI.1853 г.) и насочи войските си към крайдунавските княжества. Когато по това време царят попита веднъж

своя министър, по-рано шеф на жандармите, Орлов: „С какво се занимава обществеността?“ получи отговор, че навсякъде мислят и говорят само за война[18].

Една част от дворянските кръгове се раздвижи бързо. Заработи славянофилският идеологически апарат. „Особено за славянофилите — свидетелства Чичерин — това беше свещена война, борба за православие и славянство, окончателно стълкновение между Изтока и Запада.“[19] Увличащият се Тютчев мечтаеше как императорът ще си сложи короната в храма „Св. София“ и ще се яви в качеството на „всеславянски цар“. По-трезвият и пресметлив Погодин, който по това време с помощта на условен шифър си кореспондираше по славянските дела с графиня Блудова, организира чрез нея приемането на българска депутация при царя с цел да го разпали още по-силно срещу Турция[20]. В своя „Москвитянин“ същият този Погодин писа за 80-те милиона турски и австрийски славяни като за най-добрите съюзници на Русия в предстоящата война с Турция. А в пространното си писмо до Блудова от 7.XII.1853 г., отбелязвайки „отстъпничеството“ и „ренегатството“ на западноевропейските държави и на първо място Австрия и противопоставяйки им славяните като съюзници на Русия, той възкликна патетично: „Покажете им прекрасната свята цел — освобождаването от непоносимото чуждоплеменно иго… и вие ще видите какви чудеса ще сътворят те… колко още сила ще се влее в руския Самсон… Ако ние сега не направим това, не освободим славяните…, то това ще го направят нашите врагове, французите, англичаните, които само чакат ние да загубим кураж… и да се съгласим да се откажем от каквото и да е влияние на Изток, от мисията, която ни е предопределена от времето на основаването на нашата държава… Ако ние не се възползваме от обстоятелствата…, и Петровите, и Екатерининните високи стремежи и начинания са погубени завинаги“.[21]

Разбира се, Николай I не се нуждаеше от агитация и според силите си се стараеше да използва обстоятелствата. Командващият дунавската армия Паскевич бунтуваше християнските поданици на султана в Молдавия и Влахия. В Босна се подвизаваше „пътешественикът“ Ковалевски, който държеше връзка с черногорците. Съветникът на руското посолство във Виена Фонтон работеше в Сърбия. Специален царски агент действаше в Гърция, като

провеждаше кампания за откъсването на Епир и Тесалия от турците и предаваше изпратените от Петербург 300 хиляди рубли на революционната гръцка колония в Атина.

В прокламацията към „единородните братя наши, живеещи из турските земи“, издадена от агентурата на руското Министерство на външните работи с посредничеството на основаното в Букурещ по инициатива на Горчаков българско общество „Епитропия“, се обявяваше, че единствената цел на „благоверния и всемилостив господар“ е „да защити вас, православните чада, угнетени от неистовите врагове“. Започвайки войната с Турция (19.X.1853 г.), в специален манифест Николай I призоваваше своите поданици „да работят за угнетените братя“. Поданиците му тръгваха, но им се налагаше да умират не толкова от турското, колкото от френското и английското оръжие.

„Англичаните заедно с французите винаги ще ни надвият — писа на 24.IV.1853 г. княз П. Вяземски на своя приятел дипломата Северин, — защото турците им се доверяват, а на нас не ни вярват. Англия и Франция могат да въздействат и въздействат на Турция с търговия, с така нареченото просвещение, а ние нямаме над нея това търговско влияние. Ние можем да я принудим само с физическа сила.“[22]

В започналата Кримска война царизмът, оказал се изолиран, без съюзници, претърпя пълен крах.

Николай I „отдаде“ на сина си „команда не както му е редът“.

При встъпването си на престола новият цар заявяваше на чуждестранните дипломати, че ще остане верен на началата, които вдъхновяваха неговия баща. Но да се продължава делото със същите средства и със същите сили беше вече невъзможно. При това делото можеше и да не се ограничи със Севастопол. Всеки момент очакваха бомбардировки от неприятелския флот на Кронщадт[23].

Англо-френски военни кораби се появяваха дори в руските далекоизточни води и обстрелваха батареите на Петропавловския порт. На съвещанието на министрите, състояло се в Зимния дворец на 20.XII.1855 г., ставаше дума за опасността от загубване на Финландия, Остзейските губернии, Полша, Кавказ[24]. Представители на старата николаевска военщина започнаха да отбелязват с горчивина „хладността на нашето дворянство“, което е станало „неузнаваемо“ и

„се отегчава“ от продължаването на война[25]. Пристигаха известия, че новите рекрутски набори се съпровождат от бунтове в селата. „На войниците им е съвсем все едно — писа през януари 1856 г. намиращият се в Бендери Ив. Аксаков — и те са готови да умират геройски и в бой за гърците, и в бой срещу гърците, но, разбира се, искат, ако е възможно, да не умират в никакъв бой.“[26]

Да продължава борбата при такива условия за царизма стана съвсем невъзможно.

Александър II се реши на „позорен“ мир. Парижкият договор от 1856 г., възпроизвеждайки конвенцията от 1841 г. за закриване на проливите, изключваше руския военен флаг не само от проливите, но и от Черно море; на Русия се забраняваше да строи по крайбрежието морски арсенали. „Русия — каза един френски историк по източния въпрос — беше отхвърлена цяло столетие назад… Черно море не беше вече нито руско езеро, както следУнкиар-Искелеси, нито турско езеро, както преди Екатерина II и Петър Велики. Русия беше… изгонена от «двора» на своя собствен дом.“[27]

За настроенията, създали се във връзка с финала на Кримската война сред управляващите класи на царска Русия, може да се съди по изказванията на допуснатия в придворните сфери консервативен историк Погодин, пламенен панегирист на николаевското царстване. Вече през април 1854 г. той посочи, че „народите са възненавидяли Русия“ и че „сега на руснака му е почти невъзможно да пътешества, без да бъде подлаган на най-уязвяващи оскърбления“[28]. „Не заради Севастопол…, не заради Кронщадт — писа Погодин на 7.III.1855 г. — Франция и Англия… изтощават силите си, те искат да си поделят Турция… Ние се отстраняваме от законното наследство,… отблъскваме се с презрение от този венец, който докосвахме с ръка.“[29] „Русия се намира — повтори Погодин през ноември 1856 г. — политически в най-унизителното и позорно положение, в каквото от времето на Петър Велики не се е намирала никога… Срам, позор и присмех…“[30]

* * *

Съкрушителният удар по международния престиж на царизма и вътрешната криза, която се изостри в страната във връзка с войната, доведоха до бързо узряване на тази революционна ситуация, за която писа Маркс в известното си писмо до Енгелс от 8.X.1858 г., посветено на въпроса за „свикването на нотабилите“[31]. Пред правителството стоеше срочната задача да разшири и укрепи стеснената си и отслабнала социално-политическа база. Наблюдавайки руския живот от далечната си чужбина, констатирайки „епидемичния“ характер, който започнаха да придобиват въстанията на селяните против помешчиците още в николаевската епоха, Маркс отбеляза, че „и да беше, и да не се беше случила войната“, дори на Николай би се наложило с открито поставяне на селския въпрос „да буди спящите елементи“[32]. Крепостната реформа — както посочи Ленин — беше крачка по пътя на превръщането на Русия в буржоазна монархия, но заедно с това тя „беше крепостничсска реформа и не можеше да бъде друга, защото я провеждаха крепостници.“[33] За това писа и Маркс, като посочи, че правейки първата крачка по пътя на буржоазното развитие, заедно с това дворянска Русия е консервирала всичко онова, което е можело да се спаси от крепостното наследство. От една страна, тази консервация се е осъществявала по пътя на „сделка“[34] със социално-консервативните слоеве на опозиционното дворянство, от друга, в резултат на организирането на нова военна агресия.

От една страна, в областта на външната политика царизмът действаше от името на интересите на помешчическото земевладение, от друга — в името на интересите на растящата буржоазия макар съгласно класовата си същност той да осъществяваше тези задачи в порядъка на известна последователност. Влизайки понякога в противоречие, в крайна сметка интересите на помешчическото земевладение се преплитаха с интересите на разбиващата се руска буржоазия в областта на външната политика, в областта на завоюването на нови територии, завладяването на нови пазари. Константинопол и проливите бяха нужни на помешчиците и износителите на зърно като път за експорт на руска продукция; настъплението на царизма в Персия и Средна Азия отговаряше преди всичко на интересите на промишлениците от централния район. Доколкото осъществяващият се в Русия промишлен преврат я поставяше в непримиримо противоречие с бурно растящия английски

промишлен капитал, който претендираше за ролята на хегемон не само на пазарите на Европа, но и в Азия, дотолкова Англия се оказваше противник на Русия не само на подстъпите към Константинопол, не само на пазарите на Азиатска Турция, но и по целия средноазиатски фронт. По такъв начин близкоизточният фронт като че ли се покриваше със средноазиатския. Ако Персия в известен момент можеше да изиграе за царизма ролята на плацдарм за придвижването към Константинопол, последният на свой ред започваше да играе ролята на стратегически пункт, доминиращ над кавказкия път, по който вървяха стоките към Азиатска Турция, Персия и Средна Азия. Капитализиращите се помешчици от централния район в лицето на славянофилите се вслушваха внимателно в гласа на текстилните фабриканти от същия район, които очакваха от царизма нови пазари за пласиране на своите текстилни изделия. И тъй като в ролята на индустриална държава царска Русия можеше да се изявява само в Средния изток, чижовският „Вестник промышленности“ отделяше сериозно внимание на въпроса за завладяване на средноазиатските пазари.

Но славянофилите затова и бяха наречени славянофили, защото като първостепенна задача на идеологическата си работа поставиха проблема за овладяването на славянския плацдарм на подстъпите към Константинопол.

Като действаха в качеството на идеолози на агресивната политика на руския капитализъм в цялата ѝ пълнота, но си оставаха преди всичко социално-консервативни помешчици, в резултат на „сделката“ си с царизма славянофилите се превръщаха в най-добри изразители на агресивната му политика и преобладаващите в нея феодални тенденции.

Поборници на великоруския месионизъм, признати „мисионери на славянското дело“, в делото по разрешаването на останалия неразрешен източен въпрос те се оказваха незаменими за царизма.

Отхвърлената от Кримската война на изходните екатеринински позиции царска Русия сега имаше основна цел на цялата си външна политика преразглеждането на Парижкия договор.

Три месеца след подписването на договора министърът на външните работи посочваше в инструкцията си към новоназначения посланик в Константинопол, че „от гледна точка на общите

политически интереси и развитието на Русия покровителството на християните и църквите в Турция се поставя над всички политически разчети“. Инструкцията препоръчваше „да се подготвят условията за бъдещ договор, изхождайки от това, че традиционните цели на Русия на Балканите ще останат същите, както и преди Кримската Война“[35].

Но към разрешаването на тогавашните си задачи царизмът трябваше да пристъпва не само в условията на рязко изострилата се класова борба вътре в страната, но и в условията на неизгодно изменилата се във връзка с резултатите от войната международна обстановка.

Когато през 1860 г. Маркс писа, че царска Русия няма възможност да се изтръгне от вътрешните си противоречия освен с помощта на външна агресия, той имаше предвид замисляната от царизма нова агресия в Близкия изток този път в съюз със своята победителка — Франция на Луи-Наполеон. „Ясно е — писа той, — че подчинявайки се на една и съща категорична необходимост да тръбят с тръбите на войната, самодържецът на Франция и самодържецът на Русия действат във взаимно съгласие.“[36] За укрепване на властта си Наполеон III се нуждаеше от подвизи. Излизащата от феодалния хаос и разклатена от войната Турция се нуждаеше от пари. Френските капитали започнаха да изтласкват Англия от предишните ѝ успешно завоювани позиции в Турция. Току-що откритата (1856 г.) английска банка в Константинопол бе скоро заменена от отоманска банка (1863 г.), работеща основно с френски пари. Тогава след англичаните френският капитал се хвърли в железопътното строителство на Мала Азия. Франция започна да осигурява на турците своя техническа интелигенция — професори, учители, инженери, Франция предприе прокопаването на Суецкия канал. Тя започна да играе в Близкия изток главна роля. Англичаните се оказваха на опашката. Изглеждаше, че за царска Русия това можеше да бъде само от полза и Наполеон вече изпъкваше пред нея не толкова като съперник, колкото като възможен съюзник в Близкия изток. Той беше поне за времето единственият мислим съюзник в разрешаването на източния въпрос. Австрия беше изключена от списъка на приятелите на Русия: „Когато господарят говори за Австрия, лицето му приема прекрасно изражение на ненавист“ — записа една придворна госпожица в дневника си[37]. Прусия, този възможен бъдещ съюзник на Русия, беше още безкрайно

слаба и от всичките европейски държави представляваше „най-хаотичното и най-жалкото зрелище.“[38] А старият враг от Британските острови си оставаше, както и преди, достатъчно страшна фигура. Без да изоставя старите си позиции на защита неприкосновеността на владенията на султана, той продължаваше да стои на стража на проливите, като вече ги охраняваше и от Петербург, и от Париж.

Изпъкналият като сериозен съперник на Англия Наполеон III още през ранната пролет на 1857 г. запита посетилия Париж велик княз Константин Николаевич дали Русия ще поиска да присъедини към себе си Галиция, и точно тогава той разви плана за образуване на федерация на Апенините, от една страна, и на Балканите — от друга.[39]

В края на 1858 г. Наполеон отново заговори на Русия за Галиция, на Франция — за италианските територии на Австрия и допускаше възможност за промяна на Парижкия договор[40]. През март 1859 г. Наполеон убеждаваше руския посланик в Париж Киссльов, че е настанало времето да се сключи френско-руски съюз и отново говореше за възможността за преразглеждане на Виенския и Парижкия договор.

На царската дипломация вече ѝ проблясваше мисълта за троен френско-пруско-руски съюз, който би дошъл на смяна на Свещения, и по време на австро-френската война тя действаше като посредник в преговорите между Франция и мобилизиралата армията си Прусия.

В близкоизточния въпрос се набелязваше твърде тясна спойка на френските и русите интереси: тя се набелязваше и в молдавско-влашките дела — във въпроса за съединяването на княжествата, тя се набелязваше и в Сърбия — във въпроса за въдворяването на династията Обреновичи и в признаването ѝ на наследствени права. Пълно съгласие имаше и в черногорските дела: когато през 1856 г. между Турция и Черна гора започна война, дори само появяването на руски и френски военни кораби в Адриатическо море принуди Портата да се откаже от реванш за понесеното на Гроховското поле поражение и да се съгласи за нови граници на изгодни за Черна гора основи. Накрая, когато Горчаков се обърна (4.V.1860 г.) към посланиците на великите държави с нота, посочваща необходимостта от колективна намеса в турските работи, като че ли в потвърждение на това предложение на Горчаков в Сирия започна клане на християни, което завърши с окупация на страната от седем хиляден френски корпус.

Изглеждаше, че наполеоновската идея за превръщането на Средиземно море във френско езеро може да се осъществи въпреки противодействието на Англия и Австрия, в пълно съгласие с царска Русия. Изглеждаше като че ли екатерининските проекти могат да бъдат реализирани при замяната в диспозицията на австрийците с французи. Имаше дори момент (1860 г.), когато руският посланик в Париж Кисельов представи на царя изложение „за ползата от отбранителен съюз с Франция“.

На полето на това изложение царят направи забележка: „Срещу кого?“[41] С това царят искаше да каже, че този съюз е нужен на Франция като насочен преди всичко срещу Австрия и Прусия. Това означаваше, че Константинопол за французите придобиваше значение само като място, където „се пазят ключовете за Рейн“. Но „ключовете за Рейн“ можеха да „се пазят“ също и на Висла. А това вече беше пряка опасност за царизма. Царят отзова мисията си от Турция. Той започна да обсъжда оживено с чичо си — пруския принц-регент, въпроса за последствията, до които може да доведе провежданата от Наполеон политика на поддръжка на националните движения. Александър концентрира войски в Полското царство, като увеличи артилерията, изпращайки казаци от Дон. „Тази политика — писа Маркс по това време — не е нито легитимистка, нито революционна, но с еднаква лекота използва всички възможности за териториално разширение — все едно дали трябва да бъде достигнато чрез присъединяване към въстаналите народи или към борещите се монарси.“[42] Намирайки общ език с Прусия в полския въпрос, царска Русия държеше курс към укрепване на Прусия. Като сключи специална военна конвенция с Прусия за потушаване на въстанието и предаване на полските бунтовници (1863 г.), тя я поддържаше в шлезвиг-холщайнската експедиция (1864 г.) и във войната с Австрия (1866 г.). Като преодоля първоначалния си „ужас“ пред започнатото от Бисмарк сваляне от престола на ред династии, Александър съдейства за териториалното разширение на Прусия, за образуването на Северногерманския съюз и изтласкването на Австрия от Германия, без да обръща внимание дори на това, че изтласкването беше по посока устието на Дунав и водеше към изостряне на австро-руските антагонизми в Близкия изток.

В условията на отсъствие на надежден и зрял съюзник в Близкия изток, в условията на криза на крепостното стопанство и изострени

класови противоречия, в условията на нестабилност на поличния курс на руските ценни книжа на европейските борси ставаше очевидно, че каквито и да е сериозни успехи на този фронт могат да бъдат постигнати само в резултат на продължителна подготвителна работа. Но ненапразно консервативният историк Погодин, завършвайки едно от „изобличаващите“ си писма с трагичния въпрос „Какво да правим?“, му отговори също с въпрос: „Дали да не започнем нова война?“[43]

Тъй като царското правителство не можеше да живее без блестящи военни успехи, то обагряше този дълъг период на незабележима, „мравешка“ работа на Балканите с ефективни действия в други райони. Това беше целесъобразно още повече, че тези действия лежаха в плана на англо-руската борба, а следователно в общия план на борбата за проливите.

През 1858 г. след завземането на левия бряг на Амур министърът на външните работи можа да поздрави царя с „новата прекрасна, славна страница, вписана в историята на неговото царстване“[44]. От 1859 г. от Кавказ идваха все нови и нови донесения до царя за „подчиняването“ на нови земи на неговата „държава“. През 1865 г. под стените на Ташкент затрещяха оръдията на Черняев. Тук, в Средна Азия, работите на царското правителство тръгнаха толкова успешно, че се появиха опасения да не се предизвика недоволство от страна на Англия.

Пред лицето на тази перспектива се налагаше да се заявява на всеослушание, че „рано или късно може би ще ни се наложи да се откажем“ от Самарканд, че „целият Афганистан не струва и капка европейска кръв“[45], че „движението в Средна Азия е само крайна необходимост“ и че накрая „Русия няма и не може да има никакви стремежи, опасни за английското владичество в Индия“[46]. „Отказвайки се добросъвестно от пряка намеса в работите на Европа“, като обещаваха да не бъдат твърде усърдни в Средна Азия, заедно с това си задаваха и въпроса: „Нима днешна Русия като велика европейска държава няма право да влияе по-непосредствено върху делата на Изтока?“[47]

Още през ноември 1858 г., засягайки въпроса за руската политика след Кримската война, Маркс писа: „Още повече да разклати Турция и да установи свой протекторат над нейните християнски

поданици — такива бяха целите, към които Русия се стремеше в началото на войната…“ Като констатира по-нататък факта на „обезсилването“ на Турция в резултат на войната, Маркс дойде до извода, че в това отношение Русия „в края на войната все пак имаше очевидна печалба“[48]. Пред царска Русия, която нито за минута не бе изоставила мисълта за проливите, стоеше въпросът как да използва в започнатото от нея дело по реванша на Балканите ползата, макар и изтръгната от чуждата беда.

Въпросът за балканските християни се актуализира и дори се разшири до границите на въпрос общославянски.

Идеологията на отдавна агресивно настроеното, отдавна предразположеното към близкоизточна агресия великоруско дребно дворянство в лицето на приближилите се до властта „мисионери на славянското дело“ за царизма ставаше оръдие с крупно политическо значение. Славянофилите бяха привличани към активно сътрудничество в изправената пред азиатския департамент на Министерството на външните работи голяма подготвителна работа.

Като се укрепи след успешната вътрешна „сделка“, царизмът взе курс към нова голяма агресия под развятото знаме на всеславянството. Ненапразно през 1865 г. Маркс писа: „Панславизмът не е само движение в полза на националната независимост, това е движение, което иска да изтрие от лицето на земята всичко, създадено от историята за хилядолетие, което не може да се осъществи, без да измете от картата на Европа Турция, Унгария и половината от Германия, което, достигайки този резултат, не може да гарантира по друг начин своето съществуване освен по пътя на покоряването на Европа.“[49]

* * *

На поверения им фронт славянофилите водеха настъпление в разгърнат строй. Те започнаха с това, че хвърляха в бой с „грохналия“ западен свят цялата наличност на съществуващите славянски племена. „Време ни е вече — започваше аксаковският «Ден» — да приемем предизвикателството и смело да влезем в бой с публицистиката на Европа за нас самите и за нашите братя славяни.“ За победата е нужна

сила. „Нашата сила в Европа — продължаваше «Ден» — е славянският свят…“ Тъй като този единствен съюзник на Русия не бе свободен — той трябваше да бъде освободен: „да освободим от материален и духовен гнет славянските народи и да ги дарим с дара на самостоятелното духовно и може би и политическо битие под сянката на могъщия руски орел — това е историческото призвание, нравственото право и задължението на Русия“[50].

Проблемът за борбата на славянството се поставяше в цялата принципна широта: „Съществуването на така наречените земи на чешката корона, съдбата на Галиция и Унгария, положението на така нареченото триединно кралство — Сърбия, Босна и Черна гора, накрая възраждането на българския народ — всичко това са неразделни части от същия този славянски въпрос…“ Или другояче: „Няма частни, противоречащи си един другиму славянски въпроси…, има един славянски въпрос и той трябва да изпълни със себе си цялата бъдеща история на Австрия, Европейска Турция и Русия.“[51]

„В какво може да се състои — писа след две години Данилевски — най-близката осезателна политическа изгода за Русия от образуването на всеславянски съюз? Разбира се, в увеличаването на външното могъщество, в подсигуряването както на самата себе си, така и на съюзниците ѝ срещу напора на враждебния Запад.“[52]

Данилевски излезе с обосновката на славянофилската си теория след две години — през 1869 г. — и я развиве вече по отношение на новата международна обстановка, като защити не само идеята за „всеславянска федерация“ под егидата на Русия, но и необходимостта от този съюз за Русия и Прусия като „съюз благословен“.

През 1867 г., когато след тежки неуспехи на север Австрия вече в качеството на двуединна монархия започна да води активна политика на юг и я поведе в пълно съгласие с проектите и плановете на победителя си Вилхелм Пруски, приятел и чичо на руския цар, руските славянофилски вестници бяха закрити задълго и „панславистката“ агитация беше прекратена.

В продължение на целия предходен седемгодишен период (1861–1867 г.) не само агитационната, но и организационната работа на славянофилите вървеше с усилени темпове. Откриваха се филиали на славянския комитет в Петербург, Киев и Одеса. Председателят на московския комитет Погодин пишеше „окръжни послания“ до

славените. Осъществяваше се прехвърлянето на изнесената от Прага част от ръката на св. Кирил от едно място на друго. На устроената в Москва етнографска изложба (1867 г.) се събраха представители на славянските народи, при това „управлението на железниците доброволно предложи да превозва гостите даром“, а „някои особи от властващата фамилия взеха (във форума) участие“[53].

Проповедта, която се водеше от славянофилите през този седемгодишен период, тази проповед, която настояваше за разширяване на източния въпрос до границите на въпрос всеславянски, придобиваше значението на широко идеологическо прикритие на конкретната политическа работа, която, точно през този период, царската дипломация провеждаше по пътя си на придвижване към проливите. Необходимо беше само да се намери реална опорна точка на Балканите. В качеството на обекти на „освободителната“ мисия на царизма на Балканите и гърците, и румънците бяха почти непригодни. Те можеха да бъдат пазени само в резерв.

Към началото на 60-те години княжествата Молдавия и Влахия, служили някога като обект на „защита“ и „покровителство“ от царска Русия, бяха в навечерието на превръщането им от френския император в единно княжество Румъния.

В борбата с австрийското влияние на Балканите Наполеон организира дори таен комитет в Букурещ, под чиято егида трябваше да бъде извършено обединяването на балканските народи в единна балканска федерация. Румъния, която официално се водеше след султана, но прогресираше в западната си ориентация, за голяма досада на управляващите кръгове в царска Русия ставаше „чуждо“ политическо тяло, „лежащо между нас и славяните напреко на пътя към Цариград“.[54]

След като през 1862 г. прие от Англия ценен подарък (Йонийските острови), Гърция така ценеше английската дружба, че без пререкания приемаше от англичаните един след друг кандидати за гръцкия престол.

Оставаха сърбите, българите и черногорците. Българите бяха „открити“ от руските учени-филолози едва в края на 20-те години на XIX век, по време на пребиваването на руските войски на Балканите. Черногорците, които живееха в непристъпните планини, бяха немногобройни, но минаваха за заклети врагове на султана и през

Кримската война заслужиха признателността на руския цар. Сърбите, политически отдавна оформили се в крупна автономна провинция на отоманската империя, бяха многобройни и по това време силни. Сръбското население беше болшинството в Босна и Херцеговина; етнографски черногорците бяха също сърби. Управляващите сръбски групи започнаха да се проникват от великосръбски настроения. По отношение на вероизповеданието те бяха същите православни, както и руснаците. Династията на Обреновините, която току-що беше получила властта от ръцете на царска Русия (1858 г.), още не беше затрила старите си спомени. Анексионистичните тенденции в сръбската буржоазия можеха да се насочат в необходимото русло. При това Сърбия заслужаваше особено внимание предвид граничното ѝ положение с Австрия. Австрийските стоки, внасяни в Сърбия, вече караха да се говори за тях, а бъдещата съдба на босненско-херцеговинските сърби все по-силно започваше да тревожи умовете на австрийските политици. На първо място трябваше да се мисли за покровителство на сърбите и за „защита“ на сръбските интереси. Нещо повече, появи се мисълта, че с помощта на сърбите царизмът ще може да въвлече в орбитата на своето влияние всички останали. Пропагандираната от славянофилските теоретици идея за славянско единство беше тъкмо на място. Очевидно е, че щом проблемът за всички славяни беше един, то и решението му изискваше от всички славяни единство на действията.

Като предостави на идеолозите на славянофилството разработването на проблема в цялата му пълнота, царското правителство се ограничи до своя минимален вариант на „панславизъм“ — идеята за съюза на балканските славяни. Не може да се каже, че действията на правителството се отличаваха с принципна издържаност: когато трябваше, в основата се поставяше принципът на вероизповеданието, друг път — етнографският. Но минималният вариант, вариантът, който се свеждаше до идеята за организиране на славянски съюз на Балканите, в условията на момента изглеждаше напълно реален. „Сърбия по силата на обстоятелствата и вследствие на изключителното си положение — се казваше в инструкцията на Министерството на външните работи до руския консул в Белград от 27.XI.1860 г. — стана като че ли център и опорна точка на останалите славянски области на Турция.“[55] Какъв практически извод трябваше

да направят руските агенти на Балканите от това общо положение? Инструкцията, изпратена от министерството до руския консул в Букурещ, гласеше: „Имайки предвид, че нашата политика на Изток в настояще време е насочена главно към това — да се укрепи материално и нравствено Сърбия и да ѝ се даде възможност да застане начело на движението на Балканите, министерството се реши да подчини на този план всички по-нататъшни свои действия по въпроса за въоръжаването на славянската народност в Турция.“[56] Накрая в една друга инструкция до същия консул, отнасяща се вече към май 1866 г., е записано: „Нужно ни е да се стараем да групираме всички разнородни елементи на славяните в Турция около Сърбия като около център, от който впоследствие, при благоприятни обстоятелства, трябва да възникне главното движение, поддържано в съвкупността си от всички славяни.“[57]

„Към Сърбия — популяризираше тази идея аксаковският «Ден», сега е обърнат взорът на всички племена славянски…, от всички славянски племена на сръбското племе му е най-удобно да се групира…, трайното освобождаване на сръбското племе въобще не принадлежи към раздела на мечтанията.“[58]

От казаното е ясно: ставаше дума за организирането на съюз на балканските славяни начело със Сърбия, за материално и нравствено укрепване на Сърбия на първо място и укрепване на „въоръжението“ на другите славяни с нейна помощ.

Започнаха от финансовото „укрепване“ на Сърбия. Първо ѝ предоставиха една малка сума от 15 хил. рубли в сребро през 1860 г., после „на господаря беше угодно да отпусне на Сърбия заем отначало от 300 хил. червонеца, а след това да го докара до милион“[59].

Данните за тези финансови операции ни помагат да си изясним кой е бил въвлечен в този „съюз“ и по какъв начин е ставало въвличането. Оказва се, че на такова въвличане са били подложени не само Черна гора и България, но и намиращата се сред второстепенните Гърция.

„Ние силно съдействахме — се казва в официалното писмо на Министерството на външните работи от 9.XII.1869 г. на името на консула в Белград — за сближаването на Сърбия с Гърция, на Черна гора с България, без които успехът е невъзможен. Ние отхвърляхме всички опити на тези страни да получат помощ от нас и неизменно

насочвахме всички към Сърбия, като по този начин създавахме за нея положение господстващо.“[60]

В дадения случай не се налагаше да се говори за каквито и да е национални движения, в които биха вземали участие народните маси. Съюзът се изграждаше изключително на финансова основа.

Обект на финансирането бяха изключително представители на династиите и управляващите клики. Делото за „материалното укрепване“ се свеждаше до обикновено даване на подкупи.

През 1860 г. съгласно директивата, получена от руското Министерство на външните работи, сръбският княз Михаил Обренович сключи с черногорския княз Николай съюзен договор: Сърбия поемаше върху себе си задължението в най-кратък срок да въоръжи черногорците, последните обещаваха съвместни действия в борбата с турците. Договорът не се отличаваше с голяма здравина и след няколко месеца даде пукнатина. През октомври същата 1860 г. княз Николай вече се оплакваше от сърбите на руския министър на външните работи за това, че вместо изисканите от тях за въоръжаване и за подкуп на албанските вождове 20 хил. червонеца е получил от сръбското правителство само 3 хиляди. Руското Министерство на външните работи призна обясненията на сръбския министър-председател Гарашанин за основателни и отклони жалбата на княз Николай[61].

Но тъй като княз Николай във финансовите дела се отличаваше с необикновена настойчивост, за да го удържи в кръга на съюзниците на Сърбия и да не позволи на „националното движение“ в Черна гора да заглъхне, царската дипломация настояваше за сключването на специален сръбско-черногорски секретен договор (1865 г.), според който княз Николай трябваше да получава ежегодно 20 хил. червонеца. След въвличането на черногорския княз в съюза царските дипломати обърнаха внимание на херцеговинците, населяващи един от най-важните участъци на Балканския полуостров, където ставаха големи аграрни вълнения. Съгласно предложението на руското Министерство на външните работи от 21.VII.1867 г., сръбското правителство сключи договор с вожда на херцеговинците Лука Вуколович. Основите на договорността бяха приблизително същите: Сърбия дава пари и оръжие, херцеговинците оказват в нужния момент военна помощ.

Особено много главоболия доставяше на царската дипломация делото за привличането на българите към съюза.

Трудността се състоеше главно в това, че тук нямаше с кого да се сключва съюз. „Намери се шестмилионното българско племе — писа Ив. Аксаков, откривайки в «Ден» събиране на пожертвования в полза на «угнетените» българи — задушено, забравено, смесвано със сърби, власи и гърци… Към обичайния турски гнет… се присъединява и лъжата с европейско-либерални форми, макиавелистичната система на духовно разтление и дори протестантската пропаганда… Ние сме длъжни да помогнем за политическото възраждане на българите: … гръмко да възвестим за своето съчувствие и да подадем ръка за помощ.“[62] Бедата се заключаваше именно в това, че най-дееспособната българска организация — тайният български централен комитет, — установила се през 1865 г. в Румъния и стояща начело на националното движение, бе проникната с революционните идеи, идващи от Запад, и се ориентираше на Запад. Във всеки случай тук работата вече клонеше към това, до което се стигна по-късно — през 1868 г., когато дребнобуржоазните елементи начело с Левски, а впоследствие с Ботев взеха в свои ръце ръководството на националното движение и като издигнаха лозунга за социално и политическо освобождение на България и създаване на „балканска конфедерация“, тръгнаха по пътя на революционната борба. Очевидно е, че с такъв съюзник царската дипломация нямаше общ път.

Наложи се по спешност да се създаде организация, която можеше да въвлече българските селяни в орбитата на царската политика и с която би могъл да се сключи договор. През април 1866 г. по инициатива на руския посланик в Константинопол граф Игнатиев в противовес на „тайния“ на територията на Румъния се създаде „явен български централен комитет“. Новата организация бе съставена от средите на едрата търговска и лихварска буржоазия. Начело бяха поставени приемливи за царизма фигури — Христо Георгиев и Д. Колони. „Явният комитет“ беше призван от името на българския народ да подпише договор със сръбското правителство.

На свикването на българските „нотабили“, състояло се на 5 април 1867 г. по инициатива на същия граф Игнатиев във връзка с пристигането на сръбския княз в Букурещ, са били формулирани основните цели на по-нататъшната дейност на „явния комитет“:

съвместна борба заедно със сърбите срещу турците за обединяване на двете „братски“ народности в единно „Югославянско царство начело със сръбския крал Михаил Обренович“[63]. Скоро след сформирането на „явния комитет“ на Гарашанин било предложено от Петербург да се окаже на „явния комитет“ парична помощ, не превишаваща S или 6 хил. червонеца[64]. Неудовлетворените от това дейци на комитета молеха за увеличение. След месец по настояване на царския представител в Румъния Офенберг те получиха още 25 хил.[65] с цел „премахване на «тайния комитет» от участие в народното българско дело“. Сръбското правителство се превръщаше в своего рода комитет по „закупуването на продажни души“. Върховете на българската буржоазия се предразполагаха към русофилски настроения.

На състоялото се в Ялта през 1867 г. съвещание на членовете на „явния комитет“ директорът на азиатския департамент Стремоухов изискваше изпълняването на всички указания на сръбското правителство, а също и включването в комитета на полковника на руска служба Кишелски. Представителите на комитета Евлоги Георгиев и Шопов не само безпрекословено изпълниха желанието на Стремоухов, но дори предварително заявиха: „Ако Русия невинаги е посрещала желанията на българите, това е произлизало не от недостиг на съчувствие, а за тяхна собствена полза.“[66]

Царските дипломати не се ограничиха с българите. За всеки случай те започнаха да привличат и гърци, залагайки на панелинските стремежи на гръцката буржоазия, като обещаваха на последната всички населени с гърци турски провинции. „Мисълта да се изтръгнат изпод владичеството на Турция всички провинции, населени с гърци — писа царският консул в Белград до Министерството на външните работи през 1866 г., — има все същото влияние и същото обаяние върху умовете на Гърция, както и през 1821 г.“[67]

Предложението на консула беше прието. По директива от Петербург сръбското правителство сключи договор с гръцките хетерии.

Не забравиха също най-изостаналото племе на Балканите — албанците, но с албанците в началото се получи затруднение. Гарашанин намираше, че албанците „трябва да бъдат подкупвани в самата минута на действието“, руското министерство гледаше на нещата по-широко: вземайки предвид диверсионната роля, която биха

могли да изиграят албанците по време на въстание срещу турците, то настояваше за неотложно привличане на албанците към делото „по пътя на подкупването на някои албански вождове“[68].

Над укрепването на славянското дело особено енергично работеше посланикът в Константинопол граф Игнатиев. На последния беше асигнирана сума в размер 200 хил. рубли „за осигуряване успеха на християнското дело в западната част на Балканския полуостров“[69].

Към 1867 г., когато руското правителство привлече към делото също и хетериите, балканският съюз можеше да се счита за образуван.

През същата година (март 1867) избухна въстание на остров Крит, населен с гърци, но намиращ се във васално владение на султана. Присъствието на руска ескадра в средиземноморските води подейства ободряващо на гърците. Сръбският княз Михаил встъпи в отношения с Атина по въпроса за съвместни действия срещу турците. Руските консулски агенти на Балканите изпращаха донесения за възможността за поголовно въстание на християните.

„Мярата за дълготърпение на християните се препълни — възвести Ив. Аксаков в своя «Ден», — Турция се разлага… Няма възможност за по-нататъшно отсрочване решаването на въпроса… Война ли носят събитията или такава дипломатическа игра, в която шахът и матът могат да са равни на което и да е военно поражение… Когато събитията надвиснат близко, те засланят на хоризонта и на външната, и на вътрешната политика всички други интереси.“[70] „Назряват събития велики.“[71] Отначало изглеждаше, че всичко върви като по писано. Горчаков водеше дълги беседи с френския посланик в Петербург Мутие за критските работи. В Константинопол Игнатиев нахвърляше програма за реформи в Европейска Турция. През септември 1867 г. на Турция беше връчена колективна нота от държави, към които не се присъедини само Англия. Нотата настояваше за решаване на критския въпрос по пътя на плебисцита. Но Портата отказа да приеме настояването на държавите. Тя започна безпощадно да си разчиства сметките с критяните. Протестиращите държави, в това число и инициаторът на протеста — царска Русия, останаха в положението на безмълвни свидетели.

„Гръцката нация — опитваха се да коригират линията на царската политика по източния въпрос руските либерали — би била съвършено права, ако обръщайки се към нас, би запитала защо ние

през цялото време не преставахме да изказваме симпатии, съчувствие, защо цялата преса — както официалната, така и полуофициалната — не преставаше да уверява, че делото на Гърция е право дело, защо сред руското общество се устройваха подписки, балове, спектакли и т.н. в полза на въстанието в Турция, ако в последната решителна минута… ние изведнъж се присъединихме към западните държави. Гръцкото правителство и цялата нация… ще престанат да се доверяват на нашата политика и като се убедят колко много от нейното поведение са думи и колко малко полза има от тях, ще се обърнат към Запада и само в него ще търсят помощ за себе си.“[72]

Но след сключването на австро-френския договор през 1868 г. царизмът започна да проявява удивително равнодушие към съдбините на „единоверните“ гърци. Нещо повече, тъй като към критяните през цялото време вървеше помощ и във въздуха замириса на гръцко-турска война, по инициатива на Русия в Париж беше свикана конференция на държавите, която предяви към Гърция изискване да не допуска на своя територия образуването на въоръжени отряди за помощ на въстаналите, да не допуска и въоръжаване на кораби срещу турците. Гръцките националисти от остров Крит не само бяха оставени на самите себе си, но, както веднъж това вече се случи при Александър I, бяха счетени за „бунтовни“ и бяха предадени на султана.

В руската политика явно се набелязваше рязък завой. Това беше в края на 1868 г. А още по-рано започнаха да намаляват симпатиите на царизма към сърбите. Въпреки че неотдавна на Сърбия бяха обещани нови парични заеми, Министерството на външните работи бързаше (от края на 1867 г.) да прекрати по-нататъшното отпускане. „Не може да става дума — гласеше инструкцията, получена от руския консул в Белград от Петербург — за каквито и да е по-нататъшни помощи и съдействия.“[73]

През същата 1867 г. България се оказа арена на симптоматични събития. Сред селяните, населяващи Тетевенските планини в България, избухна въстание срещу турските власти. Въстанието беше жестоко потушено от турците. Европейската преса започна да обвинява руския търговски консул във Филипопол Найден Геров в непосредствено организиране на въстанието. Министерството на външните работи бе принудено да снеме Геров от длъжност. Целият този епизод може би така и щеше да си остане неизяснен за историята,

ако Геров не беше започнал да пише оправдателни писма и с това не ни беше оставил материали, обясняващи произхода на устроеното от турците кърваво клане. Оказа се, че организирането на въстанието е било предприето от Геров съвместно с „явния централен комитет“ по поръчение на граф Игнатиев и със средства, отпуснати от последния; целите на обреченото на неуспех въстание се заключавали в това да урони авторитета на „тайния комитет“ и да компрометира самата идея за въоръжено въстание в очите на широките народни маси в България. [74]

На 18.VI.1869 г. (малко преди свикването на международната конференция в Париж) пристигналият във Виена Игнатиев проведе съвещание по източните дела с тамошния руски посланик барон Икскюл. На съвещанието се говореше за необходимостта „да се постигне отсрочка на вдигането на балканските народи срещу Турция до момента, когато ние бихме били в състояние да неутрализираме австрийските сили или до възникването на първия международен конфликт, който може да послужи като диверсия за предполагаемото въстание, чийто срок би било желателно да се продължи до пролетта на 1869 г.“ „Трябва да се подтикнат — бе записано в протокола на съвещанието — западните държави да изискат автономия за остров Крит, което неминуемо ще доведе до предизвикване на турците.“[75] Такова предложение бе внесено след това на Парижката международна конференция, при това руският представител имаше възможност да демонстрира разположението на Русия към султана, като се изказа за категорична забрана гръцките кораби да оказват каквато и да е помощ на въстаналите критяни.

Това беше периодът, когато бързо израстваше не само гръцката, но и сръбската буржоазия, когато в условията на укрепващото австро-френско сближаване се осъществяваше тяхното стремително освобождаване изпод опеката на руския царизъм, когато въпреки целия пролят от царизма златен дъжд катастрофално падаше руското влияние в Сърбия, когато протежето на Русия — сръбският княз Михаил, беше убит (1868 г.) и качилото се на трона ново правителство на непълнолетния Милан открито прие западна ориентация.

Това беше период, когато реакционните настроения в руските управляващи сфери укрепнаха дотолкова, че дори министърът на външните работи почувства потребност да приключи, както се изрази

той в циркуляра си, с „революционната фразеология и институциите, чужди и натрапени ѝ (на властта) по силата на необходимостта“. Това беше времето, когато циментираната от полските дела руско-пруска дружба така натегна струната на френско-германските антагонизми, че вече стана възможно да се говори за преразглеждане на Парижкия договор и руското дипломатическо ведомство вече можеше да започва преподготовката на консулите си в Близкия изток. През това време дружбата със султана ставаше особено важна. Естествено, в тези условия славянският съюз се оформяше като тежест, която пречеше на движението. Политическите планове временно се стесняваха, но печелеха в конкретност и реалност. Идеолозите следваха политиците. Малко преди това Ив. Аксаков предупреждаваше: „Западът ще предложи на гърците да си купят политическо величие с цената на дружбата с Русия… А с Константинопол във всеки случай той ще се постарае да се разпореди така, че тази византийска столица да няма никакво заплашващо и стратегическо значение. Колкото и да е голяма симпатията ни към гърците, ние не трябва да им принасяме в жертва нито нашите братя славяни, нито интересите на Русия…“[76]

Говорейки за тези нови трудности, които израстваха тогава на Балканите и се отразяваха преди всичко върху положението на турските християни в лицето на „братята критяни“, „отново попаднали под ненавистното турско иго“, московският полуофициоз утешаваше пострадалите: „Трябва да се изчака малко, за да си подготвите възможност да ги надхитрите, а понякога е необходимо дори да отстъпите именно за да прескочите през тях със смело и силно движение.“[77]

Захвърляйки създадения от нея „съюз“ с всички славянски и неславянски племена като негодна вехтория, царска Русия се готвеше да направи нов скок към водите на Босфора.

* * *

След Севастопол чувствителният нерв на външната политика на царизма се напипваше от всички: Върху перспективите за отмяна на Парижкия договор Наполеон III строеше играта си с Александър III (през 1858 г.); върху същите мотиви се опитваше да играе Франц-

Йосиф и през 1859 г., и през 1867 г.; от 1866 г. на същия инструмент Бисмарк започна да „разиграва“ своята голяма симфония, чийто финал беше съюзът на тримата императори.

Веднага след завършването на австро-пруската война услужливият руски племенник получи от благодарния си пруски чичо твърдо обещание да му помогне в делото за отменяне на Парижкия договор.

В продължение на цялата 1869 г. между Александър III и Вилхелм се осъществяваше активен обмен на приветствия, поздравления, течеше безкрайно взаимно връчване на ордени. В делото вземаше участие също и Франц-Йосиф. Отслабената и изгонена от Германия Австрия беше вече много нужна на Бисмарк. Две години по-късно германският посланик във Виена Швайниц казваше на Новиков: „Ние сме заинтересовани от поддържането на нейната (на Австрия) неприкосновеност, според нас много по-необходима, отколкото опазването на неприкосновеността на отоманската империя.“[78]

През пролетта на 1870 г. Александър прекара цял месец на гости при чичо си в Емс, след което чичото поведе войските си към Париж, а племенникът се върна в Петербург за редактирането на съставения по това време от канцлера Горчаков циркуляр до всички европейски дворове. Циркулярът известяваше света за това, че Русия не се счита повече обвързана в Черно море с ограниченията на Парижкия договор. Това беше през октомври 1870 г. А още преди това Игнатиев в Константинопол предприе съответната политическа обработка на великия везир Али паша. Лишена от подкрепата на Франция и оставена в Близкия изток почти очи в очи с царска Русия, Портата така дълго беше стояла под заплахата на всевъзможни въоръжени действия от страна на славянския съюз и доскоро беше рискувала толкова много в разрешаването на критския въпрос, че вече не можеше да не бъде доволна от промяната в настроенията на северния си съсед и не можеше, естествено, да не се окаже податлива.

„Позицията, приета от Русия по време на вълненията, предизвикани от френско-пруската война сред християнското население на Изток — отбеляза руски буржоазен историк на въпроса за проливите, — която клонеше към успокояване на умовете на възбуденото население, способстваше за умиротворяването му…

Такава позиция възприета от Русия по отношение на Турция… трябваше да убеди Портата, че нашата страна не замисляше никакви интриги.“[79] С една дума, от тази страна беше повече от благополучно. Неблагополучно беше с австрийците и с англичаните, особено с последните. За късмет на царската дипломация на власт в Англия беше либералното правителство на Гладстон, което не беше склонно да отстоява на всяка цена неприкосновеността на владенията на султана. Наистина, натискът на английското обществено мнение си казваше думата. На руския посланик в Англия Брунов му се налагаше да взема мерки за осигуряване на руските държавни книжа, които се съхраняваха в Лондон на сметката на Министерството на финансите. Война, разбира се, не можеше да има, тъй като Англия нямаше континентален съюзник.

В депешата си до пруския посланик в Петербург княз Райс[80] Бисмарк току-що беше признал официално руските желания като „справедливи“. Но на международната конференция ѝ се наложи да се съгласи и да издържи ред дипломатически атаки и обходни маневри на противника. Германските дипломатически представители в Лондон и в Константинопол оказваха на царската дипломация енергична помощ. А най-голямата услуга оказа на царизма по време на пренията на конференцията турският представител, който упорито отстояваше формулировка, изгодна за царска Русия. Предприетото дело се увенча най-накрая с постановките на Лондонската конференция от 20.II.1871 г.: статиите на Парижкия договор, установяващи неутрализацията на Черно море, бяха отменени. За царизма този дипломатически успех беше още повече важен, защото му беше необходимо поне малко да се оправдае пред буржоазията на собствената си страна. „Никога дотогава нашето правителство — отбелязваше царският цензор Феоктистов — не се намираше в такова разединение с общественото мнение, както по време на разгрома на Франция от немските пълчища.“[81] Достатъчно е да се каже, че десет дни преди подписването на постановките на Лондонската конференция либералният „Голос“ писа, че Русия и славяните в бъдеще ги очаква война — „единствено възможната народна война“ „с турците и немците“ и че „французите сега са приятели на славяните, защото са врагове на техните врагове“.[82]

Ненапразно министърът на вътрешните работи Тимашов още тогава предпазваше руския печат от „ултрапатриотизъм“ по остзейския

въпрос. Ако Парижкият договор е нарушен от Русия с подкрепата на Прусия — разсъждаваше царският цензор, — „то господарят не може да допусне от страна на нашия печат и най-малкото порицание към дружествена нам държава“.[83]

Дипломатическият успех на царизма предизвика взрив от приветствени телеграми от дворянски събрания, градски и земски управи.

Той повдигна престижа на самодържавието в страната и му откриваше перспективи за нови пътища към разрешаването на историческите задачи на Изток.

Откриващият се пред царизма нов път към разрешаване на източния въпрос бе пътят към Константинопол през Берлин и Виена. Когато в края на 1871 г. в Петербург пристигна германският принц Фридрих-Карл, по думите на един съвременник, „в двореца е ставало нещо необичайно“, а „господарят е бил като опиянен“.[84] Пристигналият заедно с германския принц пруски генерал Молтке още тогава бил избран за почетен член на Академията на науките[85]. А когато в края на август 1872 г. царят узна за предстоящото пътуване на тогава вече съвсем послушния на Бисмарк Франц-Йосиф в Берлин, той се обърна към германския посланик княз Райс с въпроса: „Нима не искат да ме видят в Берлин?“ „За мен ще бъде истински празник да видя отново вашата храбра великолепна армия“ — писа той след известно време в отговор на последвалата от Берлин любезна покана[86].

Той бързаше натам, където между Бисмарк и Андраши се водеха тайни преговори за възнаграждаване на Австрия, понесла неотдавна в Средна Европа и на Адриатика тежки земеделски загуби. Възнаграждаването, според мисълта на Бисмарк, трябваше да бъде осъществено в плана на разширяването на югоизточните граници на Австрия. Царят бързаше натам, където съзряваше планът за разделянето на турското наследство.

Ако допреди година Тиер още можеше да се утешава с мисълта през „дверите“ на полския въпрос да влезе в дружески отношения с Русия и дори поръчваше на генерал Фло да поднесе на царя от името на Франция покаяние за греховете по повод шестдесетгодишното ѝ увлечение по поляците[87], то сега французите трябваше да оставят всички тези надежди. Съобщавайки за пътуването на Александър II в

Берлин, френският посланик във Виена писа (10.VIII.1872 г.) на своя министър: „По такъв начин Русия се отказва от каквато и да е мисъл да сключи съюз с Франция, като награда за което би ѝ бил осигурен Изтокът…“[88]

А в един априлски ден на следващата 1873 г. в Петербург на Дворцовия площад бяха събрани 1300 музиканти от духовия оркестър и 480 барабанчици, за да посрещнат пристигналия с ответна визита Вилхелм I. „Градът придоби такъв празничен вид — записа един съвременник, — какъвто не е бивал и при най-знаменателните народни тържества. Всички къщи бяха украсени със знамена и на някои от тях пруско-германските флагове скриваха дори руските.“[89] Дори било наредено на „военните генерали да сменят червените си панталони с някакви други, тъй като червените били заимствани от френската армия“.[90]

След няколко седмици във Виена Александър II се обвърза с Франц-Йосиф с обстоятелство, аналогично на току-що подписаното от него, макар и по-малко конкретно и определено. На 22 октомври 1873 г. към този договор се присъедини и Вилхелм. Създаваше се „съюзът на тримата императори“, който възкресяваше у царя надеждите да върне старата си роля на арбитър на Европа[91], който като че ли опростяваше до крайност разрешаването на стоящите пред властта вътрешнополитически задачи и обещаваше на царизма получаването на дългоочакваните „ключове“ от неговия „дом“.

В този нов план на разрешаване на източния въпрос на царизма му се налагаше в нещо да се поотдръпне: променяше се схващането за Австрия като за изконен антагонист на Русия, променяше се схващането за цялата съвкупност на балканските славянски племена като за единен и неделим обект на руското покровителство.

Като се констатираше с удовлетворение, че „виенският кабинет предвижда разпадането на Турция“ и се отбелязваше, че граничещите с Австрия турски християни не трябва да се страхуват от австрийското влияние и „могат само да спечелят“ от „общуването“ с нея, в съставения през 1873 г. в Министерството на външните работи отчет за пътуването на царя във Виена се заключаваше: „Сближаването е Австрия повлече след себе си признаването от страна на Русия на правото ѝ на влияние в славянските земи, от което ние се ползвахме сами и което дотогава ревниво пазехме.“[92]

Съвсем неотдавна Катков, оформящ се по това време като царски публицист на самодържавието, предричаше на империята на Хабсбургите „последно крушение“ в „най-близко бъдеще“ и дори обявяваше, че като независима държава тя вече е „изчезнала за европейската дипломация“.

Това беше през 1871 г., когато дори сред консервативната руска публицистика не бяха още изживени предизвиканите от Кримската война австрофобски настроения.

„Императорът Франц-Йосиф сега е в Петербург — писа същият Катков през февруари 1874 г., — приветстван и честван като скъп гост и съюзник на нашия августейши господар.“ Като обявяваше идеята за „съединяването на всички славянски народи под един скиптър“ за „политическа нелепост“, Катков считаше тогава, че „със своето славянско население монархията на Хабсбургите повече от която и да е друга страна в света“ може да бъде в „дружески и родствени“ отношения е царска Русия и че интересите на Русия и Австрия на изток „могат да стигнат до съгласие и дори да си съдействат едни на други“[93].

Наистина, до неотдавна — през февруари 1872 г. — френският консул в Белград донасяше на своя министър за господстващите сред австрийците опасения да не би сръбското княжество „да се превърне в инструмент на петербургския кабинет“[94], а френският посланик в Берлин съобщаваше за непрекратяващата се агитация на Австрия сред босненците, херцеговинците и дори българите[95].

Наистина, през 1873 г. — годината на подписването на руско-пруския и руско-австрийския договор — руското Министерство на външните работи разпрати до своите консули на Изток инструкция, която ги задължаваше да събират и да доставят всевъзможни сведения за военното положение на Турция, включително и информация за мястото на разквартируване на отделните полкове и дори роти. „Мравешката работа“ на руските консули в Близкия изток не спираше нито за минута, царизмът продължаваше да се „грижи“ за положението на всички „угнетени“ християни на полуострова без значение на тяхната принадлежност към една или друга националност и от средата на 70-те години започна да асигнира ежегодно за продоволствие на надигащите се херцеговинци средно около 40 хил. рубли[96].

По повод пристигането на сръбския княз Милан в Букурещ през 1874 г. либералният „Голос“ писа за отслабващата Турция, за растящите сили на Румъния, Сърбия и Черна гора, чийто съюз ще им даде възможност „да се възползват“ от турското „наследство“[97]. Но славянофилският печат все още продължаваше да мълчи. А същият „Голос“ внимателно, едва ли не с езоповски език говореше за „подготовката за действия на обединените сили в случай на твърде възможни компликации в Близкия изток“[98].

Но на царизма му се налагаше да изостави мисълта за Сърбия като за своя опорна точка на Балканите, а въпроса с турското наследство да решава, като се съобразява с интересите на Австрия. Още повече, вече се налагаше заедно с Австрия да се вдига въстание в Херцеговина (1875 г.), заедно с нея да се действа в областта на подготовката на сръбската армия за действия срещу турците. „Пропускането на руски и други доброволци през австрийската граница — донасяше руският консул в Рагуз — се осъществява в по-голямата си част безпрепятствено. Тогава в северната част на Босна действаше полковник Деспотович. В негова помощ неотдавна сръбското правителство беше изпратило четирима офицери за организиране на инсургенти.“

В периода на босненско-херцеговинското въстание, в тревожните дни на отново нарастващата източна криза царизмът предприе опит да възкреси ликвидирания от него неотдавна „славянски съюз“. За основа на обединяването се налагаше да се вземе вече не Сърбия. За опорна точка взеха малката „дружествена“ Черна гора. В края на 1875 г. на княз Николай Черногорски бе възложена мисията да започне преговори със съседите си. На 30.I.1876 г. той подписа договор с Милан за „съвместна борба срещу турците с цел освобождаване на балканските християни от турско иго“. Привършването на военните приготовления от страните се набелязваше 8 края на март 1876 г. От своя страна Сърбия се задължаваше да привлече към това съглашение гърците, румънците, българите и албанците[99]. През лятото на 1876 г. на Сърбия бе отпуснат заем в размер на 3750 хил. рубли. При това Сърбия се задължаваше да помогне с пари и оръжие на съюзниците[100].

В оформената на Балканите нова международна обстановка новото дете на царизма не можеше да живее пълноценен живот — Гърция и Румъния категорично отказаха да вземат участие в действия

срещу Турция. Но обнадеждени от Игнатиев в това, че Русия веднага ще им дойде на помощ, през юли 1876 г. сърбите тръгнаха срещу Турция. А непосредствено преди началото на тези военни действия Александър II и Франц-Йосиф дори без знанието на Бисмарк започнаха в Райхщадт да си поделят Турция. Първоначално се съгласиха част от Босна да вземе Франц-Йосиф, Александър — частта от Бесарабия, изгубена от него през 1856 г., и Батуми, а Константинопол да се обяви за свободен град. Споразумяха се, че върху развалините на Турция се образуват три самостоятелни държави — Гърция, Сърбия и Черна гора. Накрая се договориха, че в никакъв случай няма да бъде допуснато образуването на каквато и да е голяма славянска държава на Балканите.

Засягайки значението на сделката, сключена в Райхщадт, руският посланик във Виена говореше за възстановяването на „старите предания за Екатерина II и Йосиф II, прекъснати от поредица недоразумения, продължили много години“. Така се отказваха от каквато и да е мисъл за славянско единство, от идеята за еднолично покровителство на славяните от Русия. „От политическа гледна точка — писа Новиков на Горчаков на 20.IX.1876 г. — на нас ни е съвсем безразлично, че няколко стотици хиляди босненци… чувстват естествен стремеж към съседната монархия… Ние можем само да се радваме, че нашите босненски единоверци… ще получат облекчение в страданията си, като влязат в състава на една християнска, образована държава…“[101]

* * *

Ненапразно княз Горчаков в записката си до царя от 17.X.1876 г. писа за „необходимостта да се действа незабавно, бързо и енергично“. Налагаше се да се бърза с използването на международната обстановка, която се създаде благодарение на изправната работа на новия съюзен механизъм. Бисмарк, този главен механик на новата съюзна система, изтъкваше пред руската дипломация идеята на Райхщадт още през 1875 г.[102] Но като сближаваше двата антагониста в близкоизточния въпрос, той се стараеше да не ги допуска твърде

близо един до друг, за да запази в ръцете си координирането на техните действия.

Като отклони навремето Австрия от старите ѝ политически позиции, бисмарковска Германия вече внимателно бдеше над монархията на Хабсбургите, за да може с нейна помощ „да държи Русия в шах“[103]. Бисмарковската дипломация нито за минута не се съмняваше в целите, които преследваше царизмът в Близкия изток.

„Тя (Русия) — писа германският посланик в Лондон до Бисмарк на 28.VI.1877 г. — иска безусловно и изключително да властва над Черно море, което… трябва да стане руско вътрешно море. Русия иска да разкъса защитната линия на Константинопол, Дунав и, където е възможно, Балканите…, за да може при бъдещи усложнения в Европа да прави с Константинопол всичко, което поиска.“[104]

Като поощряваше петербургския си приятел в завоевателните му стремежи, бисмарковска Германия без страх гледаше в бъдещето: тя не считаше за особено „голямо нещастие“ „разпростирането на Русия в южнославянските страни“, още повече разпростиране, уравновесено от насрещна австрийска експанзия, а в завладяването на Константинопол от Русия тя виждаше „зародиша“ на собствената ѝ „гибел“[105].

Като поддържаше предложения от Андраши проект за реформи в Турция, проект, разчетен на отсрочка в развръзката и едновременно създаващ твърда основа за австрийска намеса във вътрешните работи на Босна, Германия чрез генерал Мантойфел обеща в същото време на Русия „да не я изостави“ в случай, че пътищата ѝ с австрийците се разделят и ѝ се наложи да стъпи на Балканите самостоятелно[106]. След няколко месеца Бисмарк „откъсна“ още един плод на енергичните си старания — австро-руската конвенция (от 3.I.1877 г.): Австрия се задължаваше да не заплашва Русия по фланга, докато тя се придвижва на юг от Дунав, а Русия даваше съгласие за присъединяването на Босна и Херцеговина от Австрия.

Непосредствено след това царят извести чичо си, а Горчаков — Бисмарк за необходимостта царска Русия да излезе в защита на християнската цивилизация. От двете страни беше получен отговор, от който в Петербург останаха много доволни.[107]

В Петербург, разбира се, не знаеха всичко, не знаеха и това, че Бисмарк разчиташе Австрия да завземе не само Босна, но и Сърбия и

Влахия[108]. Като поощряваше руската агресия в Близкия изток и се стараеше да я регулира с насрещна австрийска агресия, Бисмарк, този главен механик на съюза на тримата императори, придобиваше мощен регулатор на придвижването на Русия в лицето на Англия.

Това беше времето, когато Германия, стъпила на пътя на бързото капиталистическо развитие, предприела енергично преоборудване на флота си от вятърна на парна тяга и осъществяваща вече първите си разузнавания в района на Азиатска Турция, скъса със старото си положение на полуколония на Англия, но все още не беше успяла да създаде всичките предпоставки, които доведоха в бъдеще до жестокия англо-германски конфликт.

Заедно с това беше и времето, когато едновременно с растежа на руската обработваща промишленост и свързания с него подем на промишления протекционизъм, с отслабването на англо-руските икономически връзки, с непрекъснатото придвижване на Русия в Средна Азия по пътя към Индия англо-руските противоречия се задълбочаваха и изостряха, готови в следващото десетилетие да стигнат до точката на кипене.

Навлязлата във фаза узряване на финансовия капитал Англия значително по-малко, отколкото преди, мислеше за запазването неприкосновеността на Турция. Вече започнаха да се появяват проекти, свързани с предстоящото разпадане на Турция. Вече се появи и достигна до страниците на руския печат един проект за образуване на международна търговска „левантска“[109] компания[110] върху развалините на османското владичество в Европа. Вече „Times“ беше склонен към образуване от Босна и Херцеговина на полусамостоятелни държави по подобие на Сърбия и Румъния.

Овладяла Суецкия канал и развила мрежата на индийската железница, Англия вече се чувстваше значително по-твърдо в позициите си на Изток и можеше с голямо хладнокръвие да гледа руската агресия на Балканите. Ненапразно Бисмарк в записката си от 20.X.1876 г. (н.ст.) изказваше предположение, че „ако такъв миролюбив монарх като император Александър бъде принуден по силата на вътрешни трудности да излезе в защита на християните в Турция, Англия в отговор на това няма да обяви война, но ще заеме Суец и Александрия и по такъв начин ще запази европейския мир, макар и за сметка на Турция“[111].

Лишената, от континентални съюзници Англия не изглеждаше особено опасна. Тя умееше да парализира русофилските тенденции, които се появяваха сред известна част от управляващите кръгове на Турция без видима намеса във вътрешните работи на страната, като само тласкаше привържениците си сред управляващите турски кръгове към организирането на масово кърваво клане и жесток побой на неудобните ѝ турски политически дейци.

Раздвижените във връзка с обхваналата Англия криза войнствени настроения на английската буржоазия отново изискваха от министерството на Биконсфилд ако не решителни действия, то поне енергични жестове и фрази. Намесата на Англия, както е известно, спря руските военни успехи на Балканите и направи безплодна цялата предприета от царизма военна кампания. Както е известно, делото завърши с това, че полза от руско-турската война имаше запазилата неутралитет Австрия. Но това се отнасяше вече към периода, когато Бисмарк открито „поставяше дружбата с Австрия по-високо от нашата“[112]. А преди това, когато нещата още само се приближаваха към война, бисмарковска Германия проявяваше такива симпатии към близкоизточната агресия на царска Русия, че дори склонният към по-предпазлив начин на действие в Близкия изток и продължаващ „западническите“ традиции либерален „Вестник Европы“ започна да вярва в бързия успех и усвояваше решителна славянофилска терминология. Като откликна на избухналото в Херцеговина въстание, като засегна позицията, възприета от Германия в близкоизточната криза, и подчерта германската отстъпчивост по отношение на Русия, списанието дойде до заключението: „Но ако се предполагат равни отстъпки от страна на Германия, на нас ни е по-изгодно да действаме в случая заедно с нея, защото тогава Австрия ще тръгне след двете империи.“ „Западническият“ орган с цялата си решителност се изказваше срещу „системата на строга постепенност в разлагането на Турция“. „Никога още — казваше той — Русия не е имала толкова изгодна позиция, за да желае окончателно решение, както сега… Необходимо е нещо по-съществено от полумерки, за да оправдае Русия легендите, че защитава балканските славяни.“[113]

* * *

Започналото в периода на реформите от 1861 г. недоволство от страна на определени крепостнически групировки продължи кратко. Реакционната същност на селската „реформа“ се показа в пълна мяра. „Ето я и реакцията“ — отбеляза царският цензор Никитенко в дневника си още през юни 1862 г.[114]

Изминаха още няколко години, характерни с обхващащата буржоазията грюндерска треска[115] и мобилизация около бюрократичния апарат на крепостническите сили.

„Реакцията явно придоби систематичен характер[116] — продължаваше записките си чиновническият летописец. — Катков стигна до последна крайност… Той като луд се нахвърля върху новите преценки, върху общественото мнение… Във всичко вижда престъпление, измяна, нихилизъм.“[117]

Фигурата на Катков, умеещ да съчетава в публицистиката си служенето на интересите на реакционното дворянство и на крупната финансова и промишлена буржоазия, който от бивш „консерватор с прогресивна жилка“ се превръщаше в „стражево куче на самодържавието“, ставаше характерна, симптоматична като израз на политиката, която провеждаше правителството в делото по укрепване на буржоазно-феодалния блок, в делото по утвърждаването на своето господство в борбата с новите, израстващи от новата капиталистическа действителност, революционни сили.

Ненапразно в тези дни консервативният историк Погодин на „метежната“ Франция, където „в дима, в заревото, в кръвта, в шемета на всякакви злодеяния и неистовства“ се раждаше „някакъв нов ред на нещата“, „ненадежден“ и неустойчив в корена си, противопоставяше царска Русия с нейната непоклатима власт, която дава възможност на населението да се наслаждава на „пълно спокойствие“[118]. Погодин направил това сравнение в една своя реч, произнесена на обяд в дома му на Девиче поле, където той можеше по цели месеци да се изолира от външния свят. Редакторът на „Московские ведомости“ живееше на къде по-оживено място и по силата на положението си не можеше да се отдава нито на отшелничество, нито на каквито и да е илюзии. Той ненапразно стигна до състояние на „бяс“. Изкарваше го извън себе си не само обстоятелството, че „от някаква чудата организация, взела под своя опека всички страни в света“ и действаща в Лондон, „някой си г-н К. Маркс… е избран да ръководи Германия заедно с Русия“[119].

Плашеше го особено това, че вътре в страната има сили, върху които тази „чудата организация“ можеше да гради разчетите си, дори и тази сила да би била само „изпортената от фалшивото училище учеща се младеж“.

„Русия несъмнено се намира в навечерието на революция — писа Енгелс през 1875 г., като даде пъстра картина на вътрешното положение на царска Русия. — Революцията несъмнено приближава.“ Само две събития — според мнението на Енгелс — биха могли да я отсрочат задълго: или преждевременен опит за въстание, който „отново ще хвърли заможните класи в обятията на правителството“, „или успешна война срещу Турция или срещу Австрия, за което са необходими пари и надеждни съюзници…“[120]

Александър II се готвеше за война с Турция.

Но в редовете на същинската промишлена буржоазия близкоизточната военна агресия на царизма далеч не винаги предизвикваше този ентусиазъм, с който се възприемаше военната агресия в Средна Азия, не предизвикваше и това оживление, с което се водеха разговори и спорове около въпроса за руската сухопътна търговия с Китай.

Ако в средата на 30-те години руските промишленици бяха твърдо уверени, че „цяла Азия трябва да бъде цел на нашата текстилна и търговска дейност“ и Държавният съвет можеше с пълно основание да постави на дневен ред въпроса за завоюването на азиатския пазар без всякакви ограничения, 60-те години донесоха на руската промишлена буржоазия сериозни разочарования.

Още през 1859 г. списание „Вестник промышленности“ бе принудено да признае, че „в Турция и Левант, където преди се продаваше много по-голямо количество желязо, то започна да се заменя с английско“[121], че от друга страна, тази същата Турция „се превърна в любима мисъл на австрийските експортери“, „естествено място“ за пласиране на австрийските стоки[122].

В периода на близкоизточната криза от 70-те години икономическата връзка на руската промишленост с турските и балканските пазари стана съвсем призрачна.

На едно от заседанията на „Обществото за съдействие на руската промишленост и търговия“ през 1875 г. бе огласена съставената в руското константинополско посолство записка, където се

констатираше с тревога, че износът на руски промишлено-фабрични произведения за Турция е почти равен на нула[123]. Характерно е, че въпросът за състоянието на руската търговия на турския пазар е бил повдигнат не от руски фабриканти и търговци, а от трима гърци, търгуващи в Константинопол[124]. Когато през 1874 г. се опитаха да започнат в Истанбул близо до големия пазар търговия с руски стоки под фирмата „Руски пазар“, те започнаха бързо да губят и след като се разориха, се обърнаха към руския посланик Игнатиев с молба да подкрепи тяхното предприятие. Обществото за съдействие на руската промишленост и търговия, където попадна ходатайството на гръцките търговци, се зае с изучаването на въпроса и дори състави за тази цел специална комисия, която трябваше да се събира всяка седмица. Изясни се, че оборотът на руската външна търговия с Турция съставлява само 3,2% от целия износ на империята и не повече от 4,5% от вноса. Изясни се също, че ако до 1870 г. руският експорт за Турция неколкократно е превишавал турския внос в Русия, то през последните години това съотношение се е изменило не в полза на Русия, че „Русия е станала пазар за турските стоки, в който последните се пласират все повече и повече, докато продажбите на руските фабриканти… клонят към пълното прекратяване“[125].

Заключението на комисията се свеждаше до посочване на това, че без привличане на руски промишлен капитал към делото, без създаването на специално, разполагащо с крупни капитали акционерно общество положението на руската търговия на турския пазар не може да се оправи.

Да организират акционерно общество в този момент не успяха и скоро комисията прекрати по-нататъшното изучаване на руско-турската търговия. Царското правителство нямаше желание да се занимава с икономическото завоюване на турския пазар. Предложеният от Игнатиев (1871 г.) проект за образуване на руска банка в Константинопол беше отклонен от министъра на финансите Райтерн като „можещ да се обърне във вреда на нашето политическо влияние (в Турция)“[126]. Самото „Общество за съдействие на руската промишленост и търговия“ премина към любимите си теми за завоюването на средноазиатските, персийските и китайските пазари.

В доклада си на заседанието на Обществото за съдействие на руската промишленост и търговия на 29.XI.1872 г. представителят на

московските текстилци Шавров говори за ограничеността на вътрешния пазар и за необходимостта от експанзия в Средна Азия за развитието на фабричната промишленост. „Целта ни в Средна Азия — подчертаваше той — не е да пожънем военни лаври… Не са ни нужни блестящи победи, нито ежедневни бюлетини за победи…, нашата търговия не трябва да бъде маркитантка край великата армия, а нашата велика армия трябва да бъде само караул, осигуровка на нашата търговия.“[127]

Обаче е известно, че и руските търговци, и руските промишленици, и фабрикантите съумяваха по подобаващ начин да използват обстановката, създадена във връзка с руско-турската война, че на база успешните или неуспешни военни доставки не само се множаха старите, но и израстваха нови капитали.

Надигащото се в страната революционно движение тласкаше царизма към бърза военна изява на Балканите.

Военната неподготвеност на царизма го заставяше да търси надежден съюзник.

Но ненапразно Александър II беше член на съюза на трите императори. Но пък ненапразно този съюз беше създаден от Бисмарк. „Прусия като такава — казваше Маркс — това е нейната династия; тя бе създадена и съществува във вида, в който е, с руска подплата. Едни поражения на Русия, една революция в Русия би била погребален звън за Прусия.“[128] Бисмарк беше длъжен да се погрижи, не можеше да не се погрижи да избави царизма от бедата, да повдигне политическия му престиж. Частично и тук се намираха класовите корени на съдействието, което Бисмарк оказваше на царизма в източния въпрос. „Разговорите му с нашия посланик са такива — отбелязваше председателят на Съвета на министрите Валуев, — че от тях не би се отказал и пламенен русофил. Те клоняха към развиването на шовинистични страсти и по забележителен начин бяха съобразени с характера на господаря. Бисмарк говореше за честта на Русия, за упадъка на духа в армията, за вредата от мирен изход за монархическото начало и всичко това имаше ефект.“[129] Царят, който се нуждаеше от малка победоносна бойна, намираше в лицето на бисмарковска Германия съюзник, готов да го подкрепи в действията му срещу Турция.

Когато в Босна и Херцеговина избухна въстание, руско-турските отношения продължаваха, както изглеждаше, да имат най-дружески характер. Но, разбира се, райхицадтската сделка внесе решителна промяна в отношението на правителството на Александър II към Портата. Според собствения му израз царят престана „да се нуждае от дружбата със султана“[130].

Царизмът не можеше да се ограничи с организирането и подкрепата на херцеговинското въстание. Налагаше му се в пълния смисъл на тази дума да режисира сръбско-турска война. Налагаше му се да организира сръбската армия, като се погрижи за числеността ѝ, материалното снабдяване, за ръководенето на действията. За тази цел бяха привлечени оставените толкова дълго без работа славянофили. Славянският комитет разгърна агитация. Турция е „орда, изправена върху развалините на древното велико православно царство“. Турция е „чудовищно зло“ и „чудовищна лъжа“, „внедрена от нея (Западна Европа) в семейството на християнските народи, намацана с белила и червила“. „Започва страшната, кървава последна борба на славянството с исляма…“ Всичко това бе възвестено във възванието на московския славянски комитет, издадено през юни 1876 г.[131]

По църквите се предприемаше събиране на пожертвования. В Москва, на Славянския пазар под ръководството на самия Иван Аксаков се учреди орган за вербуването на доброволци в действащата сръбска армия. Покорителят на Ташкент генерал Черняев, уволнен навремето от служба с малка пенсия и принуден, за да припечелва, да се подготвя за нотариус, откликна на призива на комитета и замина в качеството на доброволец да оглави сръбската армия. След него тръгнаха в търсене на парчето хляб генерали в оставка, офицери, войници и обикновени търсачи на приключения.

Трудно е да се постави граница между действията на комитета като „обществена“ организация и действията на самата власт, която го призоваваше. Когато църковните пожертвования се оказаха недостатъчни, започнаха да правят отчисления от заплатите на служещите в учрежденията. Когато дотрябва в помощ на сърбите да се организира отряд от българи, генерал Кишелски, издигнат навремето (през 1868 г.) от Министерството на външните работи в централния български комитет, бе изпратен в България. Славянският комитет работеше над обединяването на установения в Букурещ български

благотворителен комитет (бившия „явен комитет“) с българския революционен комитет, действащ в страната. С енергичното съдействие на руския консул в Букурещ се образува единно българско централно общество с филиали в Белград, Галац и Браила. На представителите на славянския комитет Йонин и Теохаров се повери ръководството на национално-революционното движение в България, като те го насочваха в желаното от Министерството на външните работи русло.

На унгарската граница активно работеше по покупката на оръжие полковникът на руска служба Ситенко. Румъния бе превърната от руските агенти в коридор за заминаващите от Русия доброволци и българи, изпращани от Игнатиев през Константинопол в Сърбия. С една дума, правеха всичко, което можеха. През касите на славянския комитет преминаха за нуждите на въстанието около 1,5 млн. рубли. Приблизително 6 хил. души се отправиха в Сърбия като доброволци.

Веднага щом Турция успя да концентрира достатъчно количество редовни сили, се оказа, че Сърбия не е в състояние да се бори. Още през ноември 1876 г. Министерството на външните работи извести руския консул в Сърбия: „Кажете на княз Милан и на Черняев, че волята на господаря е всички наши офицери и доброволци, годни за служба, да останат в Сърбия.“[132]

Царска Русия се нае да продължи борбата с Турция. „Източният въпрос по същество е прост и ясен — каза Ив. Аксаков на заседанието на московския славянски комитет на 6.VIII.1877 г., — това всъщност е въпросът на нашето битие… Християнският изток е територията на източното християнство, начело на което сме ние, и то не може да бъде друго. Русия и всички славяни на Балканския полуостров са един цял своеобразен православно-славянски свят. Нашето свято призвание… се състои точно в това да осигурим на целия славянски свят не само условия за външно материално безпрепятствено развитие и съществуване, т.е. независимост на земите, моретата и проливите, но и самостоятелност и свобода на развитие на самата същност на славянския дух.“[133]

Да се предизвика ентусиазъм сред широките народни маси с идеята за „развитието на същността на славянския дух“ беше, очевидно, трудно. Куропаткин, началник-щаб на генерал Скобелев, отбелязваше, че „възбудата в Русия има изкуствен характер и е

обхванала само повърхностно руския народ“[134]. По неговите думи тази възбуда се локализираше главно „в Аничковския дворец у престолонаследника и в Зимния дворец у императрица Мария Александровна“. В процеса на агитационната си работа славянофилите конкретизираха формулировката за целите на войната. „Без освобождаването на православния Изток от турско иго… — каза Ив. Аксаков на заседанието на московското славянско благотворително общество на 26.IX.1877 г. — Русия би била осъдена завинаги да остане осакатена, инвалид, недоносче. Войната беше за нея такава необходимост, както самоотбраната, или другояче — естествено продължение на нейното развитие, на нейния растеж.“[135] Неангажираният със славянофилската терминология Катков се изразяваше още по-конкретно и просто: „Ние трябва да си осигурим достъп до Черно море, ние трябва да се укрепим на Босфора, ние трябва да завладеем Буюкдере.“[136] Засягайки друг един път въпроса за проливите, същият публицист поясняваше: „В него е цялата сила на източното затруднение. Това е то източният въпрос.“[137]

Но дори и при такова конкретизиране на целевите установки беше трудно да се води война. Налагаше се тя да се води в условията на твърде неспокойни настроения в градовете, когато Държавният съвет обсъждаше мероприятия по привличане на войската за съдействие на гражданските власти в потушаването на безпорядъка[138]. Налагаше се войната да се води в трудни условия, в най-добрия случай при пълна индиферентност на селото; дори един съвременник от „Новое время“ призна, че в селата, ако дори се споменава името Цариград, то е само когато се молят град да не очука полята, а когато говорят за победа, то е само по асоциация с мисълта за скорошния край на войната, която носи „само разорение“[139].

Пък какво да говорим за селяните, когато самият лидер на славянофилите, самият автор на славянофилски възвания още през 1876 г. — непосредствено след сръбско-турската война — в частно писмо изказваше такива мисли: „Цялата беда на сръбската война се състоеше точно в това, че тя започна като че ли за освобождаването на южните славяни, а не просто за свалянето на турското сюзеренство, за спечелването на старата Сърбия и Босна, с една дума започна с лъжа и фрази.“

В руско-турската война царизмът можеше да бъде малко по-откровен, но все пак успехите се постигаха трудно — снабденият с европейска техника враг оказваше неочаквано упорита съпротива и беше смазан само от безспорния числен превес на армията на царя. Резултатите от руските военни успехи бяха — по думите на английския министър Солсбъри — „унищожени“ на Берлинския конгрес в делото за разрешаване на източния въпрос царизмът отново бе изправен пред сплотения строй на държавите. Отново не го допуснаха до проливите.

В създаващата се след конгреса международна обстановка за царизма имаше малко утешителни неща. Австро-Унгария току-що беше получила от „агитката“ на държавите Босна и Херцеговина и тласкана от Германия все по-силно на Изток, осъществяваше енергичното си придвижване на Балканите. Новият африкански подарък (Тунис) решително отвлече Франция от европейските дела. Германия, до неотдавна разигравала ролята на „трети руски делегат“ на конгреса, водеше линия към съкращаване на тройния съюз до границите на двоен. И накрая Англия, тази същата Англия, която, наплашвайки Шугалов, не допусна победоносната царска армия до Константинопол, се утвърждаваше стабилно на Кипър и, нещо невиждано дотогава, самата тя явно заплашваше проливите.

Единственото утешение за царизма бяха тези статии от Берлинския договор, според които той можеше в продължение на деветмесечен срок да държи в „освободената“ България 50 хил. войници от окупационния корпус, и възложената му от форума задача да „създаде“ вътрешен порядък в новообразуваното княжество. Единствената надежда за него беше България, която трябваше да послужи като временна стоянка и да се превърне в аванпост по пътя към проливите.

„Разбира се, източният въпрос не е напълно решен — каза Аксаков на заседанието на московското благотворително общество на 5.II.1878 г. — Цариград още не е очистен от азиатската тиня. Но така или иначе се сбъдна това, което и за най-смелата фантазия преди две години изглеждаше едва ли възможно… от небитието в битието бе извикан един крупен политически славянски организъм — България.“[140]

Самият факт на дипломатическата борба „за велика България“ вече беше в ръцете на царизма крупен политически коз: да противопостави на „коварния Запад“ себе си като „защитник“ на интересите на българите означаваше да повдигне авторитета си сред тях, да подкрепи разклатената си репутация на професионален покровител на турските християни.

А това, което успя да запази, изглеждаше надеждна придобивка — та нали още през 1876 г., в момента на зверското потушаване от турците на въстанието в България Бенковски, един от вождовете на българското национално-революционно движение, при гледката на камарите от трупове възкликна: „Целта е достигната!“ Разочаровано в собствените си сили, ръководството на българското национално-революционно движение самото залагаше на щиковете на Александър II.

Изглеждаше, че се открива възможност „силната русофилска България да отслаби контрола на Портата над проливите.“[141]

Изглеждаше, че се създава необходимият плацдарм за отбрана срещу австрийската агресия, за по-нататъшно разгръщане на руското влияние на Балканите.

Тук, в тази област, славянофилската пропаганда все още можеше да изиграе своята историческа роля на „панславистко плашило“.

Имаше един момент — това се случи малко по-късно, по времето на босненското въстание от 1881–1882 г., — когато царизмът можеше да си спомни старините и историческото си призвание като защитник на славяните и да започне, както това направи Скобелев в изказването си в Париж, да заплашва Австро-Унгария не само с война[142], но и с откъсване от нея на Угорска Русия и Галиция[143].

Но се наложи изказването на Скобелев в Париж да бъде колкото може по-бързо замазано, а самият оратор да бъде прибран далеч от политическата сцена. Приближеният към славянофилските кръгове военен министър Милютин, който работеше над проект за „славянска федерация“, доживяваше последните си дни на министерския пост. А изпратеният в Берлин Сабуров говореше само за проливите, като забрави всякакви разговори за славяните. „Като руснаци — писа той на царя — ние можем винаги да намерим съюзници в Европа, като славяни бихме могли да намерим само противници.“[144]

Обнадеждено в Берлин по въпроса за проливите царско правителство заемаше старото си място в „монархическото каре“ и свързано с членство в съюза на тримата императори затъна в отредения му български участък в непреодолими противоречия — противоречия не само с интересите на австрийския си партньор в балканските дела, противоречия не само с интересите на своя антагонист от Британските острови, но и противоречия с интересите на самия български народ, поставен от „освободителя“ си отново пред проблема за своето освобождение.

А. Попов[145]

---

[1] Руски архив. 1878 г., т.1., стр. 292–298. Писмо на Ростопчин от 9.III.1794. ↑

[2] Руски архив 1878 г., т.1, стр. 103–110. Записка на Ростопчин, съставена през 1800 г. ↑

[3] В края на XVIII и началото на XIX в. в Гърция тайни патриотични съюзи за борба срещу османското владичество. Б.пр. ↑

[4] Жител на о. Корфу. Б.пр. ↑

[5] С. Татишчев. Външната политика на Николай I, стр.137. ↑

[6] Guizot, Memories pour Server a l’histoire de mon temps, IV, p. 49. ↑

[7] Маркс и Енгелс, Манифест на комунистическата партия, с. 40. ↑

[8] М. Полиевктов, Николай I, стр.350. ↑

[9] „Красный архив“, т. 47–48, стр.10. ↑

[10] М. Полиевктов, Николай I, стр. 166–180. ↑

[11] А. Херцен, Събр. съч., т. V, стр. 193–194. ↑

[12] Ю. Стеклов, М. А. Бакунин, ч. I, стр.197. ↑

[13] В. Полонски, Бакунин, т. I, стр. 174–179. ↑

[14] Барсуков, Живот и трудове на М. Погодин, т.X, стр.269. ↑

[15] Русски архив 1884 г., №4, стр.308 и 1886 г. №3, стр.353. ↑

[16] К. Маркс и Ф. Енгелс, Събр. съч. т.IX, стр. 371–372. ↑

[17] Барсуков, цит. съч., т.XIII, стр.4. ↑

[18] Феоктистов, Спомени. ↑

[19] Чичерин, Москва през 40-те години, стр. 143–158. ↑

[20] Барсуков, цит. съч., т. XII, стр. 16–18. ↑

[21] М. Погодин, Събрани статии, писма и речи, стр. 121–130. ↑

[22] Тютчев, В двора на двама императори, стр. 21–22. ↑

[23] Пак там, стр.36. ↑

[24] С. Татишчев, Император Александър II, неговият живот и царстване, т. II, стр.185. ↑

[25] Русски архив, 1878 г., т. II, стр. 314–328. Писмото на Петровски до Булгаков от 16.VIII.1855 г. ↑

[26] „Аксаков в писма“, т. III, ч. I, стр. 232 и 261. ↑

[27] Рене Пинон, Сборник „Проливи“, изд. 1924 в., стр.43. ↑

[28] М. Погодин, Историко-политически писма и статии, стр. 81–93. ↑

[29] Барсуков, цит. съч., т.XV, стр. 40–41. ↑

[30] Маркс и Енгелс, Събр. съч., т.XXII, стр.362. ↑

[31] Маркс и Енгелс, Събр. съч., т.XI, ч. II, стр.542. ↑

[32] Пак там, т.XI, ч.I, стр.531. ↑

[33] Ленин, Събр. съч., т.XV, стр.143. ↑

[34] Маркс и Енгелс, Събр. съч., т.XII, ч. II, стр.19 и стр. 152, 153. ↑

[35] Архив на външната политика, g. № 43/49. Канцеларията, Константинопол 1856 г. Инструкция за Бутенев от 8.VI.1856 година. ↑

[36] Маркс и Енгелс, Събр. съч., т.XII, ч.II, стр.111. ↑

[37] Тютчев, цит. съч., стр.193, записка от 16.IV.1859 г. ↑

[38] Маркс и Енгелс, Събр. съч., т.XII, ч.II, стр.152. ↑

[39] С. Татишчев, цит. съч., т.II, стр. 235–237. ↑

[40] Пак там, стр. 249–250. ↑

[41] С. Татишчев, цит. съч., стр.269. ↑

[42] Маркс и Енгелс, Събр. съч., т. XII, ч. II, стр.152. ↑

[43] Барсуков, цит. съч., т. XV, стр. 40–41. ↑

[44] Червен архив, т. 21, стр.197. ↑

[45] „Голос“ №52 от 21.II.1865 г. ↑

[46] „Московские ведомости“ №37 от 12.II.1869 г. ↑

[47] „Голос“ №54 от 23.II.1865 г. ↑

[48] Маркс и Енгелс, Събр. съч., т. XI, ч. I, стр.368. ↑

[49] Маркс и Енгелс, Събр. съч., т.X, стр.389. ↑

[50] „Ден“ №1, октомври 1861 г. ↑

[51] „Москва“ от 14.I.1867 г. ↑

[52] Пак там, стр. 396 и 498, Данилевски Н., Русия и Европа. ↑

[53] М. Погодин, Събр. статии, писма и речи, стр. 61–78. ↑

[54] „Ден“ от 19.I.1867 г. ↑

[55] Архив на външната политика, д. 240/1860 г., Белград. ↑

[56] Архив на външната политика, д. 6/1866 г. П.О. България. Революционни комитети. ↑

[57] Пак там. ↑

[58] Архив на външната политика, д. 240/1860 г., Белград. ↑

[59] Архив на външната политика, д. 6/1866 г. П.О. България. Революционни комитети. ↑

[60] Пак там. ↑

[61] Архив на външната политика, дело 248/1870 г., Белград. ↑

[62] „Ден“ от 14.VII.1867 г. ↑

[63] Архив на външната политика, д. №189. А. Букурещ. ↑

[64] Пак там, д. №3, П.О. Българските революционни комитети. ↑

[65] Архив на външната политика, д. № 6, П.О. Българските революционни комитети. ↑

[66] Архив на външната политика, д. от 1866. Български революционни комитети, стр.66. След връщането си от Ялта през 1868 г. българските делегати се обърнаха към чуждите държави с молба за образуване на двупалатна система в България под егидата на султана. ↑

[67] Архив на външната политика, д. 236/1866. Канцеларията, Белград. ↑

[68] Архив на външната политика, д. 253/1867 г. Белград. ↑

[69] Архив на външната политика, д. 6/1886 г. Българските революционни комитети, стр.35. ↑

[70] „Ден“ от 18.I.1867 г. ↑

[71] „Ден“ от 18.XI.1867 г. ↑

[72] „Вестник Европы“, март 1869 г. Чуждестранно обозрение, стр. 442–444. ↑

[73] Архив на Външната политика, д. 253/1867 г. Белград. ↑

[74] Архив на Външната политика, Н.А., д. № 6, Българските революционни комитети, стр.131. ↑

[75] Пак там, д. 150/1868. Константинопол, стр. 139, 204. ↑

[76] „Ден“ от 19.I.1867 г. ↑

[77] „Московские ведомости“ №16 от 19.I.1869 г. ↑

[78] С. Горяинов, Босфорът и Дарданелите, стр.277. ↑

[79] С. Горяинов, Босфорът и Дарданелите, стр.135. ↑

[80] От 9 (21).IX.1870 г. ↑
[81] Феоктистов, Спомени, стр.111. ↑
[82] „Голос“ №41 от 10.2.1871 г. ↑
[83] Феоктистов, Спомени, стр. 108–109. ↑
[84] Феоктистов, Спомени, стр.113. ↑
[85] Никитенко, т. III, стр.279, записка от 3.12.1871. ↑
[86] С. Татишчев, цит. съч., т.II, стр.91. ↑
[87] „Documents diplomatiques“ serie I, v.I, p. 55 и 74. ↑
[88] Пак там, стр.174. ↑
[89] Никитенко, т.III, стр.329, записка от 15.IV.1873 г. ↑
[90] Пак там, стр.326, записка от 25.III.1873 г. ↑
[91] Никитенко, т.III, стр.326, записка от 25.III.1873 г. ↑
[92] Горяинов, цит. съч., стр. 283–285. ↑
[93] „Московские ведомости“ 1874 г., NN 35 и 37 от 5.II и 10.II. ↑
[94] „Documents diplomatiques“, serie I, v.I, p. 128, донесение на Енгелгардт от. 4.II.1872 г. ↑
[95] Пак там, стр.185, донесение на Ганто-Бирон от 14.IX.1872 година. ↑
[96] Архив на външната политика, д. 1/1875 г. П.О., стр.9. ↑
[97] „Голос“ №177 от 28.I.1874 г. ↑
[98] Пак там. ↑
[99] Архив на външната политика, д. 267/1876 г., Белград, стр.259. ↑
[100] Архив на външната политика, д. 24 А2/1886, стр.305. ↑
[101] Горяинов, цит. съч., стр. 296–297. ↑
[102] Пак там, стр. 287–288. ↑
[103] Denkwürdigkeiten des Fursie., C-zu Hohenlohe-Schillings fürst, B.II, S. 202–203, 28.IX.1876. ↑
[104] „Die grosse Politik der europaischen Kabinette“, B.II, S. 156. ↑
[105] Denkwürdigkeiten…, B.II, S. 205, 19.XI.1876. ↑
[106] Горяинов, цит. съч., стр.290. ↑
[107] Горяинов, цит. съч. стр.309. ↑
[108] Die grosse Politik… B.II, S. 186, Бисмарк на Брюлов от 6.II.1878 г. (н. ст.) ↑
[109] Свързана с крайбрежната територия, разположена край източната част на Средиземно море — б.пр. ↑

[110] За брошурата на Луис Ферлей „Финансовото и политическото падение на Турция“, вж. „Голос“ №168 от 19.VI.1875 г. ↑

[111] „Die grosse Politik…“ B.II, S. 71. ↑

[112] Червен архив, т. 64, стр.164. ↑

[113] „Вестник Европы“, септември 1875 г., Чуждестранен обзор, стр. 381–400. ↑

[114] Никитенко, цит. съч., т.II, стр.332, записка от 12.IV.1862 година. ↑

[115] В капиталистическите страни грюндерската треска е характерна с бързото основаване на акционерни предприятия със спекулативна цел. Б.пр. ↑

[116] Никитенко, цит. съч., т.II, стр.284, записка от 9.II.1872 г. ↑

[117] Пак там, стр.286, записка от 12.II.1872 г. ↑

[118] М. Погодин, Тържествени речи…, стр.611. Реч, произнесена на 16.V.1871 г. по случай четиригодишния юбилей от деня на славянския конгрес. ↑

[119] „Московские ведомости“ №235 от 25.X.1371 г. ↑

[120] Маркс и Енгелс, Събр. съч., р. XV, стр.264. ↑

[121] „Вестник промышленности“ от 1859 г., т. III, №8, отд. III, стр. 149–156, също т. I, №2, отд. I, стр. 141–161. ↑

[122] „Вестник промышленности“, т.II, №4, отд. I, стр. 43–54. ↑

[123] Трудове на обществото…, т. IX, изд. 1876, стр. 11–13. ↑

[124] Щайнберг, „Камарата и фриднинг“. ↑

[125] Щайнберг, „Камарата и фриднинг“, стр. 1–11. ↑

[126] Архив на външната политика, д. П.А.В.Б. №3240. ↑

[127] Трудове на обществото, т. III, изд. 1873 г., стр. 171–238. ↑

[128] Архив на Маркс-Енгелс, т. I, (VI), стр.382, Маркс на Либкнехт 4.II.1878 г. (н.ст.) ↑

[129] Валуев, Дневник, изд. 1919 г., стр.169. ↑

[130] М. Покровски, Дипломацията и войните на царска Русия, стр.254. ↑

[131] Ив. Аксаков, Събр. съч., т.I, стр.215. ↑

[132] Телеграма от 16.XI.1876 г. ↑

[133] Ив. Аксаков, Събр. съч., т. I, стр. 236–251. ↑

[134] А.Н. Куропаткин, Русия за руснаците. Задачите на руската армия. СПБ 1910, т. II, стр.444. ↑

[135] Ив. Аксаков, Събр. съч., т. I, стр. 274–275. ↑

[136] „Московские ведомости“ №73 от 18.III.1878 г. ↑

[137] „Московские ведомости“ №78 от 28.IV.1878 г. ↑

[138] Победоносцев, Писма и записки, ч. I, стр. 77–83. Писма от 24.IX и 3.X.1877 г. ↑

[139] „Новое время“ №750 от 31.III.1878 г. ↑

[140] „Новое время“ №750 от 31.III.1878 г. ↑

[141] Ив. Аксаков, Събр. съч., т. I, стр. 281–282. ↑

[142] „Московские ведомости“ №76 от 16.III.1878 г. ↑

[143] Реч на Скобелев в Париж през 1882 г. ↑

[144] Писмо на Сабуров от 25.IV.1881 г., вж. Сказкин, Краят на австро-руско-германския съюз, стр.185. ↑

[145] Посочените в теста непубликувани документи са съобщени на автора от другаря Павлович. ↑

Издание:
Заглавие: Авантюрите на руския царизъм в България
Преводач: Светлана Драганова
Година на превод: 1991
Език, от който е преведено: Руски
Издание: Първо издание
Издател: Издателска къща „Стено“
Град на издателя: Варна
Година на издаване: 1991
Тип: сборник
Националност: Руска
Печатница: ДФ „Абагар“ — Велико Търново
Рецензент: Петър Стоянов
Коректор: Мария Георгиева
Адрес в Библиоман: https://biblioman.chitanka.info/books/8768

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

http://chitanka.info

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.